

РЕПУБЛИКА СЕВЕРНА МАКЕДОНИЈА
УНИВЕРЗИТЕТ „Св. Кирил и Методиј“, Скопје
ПРАВЕН ФАКУЛТЕТ „Јустинијан Први“, Скопје

ШКОЛА ЗА ДОКТОРСКИ СТУДИИ

Докторска дисертација

**УНАПРЕДУВАЊЕ НА ПРАВАТА НА ОБВИНЕТИОТ ОД АСПЕКТ НА
ДИРЕКТИВАТА НА ЕВРОПСКАТА УНИЈА ЗА ПРАВОТО НА ДОСТАПНОСТ
ДО БРАНИТЕЛОТ**

Студент:
М-р Томе Делов

Ментор:
Проф. д-р Гордан Калајџиев

Скопје
декември 2023 година

СОДРЖИНА

ВОВЕДНИ ЗАБЕЛЕШКИ	1
ПРЕДМЕТ НА ИСТРАЖУВАЊЕТО	3
НАУЧНИ МЕТОДИ ШТО ЌЕ СЕ ПРИМЕНАТ	7
ГЛАВА 1.....	10
ПРАВОТО НА БРАНИТЕЛ ВО МЕЃУНАРОДНОТО ПРАВО.....	10
1.1 ИСТОРИСКИ АСПЕКТ НА ПРАВОТО НА БРАНИТЕЛ.....	10
1.1.1 Концепт за процедурална правичност.....	10
1.1.3 Владеење на правото во американскиот акузаторен систем.....	17
1.2 ПРАВОТО НА БРАНИТЕЛ ВО МЕЃУНАРОДНИТЕ ДОКУМЕНТИ.....	24
1.2.1 Универзална декларација за човекови права од 1948 година.....	25
1.2.2 Меѓународен пакт за граѓански и политички права на ООН од 1966 година	27
1.2.3 Европската конвенција за човековите права	31
1.2.4 Резолуцијата за зајакнување на процедуралните права на осомничените односно обвинетите лица во кривичната постапка на ЕУ.....	36
1.2.5 Директива на Европската унија за правото на пристап до бранител во кривичната постапка и правото трето лице да биде информирано за лишувањето од слобода, односно правото да комуницира со трети лица и конзуларни претставници додека трае лишувањето од слобода	41
1.2.6 Директива на Европската унија за правна помош за осомничени и обвинети лица во кривична постапка и за барани лица во постапка по европски налог за апсење	50
ГЛАВА 2.....	54
ПРАКТИКАТА НА ЕВРОПСКИОТ СУД ЗА ЧОВЕКОВИТЕ ПРАВА КАКО ОСНОВ ЗА ДИРЕКТИВАТА НА ЕУ ЗА ПРАВОТО НА ДОСТАПНОСТ ДО БРАНИТЕЛОТ.....	54
2.1 СЛУЧАЈ <i>SALDUZ V. TURKEY</i> И ПОВРЕДА НА ЧЛЕН 6 ОД ЕКЧП ЗА ПРАВОТО НА ПРИСТАП ДО БРАНИТЕЛ ВО ПОЛИЦИСКА ПОСТАПКА	54
2.1.1 Околности на случајот.....	54
2.1.2 Судски процес и жалба	56
2.1.3 Релевантно право според ЕСЧП и утврдување на повреда на ЕКЧП.....	57
2.1.4 Директна применливост на судската пракса од случајот <i>Salduz v. Turkey</i> во Директивата на Европската унија за достапност до право на бранител.....	61
2.2 СЛУЧАЈ <i>MAGEE V. UK</i> И ПОВРЕДА НА ЧЛЕН 6 СТ.1 ОД ЕКЧП	80
2.2.1 Околности на случајот.....	80
2.2.2 Релевантно право според ЕСЧП и утврдување на повреда на ЕКЧП.....	82
2.2.3 Утврдување на повреда на ЕКЧП и унапредување на правата на осомничениот низ праксата на ЕСЧП	86
2.3 СЛУЧАЈ <i>IBRAHIM AND OTHERS V. UK</i> И ПОВРЕДА НА ЧЛЕН 6 СТ.1 ВО ВРСКА СО СТ.3 ТОЧКА В ОД ЕКЧП. 95	
2.3.1 Околности за случајот	96
2.3.2 Релевантно право според Европската унија	100
2.3.3 Повреда на правото на фер судење преку непочитување на правото на обвинетиот за пристап до адвокат.....	105
2.4 СЛУЧАЈ <i>BEUZE V. BELGIUM</i> И ПОВРЕДА НА ЧЛЕН 6 СТ.1 И СТ.3 ТОЧКА В ОД ЕКЧП.....	119
2.4.1 Околности на случајот.....	119

2.4.2 Релевантно меѓународно право и право на Европската унија.....	123
2.4.3 Утврдување на повреда на правото на пристап до бранител во прелиминарната фаза од истрагата.....	127
2.5 СЛУЧАЈ DVORSKI V. CROATIA И УТВРДУВАЊЕ ПОВРЕДА НА ПРАВОТО НА ПРИСТАП ДО БРАНИТЕЛ ПО СОПСТВЕН ИЗБОР.....	137
2.5.1 Околности на случајот.....	137
2.5.2 Релевантно хрватско законодавство.....	139
2.5.3 Унапредување на правото на осомничениот за слободен избор на бранител од аспект на праксата на ЕСЧП.....	142
ГЛАВА 3.....	152
КОМПАРАТИВЕН ПРЕГЛЕД НА ПРАВОТО НА ДОСТАПНОСТ ДО БРАНИТЕЛ ВО ЗЕМЈИ – ЧЛЕНКИ НА ЕВРОПСКАТА УНИЈА.....	152
3.1 ПРАВОТО НА ДОСТАПНОСТ ДО БРАНИТЕЛ НА ОБВИНЕТИОТ ВО КРИВИЧНАТА ПОСТАПКА ВО БЕЛГИЈА ..	155
3.1.1 Односот помеѓу бранителот, полицијата, обвинителството и истражниот судија како основ за унапредување на правата на обвинетиот.....	155
3.1.2 Улогата на бранителот во истражната фаза од кривичната постапка.....	162
3.1.3 Споредбена анализа помеѓу улогата на бранителот во белгиското казнено – процесно право и одредбите од директивата на ЕУ за достапност до бранител и судската пракса на ЕСЧП.....	167
3.2 ПРАВОТО НА ДОСТАПНОСТ ДО БРАНИТЕЛ НА ОБВИНЕТИОТ ВО КРИВИЧНАТА ПОСТАПКА ВО ИТАЛИЈА .	176
3.2.1 Поделба помеѓу истражната и фазата на судење во италијанското казнено законодавство.....	176
3.2.2 Влијанието на истражната фаза врз фазата на судење во италијанската кривична постапка.....	178
3.2.3 Правото на пристап до бранител во кривичната постапка.....	181
3.2.4 Улогата на бранителот во кривичната постапка.....	183
3.2.5 Пристапот до бранител и презумпцијата на невиност.....	189
3.3 ПРАВОТО НА ДОСТАПНОСТ ДО БРАНИТЕЛ НА ОБВИНЕТИОТ ВО КРИВИЧНАТА ПОСТАПКА ВО ПОЛСКА...	193
3.3.1 Професионални стандарди и ограничувања на бранителот во сите фази од кривичната постапка.....	193
3.3.2 Односот помеѓу бранителот, обвинителот и полициските органи во истражната фаза од кривичната постапка.....	197
3.3.3 Улогата на бранителот во фазата на судење во кривичната постапка во Полска.....	202
3.4 ПРАВОТО НА ДОСТАПНОСТ ДО БРАНИТЕЛ НА ОБВИНЕТИОТ ВО КРИВИЧНАТА ПОСТАПКА ВО ФРАНЦИЈА	210
3.4.1 Право на заштита на личноста на обвинетиот и достапност до бранител во истражната фаза на кривичната постапка предводена од јавниот обвинител <i>Garde à Vue (GAV)</i>	210
3.4.2 Правото на достапност до бранител во истражната фаза на кривичната постапка предводена од истражниот судија (<i>Instruction</i>).....	215
3.4.3 Улогата на бранителот во фазата на истрага и собирањето докази.....	217
3.5 ПРАВОТО НА ДОСТАПНОСТ ДО БРАНИТЕЛ НА ОБВИНЕТИОТ ВО КРИВИЧНАТА ПОСТАПКА НА ВЕЛИКА БРИТАНИЈА.....	224
3.5.1 Правото на правен совет и одбрана во истражната фаза од кривичната постапка.....	224
3.5.2 Правно застапување и одбрана на обвинетиот во фазата на судење од кривичната постапка.....	226
3.5.3 Независноста и компетенциите на бранителот.....	228
3.5.4 Професионално поимање на бранителот во правосудството на Велика Британија.....	231

3.6	КОМПАРАТИВНА АНАЛИЗА ЗА ПРАВОТО НА ДОСТАПНОСТ ДО БРАНИТЕЛ ЗА ВРЕМЕ НА ПОЛИЦИСКО ЗАДРЖУВАЊЕ И ИСПИТУВАЊЕ ВО ФРАНЦИЈА, ВЕЛИКА БРИТАНИЈА, ШКОТСКА И ХОЛАНДИЈА.....	237
3.6.1	<i>Релевантно европско законодавство</i>	238
3.6.2	<i>Правото на достапност до бранител за време на полициско испрашување и задржување во Велика Британија.....</i>	240
3.6.3	<i>Правото на достапност до бранител за време на полициско испрашување и задржување во Франција.....</i>	242
3.6.4	<i>Правото на достапност до бранител за време на полициско испрашување и задржување во Холандија.....</i>	244
3.6.5	<i>Правото на достапност до бранител за време на полициско испрашување и задржување во Шкотска</i>	245
3.6.6	<i>Правно поимање и законска регулираност на правото на пристап до бранител во полициска постапка</i>	245
3.6.7	<i>Односот на македонското и хрватското казненопроцесно законодавство во однос на правото на достапност до бранителот</i>	247
ГЛАВА 4.....	236	
	УСОГЛАСУВАЊЕ НА ОДРЕДБИТЕ ОД ЕВРОПСКАТА ДИРЕКТИВА ЗА ДОСТАПНОСТ ДО ПРАВОТО НА БРАНИТЕЛ СО МАКЕДОНСКОТО ПРАВО.....	256
4.1	УРЕДЕНОСТА НА ПРАВОТО НА ДОСТАПНОСТ ДО БРАНИТЕЛ ВО МАКЕДОНСКОТО ЗАКОНОДАВСТВО	257
4.2	УСОГЛАСЕНОСТА НА МАКЕДОНСКОТО ПРАВО СО ДИРЕКТИВИТЕ ЗА ДОСТАПНОСТ ДО БРАНИТЕЛ И ЗА ПРАВНА ПОМОШ	270
4.3	СТАНДАРДИ И ИЗВЕШТАИ НА ЕВРОПСКИОТ КОМИТЕТОТ ЗА СПРЕЧУВАЊЕ НА ТОРТУРАТА И НЕЧОВЕЧНО ИЛИ ДЕГРАДИРАЧКО ПОСТАПУВАЊЕ ИЛИ КАЗНУВАЊЕ ЗА ПРАВОТО НА ПРИСТАП ДО БРАНИТЕЛ НА ОСОМНИЧЕНИТЕ	285
4.4	ИСТРАЖУВАЊЕ ЗА ПРАВОТО НА ДОСТАПНОСТ ДО БРАНИТЕЛ ВО РЕПУБЛИКА СЕВЕРНА МАКЕДОНИЈА. 297	
4.4.1	<i>Статистичко заклучување – хипотетичка рамка</i>	297
	ЗАКЛУЧОЦИ И ПРЕПОРАКИ.....	366
	КОРИСТЕНА ЛИТЕРАТУРА	379

Воведни забелешки

Обвинетиот и почитувањето на неговите права се централен стадиум при спроведувањето на кривичната постапка. За да може обвинетиот да ги практикува своите природни и уставно загарантирани права, мора да има јасно воспоставен систем на правила кои тоа ќе му го овозможат.

За таа цел, преку оваа докторска дисертација ќе се анализираат основните права на одбрана уште во најраната полициска фаза, можностите кои му стојат на располагање на осомничениот, како и последиците коишто произлегуваат од непочитувањето на правата на обвинетиот, на правото на одбрана, односно правото на достапност до бранител. Заштитивајќи ги правата на обвинетиот, бранителот ги штити и интересите и правата на сите граѓани од самоволието на власта.

Правото на достапност до бранителот, својата научна оправданост ја наоѓа во многубројни меѓународни документи и правни прописи. Постоеноста на јасно утврдени правила за заштита на личноста на обвинетиот уште во најраната фаза од постапувањето против него од страна на органите на прогон, е неопходност за понатамошно правично и целисходно водење на кривичната постапка.

Унапредувајќи го правото на обвинетиот на достапност до бранителот, се унапредува и казненоправниот систем во целина, се зголемува довербата кај граѓани во судството.

Заштитата и унапредувањето на правото на достапност до бранителот, започнува со анализа на историскиот аспект на развивање и вреднување на обвинетиот, неговиот премин од објект во субјект на казненопроцесното право. Од овој дел, несомнено произлегуваат основите за понатамошно изградување на правото на одбрана и зголемување на категоријата права без кои обвинетиот не би можел соодветно и целисходно да ја подготви својата одбрана.

До денешен ден постои тој расцеп помеѓу ставот/концептот на полицијата и правничката грижа за правата и правичноста. Новиот модел кој се однесува на

напуштање на агресивниот пристап фокусиран врз признание се обидува да ги помири овие две крајности.

Успешноста во заштитивањето и унапредивањето на правата на одбрана на обвинетиот се согледува после завршувањето на Втората светска војна и потребата од формирање меѓународни организации чија главна цел ќе биде утврдување на универзални права коишто ќе бидат заштитени на меѓународен план и нивното непочитување ќе доведува до одговорност пред меѓународните судови. Преку анализа на одредбите на највисоките правни акти на овие меѓународни организации, се начнува суштината на унапредивањето на правото на одбрана, а тоа подразбира поставување цврсти темели за правото на одбрана, за потоа таа да може дополнително да се надоградува преку имплементација на одредби од меѓународните и европските правни акти.

Преку компаративниот преглед на почитивањето на правата на обвинетиот ќе се согледува поставеноста на личноста на обвинетиот во соодветни казненопроцесни законодавства на земји-членки на Европската унија. Условите под кои се спроведува правдата, фазата од кривичната постапка во која обвинетиот има ефективен пристап до бранител, различните модели на кривична постапка се дел од компаративните системи на земјите-членки. Критичкиот осврт кон нормативната уреденост и предлозите за подобрување на статусот на обвинетиот се основ за понатамошно уредување на правото на достапност до бранител. Всушност, директивата за правото на достапност до бранител на Европската унија има клучна функција во изменувањето на законодавството на земјите-членки на ЕУ со цел подобрување на правото на достапноста до бранител.

Од аспект на судската пракса на Европскиот суд за човекови права, преку анализирањето на соодветни пресуди на Европскиот суд за човекови права, создадени се доктрини преку кои ќе се унапредат правата на обвинетиот, ако во односките национални системи, почитивањето на правата на одбрана се спроведува на начин детално опишан во соодветните пресуди.

Всушност, создадена е судска пракса која претставува можност и за изменување на некои одредби од директивата на Европската унија за правото на достапност до бранител којашто ќе доведе до изведување на главните заклучни

согледувања и давање насоки и предлог решенија за унапредување на правата на обвинетиот и на меѓународен план

Во делот на Република С. Македонија, состојбата со правата на обвинетиот ќе се утврди со теренска активност и собирање податоци од колеги адвокати за нивниот секојдневен однос со органите надлежни за спроведување на правдата и перцепцијата на нивните странки за односот на органите на прогон кон нив. Преку овие статистички податоци, ќе се утврдат насоки за подобрување на статусот на обвинетиот во македонското казненопроцесно право преку извршување на соодветни измени.

Тоа се првичните цели и мотив за пишувањето на овој труд, со цел да се афирмира суштината и важноста на овој важен сегмент од кривичната постапка, почитувајќи ги историските аспекти, националните и меѓународните нормативни решенија и стандарди, и судската практика, за да се понудат решенија за надминување на погрешно спроведените практики и подобрување на целокупната состојба од теоретски и практичен пристап.

Предмет на истражувањето

Предмет на истражување на оваа докторската дисертација е сеопфатна анализа на достапноста до бранителот од аспект на директивата на европската унија за правото на достапност до бранител, правото на пристап до бранител во земји – членки на Европската унија, судската пракса на Европскиот суд за човекови права и уреденоста на односот прашање во Република Северна Македонија.

Истражувачкиот опус се јавува во време кога нашиот казненоправен систем ги прифаќа европските стандарди за заштита и унапредување на човековите слободи и права.

Достапноста до правото на бранител е составен дел на низа меѓународни акти од универзален и регионален карактер. Од Универзалната декларација за човекови права на ООН од 1948 год., Меѓународниот пакт за граѓански и политички права на ООН од 1966 год., па преку регионалните стандарди на

Советот на Европа и Конвенцијата за заштита на човекови права и основните слободи од 1950 год., Резолуцијата, односно план за зајакнување на процедуралните права на осомничените, односно обвинетите лица во кривичната постапка на ЕУ од ноември 2009, директивата за достапност до бранителот од октомври 2013 година, до праксата на Европскиот суд за човекови права, многубројните судски случаи и правни одлуки на Европскиот суд за човекови права коишто имаат за цел да создадат едно ново правно поимање за правото на обвинетиот и почитување на неговото право за пристап до бранител.

Предмет на истражување на оваа докторска дисертација е анализа, откривање и проучување на унапредувањето на правата на обвинетиот преку признавањето на правото на достапност на бранителот во секоја фаза од кривичната постапка.

Имајќи ја во вид наведената потреба од елаборација на конкретната тема, предмет ќе биде целисходно истражување на меѓународните документи, детална анализа на соодветните одредби во актите кои ја разработуваат темата на интерес, со можност за изведување правни заклучоци и насоки за понатамошно создавање на нов правен пристап во правниот систем на Република Северна Македонија.

Комитетот за превенција на тортура при Советот на Европа има значајна функција која ја остварува во насока на заштита на осомничените лица преку изработка на соодветни извештаи за состојбите и важноста за подобрување на позицијата на обвинетите лица во секоја земја-членка, при што се остварува една одредница за идно значајно нормативно и практично делување заради унапредување на правата на обвинетиот.

Предмет на истражување на овој труд ќе биде и анализа на повеќе одлуки на Европскиот суд за човекови права. Посебен акцент ќе се стави на судски пресуди на Европскиот суд за човекови права, какви правни толкувања се извлечени и на кој начин е извршено унапредување на правата на обвинетите лица во договорната земја-членка, учесник во постапката пред Европскиот суд за човекови права.

Заклучоците од ова истражување ќе бидат комплетирани од аспект на состојбите по однос на степенот на заштита и уважување на конкретното право за достапност до бранител во Република Северна Македонија и потребата од спроведување на дополнителни активности заради унапредување на правото на достапност до правото на бранител на обвинетиот и воведување механизми за целосно почитување во сите фази од кривичната постапка.

Во завршниот дел ќе се предложат решенија и сугестии за унапредување и на правата на обвинетиот почитувајќи ја неговата личност и силно нагласувајќи ја презумпцијата на невиност.

Цели на истражувањето

Целта на истражувањето е сеопфатна анализа на правните механизми што му стојат на располагање на обвинетиот да има своја одбрана и таа да ја користи ефикасно во сите фази од кривичната постапка.

Истражувањето и анализирањето на прашањето за унапредување на правата на обвинетиот од аспект на директивата на Европската унија за достапност до бранителот, е обид да се истражи степенот на имплементираност на одредбите од соодветната директива во македонското казнено право и пракса, улогата на европскиот суд за човекови права во утврдувањето на правни начела и механизми низ неговата судска пракса во секојдневното поимање и применување на достапност до бранителот. Преку компаративниот дел ќе се утврди степенот на прифатеност на директивата во казненоправните законодавства и судска практика во неколку земји-членки на Европската унија. Анализирајќи ги преку споредбениот метод, ќе се утврди дека иако се членки на Европската унија, кај одреден дел од нив претстои сериозен предизвик на допрецизирање и вршење на измени во одредбите од конкретните законодавства, предмет на истражување на оваа тема, како би можеле со сигурност да признаеме дека во тие земји-членки е извршено унапредување на правата на обвинетиот.

Прашањето на почитување на правата на обвинетиот е историско право што, своето значење и борбата да доживее признавање на меѓународен план, трае секојдневно. Преку истражувањето ќе се доближиме до важноста на правниот

стандард за почитување на правото на обвинетиот за достапност до бранител, можноста да се советува во целосна доверливост со бранителот, значењето на целокупната постапка од афирмацијата на ова право на осомничениот уште во полициската постапка. Поттикот за пишувањето на овој труд несомнено произлезе од генералното непочитување на позицијата на обвинетиот во кривичната постапка, неговата осуда уште во фаза на осомничен и целосното отсуство на третман како субјект на кривичната постапка. Неопходноста од унапредување на постојните правни норми и во Република С. Македонија и на меѓународен план е подигната на степен на императив.

Образложение на работните тези и хипотези

Докторската дисертација има една главна и други посебни хипотези. Главната хипотеза гласи:

- Правата на обвинетиот можат да бидат унапредени само ако се имплементираат во целост одредбите од директивата на Европската унија за достапност до бранителот. Почитување и применување на правото на достапност на бранител во сите фази од кривичната постапка е една од основните гаранции за правично судење.

Не постои фер кривична постапка без уважување на правата на обвинетиот во целост.

Посебните хипотези:

- Посебна хипотеза: Унапредувањето на правата на обвинетиот е од суштинско значење за остварување на целите на правичната и фер судска постапка предвидена со најголемиот број на меѓународни документи за правата на обвинетиот.
- Посебна хипотеза: Потребно е зајакнување на законските и практичните гаранции со цел имплементирање на директивата на европската унија за достапност до бранител.
- Посебна хипотеза: Само со почитување на личноста на обвинетиот и негово третирање како субјект на кривичната постапка, може да се

подобри перцепцијата и довербата на јавноста во правосудството, како основен услов за остварување на функцијата и целите на судењето.

Научни методи што ќе се применат

Во изработката на докторската дисертација, согласно погоре наведените цели на истражувањето и предметот, ќе бидат применети повеќе основни и посебни научноистражувачки методи.

Нормативниот метод ќе се користи во анализата на позитивно-правните меѓународни и национални правни норми со коишто се регулира прашањето за правото на достапност до бранител. Паралелно со нормативниот метод, ќе се користи и историскиот метод заради анализа на документи од историјата на правото коишто постојат и кои ќе придонесат кон анализа на еволуцијата на правото, во однос на некои прашања што директно или индиректно се поврзани со предметното начело.

Методот на **дескрипција** ќе се примени заради опис на фактите и околностите поврзани со предметот на истражување, со цел разјаснување на елементите на правото на достапност до бранител.

Компаративниот метод ќе се користи заради споредување на правната регулација, проблемите и практиките на националните законски решенија со меѓународните стандарди, степенот на нивна имплементација во националното законодавство, споредбеното уредување на предметот на дисертацијата во други држави.

Преку методот на **синтеза**, збирно ќе биде оформен закучокот во однос на прашањето и евентуалните предлози на некои заклучоци по него.

Во изработката на дисертацијата ќе се користи научна и стручна литература од домашни и странски автори, национални и меѓународни прописи и меѓународни документи чиј предмет на уредување е правото на достапност до бранител на обвинетиот.

Донесувањето на Европската резолуција за зајакнување на процедуралните права на обвинетите лица во кривичната постапка од страна на ЕУ, имплицираше донесување на директива за правото на бранител во кривичната постапка и правото на комуникација по лишувањето од слобода.

Со донесувањето на ЗКП во 2010 година, Р.С. Македонија имплементираше бројни решенија преточени во македонското законодавство за достапноста до бранителот во кривичната постапка и на тој начин беше направен обид да се извршат реформи во казненоправната област за односната тема.

И покрај извршените реформи, македонскиот законодавец треба да размислува за дополнителни измени и дополнувања на процесното законодавство во однос на улогата и функцијата на бранителот, особено во полициската постапка.

Дополнително е важно нормативно да се уреди местото, начинот и условите за разговор помеѓу осомниченото лице и неговиот бранител во полициската постапка, што произлегува од правото на осомничениот насамо да разговара со својот бранител. Во однос на правото на информирање на лицето приведено или лишено од слобода, ЗП не ја предвидува можноста ако тоа лице не е државјанин на РСМ, за неговото приведување да го извести своето дипломатско-конзуларно претставништво. Во ЗП не е наведена одредба која ќе ги подобри забелешките и ќе ги прифати сугестиите на Европскиот комитет за превенција на тортура и нечовечко или понижувачко постапување или казнување со цел да се обезбеди целосно почитување на правото на пристап до адвокат за сите лица лишени од слобода уште од самиот почеток на лишувањето од слобода.

Покрај потребата од изменување и дополнување на ЗП заради усогласување со ЗКП и со решенијата на европската директива за достапност на бранителот, како и одлуките на ЕСЧП, потребни се законски решенија за целосно почитување на правото на осомничените за пристап до бранител, како и овозможување на бранителот на правни механизми за да ги проверува условите на притворот односно условите во кои лицето се задржува во полиција.

Покрај останатите предлози за подобрување на сегашната состојба, заради подобрување на комуникацијата помеѓу бранителот и осомничениот, потребно е

воспоставување на телефонска линија на релација осомничен – бранител, која ќе има посебен префикс и на која адвокатите ќе бидат обврзани да одговараат, особено ако се претходно пријавени на списокот на дежурни адвокати. Во тој случај, осомничениот ќе може да се консултира за сите потребни прашања и да се информира за своите права од својот адвокат и да побара да дојде адвокатот во полиција. Поволно решение е и прифаќањето на *an bloc* решенијата од европските директиви во домашното законодавство, со неопходни интервенции во зависност од можноста определени решенија да се прилагодат и применат на националниот политички систем. На тој начин, се отстранува каква било можност да се манипулира со определени одлуки и ставови на Европската унија и ЕСЧП, а воедно се дава позитивен сигнал кон аспирациите за полноправно членство во Унијата и прифаќање на нејзините вредности.

Нашата држава, не смее да си дозволи подготовка на брзи и непланирани промени на процесното законодавство, особено ако тоа ги регулира најсензитивните прашања за позицијата на граѓанинот и неговите права во правниот систем. Затоа, сите измени на законите треба да се во согласност со Уставот и меѓународните договори кои се ратификувани од РСМ и да ја следат смислата на тие општи норми. Неопходно е потребна сериозна посветеност и кон полицијата и полициските службеници за да им се укаже на определени општествени појави што мора да се искоренат, како и на фактот дека е неопходно на граѓанинот, односно на осомничениот во целост да му се почитуваат правата коишто се загарантирани.

ГЛАВА 1

ПРАВОТО НА БРАНИТЕЛ ВО МЕЃУНАРОДНОТО ПРАВО

1.1 Историски аспект на правото на бранител

Обвинетиот и неговите права не биле секогаш признати како што е тоа денес. Всушност, правото на бранител е само еден сегмент од поширокиот сет на права на одбрана на обвинетиот, кои низ историјата се појавуваат во кривичната постапка како би успеале да ја заштитат личноста од незаконско и самоволно постапување на органите на прогонот. Познавајќи ги разликите во историски воспоставените вредносни системи, може да извлечеме заклучок дека преку нивните правни вредности и морални карактеристики можеме да ги разликуваме правните традиции на англиското обичајно право, американската уставна традиција и современите традиции на европското континентално право.

1.1.1 Концепт за процедурална правичност

Концептот за процедурална правичност има долга и значајна историја во англиското обичајно право. Неговите корени се бараат уште во легендарната *Голема повелба за слободите* (1215), од кога и почнува да се употребува поимот правична постапка. Студиите на процедурите никогаш не биле во фокусот на вниманието на англиските правници и теоретичари, но развојот на англиското обичајно право сепак е нераскинливо врзан за процедурите.¹ Преку истражувањето на процедурите се зародува историски најзначајната идеја дека правата и слободите на граѓанинот не треба да се декларираат во документи туку дека е најважно да се изнајдат правни механизми и начини за нивна ефикасна заштита.

Инструменталната улога на процедурите како начин да се дојде до материјалната правда никогаш не била оспорувана, иако, на некој начин, општиот поим на правдата и процедурите за нејзиното остварување се развија пред конкретните правила на материјалното право. Процедурите се сметаат значајни за правилна примена на правото, со што се смета дека се остваруваат правата на

¹ Види: F. Pollock/F. Maitland, *History of English Law*, Cambridge University Press, Cambridge, 1988, стр.558-62.

граѓаните и се остварува правдата. Ова денес ни изгледа логично и подеднакво важно за секој правен систем. Но, она што англиското обичајно право го прави особено е тоа што ваквиот акцент врз процедурите, а посебно грижата за тоа секаде каде што има права и должности да се обезбеди и механизам за нивно остварување, беше витална карактеристика на системот уште од најраните денови. Ова не значи дека процедурите во Англија секогаш биле ефикасни, веродостојни и коректни. Токму таму кривичните постапки во литературата со право се критикуваат како примитивни и лошо замислени, а често и неефикасни, сè до деветнаесеттиот век кога првпат се воведуваат повеќето од сега вообичаените права на одбрана.²

Адвокатите извршувале два вида задачи за клиентите во Англија, односно од дванаесеттиот век до деветнаесеттиот век: тие функционираа како алтер его на нивните клиенти, а исто така и како специјализирани помошници кога клиентите се застапуваа на суд како што често се бараше од нив. Во Англија, тие улоги речиси отсекогаш ги извршувале различни лица (дури и денес Англија ги задржува и *solicitors* и *barristers*). Во оваа земја, едно лице ги извршувало двете улоги речиси од најраните колонијални денови. Гледањето на една личност и како алтер его и како специјализиран асистент, несомнено довело до Стрикланд стандардот.³ Во тој период од историјата, уште нарекуван и „темен век“, улогата на адвокат во формирањето на одбраната и заштитата на правата на обвинетиот било сведено на советување за примена на правото, но фактичката состојба и опишувањето на текот на настаните коишто се предмет на обвинение беа исклучиво обврска на обвинетиот.

Еден хроничар ги запишал законите на Хенри I некаде околу 1118 година, извонреден документ за којшто ние би биле среќни да го имаме. Се разбира, овие „закони“ не беа позитивно право како што го разбираме тоа денес, туку напротив, тие се опис на тоа како функционираа судовите. Всушност, хроничарот го

² Види: J. STEPHEN, *The History of the Criminal Law*, Macmillan, London, 1883.

³ Види: George C. Thomas III, *History's lesson for the right to counsel*, *University of Illinois law review*, 2004, стр.547. Стрикланд стандардот бара бранителот да бил објективно дефицитарен и да постоела разумна веројатност дека соодветен адвокат би довел до поинаков исход. (Strickland & Washington case, <https://supreme.justia.com/cases/federal/us/466/668/>)

утврдил постојното обичајно право. Во овие закони беше препознаена, ограничена и оправдана практиката на давање „бранител“ на обвинетиот.⁴

Иако денес изгледа дека концептот на *правична постапка* е чисто американска доктрина и дека концептот типичен за Англија е оној за *природна правда*, внимателното разгледување покажува дека двете идеи покриваат исто поле, па основната идеја која е заедничка за двете традиции, е дека се бараат определени постапки за да се остварат целите на правдата преку правните одлуки. Во чл. 39 од *Големата повелба*, прв пат е изразена основната идеја врз која ќе се изгради не само концептот за правично судење, туку слободно може да се каже и целиот концепт за човековите права.

„Ниту еден слободен човек не смее да биде приведен или затворен или лишен од своите права или имот или ставен вон закон или прогонет или на кој било начин лишен од својата положба ниту против него ќе биде употребена сила или други да бидат упатени тоа да го сторат, освен врз основа на законита пресуда, од нему еднаквите или од законот на земјата“. Чл. 40 на некој начин ќе надополни: *„Правото и правдата никому нема да му ги продадеме, одземеме или одложиме“.* Овие одредби и денеска во Англија претставуваат уставна основа за гарантирање на слободата на личноста во поглед на забрана на незаконито апсење и правата на законито и правично постапување во судската постапка. Најголемо значење во одредбата на Магна карта имаат зборовите „според законот на земјата“ и „осуда од страна на еднакви“, за тоа дека благородниците имале право да им судат еднакви на нив, што на некој начин, сугерира фер судење.⁵

Всушност, значењето на концептот за процедурална правичност и во англиското обичајно право, во својот изворен облик имал и материјална и процедурална смисла. Она што е најважно да се заклучи од поимањето на концептот на процедурална правичност е постоењето на забрана некој да биде суден или осуден без да се појават лично пред судот оние што го товарат и без да се понуди можност да даде одбрана и да се брани од обвиненијата.

⁴ Види: G. C. Thomas III, стр.563.

⁵ Г. Калајџиев, Правична постапка, Докторска дисертација, Правен факултет „Јустинијан Први“ – Скопје, 2004, стр.99-100.

До воспоставувањето на модерниот пристап на кривичната постапка ќе помине долго време, но уште во XIV век е утврдено најважното правило во кривичната постапка, никој да не може да биде осуден без постоење на постапка во која ќе има фер шанса да се брани.

1.1.2 Појава на право на одбрана

Процесот на судење во владеењето на Хенри I, кога за првпат откриваме записи за понудени совети, е непрепознатлив според денешните стандарди. Меѓу „застарените методи на судење“ од оваа ера биле искушенијата на жешкото железо, искушението на водата и судењето по битка. Сепак, дури и во 1116 година, бранителот извршил задача што адвокатите ја извршуваат и денес - советувајќи ги странките како да ги „изнесат“ своите случаи пред почетокот на судењето.⁶

Употребата на бранител беше ограничена на прилично сложени начини, вклучително и оној што изгледа чудно за современите уши - во сериозни случаи, „никој нема да бара бранител“, но мора веднаш да одговори на обвинението. Целта беше веројатно да се обиде да се ограничи „бранителот“ на оние кои се со поголема веројатност да бидат невини за сериозни злосторства, врз основа на теоријата дека невините обвинети имаат поголема веројатност веднаш да го негираат обвинението или можеби дека Бог може да зборува појасно преку обвинетиот, виновен или невин, без вклучен „бранител“. Со сериозните злосторства коишто се опасни за општеството и кралот на едната страна, основното правило на почетокот на дванаесеттиот век за бранителот може да се види во Законот 46. Откако прво се опишани некои посебни видови на постапки, Законот 46 предвидува: 46, 4. Во други случаи обвинетиот може да побара бранител и да го добие од своите пријатели и роднини (ниту еден закон не треба да го забранува тоа), особено совети од оние што ги носи со себе или ги поканува да присуствуваат на неговото судење; и при преземањето бранител, тој верно ќе ја каже вистинитоста на предметот за да може околностите да се покажат како најдобра корист во однос на спорот или неговото мирно решение. 46, 5. Добро е правилото кога нечиј бранител е ангажиран во судски спор да се знае дека секое

⁶ George C. Thomas III, History's lesson for the right to counsel, University of Illinois law review, 2004, стр. 547.

тврдење е предмет на право на исправка, така што ако случајно застапникот додаде нешто непотребно или изостави нешто, тоа да може да се измени. 46, 6. Зашто често се случува човек да гледа помалку во својата кауза отколку во нечија друга и генерално е можно да се измени во устата на друго лице она што не може да се измени во неговата.⁷

Јазичната употреба на „бранител“ во овие рани закони е паралелна со глаголот *советува*. Фокусот е на чинот на советување или обезбедување специјализирана помош за првичниот одговор на обвинението. Како што беше забележано претходно, судската постапка од оваа ера е непрепознатлива како судење за современите читатели и не е јасно дали бранителот имал некаква улога во вистинското судење. Најраната функција на бранителот, тогаш, беше онаа што сè уште беше доминантна во ерата на Лорд Кока, пет века подоцна - да се изјасни за случајот во техничка или формална смисла, наместо да му помогне на откривачот на факти да го реши случајот.⁸

До времето на Блекстоун, правилото дека не се дозволува никаков бранител во сериозни случаи, првпат забележано за време на владеењето на Хенри I, сега имаше важен исклучок: „Ниту еден притвореник не смее да биде застапуван од бранител за време на неговото судење, особено ако станува збор за капитално кривично дело, за општото прашање во кое било капитално злосторство, освен ако се појави некое правно прашање кое е соодветно за расправа“. Исклучокот „соодветно да се дебатира за правно прашање“ е конзистентен со улогата на адвокатот како бранител, како експерт во правото, но не и како полномошник кој може да го обврзе неговиот налогодавач.⁹

Уставот на Џорџија од 1798 година предвидувал: „Ниту едно лице нема да биде спречено да ја застапува или брани својата кауза пред кој било суд или трибунал, било од него или од бранителот или од двајцата. Од слично значење се и други уставни од тоа време.“¹⁰

⁷ Leges Henrici Primi, L. J. Downer ed. & trans, стр. 157.

⁸ Види George C. Thomas III, стр. 564.

⁹ Исто, стр. 568.

¹⁰ Исто, стр. 571.

Обичајното право од XVIII век не го гарантира правото на бранител. Наместо тоа, тој всушност му забранува на обвинетиот да има одбрана за сериозни обвиненија. Додека обвинителот е слободен да има советник кој помага во сите аспекти на обвинението, според обичајното право, лицето обвинето за обично кривично дело не можело да има адвокат којшто помага во развојот на фактите. Адвокатот можел да помогне да се изнесат правни аргументи, но не можел да презентира докази, да испитува или вкрстено да испрашува сведоци или да ѝ се обрати на поротата во воведните или завршните говори. Ако тоа требало да се направи, обвинетиот морал без помош да го направи.¹¹

Поддржувачите на обичајното право рационализирале дека адвокатите на одбраната се непотребни бидејќи судиите имаат должност да ги заштитат правата на обвинетите. Уште повеќе, бидејќи обвинетиот најдобро ги знаел фактите, одбраната преку вешт посредник само би ја попречила правдата.¹² Кога бранителот бил дозволен, тоа било само за да се разговара за конкретното правно прашање. Понатаму, (ако) судот не го признае прашањето по сопствена иницијатива, обвинетиот морал да го покрене и да го убеди судот во неговата сериозност, па затоа морало сам да може да го идентификува.¹³ Лангбајн сугерирал дека бранителот се сметал за непотребен затоа што „се наметнувало несоодветна идеја за стандардот на докажување во кривичните случаи“. Тој, исто така, посочил дека една цел во ограничувањето на бранителот била да се принуди обвинетиот да зборува за себе.¹⁴

На почетокот на XVIII век, ниту една страна вообичаено немала адвокат во обичниот кривичен судски процес. Судијата, како резултат на тоа, бил централната фигура која ги извршувала задачите што вообичаено ги извршуваат современите адвокати. Судијата, а не странка или адвокат, бил главниот испрашувач на сведоците. Судијата го сослушувал обвинетиот, кој и покрај тоа што имал технички привилегија против самоинкриминација, во пракса не можел да одбие да одговори. Обвинетиот без бранител морал да зборува за да даде одбрана.

¹¹ Randolph N. Jonakait, *The Origins of the Confrontation Clause: An Alternative History*, New York Law School, 1995, стр. 82-83

¹² J. M. Beattie, *Scales of Justice: Defense Counsel and English Criminal Trials in the Eighteenth and Nineteenth Centuries*, 9 L. & H. Rev, 1991, стр. 223.

¹³ John H. Langbein, *The Criminal Trial before the Lawyers*, 45 U. CQ. L. Rev, 1978, стр. 263.

¹⁴ Исто, стр.308

Следствено, многу судења во суштина биле „дуел(и) на духовитост“ помеѓу обвинетиот и судијата.¹⁵ Промените започнале околу 1730 година кога, од непознати причини, забраната за бранител била прекршена, но само делумно. Бранителот сè уште не можел да ѝ се обрати на поротата или да расправа за фактите. Сепак, на адвокатите им било дозволено да испрашуваат сведоци. Ограничени на оваа алатка, бранителите набрзо станале вешто вкрстени испитувачи и ова вкрстено испрашување на одбраната почнало да го трансформира процесот на судење.¹⁶

Во текот на осумнаесеттиот век, бранителот особено ја развил уметноста на испрашување неповолни сведоци. Бидејќи улогата на бранителот била ограничена во други погледи, не е изненадувачки што адвокатите коишто ги бранеле обвинетите за кривични дела го фокусирале своето внимание врз вкрстеното испрашување, механизам кој нуди најширока слобода за развој на убедлив доказ со минимум ограничувања.¹⁷

Во тој момент, бранителот го смета распитот за време на судењето за негова улога. Како резултат на тоа, испитувањата се промениле радикално. Без бранител, прашањето за вина или невиност ретко се оспорувало. Наместо тоа, судијата претседавач нашироко ја претпоставувал вината, а определувањето на соодветната санкција била вистинската цел на повеќето судења. Барем до 1780-тите години, бранителите имале поинаков поглед на доказите презентирани против нивните клиенти, поинаков поглед на сведоците на обвинителството и секако поинаков поглед на нивната сопствена улога во судењето од онаа на судијата. Тие успеале да се видат себеси како бранители на обвинетиот. Дури и да бил ограничен просторот за тоа застапување, нивното вкрстено испрашување на сведоците на обвинителството, направило значителна разлика за обвинетите што тие ги бранеле.¹⁸

Во раните децении на осумнаесеттиот век, англиското кривично судење сè уште наликувало главно на неструктурирана „расправија“ меѓу обвинителот и

¹⁵ Arthur P. Scott, *Criminal law in Colonial Virginia*, University of Chicago Press, Chicago, 1930, стр.77

¹⁶ Види Randolph N. Jonakait, стр.88

¹⁷ Stephan A. Landsman, *The Rise of the Contentious Spirit: Adversary Procedure in Eighteenth Century England*, 75 CORNELL L. REV., 1990. стр.534

¹⁸ Види: J. M. Beattie, стр. 233.

обвинетиот. Се сметало дека доколку обвинетиот е обвинет, тој најверојатно ќе биде виновен. Целта на судењето било да му се овозможи да одговори - во смисла на објаснување - за обвиненијата против него. Со бранителот судењата се оддалечиле од рочишта за изрекување казни. Судењата како казнена постапка најдобро функционираше кога судијата и поротата можеле да дознаат за обвинетиот. Ова се случувало кога обвинетите зборувале сами за себе. Меѓутоа, со бранител можело да се даде одбрана без директно учество на обвинетиот. Наместо судењата да се користат само за одлучување казни, бранителот сè повеќе оспорувал дали обвинетиот навистина го сторил делото. Како резултат на тоа, бранителот преку вкрстено испрашување, го преместил фокусот на судењата од тоа каква треба да биде казната на тоа дали обвинетиот е виновен.¹⁹

Иако се направени повеќе обиди низ средниот век за унапредување на позицијата на бранителот во кривичната постапка и заштитата на правата на обвинетиот, инквизиторскиот пристап и централната улога на судијата во системот на инквизиција не му дозволија на бранителот значително да ја подобри својата положба. Сепак, постепеното воспоставување на нов пристап на одбраната и можноста во дадени случаи за распит на сведоци и од спротивната страна ќе бидат претходници на пренесување на товарот на докажување на вината на страната на обвинителството и подигнување на степенот на докажување – надвор од разумно сомневање. Во американската правна доктрина овој степен на докажување, од историска гледна точка е присутен од поодамна, надминувајќи ги ограничувањата и предрасудите на англиското обичајно право.

1.1.3 Владеење на правото во американскиот акузаторен систем

Владеењето на правото е една од главните карактеристики на американскиот Устав. Овој концепт подразбира никој да не биде подложен на судење, без да може соодветно да ја претстави својата одбрана, односно никој не смее да биде изложен на судење, освен поради непочитување на правото. За разлика од англиското обичајно право, каде што улогата на бранителот било

¹⁹ Види: Jonakait, стр. 89.

строго ограничено на помош околу правни прашања, во Америка улогата на бранителот била призната и нагласена во сите фази на постапката.

Државите дозволувале и гарантирале целосно право на бранител пред да се подготви *Повелбата за правата*, па затоа Америка имала акузаторен систем, зависен од вкрстено испрашување на одбраната, кога бил усвоен Шестиот амандман кој гарантира обвинетиот да има бранител во сите кривични предмети. При изготвувањето на Амандманот, креаторите не го инкорпорирале англиското право туку ја вметнале во уставот постоечката американска практика што се појави пред *Повелбата за правата*. Набрзо по независноста, дванаесет од тогашните тринаесет држави, гарантирале дека обвинетиот може да биде застапуван од бранител.²⁰

Американското општество до 1776 година, сметало дека учеството на бранители е суштинско за кривичната правда.²¹ Впрочем, голем број колонии дури и пред Револуцијата дозволуваа бранител во обичните кривични случаи.²²

Овој развој на правото на бранител е клучен за разбирање на Шестиот амандман. Тоа покажува дека Американците биле спремни да ја обликуваат својата кривична постапка за да бидат заштитнички настроени кон обвинетите повеќе отколку што беше обичајното право или англиската практика.²³ Англичаните ниту формално ниту неформално го гарантирале правото на бранител во сите кривични случаи како што тоа го правеше Шестиот амандман.

Шестиот амандман не го усвоило само англиското обичајно право, како што открива клаузулата за правото на бранител. Англија, во времето на американскиот Устав, не гарантирала помош од бранител во сите обвиненија, но наместо тоа, ја

²⁰ Исто, стр.94

²¹ Alexander H. Shapiro, *Political Theory and the Growth of Defensive Safeguards in Criminal Procedure: The Origins of the Treason Trials Act of 1696*, 11 L. & Hist. Rev. (1993), стр.268

²² На пример, Пенсилванија во својата оригинална повелба и со статутите во 1701 и 1718 година им гарантираше на сите обвинети за кривични дела, право на бранител. Акти донесени во Род Ајленд во 1660 година, во Делавер во 1701 година, Јужна Каролина во 1731 и Вирџинија во 1734 година, исто така, го гарантираа правото на совет за други кривични дела, освен предавство. Некои колонии, дури и без статут, дозволуваа обвинетите да ги застапува бранител. William M. Kunstler, Beane: *The right to counsel in American courts*, Michigan law review, New York law school, (1955), стр.16

²³ Felix Rackow, *The Right to Counsel: English and American Precedents*, 15 WM. & Mary Q.(1954), стр.26

забранува во повеќето случаи. Иако таа забрана се намалувала кон крајот на осумнаесеттиот век, адвокатите на одбраната се појавиле само во исклучителни околности соочени со сериозни ограничувања. Шестиот амандман, наспроти тоа, не навел никакви ограничувања. Не било ограничено на одредени видови кривични дела ниту пак бранителот бил ограничен само на делови од судењето. Шестиот амандман давајќи целосно право на бранител во сите случаи, не го конституционализирал англиското право. Тоа оди многу подалеку од постојното обичајно право.²⁴

Доколку би направиле споредба во признавањето на правата на обвинетиот во американскиот казнено правен систем во шеснаесеттиот и седумнаесеттиот век и почитувањето и активното учество на бранителот во англиското обичајно право, ќе најдеме на неспоредливо големи разлики. Имено, во англиското обичајно право, основниот принцип на кривичната постапка што се однесувала на судењето, „обвинетиот зборува“ била дека на лицето обвинето за тешко кривично дело му било забрането да има бранител.²⁵

Догма било дека судот требало да служи како бранител на затвореникот. За жал, во многу од големите политички случаи од шеснаесеттиот и седумнаесеттиот век, однесувањето на клупата едвај ги застапувало интересите на обвинетиот. Во судењето на Џон Лилбурн во 1649 година, судијата што претседавал Кебл, откако го слушнал обвинителниот случај што го подигнал јавниот обвинител, но сè уште не ја слушнал одбраната на Лилбурн, ѝ објавил на поротата: „Се надевам дека поротата ги видеде доказите толку јасни и толку целосно што им потврдува да ја извршат својата должност и да го прогласат затвореникот за виновен за она што му се става на товар.“ Повеќето од нас би се надевале дека нашиот бранител би можел да направи нешто подобро за нас.²⁶

²⁴ Обичниот закон за известување му забранува на обвинетиот да има копија од обвинението во кое се прецизирани обвиненијата против него, не само пред судењето, туку дури и на судењето. Наместо тоа, судскиот службеник му го сумираше обвинението на обвинетиот по неговото излагање. Законот за предавство од 1696 година го укина правилото против дозволување пристап на обвинетиот до текстот на обвинението, но само за случаи на предавство. За обичните случаи на кривично дело, правилото траело во текот на осумнаесеттиот век и ја нарушувало способноста на обвинетиот прецизно да ја подготви својата одбрана. Види John H. Langbein, стр.1058.

²⁵ Исто, стр. 1049.

²⁶ Исто, стр. 1050

Во 1777 година, судечкиот судија му ја објаснил практиката на денот на обвинетиот во Олд Бејли: „Вашите бранители не се слободни да кажат каква било работа; ним им е дозволено да ги испитаат вашите сведоци; и тие се тука да зборуваат за какви било правни прашања што може да произлезат; но ако вашата одбрана произлегува од фактичка работа, вие самите мора да ни кажете мене и на поротата.“ Во случајот Олд Бејли две децении порано, кога судечкиот судија го повикал обвинетиот да го изнесе својот случај на заклучокот на обвинителниот доказ, обвинетиот е евидентиран како вели: „Мојот бранител ќе зборува за мене“. Бранителот веднаш го поправа: „Не можам да го кажам тоа наместо тебе, мора да зборуваш за себе“.²⁷

Она што во американскиот правен систем било правило на однесување кое постојано се применувало на територијата на Соединетите Американски Држави, во англиското право, обвинетиот морал за фактичката состојба која му се става на товар самиот да ги презентира фактите и доказите пред судијата. Унапредувањето на правата на обвинетиот во англиското обичајно право започнува со донесувањето на законот за предавство од 1696 година.

Преамбулата на Законот за предавство од 1696 година го објавува предлогот дека на лицата обвинети за предавство треба да им се дозволат „праведни и еднакви средства за одбрана на нивната невиност во такви случаи“. Законот обезбеди пакет реформи насочени кон елиминирање на многу од процедурални недостатоци што го опфаќаа судењето „обвинетиот зборува“. Законот му дозволил на обвинетиот да има примерок од обвинението пет дена пред судењето; го дава правото „да се советува со бранител“ по обвинението; и го наведе правото на судењето да направи „целосна одбрана, од страна на бранителот“ - што значи дека на бранителот ќе му биде дозволено не само да испитува и вкрстено испрашува, туку и да сумира и да ѝ се обрати на поротата за основаноста на случајот на обвинетиот. Законот му дава право на обвинетиот да има сослушување на сведоците на одбраната, право да дадат заклетва и право да бидат повикани.²⁸

²⁷ Исто, стр. 1054.

²⁸ Исто, стр. 1067.

Доделувањето бранител во Законот за предавство од 1696 година било внимателно ограничено на судења за предавство коишто се случувале исклучително ретко. Бранителот влегол во обичниот кривичен судски процес во 1730-тите, не како резултат на законска промена, туку преку примена на судска дискреција. Во текот на втората половина на осумнаесеттиот и продолжувајќи во деветнаесеттиот век, кривичната постапка ја претрпе таа епохална промена од судењето „обвинетиот зборува“ во модерното судење „тестирање на обвинителството“.²⁹

Кон крајот на осумнаесеттиот век, била формулирана презумпцијата на невиност - стандардот на докажување надвор од разумно сомневање. Заедно со товарот на докажување на страната на обвинителот, стандардот надвор од разумното сомневање го охрабрува бранителот да го замолчи обвинетиот и оттаму да инсистира обвинителниот случај да се изгради од други докази.³⁰

Токму во овој историски период, англиското обичајно право и американскиот акузаторен систем, ги приближија правните системи во делот на правата на обвинетиот и заштитата и почитувањето на неговата личност во текот на кривичната постапка.³¹

Случајот Миранда против Аризона од 1966 година на Врховниот суд на Соединетите Американски Држави, била значајна одлука во која Судот пресудил дека Петтиот амандман на Уставот на САД ги ограничува обвинителите да користат изјави на лице дадени како одговор на испрашувањето во полициски притвор како доказ на нивното судење, освен ако не можат да покажат дека лицето било информирано за правото да се консултира со адвокат пред и за време на испрашувањето, како и за правото против самоинкриминација пред полициското испрашување, и дека обвинетиот не само што ги разбирал овие права туку и доброволно се откажал од нив.

Многумина го сметаа случајот Миранда како радикална промена во американското кривично право бидејќи Петтиот амандман традиционално се

²⁹ M. Cottu, On the Administration of criminal justice in England, (1822), стр. 105.

³⁰ Види John H. Langbein, стр.1070

³¹ <http://www.mirandawarning.org/whatareyourmirandarights.html>

сфаќал само за да ги заштити Американците од формалните видови на принуда да признаат како што се заканите за непочитување на судот. Имало значително влијание врз спроведувањето на законот во Соединетите држави со тоа што се направило и станало познато како „Миранда правилата“ - дел од рутинската полициска постапка за да се осигура дека осомничените се информирани за нивните права. Концептот на „Миранда правилата“, брзо се спровел низ американските органи за спроведување на законот коишто ја нарекоа практиката „Мирандирање“.

Миранда го трасирала патот за современото решение на проблемот со полицијата. Пресудата *Миранда* е правен одговор на полициските прирачници за испитување.

Движењата за почитување на правата после случајот *Миранда* во Соединетите Американски Држави, се префрлија и на европско тло бидејќи пресудите на Европскиот суд за човекови права, секаде каде што е утврдена повреда на правото на одбрана во полициска постапка, упатуваат на случајот *Миранда* и „Миранда правилата“ и тие ги имаат издигнато на степен на императив.

Имајќи го во предвид постојаниот судир помеѓу ставот концептот на полицијата и правничката грижа за правата и правичноста, во 90-тите години на дваесеттиот век, доаѓа до појава на нов концепт *investigative interviewing* кој се обидува да ги помири двете крајности. Всушност, главниот фокус на овој нов модел е напуштање на агресивниот пристап на полицијата фокусиран на признание.

Investigative interviewing е неприсилна метода за испрашување жртви, сведоци и осомничени за кривични дела. Општо земено, „вклучува извлекување детална и точна приказна за настан или ситуација од лице за да помогне во донесувањето одлуки“. Оваа техника на интервјуирање е етичка и се базира на истражување и стимулира безбедно и ефективно собирање докази. Целта на истражното интервју е да се добијат точни, веродостојни и ефективни информации. Методот има за цел да ја максимизира веројатноста за добивање релевантни информации и да ги минимизира ризиците од контаминирање на доказите добиени при полициското испрашување. Методот е опишан како алатка

за ублажување на употребата на тортура, принуда и психолошка манипулација и за спречување на присилно признание и грешки на правдата што доведуваат до погрешни убедувања и пропусти на правдата.

Терминот *истражно интервју* беше воведен за да претставува промена во полициското интервјуирање настрана од пристапот ориентиран кон признание и кон собирање докази. Традиционално, главната цел на сослушувањето било да се добие признание од осомничениот за да се обезбеди осуда. Така, истражното интервју се спротивставува на сеприсутните техники на испрашување коишто имаат за цел да го натераат осомничениот да се распадне и да признае. Острата разлика помеѓу овие два пристапи за полициско интервјуирање доведе некои автори да тврдат дека терминот „испитување“ треба целосно да се укине бидејќи има за цел да се добие признание.

Голем дел од научната основа на истражувачкото интервјуирање потекнува од социјалната психологија и когнитивната психологија, вклучително и студиите за човечката меморија. Методот има за цел да ги ублажи ефектите од вродените човечки заблуди и когнитивните предрасуди како што се сугестивност, пристрасност за потврда, прајминг и лажни сеќавања. За да спроведе успешно интервју, интервјуерот треба да биде способен;

- да создаде добар однос со интервјуираниот;
- да ја опише целта на интервјуто;
- да поставува отворени прашања и
- да биде подготвен да истражуваат алтернативни хипотези.

Пред да се постават какви било истражни прашања, интервјуираните се охрабруваат да ја дадат својата слободна, непрекината верзија на настанот. Во привременiot извештај од 5 август 2016 година до Генералното собрание на ОН, на специјалниот известувач за тортура и друго сурово, нечовечко или понижувачко

постапување или казнување, Хуан Е. Мендез, методот на истражно интервју е нашироко претставен како пример за најдобра практика.³²

Целиот процес на *investigative interview* вклучува пет фази: планирање и подготовка, вклученост и објаснување, слободна интерпретација, затворање и евалуација. Најважната компонента во сите фази е стекнување на доверба помеѓу испрашувачот и интервјуираниот, можност без било каква принуда во целост да ги користи своите права на одбрана, изнесување на своја верзија на настаните без прекин и без наведување, за на крај, оценка и извлекување заклучоци од интервјуто.

1.2 Правото на бранител во меѓународните документи

При анализа на историскиот еволутивен развој на правата на обвинетиот, од почетоките на признавање на постоење на минимални права во текот на кривичната постапка од дванаесеттиот век, па сè до префрлување на товарот на докажување на вина на обвинителството кон крајот на осумнаесеттиот век, сведоци сме на постојано унапредување на правата на обвинетиот. Имено, на меѓународен план, започнувајќи од дваесеттиот век, па сè до денес, донесени се многубројни меѓународни документи, резолуции, пактови, конвенции, директиви, заклучоци од многубројни меѓународни конференции, сè со една цел - личноста на обвинетиот и неговите природни права коишто ги добива со самото раѓање, да бидат постојано афирмирани и унапредувани секогаш кога ќе биде соочен со обвиненија против него. Всушност, рамнотежата помеѓу општествениот интерес за зачувување на мирот, благосостојбата, справување со девијантните појави и криминалитет од една страна и почитување на правата на обвинетиот во текот на кривичната постапка, започнувајќи уште од полициска постапка треба да биде на такво општествено скалило, што во ниту еден случај нема да го стави општествениот интерес пред почитувањето на правото на обвинетиот, заштита на неговата личност и максимално уважување на презумпцијата на невиност. За да постои оваа рамнотежа на ова рамниште, донесени се од многубројни меѓународни релевантни организации, меѓународни документи, кои во својот текст сериозно му посветуваат внимание на унапредувањето на правата на обвинетиот.

³² https://cti2024.org/wp-content/uploads/2021/01/CTI-Training_Tool_Investigative-Interviewing.pdf

1.2.1 Универзална декларација за човекови права од 1948 година

Кога во мај 1945 година во магазинот *Life* биле објавени злогласните фотографии од нацистичките концентрациони логори за истребување, свеста за злосторствата извршени од нацистичкиот режим се подигнале низ целиот свет. Ова било одлучувачки момент во историјата бидејќи меѓународното јавно мислење било соочено со бруталноста на тие настани. Од овие „човечки грешки“ произлегла невидена социјална и политичка волја да се спречат масовните злосторства и да се поддржат збир од заеднички права за сите човечки суштества: човековите права. Ужасите на злосторствата против човештвото извршени за време на Втората светска војна го зајакнале убедувањето на меѓународната заедница да создаде нова меѓународна платформа со мандат да го промовира и брани мирот. Во рамките на традицијата на правниот пацифизам од деветнаесеттиот век и градењето на основните принципи на Лигата на народите се родени Обединетите нации. За да ги унапреди своите цели, новата организација ја развива Универзалната декларација за човекови права (УДЧП) како „заеднички стандард за постигнување за сите народи и сите нации“. Декларацијата се усвоила бидејќи ги отелотворувала човечките аспирации длабоко вкоренети во различни култури низ целиот свет. Во исто време била единствена, бидејќи била прва кодификација на законски права за сите човечки суштества без дискриминација и ги опфаќала правата коишто се однесуваат на сите сфери на животот и димензиите на човековата личност.³³

Оттогаш УДЧП служи за поддршка на хуманистичките вредности на универзална еднаквост и слобода поддржувајќи ја деколонизацијата, доброто владеење и борбата против дискриминацијата. Сепак, останува да се покрие многу терен како што е очигледно од уништувањето и немаштијата коишто се среќаваат во многу делови од светот. Напорот да се трансформираат „идеалите“ содржани во Универзалната декларација во реалноста, се потпира, како што оваа публикација еloquentно нè потсетува на два меѓусебно поврзани и меѓусебно зајакнувачки процеси; имено, учењето за човековите права и соочувањето со најеклатантните човечки грешки. Оваа комбинација на знаење и меморија може да ги залечи раните

³³ Carla Ferstman, Alexander Goldberg, Tony Gray, Liz Ison, Richard Nathan and Michael Newman, *Contemporary Human Rights Challenges: The Universal Declaration of Human Rights and its Continuing Relevance*, Routledge, Taylor & Francis, 2019, стр. 11.

од минатото и да создаде одбрана на мирот со инспиративна посветеност на универзалните вредности, емпатија, сочувство и будност. Суштински за овој потфат, како што е нагласено во оваа публикација, е елиминацијата на сите форми на дискриминација и сеопфатен пристап кој ги третира сите човекови права – граѓански, културни, економски, политички и социјални – како дел од неделива, меѓусебно поврзана и меѓусебно зависна целина.³⁴

Поборникот на универзалноста на човековите права, како што е Тејлор (1999), сугерира дека човековите права се универзален концепт и непринуден меѓународен консензус добиен преку увидот на Џон Ролс во „преклопувачкиот консензус“. Истакнува дека иако различни групи и заедници се залагаат за различни верски начела, вредности и филозофски определби, тие евентуално би можеле да постигнат одредени норми кои се целосно признати и се верува дека преку нив може да се утврдат принципите на универзалното однесување.³⁵

Станува збор за вредносни принципи коишто допираат во сите пори од општественото живеење и постоење. Од овие вредносни системи произлегува и директната поврзаност на Универзалната декларација за човекови права со природните права на поединецот. Имено, доколку некој е обвинет за правење кривично дело, почитувањето на неговите природни права за заштита на личноста и вреднување на неговите права во текот на кривичната постапка, мора да бидат поставени на рамниште кое ќе биде меѓународно прифатено на светско ниво. Всушност, Универзалната декларација за човекови права во својот текст го издигнува на рамниште на императив постоењето на гаранции за фер судење, пред независен и непристрасен суд со максимално уважување на правата на обвинетиот.

Во членовите 9, 10 и 11 од текстот на Универзалната декларација за човекови права се поставени контурите на заштита на личноста на обвинетиот. Имено, во член 9 е наведено дека никој нема да биде подложен на произволно апсење, притвор и прогонување, додека пак член 10 се повикува на темелното право на праведно и јавно судење пред независен и непристрасен суд, без разлика

³⁴ Исто, стр.12.

³⁵ Syaiful Anam, The Universality of the Universal Declaration of Human Rights: Does it merely express Western Values?, Nation State: Journal of International Studies. 2018, стр.8

на кривичното дело коешто му се става на товар на обвинетиот. Заштитата на обвинетиот и неговото вреднување како субјект на кривичната постапка продолжува во член 11 каде што се поставени гаранциите за неговата одбрана и презумпцијата на невиност. Во ставот 2 се штити начелото на законитост, односно сè што не е пропишано со закон како кривично дело во моментот на неговото создавање, не може да биде предмет на обвинување од страна на органите на прогон.³⁶ Всушност, преку уредувањето на заштитата на правата на обвинетиот уште во 1948 година од страна на Организацијата на Обединетите нации е поставена рамката за утврдување на понатамошни дополнителни заштитни механизми низ останатите европски, регионални и национални нормативни решенија.

1.2.2 Меѓународен пакт за граѓански и политички права на ООН од 1966 година

Во 1948 година, кога Универзалната декларација за човекови права за прв пат ја прогласи еднаквоста пред законот како универзално право, постоеше дисонантна врска помеѓу правната помош и човековите права. Како и многу граѓански и политички права артикулирани во УДЧП, ова право на еднаквост пред законот произлегува од првите десет амандмани на Уставот на САД и неговата јуриспруденција.³⁷

Насушната потреба да се воспостави усогласен пристап за граѓанските и политичките права и нивната прифатеност во легислативите на државите-членки на Организацијата на Обединетите нации, доведе до воспоставување на Меѓународниот пакт за граѓански и политички права во 1966 година од страна на Генералното собрание на Обединетите нации. Трагичните спомени од историјата и разорните последици од Втората светска војна, доведоа до прифатлив став на меѓународен план, да се воспостават сите можни правни механизми и уништувањето на човештвото повеќе да не се повтори. За таа цел бил склучен Меѓународниот пакт за граѓански и политички права. Покрај останатиот сет права

³⁶ Universal Declaration of Human Rights, G.A. res. 217A (III), U.N. Doc A/810 at 71 (1948), University of Minnesota, Human rights library, article 9,10,11.

³⁷ Don Fleming, Legal Aid and human rights, University of Canberra, International Legal Aid Group Conference, Antwerp, 6-8 June, 2007, стр.16.

кои ги опфаќа, клучно е и постоењето на членови кои се однесуваат на правото на фер судење, правичната постапка и правото на пристап до бранител.

Правото на правично судење е утврдено во меѓународните, како и во регионалните правни инструменти како што е Меѓународниот пакт за граѓански и политички права (МПГПП) и се однесува на основните принципи вклучувајќи ја презумпцијата на невиност, правото да се знае природата на обвинението против обвинетиот и способноста ефективно да се оспори тоа обвинение на правична и јавна расправа пред независен и непристрасен суд. Во овој контекст, правното застапување е централно за правото на правично судење.³⁸

Нераскинливо поврзана со правото на бранител е пристапноста до правна помош. Без пристап до правна помош, правото на бранител станува бесмислено за многу обвинети лица бидејќи тоа може да ги спречи да пристапат до адвокат за да се бранат од обвиненијата со кои се соочуваат. Овој аргумент е препознаен во квалификуваното право на правна помош вклучено во дефинициите за правично судење во меѓународните инструменти како што се МПГПП и Европската конвенција за заштита на човековите права и основни слободи (ЕКЧП).³⁹ Правото на поука од страна на бранителот според Меѓународниот пакт за граѓански и политички права и ЕКЧП го вклучува правото на обвинетиот да има бесплатна правна помош „во секој случај кога тоа го бараат интересите на правдата; доколку тој нема доволно средства да плати за тоа“.⁴⁰

Режимите за човекови права им даваат право на обвинетите во кривични предмети на одредени минимални гаранции за соодветна постапка. Според МПГПП, чл. 14 став 3 т.г и Европската конвенција, чл. 6 ст.3, на пример, обвинетите имаат право да вршат одбрана, лично или преку правна помош по сопствен избор.⁴¹

Во повеќето случаи, минималните права на обвинетиот вклучуваат условно право на правно застапување финансирано од државата. Начинот на кој се изразува

³⁸ Flynn, Asher, Hodgson, Jacqueline, McCulloch, Jude and Naylor, Bronwyn, Legal aid and access to legal representation : re-defining the right to a fair trial. Melbourne University Law Review, 2016, стр.3.

³⁹ Исто, стр.4

⁴⁰ Исто, стр.10

⁴¹ Don Fleming, Legal Aid and human rights, University of Canberra, International Legal Aid Group Conference, Antwerp, 6-8 June, 2007, стр. 5

ова право варира. Според МПГПП, обвинетиот незастапуван има право да добие правна помош, во секој случај кога тоа го бараат интересите на правдата, без плаќање ако обвинетиот нема доволно средства да плати за правно застапување (чл. 14 став 3 точка г). Слична одредба има и во Европската конвенција, чл. 6 став.3.⁴²

Слични прашања се јавуваат во кривичната постапка, која вклучува сложени синџири на настани со многу актери и процеси. Одлуките донесени од полицијата, обвинителите и обвинетиот во врска со истрагата и другите предистражни процеси може значително да влијаат на исходот од судењето. Начелата на правото на правично судење сугерираат дека обврските на државите може да се прошират и на обезбедување правен совет или правно застапување за целите на овие предистражни процеси. Обезбедувањето усогласеност не ги спречува давателите на правна помош да применуваат соодветни тестирања и други критериуми за финансиска подобност за апликантите коишто бараат помош за да го остварат правото на правично судење. Режимите за човекови права и принципите на правично судење јасно бараат давателите за правна помош да обезбедат бесплатна правна помош во две околности. Прво, во кривичната постапка во која обвинетиот бара да биде законски застапуван за да добие правично судење, а тој не може да си ги дозволи трошоците за правно застапување. Второ, во сите постапки во кои правото на правично судење бара правно застапување, а сиромашните или обвинетите со ниски приходи и парничарите немаат каква било финансиска способност да ги платат трошоците за правно застапување.⁴³

Иако деталниот и специфичниот параметар на правото на правично судење никогаш не бил евидентиран до формирањето на МПГПП, повеќето од суштинските права вградени во доктрината за правата на правично судење отсекогаш биле признати како принципи кои се основни за заштитата на човечкото достоинство воопшто. Правото на поединецот на правично судење пред суд и минималните гаранции за обвинетиот во кривичната постапка првично беа изведено од англосаксонските обичајни законски традиции за „правен процес“ и

⁴² Исто, стр.6

⁴³ Исто, стр.14

„владеење на правото“, што може да се проследи до Magna Charta Libertatum од 1215 година.⁴⁴

Меѓународниот пакт за граѓански и политички права беше првиот меѓународен инструмент за човекови права кој официјално ги пропишува конкретните детали за степенот на примена на ова право. Овие права генерално може да се поделат на две главни категории: процесни права за време на судскиот процес и права во врска со општото спроведување на правдата од страна на државите. Тие главно се регулирани со одредбите на член 14 (Право на правично судење) и член 15 (Забрана на ретроактивни кривични закони). Според Клејтон и Томлинсон, правата според овие членови генерално може да се поделат на следните класификации:

1. „Општи права на процедурална правичност, вклучувајќи јавна расправа пред и независен и непристрасен трибунал кој дава образложена пресуда“ - член 14, став 1

2. „Презумпција на невиност во кривичната постапка“ - член 14, став 2

3. „Посебни права за обвинетите за кривични дела, вклучително и правата да бидат информирани за обвинението, судење во разумен рок, правна помош и вкрстено испрашување сведоци“ - член 14, став 3

4. „Право да се биде ослободен од какви било ретроспективни кривични закони“ - член 15⁴⁵

5. „Право на жалба“ - член 14, ст.5

6. „Право на надоместок за погрешна осуда“ - член 14 ст.6

7. „Право да не се суди или казнува за исто дело“ - член 14 ст.7

Според член 14 став 3 од МПГПП, секој има право на минимални правни гаранции при определувањето на кое било обвинение против него. На обвинетите ќе им се суди во нивно присуство и ќе имаат право да се бранат лично или преку

⁴⁴ Shahrul Mizan Ismail, The right to fair trial: Analysing the jurisprudence of member states of the ICCPR, University Kebangsaan Malaysia, January 2005, стр.2

⁴⁵ Исто, стр.4

адвокат и ќе мора да бидат информирани за обвинението. Тие имаат право да ги застапува адвокат по нивен избор или да имаат назначен адвокат кој ќе им помага во интерес на правдата, бесплатно, доколку не можат да си дозволат да го платат. Треба да се нагласи дека правото на правно застапување во кривична постапка и сите негови придружни права се достапни за секого во земја со „целосна еднаквост“.

Но, кога се појавува правото? Во принцип, правото на правно застапување произлегува веднаш по апсењето (без разлика дали тоа е всушност во полициска станица или на друго место), иако секако мора да се остави разумно време за пристигнување на адвокатот. Меѓутоа, прашањето кога ќе се појави правото на правно застапување зависи од домашното право во засегнатата држава: ако домашното право предвидува последици за осомничениот во почетната фаза на полициското испрашување, тогаш ова право се применува и помошта од адвокатот се бара во предистражните фази.⁴⁶

1.2.3 Европската конвенција за човековите права

Почитувањето на основните човекови права е огледало на едно демократско општество. Особено е важно да се обезбеди нивно почитување во текот на судската постапка, т.е. кога поединецот е во интеракција со државата отелотворена во форма на органи одговорни за обезбедување на усогласеност со барањата со кои таа го регулира однесувањето на поединците. Третманот на обвинетиот за време на кривичната постапка е од особено значење. Тогаш е потребно да се избалансира *ius puniendi* со правата на потенцијалниот сторител. Ако на тоа се додаде и барањето за ефикасно прекинување на кривичната постапка за да се отстрани состојбата на неизвесност за обвинетиот, јасно е дека она што ја сочинува фразата „фер судење“ не е лесна задача. Ова барање несомнено придонесува за владеење на правото, правна сигурност и пред сè правда. Сето тоа се рефлектира во довербата на граѓаните во судството. За државно-правниот систем, тоа значи поголем кредибилитет пред меѓународната заедница. Најважниот стандард во судската

⁴⁶ Stephanie Lagoutte, Fair trial and defence rights in criminal matters: An introduction, стр.10

постапка е правото (начелото) на правично судење кое постепено прераснува во централен принцип на современата правна постапка.⁴⁷

Збирот на права што го сочинуваат правото на правично судење е содржан во најважните меѓународни инструменти за човекови права. Тој е содржан во членот 10 од Универзалната декларација за човекови права, потоа во Меѓународниот пакт за граѓански и политички права и на крајот во член 6 од Европската конвенција за заштита на човековите права и основни слободи, кој предвидува: „При утврдувањето на неговите граѓански права и обврски или за кое било обвинение против него, секој има право на правично и јавно сослушување во разумен рок од независен и непристрасен суд основан со закон“.⁴⁸

Правото на правично судење го потврдува владеењето на правото и принципот на правна сигурност. Гаранциите наведени во став 1 од член 6 се однесуваат на постапките во врска со обвинението, како и на постапките кои се однесуваат на граѓанските права и обврски. Ставовите 2 и 3 од член 6 од Конвенцијата се применуваат само на постапки во кои се одлучува за основаноста на обвинението. Судот оценува дека станува збор за постапка во која се донесува одлука за „граѓанско право или обврска“ или „обвинение“ со автономно толкување на овие поими.⁴⁹

Европската конвенција за човекови права е инструмент на „тврдото“ меѓународно право: таа создава меѓународно-правни обврски кои ја вклучуваат одговорноста на државите членки една кон друга и на поединци во рамките на нивната јурисдикција. Конвенцијата предвидува заштита на индивидуалните човекови права во контекст на демократијата. Нејзина цел е воспоставување на „демократско општество“ во кое се изразуваат и индивидуалните и колективните аспекти на самоопределувањето. Голем број права се апсолутни, правата предвидени во чл. 3 (забрана за тортура) и член 4 (забрана за држење во ропство). Други се условени, во смисла дека можат да бидат предмет на мешање само во дефинирани и ограничени околности, како во чл. 2 (право на живот). Друг сет на

⁴⁷ Ivan Ilić, Saša Knežević, Scope of Article 6 of the European Convention of human rights – Contribution of the European court of human rights practice, Faculty of law Niš, стр. 2.

⁴⁸ Исто, стр.2.

⁴⁹ Исто, стр.3.

права бараат интересите на поединецот да бидат „урамнотежени“ наспроти оние на поширокото општество (чл. 8-11). Мешањата во правото на приватен живот и во правата на слободата на вероисповед, изразување и здружување мора да бидат „пропишани со демократски закон“ и „неопходни во едно демократско општество“.⁵⁰

Правата пропишани и заштитени со ЕКЧП се дел од еден поширок опфат на права - правата опфатени во принципот на фер судење. Оваа концепција за правично судење го повторува принципот на еднаквост на оружјата кој е основа на голем дел од јуриспруденцијата за членот 6 на ЕКЧП која се занимава со пристап до бранител.⁵¹

ЕСЧП неодамна го сумираше својот став во врска со ефективната правна помош на следниов начин:

- Конвенцијата е дизајнирана да гарантира не права кои се теоретски или илузорни, туку права кои се практични и ефективни;
- назначувањето бранител само по себе не обезбедува ефективност на правната помош. ;
- конструирањето на одбраната во суштина е работа меѓу обвинетиот и неговиот бранител и
- се бараат надлежните национални органи да интервенираат само ако пропустот од страна на бранителот да обезбеди ефективно застапување е очигледен.⁵²

Во членот 6 од Европската конвенција за човекови права е предвидено правото на правична судска постапка. Имено:

1. Секој има право правично и јавно, во разумен рок, пред независен и непристрасен со закон воспоставен суд да бидат разгледани и утврдени

⁵⁰ Steven Wheatley, *Minorities, political participation and democratic governance under the European Convention on Human Rights*, Oxford: Oxford University Press, 2010, стр.3

⁵¹ Flynn, Asher, Hodgson, Jacqueline, McCulloch, Jude and Naylor, Bronwyn, *Legal aid and access to legal representation: re-defining the right to a fair trial*. Melbourne University Law Review, 2016, стр.16

⁵² Raymond J. Toney, *English criminal procedure under Article 6 of the European Convention on Human Rights: Implications for custodial interrogation practices*, 2001, Hous. J. Int'l L, стр.43

неговите граѓански права и обврски или основаноста на какви било кривични обвиненија против него. Пресудата се изрекува јавно, а новинарите и публиката можат да бидат исклучени за време на целата или на дел од постапката во интерес на моралот, јавниот ред или националната безбедност во едно демократско општество, кога тоа го наложуваат интересите на малолетник или заштитата на приватниот живот на страните во спорот, или кога тоа судот го смета за неопходно затоа што во посебни околности публицитетот би можел да им нанесе штета на интересите на правдата.

2. Секој кој е обвинет за кривично дело се смета за невин сè додека неговата вина не се докаже по законски пат.
3. Секој обвинет ги има следните минимални права:
 - а) веднаш на јазикот што го разбира, да биде детално известен за природата и причините на обвинението подигнато против него;
 - б) да му се обезбедат време и услови неопходни за подготвување на неговата одбрана;
 - в) да се брани самиот или со помош на бранител по свој избор, а доколку не располага со средства да плати бранител, да добие бесплатен службен адвокат кога тоа го наложуваат интересите на правдата;
 - г) самиот да ги сослуша или да бара сослушување на сведоците на обвинението и да бара повикувањето и сослушувањето на сведоците на одбраната да биде под услови што важат и за сведоците на обвинението;
 - д) да користи бесплатна помош од преведувач доколку не го разбира или не го зборува јазикот на кој се одвива судењето.⁵³

Во однос на правото за достапност до бранител и присутноста на одредбите во Европската конвенција за човекови права за конкретното прашање, низ богатата судска пракса и правораздавање од страна на Европскиот суд за човекови права се

⁵³ https://www.echr.coe.int/documents/convention_eng.pdf, стр.9,10

поставени принципите на дефинирање на правото на пристап до бранител и сите останати права коишто претставуваат составен дел од ова право.

Случајот *Kamasinski* утврди дека пристапот до официјалното судско досие може легитимно да биде ограничено на адвокатот на обвинетиот. Во однос на правото на соодветна одбрана определено во член 6 ст.3 т.в, формулацијата на клаузулата со која се дава право на адекватна одбрана предизвикува проблем на двосмисленост, во смисла дали употребата на дисјунктивното „или“ може да сугерира дека обвинетиот има право на избор: право лично да се брани „или“ преку адвокат. Сепак, тоа е прифатено (и актуелно во повеќе континентални правни системи) коишто во некои околности, одбраната од страна на адвокатот може да биде задолжителна така што обвинетиот е лишен од опцијата сам да се брани. Сепак, врз основа на член 6, ст.3, т.в., властите не можат да принудат официјално назначен бранител на обвинет кој може да обезбеди правна помош за самиот/себе.⁵⁴ Правото на бесплатна комуникација со бранител е утврдено во случајот *Brennan v. United Kingdom* во кој се утврди дека правото за притвореното лице обвинето за кривично дело да комуницира со својот адвокат надвор од сослушувањето на други лица е својствено за член 6 ст.3 т.в.

Членот 6 ст.3, т.в. поставува два услови за бесплатно правна помош:

- недоволни средства и
- интереси на правдата.

Бесплатната правна помош е дел од прецедентното право на Европскиот суд за човекови права од Стразбур преку случајот *Quaranta v. Switzerland*. Во тој случај ценети се три околности:

- сериозноста на прекршокот и сериозноста на ризикот на казната (во конкретниот случај тоа беа трговија со дрога и 3 години затвор);
- комплексноста на случајот (фактите, законот, исходот - на пример каде, како, во случајот *Quaranta*, обвинетиот веќе бил на условна казна),

⁵⁴ Види: P Mahoney, стр.125

- на личната состојба на обвинетиот (*Quaranta* бил млад, странец потекло, немал квалификации и бил зависник од дрога).

Барањето за правна помош во прв степен била одбиена. Појавувањето на *Quaranta* во Судот без бранител во постапката, Судот во Стразбур го оценил како недоволно.

Со други зборови, проценката на Судот за „интересите на правдата“ се разликувала од онаа на националните власти.⁵⁵

Постоењето на одредбите на ЕКЧП коишто се однесуваат на правото на достапност до бранител, издигнувањето на ова право на повисоко рамниште низ прецедентното право на Европскиот суд за човекови права преставуваат само почетно рамниште за дополнителна заштита и унапредување од страна на Европската унија и националните законодавства на европските држави.

1.2.4 Резолуцијата за зајакнување на процедуралните права на осомничените односно обвинетите лица во кривичната постапка на ЕУ

Декларираната цел на Европската унија е да им понуди на своите граѓани област на слобода, безбедност и правда. Меѓутоа, гледајќи ја европската кривична правда, многу години фокусот беше ставен на безбедносните прашања со бројни мерки преземени за зајакнување на полициската и судската соработка во кривичните прашања во ЕУ {на пример, Европскиот налог за апсење, формирањето на Европол, Европрава и Европско јавно обвинителство (ЕППО)}. Понатаму, заштитата на правата на обвинетите и осомничените лица во кривичната постапка во ЕУ загарантирана со Европската конвенција за човекови права (ЕКЧП) не беше доволна, бидејќи ЕКЧП обезбедува само општи правила за широк спектар од 47 држави договорнички. ЕСЧП во толкувањето на процесните права преку неговата судска практика делува казуистично бидејќи одговара само на одредена ситуација. Исто така, недостига механизам за спроведување за државите договорнички да ги менуваат своите дефицитарни закони. Согледувајќи ја оваа нерамнотежа, во 2004 година, Европската комисија предложи Рамковна одлука на Советот за одредени процесни права во кривичната постапка низ ЕУ,

⁵⁵ Исто, стр.126

која, сепак, не можеше да постигне едногласност и оттука не можеше да биде усвоена. Неколку години подоцна, работата беше повторно започната во 2009 година под шведското претседателство со Советот на ЕУ, каде беше постигнат договор за Резолуција за зајакнување на процесните права на осомничените или обвинетите лица во кривичната постапка.⁵⁶

Шведското претседателство со ЕУ во јули 2009 година претстави нова резолуција со цел да се поттикне заштитата на осомничените и обвинетите лица во кривичната постапка во Унијата. Резолуцијата ја постави својата визија за поттикнување на правото на правично судење во кривичната постапка низ ЕУ. Нејзината цел беше да ја покани Европската комисија да поднесе нови законски предлози кои ги опфаќаат мерките вклучени во резолуцијата и на овој начин да се надминат пречките со кои се соочи претходната иницијатива на Комисијата од 2004 година за одредени процесни права во кривичната постапка во текот на ЕУ.⁵⁷

Во својата комуникација за областите на слобода, безбедност и правда во служба на граѓаните од 10 јуни 2009 година, Комисијата го препозна недостатокот на било каква регулатива во врска со процесните права во кривичната постапка на ниво на ЕУ и повика на големи напори за ова прашање. Комуникацијата не вклучуваше упатување на резолуцијата кој подоцна потекнува од шведското претседателство. Меѓу нејзините предлози за следната повеќегодишна програма за Програмата Стокхолм, Комисијата предложи „да се искористат придобивките од областа на слободата, безбедноста и правдата поопипливи за обичниот граѓанин“. Комисијата го идентификуваше како еден од главните приоритети на политиката промоцијата на правата на граѓаните со цел да се создаде „Европа на правата“, што подоцна беше повторено во заклучоците на Европскиот совет за декември 2009. Токму овде, во врска со ваквото промовирање на правата на граѓаните низ Европа, е предвидена идна заедничка политика посветена на правата на поединците во кривичната постапка со Стокхолмската програма. Во последното се наведува: „Заштитата на правата на осомничените и обвинетите лица во кривичната постапка е основна вредност на Унијата; со цел да се одржи взаемната доверба меѓу земјите-

⁵⁶ Cornelia Riehle, Allison Clozel, 10 years after the roadmap: procedural rights in criminal proceedings in the EU today, Europäische Rechtsakademie (ERA), 2019, стр.1,2

⁵⁷ *Mar Jimeno – Bulnes, Towards common standards on rights of suspected and accused persons in criminal proceedings in the EU?, Center for European policy studies, 2010, сmp.2*

членки и довербата на јавноста во Европската Унија“. Во овој контекст, резолуцијата за зајакнување на процесните права во сите кривични случаи низ ЕУ стана клучна компонента на Стокхолмската програма, којашто ја повикува Комисијата да донесе конкретни законски предлози за да се обезбеди спроведување на мерките предвидени во неа.⁵⁸

Во Резолуцијата јасно се наведува дека треба да се преземат активности на ниво на ЕУ со цел да се зајакнат правата на осомничените или обвинетите лица во кривичната постапка. Понатаму, Резолуцијата ги опишува правата вклучени во неа како основни процедурални права на кои треба да им се даде апсолутен приоритет.

Овој факт ја испитува моменталната состојба на процедуралните права на осомничените и обвинети лица во кривична постапка во ЕУ. Анализата е структурирана околу три централни прашања. Прво, каква е важноста на таквите права во ЕУ? Второ, кои процесни заштитни мерки во моментот постојат во земјите-членки и дали основните процесни права во кривичната постапка предвидени со Европската конвенција за човекови права (ЕКЧП) се ефективно загарантирани во казнено-правните системи на ЕУ? Конечно, ако одговорот на претходните прашања укажува на потребата од дејствување на ЕУ на ова поле, кои чекори се веќе преземени на овој план и што носи иднината?⁵⁹

Поделениот пристап воведен во 2009 година, резултираше со импресивен број заеднички минимални норми за процесните права за обвинетите и жртвите на кривично дело, усвоени под насловот на член 82 ст. 2 од Договорот за функционирање на Европската Унија. Што се однесува до правата на одбраната, беа усвоени шест директиви меѓу 2010 и 2016 година коишто ги опфаќаат правата на толкување и превод, правото на информирање (за правата, за обвинението и за суштинските материјали на случајот); право на пристап до адвокат, право на комуникација со трети лица и конзуларни органи, презумпција на невиност (вклучувајќи го правото да не се инкриминира себеси и правото да молчи), право

⁵⁸ Исто, стр.4

⁵⁹ Laurens van Puyenbroeck, Gert Vermeulen, Towards minimum procedural guarantees for the defence in criminal proceedings in the EU, *International and Comparative Law Quarterly*, Cambridge Journals, 2011, стр.2

да присуствува на судењето; право на правна помош платена од државата; и права специфични за децата кои се осомничени за криминал.⁶⁰

Развојот на правна поставеност на ЕУ за заштита на процесните права во кривичната материја е единствениот пат напред за ЕУ соодветно да одговори на предизвикот да ги почитува основните права и слободи на поединците и да ја гарантира правдата, како и да обезбеди приближување и заемно препознавање во оваа област.

По образложението, кое прво се однесува на ЕКЧП и неговите протоколи „како што ги толкува Европскиот суд за човекови права“ („доказ од Стразбур“) заедно со неколку коментари во корист на заедничка европска регулатива за процесни права во кривичните прашања, Резолуцијата претставува збир од шест мерки. Сепак, оваа листа не претставува *numerus clausus* бидејќи Советот си ја задржа опцијата да ја разгледа можноста за решавање на прашањето за заштита на процедуралните права различно од оние експлицитно наведени во каталогот. Како пример, прв чекор во областа на процесните права веќе е започнат преку еден вид хоризонтален пристап (не секторски) со изменување и дополнување на различни рамковни одлуки поврзани со меѓусебното признавање кои се однесуваат на одредбите поврзани со пресудите во отсуство; несомнено тоа е голем напор во линија на усогласување (сега приближување) на заеднички договор од страна на земјите-членки и покрај одредени специфични неуспеси. Мерките што сега се предвидуваат се следните: 1) превод и толкување; 2) информации за правата и информации за надоместоците; 3) правна помош и правен совет; 4) комуникација со роднините, работодавачите и конзуларните органи; 5) посебни заштитни мерки за осомничените или обвинетите лица кои се ранливи; и 6) зелена книга за правото на преиспитување на основите за притвор.⁶¹

Имајќи го предвид претходниот акцент на репресивните мерки – како што е воспоставувањето инструменти за прекугранично спроведување на законот, или донесувањето на казнените забрани – законодавните достигнувања во областа на

⁶⁰ Jannemieke Ouwerkerk, EU Competence in the Area of Procedural Criminal Law: Functional vs. Self-standing Approximation of Procedural Rights and Their Progressive Effect on the Charter's Scope of Application, *European Journal of Crime, Criminal Law and Criminal Justice*, 2019, стр.90.

⁶¹ Види: Mar Jimeno – Bulnes, стр.8.

процесните права на обвинетите беа широко поздравени од практиката, научници и академици, особено за да се спротивстави на силната позиција на органите за спроведување на законот во рамките на различните механизми за соработка. Од таа перспектива, гореспоменатиот пакет на процедурални права се смета за голем чекор напред.

Оттука, приближувањето на правата на одбраната се смета за средство за постигнување цел, т.е. средство за постигнување понепречена прекугранична соработка. Во секојдневната практика, не се само осомничените коишто се бараат со европски налог за апсење или осомничените чии простории биле претресени според европски истражен налог и според законодавството на ЕУ имаат право на преводи на основните документи на јазик што го разбираат, или да наведат финансирана правна помош доколку нивните сопствени ресурси се недоволни, туку сите осомничени имаат право на одбранбени права на ниво на ЕУ пред националните власти на земјите-членки – без разлика дали случајот има прекугранична димензија или не. Ова не може да изненадува, бидејќи би било практично невозможно да се направи јасна разлика помеѓу прекуграничните и домашните случаи. Како последица на тоа, влијанието на приближните заштитни мерки за обвинетите во кривичната постапка природно оди подалеку од прекуграничниот контекст.⁶²

Резолуцијата предвидува: „Правото на правен совет (преку бранител) за осомниченото или обвинетото лице во кривичната постапка во најраната соодветна фаза на таквата постапка е основно за да се заштити правичноста на постапката; правото на правна помош треба да обезбеди ефективен пристап до гореспоменатото право на правен совет“. Резолуцијата овде го разгледува општото право на одбрана и се однесува на две специфични процедурални заштитни мерки: прво, правото на правна помош како целина што ги покрива, меѓу другото, трошоците за овој правен совет и претходното толкување/превод; и второ, право на правен советник. Во овој контекст, според изразот „во најраната соодветна фаза“ содржан во мерката, правото на правен совет треба да му биде достапно на секое

⁶² Jannemieke Ouwerkerk, EU Competence in the Area of Procedural Criminal Law: Functional vs. Self-standing Approximation of Procedural Rights and Their Progressive Effect on the Charter's Scope of Application, European Journal of Crime, Criminal Law and Criminal Justice, 2019, стр.92

осомничено лице што е можно поскоро и, во секој случај, пред да одговори на прашања во врска со обвинението. Сепак, пожелно е да се понуди дефиниција за значењето на „најраната соодветна фаза на постапката“ со цел соодветно да се гарантира правото на правен совет, а во согласност со чл. 6 ст.3 т.в од Европската конвенција за човекови права којшто функционира како минимален стандард во однос на општото право на одбрана. Тука треба да се разгледаат три различни процедурални права: прво, правото на самозастапување; второ, право на слободно избрана правна помош; и трето, право на добивање правна помош. Прво, иако не е изразено, правото на лична одбрана треба да биде дозволено доколку тоа, е исто така дозволено според домашното законодавство. Ова исто така, би ја вклучило можноста да се откаже од правото на таква правна помош според судската пракса на ЕСЧП. Второ, правото треба да обезбеди и техничка одбрана со адвокат по сопствен избор, вклучително, на пример, доверливост на разговорите помеѓу обвинетиот и бранителот. На крајот, правото на бесплатна правна помош треба да се земе предвид и во однос на економската состојба на обвинетиот во кореспонденција со соодветната обврска од страна на државата. Последно, но не и најмалку важно, посебна регулатива за двете права – правна помош и правен совет – би била силно препорачана колку што се сосема различни процедуралните заштитни мерки.⁶³

1.2.5 Директива на Европската унија за правото на пристап до бранител во кривичната постапка и правото трето лице да биде информирано за лишувањето од слобода, односно правото да комуницира со трети лица и конзуларни претставници додека трае лишувањето од слобода

Во Европа правото на правично судење и имплицитно правото на одбрана е едногласно признаено од сите држави. Тоа е експлицитно предвидено во член 6 од Европската конвенција за човекови права и основни слободи, чл. 47 од Повелбата за основните права на Европската Унија и чл. 14 од Меѓународниот пакт за граѓански и политички права.⁶⁴

Правата на одбрана се на агендата на ЕУ и нивната важност се зголемува низ цела Европа. Со цел да се поттикне соработката меѓу земјите-членки во

⁶³ Види: Mar Jimeno – Bulnes, стр.11

⁶⁴ Minodora-Ioana Rusu, The right to have access to a lawyer within the criminal proceedings in the European Union, - Christian University „Dimitrie Cantemir” of Bucharest, Romania, 2017, стр.1

напорите за спречување на сериозни прекугранични злосторства, беше имплементирана резолуција за зајакнување на процесните права на осомничените и обвинетите лица во кривичната постапка. Резолуцијата обезбедува чекор-по-чекор пристап за обезбедување на почитување за стандардите на ЕКЧП и нивната единствена примена низ земјите-членки.⁶⁵

Наспроти ова, на 22 октомври 2013 година беше усвоена Директивата 2013/48/ЕУ на Европскиот парламент и на Советот на ЕУ за правото на пристап до бранител во кривичната постапка и процедурите за европскиот налог за апсење и правото на трето лице да биде информирано за лишувањето од слобода и правото на комуникација со конзуларните органи и трети лица за време на притворот.

Директивата на ЕУ за правото на пристап до бранител дава повеќе детали од судската практика на ЕСЧП за тоа кога се применува правото на пристап, и бара осомничениот да има право да има свој адвокат присутен за време на испрашувањето и адвокатот да може да „учествуваат ефикасно“. Како инструмент на ЕУ, предмет на воспоставената директива беше проценка на влијанието, односно ги испитуваше одредбите што се во сила низ јурисдикциите на ЕУ.⁶⁶

Кога лице кое не е осомничено или обвинето, како што е сведок, станува осомничен или обвинет, тоа лице треба да биде заштитено од самоинкриминација и има право да молчи, теза потврдена од страна на судска практика на Европскиот суд за човекови права. Директивата експресно упатува на практична ситуација кога таквото лице станува осомничено или обвинето лице при распит од страна на полицијата или од друг орган за спроведување на законот во контекст на кривичната постапка. Во текот на таквото испрашување, лице кое не е осомничено станува осомничен или обвинет, сослушувањето треба веднаш да се прекине. Сепак, сослушувањето може да продолжи доколку на засегнатото лице му е соопштено дека е осомничен или обвинет и е во состојба целосно да ги оствари правата предвидени во оваа директива.⁶⁷

⁶⁵ Corri Longridge, In Defence of Defence Rights: The Need for Common Rules of Criminal Procedure in the European Union, *European Journal of Legal Studies*, Volume 6, Issue 2, 2013/14, стр.151

⁶⁶ Ed Cape, Jacqueline Hodgson, The Right to Access to a Lawyer at Police Stations: Making the European Union Directive Work in Practice, *New Journal of European Criminal Law*, 2014, стр.28

⁶⁷ <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:32013L0048>, Преамбула, чл.21

Осомничените или обвинетите лица треба да имаат право да се сретнат насамо со адвокатот што ги застапува. Земјите-членки можат да направат практични договори во врска со времетраењето и зачестеноста на таквите состаноци, земајќи ги предвид околностите на постапката, особено сложеноста на случајот и применливите процедурални чекори. Земјите-членки исто така треба да направат практични подготовки за да обезбедат услови за остварување на ова право.⁶⁸

Во однос на одредени помали прекршоци, оваа Директива не ги спречува земјите-членки да го организираат правото на осомничените или обвинетите лица да имаат пристап до адвокат преку телефон. Меѓутоа, достапноста до правото на бранител на овој начин треба да биде ограничено на случаи кога осомничено или обвинето лице нема да биде испрашувано од полиција или од друг надлежен орган. Земјите-членки треба да обезбедат дека осомничените или обвинетите лицата имаат право на присуство и ефикасно учество на нивниот адвокат кога ќе бидат испрашувани од полицијата или од друг орган за спроведување на законот, вклучително и за време на судските рочишта. Таквото учество треба да биде во согласност со процедури според националното законодавство кои може да го регулираат учеството на адвокат при распит на осомничениот или обвинетиот од полицијата или од друго тело за спроведување на законот или судскиот орган, вклучително и за време на судските рочишта, под услов таквите постапки да не го нарушуваат ефективно остварување и суштина на засегнатото право.

За време на испрашувањето од страна на полицијата или од друг орган за спроведување на законот или на судско рочиште адвокатот може, меѓу другото, во согласност со таквите процедури да поставува прашања, бара појаснување и дава изјави, коишто треба да се евидентираат во согласност со националното законодавство.⁶⁹

Членот 3, став 4 од Директивата за пристап до правна помош предвидува дека „земјите-членки ќе настојуваат да ги направат достапни општите информации за да го олеснат добивањето адвокат од страна на осомничените или обвинетите

⁶⁸ Ibid, Преамбула, чл.22

⁶⁹ Ibid, Преамбула, чл.24,25

лица“. Понатаму се наведува дека земјите-членки треба да направат аранжмани за да се осигураат дека осомничените лишени од слобода можат ефективно да го остварат своето право на бранител „вклучувајќи и со организирање помош од адвокат кога засегнатото лице нема, освен ако не се откажало од тоа право“. Понатаму, сугерира „надлежните органи да организираат помош од адвокат врз основа на список на достапни адвокати од кои може да избира осомниченото или обвинетото лице.⁷⁰

Текстот на директивата, исто така, ја дефинира улогата на адвокатите на одбраната на начин што го усогласува правото на ЕУ со стандардите поставени од ЕСЧП. Во случајот *Dayanan v Turkey*, ЕСЧП утврдува дека адвокатот на одбраната мора да биде присутен и да може целосно да учествува за време на сослушувањата пред судењето: „Обвинетиот може да го добие целиот опсег на услуги специјално поврзани со правна помош“, вклучително и „расправа за случајот, организација на одбраната, собирање докази и подготовка за распит“. Текстот го поткрепува ова барање со експлицитно пропишување дека правото на пристап до адвокат мора да вклучува право на осомничените или обвинетите лица „да се сретнат приватно и да комуницираат со адвокатот што ги застапува“ и „право на нивниот адвокат да биде присутен и ефикасно да учествува кога осомничениот ќе го испрашуваат“.⁷¹

Целта на европскиот правен инструмент што се разгледува е да се воспостават минимални правни правила кои се применуваат во земјите-членки кои ги регулираат правата на осомничените и обвинетите лица во рамките на кривичната постапка и процедурите за признавање и извршување на европскиот налог за апсење, да имаат пристап до адвокат и да имаат право да известат трето лице во случаи кога се лишени од слобода во текот на целиот овој период.

Сите земји-членки ќе преземат мерки за да обезбедат дека осомничените и обвинетите лица имаат право на пристап до адвокат за да им се овозможи на овие луѓе ефективно да го остварат своето право на одбрана на практичен и ефективен начин.⁷²

⁷⁰ Yvonne Daly, Vicky Conway, *Selecting a lawyer: the practical arrangement of police station legal assistance*, School of Law and Government, Dublin City University, 2019, стр.5

⁷¹ Види: Corri Longridge, 2013/14, стр.153

⁷² Minodora-Ioana Rusu, *The right to have access to a lawyer within the criminal proceedings in the European Union*, - Christian University „Dimitrie Cantemir“ of Bucharest, Romania, 2017, стр.4

Земјите-членки треба јасно да ги наведат во нивните национални законодавства основите и критериумите за какви било привремени отстапувања од правата дадени според оваа Директива и нивната употреба треба да биде ограничена. Сите такви привремени отстапувања треба да бидат пропорционални, треба да биде строго временски ограничени, треба да не се засноваат исклучиво на видот или сериозноста на наводниот прекршок и не треба да го нарушуваат целокупниот процес на правична и фер постапка.⁷³

Иако ЕКЧП се покажа како најефективниот меѓународен систем за заштита на човековите права некогаш развиен, неговиот ефект во воспоставувањето процедурални стандарди е ограничен од фактот дека судската практика на ЕСЧП е суштински реактивна (во зависност од случаите што се пред него), неговите одлуки се засноваат врз основа на конкретните факти од тие случаи, а механизмите за извршување се релативно слаби. Тоа значи дека воспоставените стандарди не се ниту детални, ниту сеопфатни. Во отсуство на рационални, стратешки одговори на одлуките на ЕСЧП од страна на владите на државите потписнички, тоа може да резултира со непланска и непромислена примена на таквите одлуки во националните правни системи. На пример, одлуката на Врховниот суд на Обединетото Кралство во *Cadder v HM Advocate* во октомври 2010 година, која утврди дека шкотскиот закон за правото на пристап до адвокат за луѓето приведени од полицијата не е во согласност со *Salduz*, доведе до усвојување три дена подоцна на законодавство со кое се воведува такво право.⁷⁴

Општо земено, Директивата предвидува право на пристап до адвокат на сите осомничени и обвинети лица, вклучително и пред и за време на испрашувањето од страна на полицијата.

Според одредбите на европската норматива, правото на пристап до адвокат го вклучува следново:

- право на засегнатите лица да одржуваат состаноци и доверливо да комуницираат со адвокатот што ги застапува, вклучително и пред сослушувањето спроведено од полицијата или други органи за спроведување на законот или судска власт;

⁷³ <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:32013L0048>, Преамбула, чл.38

⁷⁴ Ed Cape, Jacqueline Hodgson, The Right to Access to a Lawyer at Police Stations: Making the European Union Directive Work in Practice, *New Journal of European Criminal Law*, 2014, стр.3

- ефективно учество на адвокатот во прашањата на засегнатото лице; учеството мора да биде во согласност со процедурите на националното законодавство, под услов тие да не влијаат на остварувањето или суштината на односното право; во случај кога адвокатот учествува во барање, таквото учество ќе се регистрира во согласност со правото на таа земја-членка;

- учество на адвокат во серија истражни активности или активности за собирање докази, како што се идентификација на осомничени, соочување или реконструкција на кривично дело.⁷⁵

За да може правото на пристап до адвокат да биде ефективно, соодветно квалификуваните и искусни адвокати треба да бидат подготвени и способни да им пружат помош на осомничените кога е потребна таа помош. За да се грижат за осомничените кои претходно не користеле или не знаат за соодветен адвокат или каде што назначениот адвокат не е достапен, треба да постои шема за дежурен адвокат, така што адвокатот е достапен за да обезбеди совет и помош. Таквите аранжмани треба да го земат предвид фактот дека барањето за правен совет и помош е непредвидливо и често се случува надвор од работното време и дека правната помош треба да се испорача навремено. Додека Директивата за пристап до адвокат ја става одговорноста на земјите-членки да обезбедат дека осомничените имаат „право на пристап до адвокат во такво време и на таков начин што ќе им овозможат на засегнатите лица практично и ефективно да ги остварат своите права на одбрана“, освен барањето да се гарантира доверливост на комуникацијата на адвокат/клиент, им остава на земјите-членки да одредат како тоа да се постигне.⁷⁶

Додека Директивата на ЕУ за правото на пристап до адвокат наметнува должност на земјите-членки да обезбедат дека осомничените и обвинетите имаат право на пристап до адвокат „за да им се овозможи на засегнатите лица практично и ефективно да ги остварат своите права на одбрана ефективно“, истата не ја наведува улогата на адвокатот во истражната фаза. Директивата содржи гаранции во врска со доверливите консултации со адвокат/клиент пред сослушувањето, правото да има присутен адвокат и ефективно да учествува за време на

⁷⁵ Minodora-Ioana Rusu, The right to have access to a lawyer within the criminal proceedings in the European Union, - Christian University „Dimitrie Cantemir” of Bucharest, Romania, 2017, стр. 6.

⁷⁶ Ed Cape, Jacqueline Hodgson, The Right to Access to a Lawyer at Police Stations: Making the European Union Directive Work in Practice, New Journal of European Criminal Law, 2014, стр.12

испрашувањата и правото на адвокатот да присуствува на истражни дејствија, но не наведува што може или што треба да направи адвокатот. Примарното образложение за правни совети и помош усвоени од ЕСЧП е да се даде ефект на привилегијата против самоинкриминација и правото на молчење, особено преку спречување на принуда или угнетување.⁷⁷

Советите до осомничените за тоа како да реагираат при полициските испрашувања не може да се разделат од контекстот на испрашувањето, вклучително и начинот на кој е регулирано полициското испрашување (вклучувајќи ја и должината на испрашувањето и должината на притворот).

Исто така, постојат практични фактори кои се однесуваат на полициската професионална култура и генерално негативните ставови за влијанието на правниот совет за притвор. Полициските службеници забележале дека правото на правна помош им создаде дополнителна работа во контактирањето со адвокатите (што би можело да биде тешко, во зависност од ефикасноста на аранжманите на локалните дежурни адвокати) и како резултат на процесот на создавање хартиена трага што покажува усогласеност. Воведувањето адвокати во постапката за притвор и распит, исто така, ја намалува полициската контрола врз времето на распитот, бидејќи тоа не може да се случи пред осомничениот да се консултира со адвокатот, доколку тоа е побарано. Полицијата продолжува да тврди дека е многу поголема веројатноста осомничените да молчат ако прво разговарале со адвокат, иако емпириските докази не го поддржуваат тоа. Промените од овој вид треба да се менаџираат во пракса за да се избегне правниот совет да биде сфатен од страна на полициските службеници во целосно негативна смисла.⁷⁸

Оваа директива ги промовира правата на децата, земајќи ги предвид Насоките на Советот на Европа за правдата за децата, особено нејзините одредби за информации и совети што треба да им се дадат на децата. Ова Директивата гарантира дека на осомничените и обвинетите лица, вклучувајќи ги и децата, им се обезбедуваат адекватни информации за да се разберат последиците од откажувањето од правата содржани во Директива и дека секое такво откажување е направено доброволно и недвосмислено.

⁷⁷ Исто, стр.19.

⁷⁸ Исто, стр.24.

Во случаи кога осомничениот или обвинетиот е дете, родителот, како носител на одговорноста треба да биде известен што е можно поскоро за лишувањето од слобода на детето и треба да биде информиран за причините за тоа лишување. Доколку информирањето на родителот на детето е спротивно на најдоброт интерес на детето, тогаш треба да се информира соодветно возрастно лице од редот на роднините. Овие одредби од директивата не треба да бидат во спротивност со одредбите на националното законодавство кои се однесуваат на заштита на правата на децата.

Земјите-членки треба да се воздржат од ограничување или одложување на остварувањето на правото на комуникација со трето лице во однос на осомничените или обвинети лица кои се деца и кои се лишени од слобода, освен во најисклучителни околности. Онаму каде што се применува одложување, детето треба, сепак, да не биде во изолација и треба да му биде дозволено да комуницира, на пример со институција или поединец одговорен за заштитата или благосостојба на децата.⁷⁹

Барьерите за ефикасно спроведување на правото на пристап до адвокат не произлегуваат само од професионалната култура на полицијата - работните практики и ставовите на адвокатите, исто така го спречуваат пристапот до правни совети и помош на осомничените приведени од полицијата. Помагањето на осомничените во полициската станица е сосема различно од судењето или службената работа. Овозможува мала или никаква подготовка; бара од адвокатот да преговара со полицијата за прашања како што се откривање информации, ослободување пред судење, обвинение и начинот на решавање на случајот; бара од адвокатот брзо да ги собере фактите за случајот и потоа да го посветува клиентот (со кој често се среќаваат првпат) во краток временски период; времето на започнување и завршување на правниот совет за притвор е непредвидливо и често се бара присуство за време на несоцијални часови; а сослушувањето мора внимателно да се следи за да може адвокатот да интервенира доколку се поставуваат нерелевантни или несоодветни прашања. А сепак, како што призна ЕСЧП, она што се случува за време на полициското испрашување на осомничениот најверојатно ќе има одлучувачки ефект врз исходот на случајот: ...судот ја

⁷⁹ <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:32013L0048>, Преамбула, чл.55

нагласува важноста на фазата на истрага за подготовка на кривичната постапка, бидејќи доказите добиени во оваа фаза ја одредуваат рамката во која ќе се разгледува делото за кое се товари на судењето. Од овие причини, од клучно значење е адвокатите сериозно да го сфатат правото на осомничениот на правна помош; не само како можност да го прошират своето професионално искуство и бизнис, туку како клучна можност да влијаат на текот на постапката. Советувањето на осомничените бара високо ниво на правни знаења и вештини и, што е најважно, јасна идеја за тоа каква е улогата на адвокатот⁸⁰

Како што ни објасни еден француски адвокат: „Дозволено ни е да дишеме и тоа е тоа, понекогаш дури и заспиваме. Не сум сигурен дека е многу корисно... во однос на правата на одбраната, бескорисно е: ние сме само украси, како вазна на масата.“⁸¹

Овие чувства ги повтори и еден холандски адвокат: „Не можам да имам значајна улога во испрашувањето. Не можам да кажам нешто. Можам да интервенирам само кога испитувачот користи „незаконски притисок“, но тоа се екстремни ситуации, [и] тоа практично никогаш не се случува...“⁸²

Веројатно е дека улогата на адвокатот во фазата на истрага ќе се зајакне во многу земји како резултат на имплементацијата на Директивата на ЕУ за правото на пристап до адвокат. Тоа ќе постави нови предизвици за адвокатите во однос на структурата, организацијата и начинот на работа. Меѓутоа, за правото на пристап до адвокат да биде „практично и ефективно“ право, од витално значење ќе биде да се обезбеди не само дека адвокатите се соодветно обучени за знаењата и вештините потребни за совети во полициската станица, туку и дека улогата на адвокатите е соодветно призната во законот, прописите и професионалните насоки.⁸³

Промовирањето на европскиот правен инструмент беше наметнато од неопходност, особено во услови на често кршење на правата на одбраната на осомничените и обвинетите лица од страна на надлежните судски органи на

⁸⁰ Исто, стр.25.

⁸¹ J. Blackstock, E. Cape, J. Hodgson, A. Ogorodova and T. Spronken, *Inside Police Custody: An Empirical Account of Suspects' Rights in Four Jurisdictions* (Antwerp: Intersentia, 2014), стр.338.

⁸² Исто, стр.407.

⁸³ Исто, стр.27.

земјите-членки, често санкционирани прекршувања од страна на Европскиот суд за човекови права.⁸⁴

1.2.6 Директива на Европската унија за правна помош за осомничени и обвинети лица во кривична постапка и за барани лица во постапка по европски налог за апсење

Целта на оваа Директива е да се обезбеди ефективност на правото на пристап до адвокат како што е предвидено според Директивата 2013/48/ЕУ на Европскиот парламент и на Советот со ставање на располагање на помош од адвокат финансиран од земјите-членки за осомничени и обвинети лица во кривична постапка и за бараните лица кои се предмет на постапка на европски налог за апсење.

Со воспоставување заеднички минимални правила за правото на правна помош за осомничените, обвинетите лица и бараните лица, оваа Директива има за цел да ја зајакне довербата на земјите-членки во меѓусебните кривично-правни системи и со тоа да се подобри меѓусебното признавање на одлуките во кривичната материја.

Опсегот на примена на оваа директива во однос на одредени помали прекршоци не треба да влијае на обврските на земјите-членки според ЕКЧП да обезбедат право на правично судење, вклучително и добивање помош од адвокат.

Оваа директива претставува гарант обвинетите лица да имаат можност на правна помош уште пред првото испитување во полициска станица. Државите имаат можност да овозможат проширување на опсегот на правата на одбрана надвор од рамките предвидени со оваа Директива, но одредбите содржани во директивата се минимален предуслов за фер и правична постапка.

Под услов да е во согласност со правото на правично судење, следните ситуации не претставуваат лишување на слобода во смисла на оваа директива: идентификување на осомниченото или обвинетото лице; утврдување дали треба да се започне истрага; проверка на поседување оружје или други слични безбедносни прашања; спроведувањето истражни дејствија или дејствија за собирање докази различни од оние конкретно наведени во оваа Директива, како што се телесни

⁸⁴ Minodora-Ioana Rusu, The right to have access to a lawyer within the criminal proceedings in the European Union, - Christian University „Dimitrie Cantemir” of Bucharest, Romania, 2017, стр.12

проверки, физички прегледи, тестови на крв, алкохол или слични тестови или земање фотографии или отпечатоци од прсти; доведување на осомничениот или обвинетиот да се појави пред надлежен орган, во согласност со националното законодавство.⁸⁵

Во согласност со член 6 ст.3 точка в од ЕКЧП, осомничените и обвинетите лица кои немаат доволно средства да платат за да имаат бранител, треба да имаат право на правна помош кога тоа го бараат интересите на правдата. Надлежните органи треба да доделат правна помош без непотребно одлагање и најдоцна пред сослушувањето на лице засегнато од полицијата, од друг орган за спроведување на законот или од судски орган или пред да се спроведат конкретни истражни дејствија или дејствија за собирање докази наведени во оваа Директива. Доколку надлежните власти не се во можност да го сторат тоа, тие треба барем да дадат итна или привремена правна помош пред тоа испрашување или пред да се извршат истражни или дејствија за прибирање докази.

За да се обезбеди ефективен пристап до адвокат од страна на бараните лица, земјите-членки треба да обезбедат дека бараните лица имаат право на правна помош додека не се предадат или додека одлуката не стане правосилна. Земјите-членки треба да се осигураат дека осомничените и обвинетите лица на кои им недостасуваат доволно ресурси да платат за бранител, имаат право на правна помош кога тоа го бараат интересите на правдата.

Земјите-членки може да применат тест за средства, тест за основаноста или и двете за да одредат дали правна помош треба да се додели. Кога земја-членка применува тест за средства, таа ги зема предвид сите релевантни и објективни фактори, како што се приходите, капиталот и семејната состојба на засегнатото лице, како и трошоците за помош на адвокат и на стандард на живеење во таа земја-членка, со цел да се утврди дали во согласност со важечките критериуми во таа земја-членка, осомничениот или обвинетиот немаат доволно ресурси за да ангажираат бранител.

⁸⁵ <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:32016L1919>, Преамбула, алинеа 1,2,14,15.

Кога земја-членка применува тест за основаноста, таа ќе ја земе предвид сериозноста на кривичното дело, сложеноста на случајот и сериозноста на санкцијата во прашање, со цел да се утврди дали интересите на правдата бараат да се додели правна помош. Во секој случај, тестот за основаност ќе се смета дека е исполнет во следните ситуации:

а) кога осомничено или обвинето лице е изведено пред надлежен суд со цел да се одлучи за притвор во која било фаза од постапката во рамките на опсегот на оваа Директива и

б) за време на притворот.

Земјите-членки треба да се осигураат дека осомничените, обвинетите и бараните лица имаат ефективен правен лек според националното право во случај на прекршување на нивните права според оваа Директива.⁸⁶

Всушност оваа директива претставува основа од која произлегува директивата за правото на достапност до бранител. Директивата дава начелни ставови во делот на задолжителноста од присуство на бранител во сите фази од кривичната постапка, се фокусира на правото на пристап до бранител за ранливи категории на граѓани, притоа поставувајќи критериуми под кои еден обвинет ќе биде опфатен во категоријата „одбрана на сиромашни“. Поставува задолжително нормативно уредување за право на правен лек во законодавствата на земјите-членки доколку правото на правна помош не му е овозможено во некоја фаза од кривичната постапка. Директивата за правото на пристап до бранител таксативно ги набројува ситуациите и можните последици од непочитувањето на правото на пристап до бранител, додека директивата за правна помош дава воопштена рамка во која е внесено правото на пристап до бранител како дел од пошироки права кои влегуваат во опфатот на правото на правично судење.

Почитувањето и имплементирањето на одредбите од двете директиви во законодавствата на земјите-членки на ЕУ ќе придонесе за значително унапредување на правата на одбрана и подобрување на перцепцијата за осомничените лица, односно зајакнување на начелото на презумпција на невиност.

⁸⁶ Ibid, чл.4,8

ГЛАВА 2

ПРАКТИКАТА НА ЕВРОПСКИОТ СУД ЗА ЧОВЕКОВИТЕ ПРАВА КАКО ОСНОВ ЗА ДИРЕКТИВАТА НА ЕУ ЗА ПРАВОТО НА ДОСТАПНОСТ ДО БРАНИТЕЛОТ

2.1 Случај *Salduz v. Turkey* и повреда на член 6 од ЕКЧП за правото на пристап до бранител во полициска постапка

Случајот потекнува од жалба против Република Турција поднесена до Судот според член 34 од Европската конвенција за човекови права и слободи од турски државјанин, г-дин Јусуф Салдуз на 8 август 2002 година.

Апликантот тврдеше дека неговите права на одбрана биле повредени со тоа што писменото мислење на главниот јавен обвинител во Касациониот суд не му било доставено и дека му бил оневозможен пристап до адвокат додека бил во притвор. Во однос на неговите жалбени наводи, тој се повика на член 6 ст. 1 и 3 (в) од Конвенцијата. Жалбата беше доделена до Вториот оддел на Судот (правило 52 став 1 од Деловникот на Судот). Со решение од 28 март 2006 година, жалбата беше прогласена за делумно недопуштена од страна на Советот на тој оддел. Во својата пресуда од 26 април 2007 година, Советот едногласно се изјасни дека има повреда на член 6 став 1 од Конвенцијата поради необјавување на писменото мислење на главниот јавен обвинител и понатаму со пет гласа „за“, два „против“ оцени дека немало повреда на членот 6 ст 3 (в) од Конвенцијата поради недостаток на правна помош на апликантот додека бил во полициски притвор. Откако бил одбиен, апликантот побарал предметот да биде упатен до Големиот Совет. Советот на Големиот судски совет одлучил да го прифати неговото барање.⁸⁷

2.1.1 Околности на случајот

Жалителот е роден на 2 февруари 1984 година и живее во Измир. На 29 мај 2001 година околу 22,15 часот, апликантот бил приведен од полициски службеници од антитерористичкиот огранок на Дирекцијата за безбедност во Измир под сомнение дека учествувал во незаконски демонстрации за поддршка на

⁸⁷ <https://hudoc.echr.coe.int/eng#%7B%22itemid%22:%5B%22001-89893%22%5D%7D> , European Court of human rights, Grand Chamber, Case od Salduz v. Turkey, Application no. 36391/02, Judgment, Strasbourg, 2008, стр.2,3

нелегална организација, имено на ПКК (Работничката партија на Курдистан). Апликантот, исто така, бил обвинет дека закачил нелегален транспарент од мостот во Борнова на 26 април 2001 година. Околу 12.30 часот на 30 мај 2001 година, жалителот бил однесен во Наставно-истражувачката болница Ататурк, каде што бил прегледан од лекар. Во лекарскиот извештај било наведено дека на неговото тело нема трага од малтретирање.

Потоа, околу 1 часот по полноќ, апликантот бил сослушан во антитерористичката филијала во отсуство на адвокат. Според формуларот во кој се објаснети правата на уапсените лица што апликантот го потпишал, тој бил потсетен на обвиненијата против него и на неговото право да молчи. Во својата изјава, апликантот ја призна својата вклученост во младинскиот огранок на *HADEP* (*Halkın Demokrasi Partisi* – Народна демократска партија). Тој ги навел имињата на неколку лица кои работеле за младинскиот огранок на Окружната канцеларија Борнова. Потоа објаснил дека бил помошник-службеник за младински печат и публикации и дека бил одговорен и за населбата Османгази. Тој понатаму изјави дека било дел од неговата работа да додели должности на други членови на младинскиот огранок. Тој призна дека учествувал во демонстрациите на 29 мај 2001 година организирани од *HADEP* за поддршка на затворениот водач на ПКК. Изјавил дека имало околу шеесет демонстранти присутни и дека групата извिकувала слогани за поддршка на Очалан и ПКК. Тој бил уапсен на лице место. Исто така, признал дека напишал „Да живее лидерот Апо“ на транспарент кој бил закачен од мостот на 26 април 2001 година. Полицијата зела примероци од ракописот на апликантот и го испратила во полициската лабораторија на испитување. Лабораторијата за криминалистичка полиција во Измир издала извештај, откако го споредила ракописот на апликантот со оној на транспарентот. Се заклучило дека иако одредени карактеристики на ракописот на жалителот имаат сличности со ракописот на банерот, не може да се утврди дали пишувањето на банерот е всушност негово или не.

Жалителот бил изведен пред јавниот обвинител, а потоа и пред истражниот судија. Пред јавниот обвинител објаснил дека не е член на ниту една политичка партија, туку учествувал во одредени активности на ХАДЕП. Тој негирал дека измислил нелегален транспарент или дека учествувал во демонстрациите на 29 мај 2001 година. Жалителот, исто така, дал изјава пред истражниот судија, со која ја

повлекол изјавата претходно дадена во полиција, тврдејќи дека таа била извлечена под принуда. Тој тврдеше дека бил тепан и навредуван додека бил во полиција.⁸⁸

2.1.2 Судски процес и жалба

Јавниот обвинител на Судот за државна безбедност во Измир поднел обвинение во кое го обвинува апликантот и осум други обвинети за помагање и поттикнување на ПКК, дело според член 169 од Кривичниот законик и член 5 од Превенција на Законот за тероризам (Закон бр. 3713).

Судот за државна безбедност го одржал своето прво рочиште, во присуство на жалителот и неговиот адвокат. Сослушал докази од апликантот лично, кој ги негирал обвиненијата против него. Жалителот, исто така, ја отфрлил полициската изјава, тврдејќи дека таа била извлечена од него под принуда. Тој објаснил дека додека бил во притвор, полициски службеници му наредиле да ги копира зборовите од транспарент.

Жалителот ги поднел своите поднесоци за одбрана. Тој ги негирал обвиненијата против него и побарал ослободување. Судот за државна безбедност во Измир во донесената пресуда го осудил апликантот на четири години и шест месеци затвор, која казна била намалена на две и пол години, бидејќи апликантот бил малолетник во времето на делото.

При осудувањето на апликантот, Судот за државна безбедност ги имал предвид изјавите на апликантот пред полицијата, јавниот обвинител и истражниот судија соодветно. Тој, исто така, ги зел предвид доказите на неговите сообвинети пред јавниот обвинител, дека апликантот ги повикал да учествуваат на демонстрациите од 29 мај 2001 година.⁸⁹

Адвокатот на жалителот поднел жалба против пресудата на Судот за државна безбедност во Измир. Во жалбата било наведено прекршување на членовите 5 и 6 од Конвенцијата, со тврдење дека постапката пред првостепениот суд била неправедна и дека судот не ги проценил доказите правилно. Деветтото одделение на Касациониот суд, потврдувајќи го образложението и проценката на

⁸⁸ Види: <https://hudoc.echr.coe.int/eng#%7B%22itemid%22:%5B%22001-89893%22%5D%7D>, стр. 4,5

⁸⁹ Види: <https://hudoc.echr.coe.int/eng#%7B%22itemid%22:%5B%22001-89893%22%5D%7D>, стр. 5,6

доказите на Судот за државна безбедност во Измир, ја одбил жалбата на жалителот.⁹⁰

Во конкретниот случај од судската пракса на ЕСЧП, се поврзуваат повеќе меѓународни документи во чии текстови се наоѓаат релевантни членови за заштита на правата на децата, во ситуација кога тие се дел од кривичноправен процес.

Во член 37 од Конвенцијата за правата за децата стои: „Државите членки ќе обезбедат дека секое дете лишено од слобода има право на брз пристап до правна и друга соодветна помош, како и право да ја оспори законитоста на лишувањето од слобода пред суд или друг надлежен, независен и непристрасен орган и на брза одлука за секое такво дејство“.⁹¹

2.1.3 Релевантно право според ЕСЧП и утврдување на повреда на ЕКЧП

Апликантот тврдеше дека му биле повредени правата на одбрана бидејќи му бил одбиен пристап до адвокат за време на неговиот полициски притвор. Тој се повика на член 6 ст. 3 (в) од Конвенцијата, кој предвидува: „Секој обвинет за кривично дело ги има следните минимални права: ...(в) да се брани лично или преку правна помош по сопствен избор или, ако нема доволно средства да плати за правна помош, да му се даде бесплатна кога тоа го бараат интересите на правдата“.

Во својата пресуда од 26 април 2007 година, Советот одлучи дека немало повреда на член 6 став 3 (в) од Конвенцијата. Во врска со тоа, тој истакна дека апликантот бил застапуван во текот на судењето и жалбената постапка од страна на адвокат и дека изјавата на жалителот во полиција не била единствената основа за неговата осуда. Според Советот, апликантот имал можност да ги оспори наводите на обвинителството под услови кои не го ставале во значителна понеповолна положба во однос на неговиот противник. Советот, исто така, забележа дека при осудувањето на жалителот, Судот за државна безбедност во Измир ги зел предвид околностите во кои апликантот бил уапсен, вештачењето во врска со ракописот на транспарентот и изјавите на сведоците. Со оглед на

⁹⁰ Види: <https://hudoc.echr.coe.int/eng#%7B%22itemid%22:%5B%22001-89893%22%5D%7D>, стр. 6

⁹¹ General Assembly resolution 44/25 of 20 November 1989, Convention on the Rights of the Child, 1990, член 37

горенаведеното, тој заклучи дека правичноста на судењето на апликантот не била нарушена поради недостатокот на правна помош за време на неговиот полициски притвор.

Жалителот ги оспори основите врз кои Советот утврди дека немало повреда на член 6 став 3 (в) од Конвенцијата пред Големиот судски совет. Тој изјави дека помошта на адвокат во полицискиот притвор е основно право. Тој го потсети Судот дека сите докази што биле користени против него биле собрани во фаза на прелиминарна истрага, при што му била одбиена помош од адвокат. На оваа точка, апликантот исто така тврдеше дека иако домашниот суд го осудил, немало докази за да се докаже дека тој е виновен. Тој исто така изјавил дека бил малтретиран за време на неговиот полициски притвор и под присила ја потпишал изјавата во полиција. Таа изјава ја искористи Судот за државна безбедност во Измир, иако тој јасно ја повлече пред јавниот обвинител, истражниот судија и на судењето. Апликантот, исто така, нагласи дека тој бил малолетник во материјалното време и немал претходно криминално досие. Според неговиот поднесок, со оглед на сериозните обвиненија што му биле покренати, недостатокот на правна помош го нарушил неговото право на правично судење. Тој исто така тврдеше дека Владата не доставила добра причина за да го оправда недостатокот на правна помош.⁹²

Судот повторува дека, дури и ако основната цел на член 6 од Конвенцијата, што се однесува до кривичната постапка, е да обезбеди правично судење од страна на „трибунал“ надлежен да определи „било кое обвинение“, не произлегува дека членот нема примена во предистражна постапка. Така, членот 6 – особено ставот 3 од него – може да биде релевантен пред да се испрати случај на судење доколку и доколку правичноста на судењето е веројатно сериозно да биде нарушена од првичната неусогласеност со неговите одредби. Како што Судот веќе одлучи во своите претходни пресуди, правото наведено во член 6 став 3 (в) од Конвенцијата е еден елемент, меѓу другите, на концептот на правично судење во кривичната постапка содржан во член 6 став 1.

⁹² Види: <https://hudoc.echr.coe.int/eng#%7B%22itemid%22:%5B%22001-89893%22%5D%7D>, стр. 13,14

Судот понатаму повторува дека иако не е апсолутно, правото на секој обвинет за кривично дело ефективно да биде одбранет од адвокат, службено доделен доколку е потребно, е една од основните карактеристики на правично судење. Сепак, членот 6 став 3 (в) не го специфицира начинот на остварување на ова право. Така, на државите договорнички им го остава изборот на средствата со кои ќе се осигураат дека тоа е обезбедено во нивните судски системи. Задачата на Судот е само да утврди дали методот што тие го избрале е во согласност со барањата за правично судење. Во овој поглед, мора да се запомни дека Конвенцијата е дизајнирана да „гарантира не права кои се теоретски или илузорни, туку права кои се практични и ефективни“ и дека назначувањето бранител само по себе не ја осигурува ефективноста на помошта што тој може да му ја даде на обвинетиот .

Националните закони може да предизвикаат негативни последици на правата на обвинетиот во почетните фази на полициското испрашување кои се одлучувачки за изгледите на одбраната во секоја следна кривична постапка. Во такви околности, членот 6 вообичаено ќе бара на обвинетиот да му се дозволи да ја користи помошта од адвокат веќе во почетната фаза на полициското испрашување. Во исто време, обвинетиот често се наоѓа во особено ранлива позиција во таа фаза од постапката, чиј ефект се засилува со фактот што законодавството за кривичната постапка има тенденција да станува сè покомплексно, особено во однос на правилата што ги регулираат собирање и употреба на докази. Во повеќето случаи, оваа конкретна ранливост може соодветно да се компензира само со помош на адвокат чија задача е, меѓу другото, да помогне да се обезбеди почитување на правото на обвинетиот да не се инкриминира.⁹³

Раниот пристап до адвокат е дел од процедуралните заштитни мерки на кои Судот особено ќе има предвид кога испитува дали постапката ја згаснала самата суштина на привилегијата против самоинкриминација. Наспроти ова, Судот утврди дека за да може правото на правично судење да остане доволно „практично и ефективно“ член 6 став 1 бара дека, по правило, пристапот до адвокат треба да се обезбеди уште од првото испрашување на осомничениот од страна на

⁹³ Види: <https://hudoc.echr.coe.int/eng#%7B%22itemid%22:%5B%22001-89893%22%5D%7D> , стр. 16

полицијата, освен ако не се докаже во светлината на посебните околности на секој случај дека постојат убедливи причини за ограничување на ова право. Дури и кога убедливи причини може исклучително да го оправдаат одбивањето на пристап до адвокат, таквото ограничување - без оглед на неговото оправдување - не смее прекумерно да ги нарушува правата на обвинетиот според член 6. Правата на одбраната во принцип ќе бидат неповратно нарушени кога инкриминирачките изјави дадени во текот на полицискиот распит без пристап до адвокат се користат за осуда.

Во конкретниот случај, правото на апликантот за пристап до адвокат беше ограничено за време на неговиот полициски притвор, бидејќи бил обвинет за сторено кривично дело од надлежност на Судовите за државна безбедност. Како резултат на тоа, тој немал пристап до адвокат кога ги давал своите изјави пред полицијата, јавниот обвинител, односно истражниот судија. Така, не беше дадено друго оправдување за забрана на пристапот до адвокат на апликантот освен фактот дека тоа беше предвидено на систематска основа со релевантните законски одредби. Како такво, ова веќе не ги исполнува барањата од член 6 во овој поглед.

Апликантот несомнено бил засегнат од ограничувањата за неговиот пристап до адвокат со тоа што неговата изјава во полиција била искористена за негово осудување. Ниту помошта дадена последователно од страна на адвокат, ниту изведувањето на доказите од страна на одбраната во текот на постапката што следеше не можеа да ги излечат последиците што се појавија за време на полицискиот притвор.

Накратко, иако апликантот имал можност да ги оспори доказите против него на судењето, а потоа и во жалбата, отсуството на адвокат додека бил во полициски притвор неповратно влијаело врз неговите права на одбрана.

Со оглед на горенаведеното, Судот заклучува дека има повреда на член 6 став 3 (в) од Конвенцијата во врска со член 6 став 1 во овој случај.⁹⁴

⁹⁴ Види: <https://hudoc.echr.coe.int/eng#%7B%22itemid%22:%5B%22001-89893%22%5D%7D>, стр. 17, 18

2.1.4 Директна применливост на судската пракса од случајот *Salduz v. Turkey* во Директивата на Европската унија за достапност до право на бранител

Во рамките на „инквизиторската“ традиција, долго време постоела приврзаност кон моделот на притворско испрашување кој ја исклучува одбраната. Случајот *Salduz* може да се претстави како триумф на „космополитската“ судска практика, која ги охрабрува националните судови да се вклучат во транснационален судски дијалог што ги надминува нивните домашни правни култури и традиции.⁹⁵ Но, кога ќе копаме малку под површината, се појавува поконфузна слика. Можеби имало признавање на принципот на пристап, но постојат многу различни концепции за опсегот на правото на пристап и каква улога треба да имаат адвокатите во пракса кога ќе добијат пристап.⁹⁶

Во аргументацијата на потребата за донесување директива на ЕУ за да се обезбеди доволно и доследно ниво на усогласеност со доктрината Салдуз, Европската комисија тврдеше дека пресудите на ЕСЧП биле различно толкувани од различни судови, па затоа, одделни судови и законодавни тела се обиделе да ги усогласат процедурите со Европската конвенција за човекови права (ЕКЧП), но тоа го направиле на начин кој беше реактивен наместо проактивен.⁹⁷

Предлогот на Комисијата за Директива сам по себе беше предмет на лавина критики од страна на одредени држави и доведе до значителни преговори, со конечен договор кој не го исполнил првичниот предлог во повеќе аспекти. Ова ги илустрира тешкотиите во постигнувањето хармонична примена на стандардите за човекови права во кривичната постапка низ земјите-членки на ЕКЧП и ЕУ.⁹⁸

Според обичајното право, оние што се обвинети, може да ангажираат адвокати и да се подготват за судење доколку процесните закони дозволуваат пристап. Но, во текот на прелиминарната истрага немаше признавање на било какво право на правна помош.⁹⁹ Обвинетите можеа да бидат советувани од

⁹⁵ G. Canivet, *Trans-judicial Dialogue in a Global World*, The Hague: Hague Academic Press, 2010

⁹⁶ J. Blackstock, E. Cape, J. Hodgson, A. Ogorodova and T. Spronken, *Inside Police Custody: An Empirical Account of Suspects' Rights in Four Jurisdictions*, Antwerp: Intersentia, 2014

⁹⁷ John D. Jackson, *Responses to Salduz: Procedural Tradition, Change and the Need for Effective Defence*, *Modern Law review*, 2016, стр.2

⁹⁸ J. Jackson, 'Cultural Barriers on the Road to Providing Suspects with Access to a Lawyer' in R. Colson and S. Field (eds), *EU Criminal Justice and the Challenges of Diversity*, Cambridge: CUP, 2016, стр.181

⁹⁹ John D. Jackson, *op. cit.*, стр.8.

адвокатите, но адвокатите не можеа да бидат присутни кога беа испрашувани. Постепено, улогата на одбраната се прошири за да го вклучи принципот на контрадикторност во фазата на истрага. Но, немаше прифаќање во ниту една традиција, дека адвокатите би можеле да бидат присутни при секое испрашување од страна на полицијата, на кои сè повеќе им се дава важна улога во криминалната истрага низ традициите.¹⁰⁰

Наместо тоа, она што беше важно во фазата на предистражна постапка, беше дека секое учество на осомничените треба да биде доброволно и по нивна слободна волја. Принципот на доброволност, според кој, какви било изјави предизвикани од ветувања или закани дадени од лица на власт не може да се примат како доказ, стана добро воспоставен во јурисдикциите на обичајното право во текот на деветнаесеттиот век.¹⁰¹

До 1990-тите, ЕСЧП низ своите одлуки воспостави судска пракса за неговата важност, наведувајќи во голем број одлуки дека привилегијата против самоинкриминација и правото на молчење се „општо признати меѓународни стандарди кои лежат во срцето на поимот правична постапка според чл. 6“. Додека правото на молчење постепено стана добро воспоставен принцип низ процедуралните традиции, дополнително зајакнат со меѓународната јуриспруденција за човекови права, претходно постоеше поголема неподготвеност низ процедуралните традиции да се пристапи кон овозможување право на пристап до адвокат во фазата на полициско испрашување.¹⁰²

Во рамките на акузаторната традиција, правото на пристап до адвокат во фазата на полициско испрашување стана славно поврзано со привилегијата против самоинкриминација, кога Врховниот суд на Соединетите Американски Држави побара во случајот Миранда против Аризона пред секое испрашување, осомничените да мора да бидат запознаени не само со нивното право на молчење, туку и со нивното право на присуство на адвокат. Врховниот суд потврди дека привилегијата за петтиот амандман е достапна и надвор од кривичните судски

¹⁰⁰ E. A. Tomlinson, Nonadversarial Justice: The French Experience, 42 Maryland Law Review, 1983, стр.131, 167.

¹⁰¹ P. Mirfield, Confessions, London: Sweet & Maxwell, 1985, стр.42.

¹⁰² John D. Jackson, op. cit., стр.10.

постапки и служела за заштита на лицата во сите постапки, во кои нивната слобода на дејствување е на кој било значаен начин ограничена од опасноста да се самоинкриминираат.¹⁰³

Во случајот *Salduz*, Судот отиде многу подалеку со пресудата дека пристапот до адвокат треба да се обезбеди како правило од првото испрашување на осомничениот од страна на полицијата, освен ако не се покаже дека постојат убедливи причини за ограничување на ова право. Ова може да се опише како „принцип на *Salduz*“.

Со цел да ја истакне важноста на улогата на адвокатот во фазата на претходна постапка, Џанулопулос вели дека „...до Салдуз, никој не мислеше дека испрашувањето на осомничениот без пристап до правна помош всушност, може да биде прекршување на правото на правично судење“.¹⁰⁴

Во исто време, како што пренесува Де Херт, правото на правна помош, како што е наведено во *Salduz*, е ограничено на помалку цивилизираните земји во Европа, додека земјите со развиен правосуден систем користат бранител во претходна постапка.¹⁰⁵

Во согласност со признавањето во одредени национални јурисдикции низ процедуралните традиции дека основното оправдување за пристап е да се заштити правото на обвинетиот на молчење, ова особено се однесуваше на ранливата положба во која се наоѓа обвинетиот во фазата на истрага. Правото беше експлицитно поврзано со важноста за зачувување на привилегијата против самоинкриминација, кога судот одлучи дека раниот пристап до адвокат е дел од процедуралните заштитни мерки на кои Судот особено ќе внимава кога ќе испитува дали постапката ја повредила самата суштина на привилегијата против самоинкриминација.¹⁰⁶

¹⁰³ Види: John D. Jackson, op. cit., стр.10.

¹⁰⁴ Dimitrios Giannouloupoulos, 'Strasbourg Jurisprudence, Law Reform and Comparative Law: A Tale of the Right to Custodial Legal Assistance in Five Countries', 16 Human Rights Law Review, 2016, стр.103, 110

¹⁰⁵ Paul De Hert, European Human Rights Law and the Regulation of European Criminal Law. Lessons Learned from the Salduz Saga, New Journal of European Criminal Law, 2010, стр.289, 290.

¹⁰⁶ Види: John D. Jackson, op. cit., стр.15.

Иако, како што ќе видиме, Судот во своето оправдување за правото на ран пристап до адвокат, исто така, наведува и други основи, освен заштитата на осомничениот од самоинкриминација, токму заштитната улога што адвокатите можеа да ја играат во оваа фаза претставува клучно одредиште во одлуките на националните судови по одлуката на Салдуз. Така, како што илустрирал Џанулопулос во својата статија за правната помош во притвор во Франција, Уставниот суд, а потоа и Касациониот суд земале инспирација директно од случајот *Salduz*. Во случајот пред Уставниот суд, апликантите го истакнаа фактот дека според постојното законодавство, лицето на кое му е одреден притвор има право да разговара со адвокат само 30 минути, инволвираниот адвокат немал пристап до содржината на полициското досие и не можел да биде присутен за време на распитот, а лицето на кое му е одредена мерка притвор не било информирано за неговото право да молчи. Во овие околности се тврдеше дека при притворањето на лице за полициско испрашување не биле почитувани правата на одбраната. Судот презеде исклучителен чекор за укинување на уставноста на членот 63 став 4 од Законот за кривичната постапка со образложение дека не му дозволил на притвореникот да има корист од ефикасна помош од адвокат додека бил на распит и не барал осомничениот да биде информиран за неговото право на молчење. Судот експресно направи врска помеѓу правото на правна помош и правото на молчење, нагласувајќи на тој начин, како што беше одлучено во случајот Салдуз, за важната заштитна улога што адвокатите можат да ја играат.¹⁰⁷

Касациониот суд директно се осврна на случајот *Salduz*, сметајќи дека барањата од член 6 од ЕКЧП укажуваат дека осомничениот не смеел да биде испрашуван во отсуство на неговиот адвокат и дека тој морал да биде информиран за правото на молчење и да има правна помош од адвокат од почетокот на полициското испрашување.¹⁰⁸

Во светлината на случајот *Salduz*, тогаш, судовите во голем број земји го прифатија принципот на право на пристап до адвокат кога осомничените првпат беа испрашувани од полицијата, но тие го сторија тоа во некои случаи, откако беа уверени дека таквото право е во согласност со, па дури и наложено од принципите

¹⁰⁷ Исто, стр. 15.

¹⁰⁸ Исто.

кои биле прифатени во рамките на нивната процедурална традиција, како што е привилегијата против самоинкриминација. Ова не значи дека принципот на пристап до адвокат пред испрашувањето би бил прифатен без случајот *Salduz*.¹⁰⁹

Навистина, во случајот *Salduz* лишувањето од правна помош во предистражната фаза сериозно ја нарушува правичноста на судењето. Следствено, Судот заклучил дека „ниту помошта дадена последователно од страна на адвокат, ниту спротивставеноста на постапката што следеше, не може да ги излечи дефектите што се појавија за време на полицискиот притвор“.¹¹⁰

Правото на осомничениот на пристап до правна помош за време на фазата на предистражна постапка е едно од предизвикувачките прашања во поголемиот дел од Европа, бидејќи адвокатот на одбраната се чини како „контрадикторен аутсајдер во инквизиторски процес“.¹¹¹ Раниот пристап до правен совет е една од основните заштитни мерки во текот на овој процес, право што може да има значително влијание врз изјавите дадени од осомничените во фазата на истрага. Во потрагата по идеален модел во предистражната постапка преку споредба на европските јурисдикции, правото на ран пристап до правна помош е од особено значење, бидејќи добива различни одговори во зависност од тоа дали системот е главно инквизиторски или акузаторен. Ова особено, имајќи предвид дека пресудата Салдуз е опишана како правен земјотрес.¹¹²

Има јасен јазик во пресудата на Големиот судски совет во случајот Салдуз дека целта на пристапот до адвокат се протега и врз заштита на користењето на привилегијата од самоинкриминација. ЕСЧП ја нагласи особено ранливата позиција на обвинетиот во фазата на истрага и нагласи дека ранливоста на обвинетиот може да се компензира само со помош на адвокат чија задача е, меѓу другото, да помогне да се обезбеди почитување на правото на обвинет да не се инкриминира. Овој акцент

¹⁰⁹D. Healy, C. Hamilton, Y. Daly and M. Butler, *The Criminal Justice Process: from Questioning to Trial*, Routledge Handbook of Irish Criminology, Abingdon: Routledge, 2016, стр.292.

¹¹⁰Rahime Erbas, *Pre – trial procedure in Turkey: Post Salduz*, Istanbul University, Faculty of Law, 2020, стр. 203.

¹¹¹Jacqueline Hodgson, *Constructing the Pre-Trial Role of the Defence in French Criminal Procedure: An Adversarial Outsider in an Inquisitorial Process*, *International Journal of Evidence & Proof*, 2002, стр.5.

¹¹²Gülen Soyaslan, *Limiting Procedural Rights During Police Interrogation in Terror Crimes: A Comparative Analysis of European and U.S. Laws and Suggestions to Turkish Law*, *Journal of Penal Law and Criminology*, 2020, стр.143, 149-150.

на почитување на правото против самоинкриминација сугерира дека адвокатот има улога да обезбеди уживање на правото, а не само правилно разбрано од страна на обвинетиот, додека упатувањето за обезбедување дека доказите не се добиваат преку методи на принуда или угнетување ја нагласува оваа заштитна улога. Ова се рефлектира во подоцнежната судска практика, каде што ЕСЧП ја нагласи важноста, правната помош да биде достапна „кога“ апликантот е испрашуван. Сега е ставено без сомнение дека правната помош бара присуство на бранител за време на испрашувањето во притвор.¹¹³

Пристапот на осомничениот до адвокат во рана фаза на кривичната постапка и користењето на изјавите на осомничениот како доказ се контроверзни прашања во литературата за кривичниот процес. Без сомнение, ова е исто така важно практично прашање со кое судството се соочува секојдневно. Учество на бранителот во кривичната постапка не само што го гарантира правото на одбрана, особено заштитата на правото од самоинкриминација, туку ги спречува и сите форми на малтретирање на осомничениот за време на испрашувањето, како што е употребата на заплашување или дури и насилство. Правото на консултација со адвокат, исто така, претставува спроведување на принципот на еднаквост на оружјата уште од најраната фаза на постапката и обезбедува психолошка поддршка на осомничениот. Информациите добиени од осомничениот во почетната фаза на кривичната постапка може да бидат клучни за конечниот исход на случајот на притвореникот.¹¹⁴

Она што исто така не смее да се занемари, е дека првите процедурални чекори, особено претставувањето на обвиненијата и првото испрашување, вклучуваат стрес од страна на осомничениот, што може да резултира со непромислени одлуки, кои може да имаат негативно влијание врз последователните исходи на осомничениот. Ваквите придобивки од помошта на адвокатот, како психолошка поддршка или заштита од какви било форми на заплашување, ја надминуваат формалистичката формула на правото на адвокат, но се впишани во концептот на процесна правда. Правда во оваа смисла е кога лицето против, или за кое се одржува судење, станува убедено дека органите кои ја водат постапката,

¹¹³ John D. Jackson, *op. cit.*, стр. 21.

¹¹⁴ Andrzej Sakowicz, *Suspect's access to a lawyer at an early stage of criminal proceedings in view the case-law of the European Court of Human Rights*, University of Bialystok, Poland, 2021, стр.1981.

направило сè што е во нивна моќ за да обезбедат почитување на законот, со постапување совесно и во најдобар интерес на таа личност.¹¹⁵

Иако се чини дека ова е јасна потврда на заштитната улога што адвокатите треба да ја играат во полициската станица, постојат знаци во судската пракса дека ЕСЧП предвидува адвокатите да играат поширока улога, отколку едноставно да ги штитат правата на обвинетите. Во самиот случај *Salduz*, судот се осврна на важноста да се спречат грешките на правдата и да се исполнат целите од членот 6, особено еднаквоста на оружјата помеѓу истражните или органите на прогонот и обвинетиот. Судот продолжил да ја нагласува важноста на фазата на истрага за подготовка на кривичната постапка, бидејќи доказите добиени во оваа фаза ја одредуваат рамката во која ќе се разгледува делото за кое се товари обвинетиот на судењето. Во исто време, се вели, обвинетиот често се наоѓа во особено ранлива позиција во оваа фаза, што е засилено со фактот дека законодавството за кривична постапка има тенденција да станува сè покомплексно, особено во однос на правилата што го регулираат собирањето и употребата на докази. Овде судот се чини дека ја нагласува не само заштитната улога што адвокатот може да ја игра за да се осигури дека притворените лица не се принудени да даваат признанија, туку и повеќе застапувачка улога што е потребна во советувањето за сложеноста на случајот против обвинетиот и собирање и користење докази.¹¹⁶

Така, процесот мора да биде фер и заснован на закон, но само доколку законот го почитува достоинството на поединецот, овозможува ефективно остварување на неговите субјективни права и се стреми да обезбеди еднаквост на оружјата, што е вродена карактеристика на правичното судење. Сепак, тоа нема да се случи кога органите што го водат процесот ќе го искористат недостатокот на знаење, ментална состојба или недостаток на свест за нивните права на обвинетиот.¹¹⁷ И покрај тоа што го споделуваме ставот на Хасемер, дека потрагата по вистината во криминалниот процес е алатка која го штити и го подобрува човечкото достоинство,

¹¹⁵ Waltoś, Stanisław; Hofmanski, Piotr. *Proces karny. Zarys systemu*, Warszawa 2020, стр. 27.

¹¹⁶ John D. Jackson, *op. Cit.*, стр. 21 -22.

¹¹⁷ Andrzej Sakowicz, *op. cit.*, стр.1982

треба да се истакне дека наоѓањето на вистината кога е повредено достоинството на една личност е неприфатливо.¹¹⁸

Освен природната неподготвеност да се оди подалеку од „јасната и постојана“ судска практика од Стразбур при развивањето на принципот *Salduz*, се чини дека, исто така, нема склоност од страна на националните судови и законодавни тела да го прошират принципот надвор од образложението на самоинкриминација што беше искористена за да се оправда првобитната одлука во случајот *Salduz*. Иако видовме дека привилегијата против самоинкриминација може да се смета за загрозна во секоја ситуација кога осомничениот е подложен на испрашување од страна на лице на власт, мнозинските пресуди сметаа дека случајот „парадигма“, кога осомничениот бил изложен на ризик од присилното признание, било кога бил во притвор, или кога неговата слобода на дејствување е значително ограничена. Одлуката да се ограничи пристапот до кога осомничениот би можел да биде најмногу изложен на присилно признавање, издава рестриктивна примена на привилегијата против самоинкриминација и посебна аверзија кон размислување за некои од пошироките образложенија за принципот на пристап, што го натера ЕСЧП да размислува за поширока улога на адвокатите отколку едноставно да ја заштити привилегијата.¹¹⁹

Властите кои спроведуваат процес треба да посветат најголема грижа за да обезбедат почитување на достоинството и процедуралните права на поединците. Наспроти ова, станува јасно дека треба да се воспостават законски заштитни мерки за заштита на обвинетите лица од дејствијата на органите за спроведување на законот. Тие можат да бидат во форма на позитивни мерки, како што се информирање на осомничените или обвинетите лица за можноста да го остварат нивното право да молчат, или создавање законска процедура за пристап до адвокат (бранител), како и негативни мерки како правила за исклучување во врска со изјавите добиени без пристап до адвокат.¹²⁰

Кога се разгледуваат различните национални законски одредби што беа воведени од страна на земјите-членки по случајот *Salduz* и одлуките на

¹¹⁸ Hassemer, Winfried. Human Dignity in the Criminal Process: The Example of the Truth-Finding, Israel Law Review, 2011, стр.187,188.

¹¹⁹ John D. Jackson, op. cit., стр.24.

¹²⁰ Andrzej Sakowicz, op. Cit., стр.1982,1983

националните судови, тие во голема мера се придружуваат на принципот на ран пристап и присуство на адвокат за време на полициското испрашување, но не предвидуваат каква било активна улога на адвокатите. Факт е дека Директивата на ЕУ за пристап до адвокат, навистина размислува за нешто поактивна улога на адвокатите во полициската станица, отколку едноставното пасивно присуство. Директивата подетално објаснува одредени аспекти на улогата на адвокатот, отколку судската практика во Стразбур. На пример, наместо едноставно да се наведе, како што беше направено во одлуката за случајот *Salduz*, дека осомничените ќе имаат пристап до адвокат „од првото испрашување“, директивата јасно наведува дека ова го вклучува правото на „приватна средба и комуникација со адвокатот што ги застапува“, вклучително и пред сослушувањето во полиција“.¹²¹

Во судската пракса пред случајот *Salduz*, ЕСЧП ја препозна важноста на правото на одбрана при првото испрашување на осомничениот од страна на истражен службеник, член на канцеларијата на јавното обвинителство или истражен судија. Во многу пресуди, ЕСЧП сметаше дека адвокатот е тој што на осомничениот му ги објаснува неговите права, ја презентира правната состојба. Освен тоа, неговото присуство за време на сослушувањето е гаранција против малтретирање на осомничениот. Сепак, немаше пресуди кои го дефинираа временскиот момент во кој произлегува правото на правна помош, или кои ќе го прецизираат опсегот на прифатливите ограничувања на правото на пристап до адвокат (особено поради недефинираната природа на терминот „добра причина“). Тогашната судска пракса на ЕСЧП, исто така, не ја дефинираше допуштеноста на користење како доказ, изјави на осомничениот, дадени без пристап до адвокат. Следствено, ова значеше дека оценката за повреда на правичноста на постапките во кои не беше обезбедено правото на пристап до адвокат бараше да се земат предвид специфичните околности на секој случај и правниот систем. Така, необезбедувањето пристап до адвокат во почетната фаза од кривичното гонење не мора автоматски да значи дека ЕСЧП утврдил повреда на член 6 став 3 точка в во врска со член 6 ст.1 од ЕКЧП, бидејќи тоа право, кое не е изречно предвидено во член 6 од ЕКЧП, може да биде предмет на

¹²¹ John D. Jackson, *op. cit.*, стр.24,26

оправдани ограничувања кои, сепак, во контекст на постапката во целина, не треба да го лишат обвинетиот од правично судење.¹²²

Искуството со случајот *Salduz* сугерира дека ЕСЧП може да добие прифаќање на својот пристап кога постои „јасна и постојана“ судска практика, да се поддржи и да се повика на принципите кои се усогласени со процедуралните традиции. Принципот на пристап до адвокат пред и за време на полициското испрашување на осомничените е предмет на јасна и постојана судска пракса и е прифатен од националните судови, бидејќи станува збор за потреба да се почитува добро воспоставената привилегија против самоинкриминација. Видовме дека ЕСЧП ги постави основите на принципот *Salduz*, повикувајќи се на потребата да се почитуваат голем број принципи кои се споделени во различни процесни традиции, не само привилегијата против самоинкриминација, туку, дополнително, потребата да се избегнат грешките на правдата и почитување на еднаквоста на оружјата. Пристапот на националните судови тогаш, треба да биде, да го развијат принципот на пристап до адвокат, не само како „дополнување“ на домашната традиција, туку како придонес кон нејзините основни цели, како и целите на член 6 од ЕКЧП.¹²³

Во пресудата за случајот *Salduz*, беше утврдено дека за првото испрашување на осомничениот, Писмото за правата, вклучувајќи го и правото на молчење, е недоволно и неопходно е на поединецот да му се обезбеди пристап до адвокат. Ова се должи на верувањето дека „брзиот пристап до адвокат претставува важна противтежа на ранливоста на осомничените во полициски притвор, ја зајакнува еднаквоста на оружјата помеѓу истражните или органите на прогонот и осомничениот“ и придонесува за спречување на грешки во правдата. Во оправдувањето на пресудата во случајот *Salduz*, ЕСЧП истакна дека „систематското ограничување на правото на помош од адвокат во текот на фазата на претходна постапка не може да претставува убедлива причина“, како основа за ограничување на правото на адвокат. Ваквите ограничувања на правото на пристап до бранител во фазата на претходна постапка не се компензираат ниту со фактот што обвинетиот имал бранител во текот на судската постапка, ниту со фактот што сите докази против него се изведуваат во услови на целосна контрадикторност на судењето. Како

¹²² Andrzej Sakowicz, op. cit., 1989.

¹²³ John D. Jackson, op. cit., стр.27.

последница на тоа, Судот утврди дека правото на одбрана ќе биде неповратно нарушено, доколку се користат инкриминирачки изјави за осуда и судот верува во објаснувањата дадени во текот на истрагата. Ова беше јасно нагласено од страна на Судот кога изјави дека: „Ниту помошта дадена последователно од страна на адвокат, ниту контрадикторноста на постапката што следеше, не можеа да ги излечат дефектите што се појавија за време на полицискиот притвор.“¹²⁴

Фазата на истрагата беше важна затоа што доказите прибавени во таа фаза ја одредуваат рамката во која ќе се разгледува делото за кое се товари на судењето и затоа што токму во тоа време и самиот обвинет е во ранлива положба. Тој е ранлив затоа што во оваа фаза на истрага се добиваат и собираат докази кои можат да бидат инструменти за да се утврди дека е виновен. Начинот на кој тој реагира при собирањето на тие докази може да се покаже од клучно значење во неговото последователно судење.

Потребата да се обезбеди ефикасна одбрана во фазата на полициско испрашување, овозможува оправдување за присуството на адвокатот, многу повеќе отколку каква било потреба да се заштити правото на осомничениот од самоинкриминација. Видовме дека осомничените можат да бидат заштитени од каква било принудна инкриминација со други средства. Доколку привилегијата ги штити осомничените воопшто да не зборуваат, може да се тврди дека молчењето е само една од многуте опции што треба да се земат предвид при одлучувањето како да се одговори на полициското испрашување, а присуството на адвокатот е потребно за да се советува за целиот опсег на опциите кои му стојат на располагање на осомничениот. Разбирањето на осомничениот за последиците од отсутството на адвокат во фазата на полициско испрашување може да има влијание врз одржливоста на неговата одбрана во текот на целокупната подоцнежна обвинителска и судска постапка.¹²⁵

Доктрината *Salduz* се применува во случај на ранливи осомничени. Ранливоста може да биде предизвикана од различни околности. Во случајот *Salduz*, станува збор за младата возраст на осомничениот. ЕСЧП забележа дека, во случај на

¹²⁴ Andrzej Sakowicz, op. Cit., стр.1990

¹²⁵ John D. Jackson, op. cit., стр.29,30.

осомничени кои се деца, како што е дефинирано со меѓународните стандарди (т.е. лица под 18-годишна возраст за време на сослушувањето како осомничени), не е доволно само да се информираат за нивното право да молчат и нивното право да имаат адвокат. Тој наведе дека малолетните осомничени и други лица кои можат да се класифицираат како ранливи осомничени (на пример, постари лица, лица со ментална попреченост или лица со претходно постоечка срцева болест), кои не се во можност да ја проценат својата правна состојба и свесно да го остварат своето право на молчење, имаат право на дополнителни правни заштитни механизми, соодветни на нивната ранлива позиција.¹²⁶

ЕСЧП со случајот *Salduz* го сигнализираше важното влијание што оваа фаза може да го има врз судењето, но реалноста е дека зголемениот број случаи во многу јурисдикции воопшто не стигнуваат до судење. Како што правните системи низ процедуралните традиции ги прифатија поимите за менаџеризам, имаше потези да се обидат да се отстранат случаите во раните фази на постапката, многу пред да стигнат до судење. Сè повеќе во јурисдикциите на обичајното право, се даваат стимулации на осомничените да ја признаат својата вина веднаш. За да се обезбеди целосен попуст на казната во Англија и Велс, обвинетиот треба да се изјасни за виновен во „првата разумна можност“, која може да ги опфати изјавите дадени во полициската станица.¹²⁷

Зголемениот притисок предметите да се решат без судење, ја прави улогата на одбраната во фазата на истрага пред судењето уште поважна. Формалната казна по судење, се заменува со преговарачка казна или санкција по истрагата, така што фазата на истрага ефективно ќе стане судење. Ако истражната фаза во многу случаи се трансформира во фаза на обвинување на судењето, тогаш мора да следи дека процедуралните заштитни мерки кои традиционално се сметаа за неопходни за легитимноста на судењето треба да се префрлат во фазата на истрага. Принципот на *Salduz* произлегува како последица, не само неопходен за да се осигури дека осомничениот е информиран за неговите права и да се осигура дека тие се почитуваат, туку и да се обезбеди усогласеност со принципите на еднаквост на

¹²⁶Peroni Lourdes, Timmer Alexandra, Vulnerable Groups: The promise of an emerging concept in European Human Rights Convention Law, *International Journal of Constitutional Law*, n. 11, 2013, стр.1056.

¹²⁷ Sentencing Guidelines Council, *Reduction in Sentence for a Guilty Plea*, 2004.

оружјата и контрадикторната постапка кои традиционално биле резервирани за фазата на судење.¹²⁸

Искуството со *Salduz* сугерира дека ЕСЧП може да влијае на процедуралните промени, не само во неговиот капацитет како авторитативен извор на толкување на правата од Конвенцијата, туку и преку дејствување како форум за развивање стандарди за правичност, кои се исто така, длабоко вградени во процедуралните традиции на земјите-членки.¹²⁹

Накратко, може да се извлечат неколку заклучоци од изјавите на ЕСЧП врз основа на пресудата во случајот *Salduz v. Turkey*. Пред сè, судот јасно ја нагласи важноста на правната помош во фазата на претходна постапка. Дури може да се каже дека ова претставува формулација на принципот дека по правило пристапот до адвокат треба да се обезбедува уште од првото сослушување на осомничениот. Меѓутоа, Судот не го прифатил во апсолутна форма, укажувајќи дека ако, во светлината на конкретните околности на случајот, постојат убедливи причини за ограничување на тоа право, тоа е дозволено, иако мора да биде исклучително. Второ, не е дозволено да се користат самоинкриминирачки изјави дадени од осомничениот за време на предистражната постапка пред тој или таа да има можност да се консултира со својот адвокат. ЕСЧП со право подвлече дека позицијата на осомничениот во раната фаза на кривичната постапка е особено ранлива и поради сложеноста на правилата што го регулираат собирањето и употребата на докази во кривичните предмети.¹³⁰

Трето, за ранливите осомничени, советувањето за нивните права не е доволно. Доколку овие лица не се во можност правилно да ја проценат својата ситуација и да ги разберат процедуралните последици од откажувањето од нивното право на пристап до адвокат и нивното право да молчат, должност на органите што ја водат постапката е да обезбедат тие да ја добијат правната помош од адвокат пред првиот распит. Четврто, ако осомничениот е свесен и не постојат други околности кои сугерираат дека треба да се смета за ранлив осомничен, тој може ефективно да

¹²⁸ John D. Jackson, op. Cit., стр.31

¹²⁹ Исто, стр.32

¹³⁰ Andrzej Sakowicz, op. cit., стр.1997,1998

се откаже од правото на пристап до адвокат и правото на молчење, доколку за ова е известен уште пред првиот распит.¹³¹

Употребата на доктрината *Salduz* во судската пракса на ЕСЧП потврдува дека правото на пристап до адвокат не произлегува само во врска со можното испрашување на осомничениот од страна на полицијата и ризикот таквото лице да даде инкриминирачки изјави. Тој се применува во текот на целата фаза на испрашување, а не само пред или за време на сослушувањето на осомничениот.¹³²

Судската практика на ЕСЧП го поставува стандардот за заштита на правата и слободите на територијата на оние земји-членки на Советот на Европа кои ја ратификувале Конвенцијата за заштита на човековите права и основните слободи од 1950 година. Првиот пробив беше пресудата во случајот *Salduz*, која го дефинираше опсегот на правото на адвокат и правичноста на постапката. Прво, осомничените мора да имаат право да стапат во контакт со адвокат од моментот кога ќе бидат приведени. Конкретно, оваа можност треба да постои пред осомничениот да биде испрашан. Второ, осомничените имаат право на физичко присуство на адвокат за време на првичниот полициски распит. Оваа можност треба да постои и кога тие ќе бидат испрашани во понатамошната предистражна постапка. И трето, забрането е користење на инкриминирачки изјави добиени при распит одржан во отсуство на адвокат. Стандардот за пристап до адвокат усвоен во судската пракса *Салдуз* и *пост-Салдуз* ја зголеми заштитата на обвинетиот и ја зајакна неговата позиција во кривичната постапка, градејќи јасен европски стандард за пристап до адвокат. Овој стандард беше корисен и за акузаторниот модел на кривична постапка. Тоа ги принуди органите на обвинителството да најдат убедливи докази за вина, наместо едноставно да се потпираат на самоинкриминирачки изјави на осомничениот, дадени без претходна консултација со адвокат. Се чинеше дека пресудата во случајот *Салдуз*, која беше еквивалент во Стразбур на пресудата на Врховниот суд на САД од

¹³¹ Исто, стр.1998

¹³² Leverick, Fiona. The Right to Legal Assistance During Detention, *Edinburgh Law Review*, v. 15, 2011, стр.354

1963 година во случајот Миранда против Аризона, ќе стане постојан дел од судската пракса на ЕСЧП.¹³³

Сегашниот чекор по чекор пристап на Патоказот на ЕУ за зајакнување на процедуралните права ги зема правата на обвинетите едно по едно, максимизирајќи ги шансите за договор. Во исто време, ЕКЧП донесе збир на цврсти пресуди, почнувајќи со *Salduz v. Turkey*, нагласувајќи ја важноста на правниот совет во притвор за сите осомничени, во сите јурисдикции, без оглед на другите процесни заштитни мерки што може да постојат. Ова обезбеди дополнителна движечка сила за промени на домашно ниво, којашто треба да ги направи земјите-членки поподготвени да се согласат со овие мерки на ниво на ЕУ, имајќи предвид дека тие внимателно ја отсликуваат јуриспруденцијата на ЕСЧП.¹³⁴

Моделите според Европската Унија и Конвенцијата се различни од системот на преседан во системите за обичајно право. Овој „традиционален“ модел на обичајно право функционира во рамките на затворен систем во кој правните прашања течат вертикално нагоре и надолу и се дел од заедничкиот правен дискурс и јуриспруденција. Пониските судови го обликуваат правното прашање за да се утврди по жалба, а штом прашањето ќе се реши, пресудата последователно се применува и се апсорбира назад во правниот систем. Судовите се дел од истиот правен процес и на тој начин работат во рамките на заедничкото разбирање на правните правила и процедури. Моделот на ЕСЧП е различен. На едно ниво, тој работи во рамките на затворениот систем на Конвенцијата. Правното прашање е неопходно врамено во условите на Конвенцијата за да може ЕСЧП да има јурисдикција; пресудата е ограничена на ова прашање и е образложена во јуриспруденцијата на ЕСЧП. Она што го прави различно е тоа што оваа одлука потоа мора да се преведе назад во термините, концептите и процедурите на националниот систем. Општо земено, ова е пресврт на процесот во кој националното прашање првично беше врамено како прашање на Конвенцијата што треба да го определи ЕСЧП.

¹³³ Weisselberg, D. Charles. Exporting and importing Miranda. Boston University Law Review, 2017, стр.1258

¹³⁴ Jacqueline Hodgson, EU Criminal Justice: The Challenge of Due Process Rights within a Framework of Mutual Recognition, North Carolina journal of International law, 2011, стр.312

На пример, во случајот *Salduz*, неуспехот да му се дозволи пристап на апликантот до правен совет додека бил во полициски притвор беше оспорен во ЕСЧП како повреда на неговото право на правично судење според член 6 (3) (в) од Конвенцијата, кој предвидува дека секое лице обвинето за кривично дело има право „да се брани лично или преку правна помош по сопствен избор или, доколку нема доволно средства да плати за правна помош, да му се даде бесплатно кога тоа го бараат интересите на правдата“. ЕСЧП пресуди дека е прекршен членот 6. Ова се враќа на националниот случај, со тоа што судењето на г-дин Салдуз по обвинение за тероризам се сметало за неправедно, затоа што тој бил одбиен да го ужива своето право на правен совет додека бил притворен и испрашуван во полициски притвор. Во некои случаи, прекршувањето на Конвенцијата е и повреда на националната процедура. Во други, кривичната постапка на самата земја се смета дека ја прекршува Конвенцијата. Случајот *Salduz* беше токму таков случај, бидејќи немаше правна заштита во турскиот закон што ќе им дозволи на осомничените во безбедносни случаи да имаат пристап до правни совети за притвор.¹³⁵

Како резултат на тоа, земјите може да се спротивстават на почитувањето на пресудите на ЕСЧП. Реакцијата на случајот *Salduz* повторно дава добар пример. Голем број земји, вклучувајќи ги Франција, Холандија и Шкотска, тврдеа дека иако немаат одредба за правото на правен совет за време на притвор, пресудата за случајот *Salduz* не бара од нив да направат било какви промени, бидејќи имало други заштитни мерки во однос на правото на обвинетиот на фер судење. Сепак, кога овој аргумент беше оспорен во соодветните апелациони судови, ова образложение беше отфрлено. *Salduz* јасно стави до знаење дека правото на правен совет, пред и за време на полициско испрашување е од суштинско значење за да се обезбеди правото на обвинетиот на правично судење. Како резултат на тоа, Франција и Шкотска беа принудени да обезбедат законско право на правен совет пред и за време на полициското испрашување“.¹³⁶

Пристапот до правна помош при полициски притвор стана значајно прашање во националните и европските дебати за политиката на кривична правда по добро познатата одлука на Европскиот суд за човекови права во случајот *Salduz v. Turkey*.

¹³⁵ Jacqueline Hodgson, op. cit, стр. 312-314.

¹³⁶ Исто, стр. 314,315

Во случајот *Salduz*, ЕСЧП одлучи дека, по правило, секој осомничен приведен од полицијата мора да има пристап до адвокат пред првото испрашување, освен ако постојат убедливи причини за ограничување на ова право. Правниот стандард воспоставен во случајот *Salduz* е дополнително потврден и проширен во повеќе од сто пресуди, вообичаено наречени јуриспруденција на *Salduz*. Ова и овозможи на Европската унија да вклучи силни одредби во врска со правото на пристап до адвокат во полициски притвор во Директивата на ЕУ за правото на пристап до адвокат и за комуникација со трети лица. Особено, Директивата предвидува дека надлежните државни органи имаат позитивна обврска да обезбедат ефективен пристап до адвокат на сите приведени осомничени без одлагање при лишувањето од слобода. Таа, исто така, го утврдува правото на секое осомничено или обвинето лице да има присутен адвокат и ефективно да учествува кога ќе биде осомничениот испрашуван од органите на кривичната правда, вклучително и од полицијата.¹³⁷

Една од целите на Директивата е да ги кодифицира и зајакне одредбите на ЕКЧП и судската пракса на ЕСЧП. Така, во најголем дел, Директивата ги повторува соодветните стандарди кои произлегуваат од судската пракса на ЕСЧП. Меѓутоа, понекогаш ги проширува стандардите на ЕСЧП преку обезбедување детали за механизмите на нивното спроведување. За илустрација, одредбите од Директивата за верификација на откажувањето од правото на правен совет се надоврзуваат на судската пракса на ЕСЧП во врска со откажувањето од процесните права.

Од друга страна, Директивата не опфаќа одредени прашања опфатени во судската пракса на ЕСЧП, или стандардите определени во судската пракса на ЕСЧП се подетални од оние на Директивата. Еден пример е правото на пристап до адвокат по сопствен избор, кое не е споменато во Директивата. Кога стандардите определени во судската пракса на ЕСЧП се поразвиени од оние на Директивата, тие мора да се земат предвид при толкувањето на соодветните одредби од Директивата. Тоа е, меѓу другото, затоа што член 53 на Директивата наведува дека „земјите-членки треба да обезбедат дека одредбите од оваа Директива, каде што одговараат на правата загарантирани со ЕКЧП, се спроведуваат доследно со оние на ЕКЧП.

¹³⁷ Anna Ogorodova & Taru Spronken, *Legal Advice in Police Custody: From Europe to a Local Police Station*, *Erasmus Law review*, 2014, стр.191.

Ова значи дека, земјите-членки мора да ги вклучат во нивното законодавство за спроведување, не само одредбите од директивата туку и нормите на ЕКЧП и судската пракса на ЕСЧП релевантни за правото на пристап до адвокат во кривичната постапка. Понатаму, надлежните институции на ЕУ веројатно ќе треба да ги земат предвид овие стандарди и норми при оценувањето на усогласеноста на законодавството на земјите-членки со директивата како што е предвидено во член 16 од текстот на директивата

Покрај тоа, соодветните стандарди на ЕКЧП може во иднина да бидат вградени во директивата од страна на Судот на правдата на Европската унија, кој има овластување да дава толкувања на одредбите од правото на ЕУ, обврзувачки за земјите-членки. Потребата Судот на правдата на ЕУ да ги земе предвид стандардите на ЕКЧП при толкувањето на одредбите за основните права (вклучувајќи го и правото на правично судење) е експлицитно предвидено во Повелбата за основни права на ЕУ. Во последните години, се зголеми бројот на упатувања од страна на СПЕУ на судската пракса на ЕСЧП.¹³⁸

Директивата дополнително предвидува дека земјите-членки мора да обезбедат навремен пристап до адвокат и дека во секој случај осомничениот треба да има можност приватно да се сретне со својот адвокат пред секое испрашување. Освен тоа, таа бара земјите-членки „да направат неопходни аранжмани за да се обезбеди дека осомничените или обвинетите лица кои се лишени од слобода ќе бидат во позиција практично и ефективно да го искористат своето право на пристап до адвокат“. Од Директивата и релевантната судска практика на ЕСЧП произлегува дека полицијата нема право да испрашува осомничено лице кое немало претходна консултација со адвокат, освен ако тој валидно се откажал од таквото право пред сослушувањето. Единствените ситуации кога е можно отстапување се споменати во директивата и тие вклучуваат околности кога постои итна потреба да се испрашува

¹³⁸ A.S. Arnaiz and A.T. Perez, Main trends in the recent case law of the EU Court of Justice and the European Court of Human Rights in the field of fundamental rights, Study Prepared for the European Parliament's Civil Liberties, Justice and Home Affairs Committee, 2012, стр.13

осомничениот, на пример, за да се спречи непосреден ризик по животот или уништување на доказите.¹³⁹

Мора да се нагласи дека судската практика во Стразбур во врска со членот 6 од ЕКЧП, сега се гледа во врска со развојот на законодавството на ЕУ, особено во однос на напорите преземени за воспоставување заеднички процедурални стандарди за правата на одбраната во земјите-членки на ЕУ. Неодамнешното усвојување на директивата за правото на пристап до адвокат во кривичната постапка - развој што беше значително забрзан од *Salduz* и кој има за цел да го зацврсти ефектот во националното право - доволно зборува за појавните синергии помеѓу судската практика на ЕСЧП и законодавството на ЕУ.¹⁴⁰

Овде може само да се шпекулира, но ембрионскиот ангажман на ЕУ со процедуралните права, може да го натера ЕСЧП да биде попрецизен во утврдувањето на процедуралните правила во иднина. Судот може да ја види брзоразвивачката интеракција со ЕУ како можност за забрзување на приемот на неговите пресуди во членките на ЕУ и на Советот на Европа. Колку се појасни и покохерентни правилата што ги артикулира неговата судска пракса, толку поефективно тие би можеле да го информираат националното спроведување на релевантните директиви. Спротивно на тоа, постои значителен простор овие директиви да влијаат на понатамошниот развој на судската практика во Стразбур во оваа област. Новиот акцент на ЕУ на процедуралните права, исто така, може да создаде добронамерна конкуренција со Стразбур за „најефективниот систем“ за заштита на процесните права. Судот може да го погледне примерот на Холандија, каде согледаниот недостаток на јасност во судската практика на *Salduz* и дозволи на земјата да седи на оградата додека Директивата за правото на пристап до адвокат конечно не остави простор за маневрирање подалеку од законодавството за право на присуство на адвокат при распит. ЕСЧП во потенцијална „конкуренција“ со Судот на правдата на ЕУ може да биде под влијание на релевантните директиви и да стане многу попрецизен при донесувањето пресуди во оваа област во иднина, со цел да се

¹³⁹ Anna Ogorodova & Taru Spronken, Legal Advice in Police Custody: From Europe to a Local Police Station, *Erasmus Law review*, 2014, стр.194

¹⁴⁰ Anagnostopoulos, The Right of Access to a Lawyer in Europe: A Long Road Ahead? (2014) 4 *European Criminal Law Review*, 2014, стр.3

намалат разликите на националните толкувања и да се зголеми нивото на придржување кон неговата јуриспруденција.¹⁴¹

2.2 Случај *Magee v. UK* и повреда на член 6 ст.1 од ЕКЧП

Апликантот, меѓу другото, навел дека бил малтретиран додека бил во притвор и дека му било оневозможено правото на фер судење. Жалбата беше предадена до Судот на 1 ноември 1998 година, кога Протоколот бр. 11 од Конвенцијата стапи на сила (член 5 став 2 од Протокол бр. 11).¹⁴²

2.2.1 Околности на случајот

Апликантот бил уапсен во неговиот дом според член 12 од Законот за спречување тероризам од 1984 година, во врска со обид за бомбашки напад врз воен персонал. Апликантот бил одведен во полициската станица Каслериг. Тој тврдел дека по пристигнувањето веднаш побарал да се види со својот адвокат. Пристапот бил одложен во согласност со член 15 од Законот за Северна Ирска (Одредби за вонредни состојби) од 1987 година. Во 9.15 часот, апликантот бил прегледан од лекар кој го советува дека доколку има некакви поплаки да поднесе, требало да му каже на докторот кога ќе направи посета следното утро. Апликантот бил предупреден во согласност со член 3 од налогот за собирање докази од кривично дело од 1988 година. Незапознаен со овој нов закон, барателот повторно побарал консултација со адвокат и ова барање било одбиено. Истиот ден, жалителот бил испитан повеќе пати, од два тима од двајца детективи.

Жалителот се пожалил на лекар за малтретирање за време на вториот и третиот разговор претходниот ден. За време на шестото интервју, жалителот го прекршил молкот и дал детални одговори на голем број прашања, признавајќи ја својата вмешаност во собирањето и поставувањето на бомбата. За време на седмото

¹⁴¹ Dimitrios Giannouloupoulos, Strasbourg Jurisprudence, Law Reform and Comparative Law: A Tale of the Right to Custodial Legal Assistance in Five Countries, Human Rights Law Review, 2016, стр.124, 125.

¹⁴² <https://hudoc.echr.coe.int/eng#%7B%22itemid%22:%5B%22001-58837%22%5D%7D>, European Court of human rights, Third section, Case of Magee v. The United Kingdom, Application no.28135/95, Judgment, Strasbourg, 2000, стр.2.

интервју, апликантот потпишал долга изјава која во значителни детали го опишала неговиот удел во заговорот за поставување и активирање на бомбата.¹⁴³

Жалителот бил одведен во друга полициска станица каде што му бил даден медицински преглед од друг лекар. Таа лекарска белешка ги евидентира деталните наводи на апликантот за напади и малтретирање кои наводно се случиле на 16 декември 1988 година. Не беа забележани објективни докази за повреда. Апликантот, заедно со другите, беше обвинет во Судот во Белфаст за заговор за предизвикување експлозии, поседување експлозиви со умисла, заговор за убиство и членство во Ирската Републиканска Армија. Судањето на апликантот и неговите сообвинети започна во Крунскиот суд во Белфаст пред судија поединец кој заседаваше без порота. Жалителот се изјаснил за невин. Случајот на обвинителството се засноваше на признанијата дадени од апликантот во интервјуто и особено, на писмените изјави потпишани од него.¹⁴⁴

Судечкиот судија ги отфрли наводите на апликантот за малтретирање и утврди дека нема причина да се исклучат признанијата или изјавата на апликантот дадена за време на неговиот притвор во полициската станица Каслериг. Што се однесува до доказната вредност на изјавата на апликантот, судечкиот судија утврди дека таа е доволно детална за да се утврдат неколкуте обвиненија против апликантот и дека тој има целосно право да го осуди апликантот врз основа на тоа. На 11 јануари 1991 година жалителот бил осуден на дваесет години затвор.¹⁴⁵

Европскиот комитет за спречување на тортура и нечовечко или понижувачко постапување или казнување („СРТ“), по посетата на местата за притвор во Северна Ирска во јули 1993 година, донесе заклучоци за *Castlereagh Holding Center* кои беа објавени во посебен извештај. Во извештајот било објавено дека притворскиот центар не ги задоволува ниту основните човечки услови на достоинство и дека постојните материјални услови на притвор го прават несоодветно како место за задржување лица на подолг период.¹⁴⁶

¹⁴³ <https://hudoc.echr.coe.int/eng#%7B%22itemid%22:%5B%22001-58837%22%5D%7D> , стр.4

¹⁴⁴ <https://hudoc.echr.coe.int/eng#%7B%22itemid%22:%5B%22001-58837%22%5D%7D> , стр.6

¹⁴⁵ <https://hudoc.echr.coe.int/eng#%7B%22itemid%22:%5B%22001-58837%22%5D%7D> , стр.7

¹⁴⁶ <https://hudoc.echr.coe.int/eng#%7B%22itemid%22:%5B%22001-58837%22%5D%7D> , стр.9

2.2.2 Релевантно право според ЕСЧП и утврдување на повреда на ЕКЧП

Апликантот тврдеше дека му било ускратено фер судење, со што е прекршен член 6 ст.1 од Конвенцијата земен во врска со член 6 ст.3 од истата. Апликантот се жалеше дека според наредбата за собирање на докази поврзани со кривично дело од 1988 година, може да се извлечат негативни заклучоци од недавањето одговори од страна на обвинетиот на полициското испрашување за време на притворот. Меѓутоа, обвинетиот нема право да има адвокат присутен за време на разговорот според одредбите од наредбата. Апликантот тврдеше дека импликациите на наредбата за правата на одбраната можат соодветно да се разберат и проценат само со помош на правни совети, особено затоа што одлуката за молчење е онаа која треба да се ревидира во текот на периодот на притвор. Во врска со ова, апликантот изјави дека природата на прашањата што му се поставуваат на обвинетиот може да еволуира во светлината на новите докази, со што е императив да му се гарантира пристап до правни совети на континуирана основа.¹⁴⁷

Апликантот тврдел дека бил принуден да се инкриминира пред да добие било каков правен совет и дека дури откако полицијата ја добила неговата потпишана изјава за признавање му било дозволено да се консултира со својот адвокат. Апликантот тврдеше дека пресудата на Судот Џон Мареј против Обединетото Кралство од 8 февруари 1996 година (Извештаи за пресуди и одлуки 1996-I) е авторитет за предлогот, дека тој требало да има пристап до својот адвокат во почетните фази на полициското испрашување за да може да ја процени тежината

¹⁴⁷ Недостатоците во однос на пристапот до природна светлина за притворениците и отсуството на простории за вежбање беа главните пропусти, но треба да се споменат и просечниот систем за вентилација и тесната и прилично дотраена природа на објектите. Сите овие фактори придонесоа да се создаде изразито клаустрофобна атмосфера. КПТ препорачува условите за притвор во холдинг центарот Каслериг да бидат значително подобрени без одлагање, имајќи ги предвид горенаведените забелешки. Доколку таквото подобрување не се покаже возможно, Центарот за задржување треба да се премести на друго место, во простории што ќе можат да понудат подобри простории за притвор. Дури и во отсуство на малтретирање од страна на полициските службеници за време на испрашување, нема сомнеж дека престојот во холдинг центар може да биде – и можеби е дизајниран да биде – најнепријатно искуство. Материјалните услови на притвор се лоши и важни квалификации се, или барем може да се стават, врз одредени основни права на лицата приведени од полицијата (особено, можностите за контакт со надворешниот свет се строго ограничени во текот на целиот период на притвор и разни ограничувања може да се стават на правото на пристап до адвокат). На ова мора да се додаде и интензивниот и потенцијално пролонгиран карактер на процесот на испрашување. Кумулативниот ефект на овие фактори е ставање на лицата притворени во центрите за задржување под значителен степен на психолошки притисок. КПТ наведува дека, подложувањето на притвореникот на таков степен на притисок што ќе ја наруши неговата волја, би претставувало нечовечко постапување“ <https://hudoc.echr.coe.int/eng#%7B%22itemid%22:%5B%22001-58837%22%5D%7D>, стр.12

на доказите против него и да направи информиран избор дали да одговори или не на испрашувањето. Апликантот нагласи дека спорната изјава за признание претставува единствен доказ против него на неговото судење и единствена основа на неговото осудување, за разлика од апликантот Џон Мареј против кого постоеле огромни докази. Да молчеше, немаше да има случај против него.

Апликантот нагласи дека мора да се внимава на угнетувачката и ужасна средина во која бил држен, изолиран од останатите притвореници и интензивно испрашуван долги периоди од страна на ротирачки тимови на вешти испрашувачи, во спротивност на неговата јасна индикација на првиот ден од притворот дека сака да го оствари своето право на молчење. Во врска со, меѓу другото, извештајот од 19 ноември 1994 година на Европскиот комитет за спречување на тортура и нечовечно или понижувачко постапување или казнување, извештаите на независниот комесар за центри за држење објавени помеѓу 1993 и 1996 година и заклучоците и препораките на Комитетот на Обединетите нации против тортура, содржан во неговиот извештај од 17 ноември 1995 година, апликантот тврдеше дека режимот на притвор во полициската станица Каслериг има за цел да се прекрши волјата на притвореникот да молчи и е во спротивност со меѓународните норми за човекови права. Во неговиот поднесок, постојат добро документирани и независни докази кои потврдуваат дека се спроведува намерна стратегија за да се одбие пристапот на притворениците до адвокатите, особено за време на интервјутото, со цел да се изгради психолошки притисок врз нив да даваат инкриминирачки изјави.

Владата тврдеше дека апликантот, за разлика од г-дин Мареј, не бил соочен со избор помеѓу користење на своето право на молчење и спомнување факти на кои подоцна може да се потпре во неговата одбрана на неговото судење. Владата го истакна фактот дека апликантот направил низа признанија за време на интервјутото и не известил на неговото судење за било какви факти кои можеле да бидат спомнати, но не биле спомнати при интервјутото. На неговото судење не бил извлечен никаков негативен заклучок согласно наредбата од 1988 година. Соодветно на тоа, апликантот не можел да тврди дека под дејство на претпазливост од член 3, во она што Судот го опиша во својата пресуда за Џон Мареј како „фундаментална дилема“ која може да се реши само врз основа на правни совети. Единствениот избор што требаше да се направи беше дали да се каже вистината или не. Владата потврди дека

не постои услов според член 6 од Конвенцијата да се обезбеди правна помош за да се направи тој избор.¹⁴⁸

Судот прифаќа дека предупредувањето на обвинетиот согласно член 3 од наредбата од 1988 година може да го стави во дилема на почетокот на сослушувањето. Од една страна, ако одлучи да молчи, против него може да се извлечат негативни заклучоци во согласност со одредбите на наредбата. Од друга страна, ако обвинетиот се одлучи да го прекине молкот во текот на распитот, тој ризикува да ја прејудицира својата одбрана без нужно да ја отстрани можноста да се извлечат заклучоци против него. Под такви услови, концептот на правичност бара обвинетиот да има корист од помошта од адвокат веќе во почетните фази на полициското испрашување. За разлика од г-дин Мареј, жалителот се одлучил да го прекине молкот. Не беа извлечени негативни заклучоци од неговиот молк пред таа одлука и Судот не може да шпекулира дали апликантот би го задржал својот молк доколку му било дозволено да се консултира со својот адвокат во која било фаза пред шестото интервју на кое почнал да признава.

Судот смета дека централното прашање покренато во случајот на апликантот е неговата жалба дека тој бил преовладуван во присилна средина да се инкриминира без корист од правен совет. Во тој контекст ќе ја испита жалбата.¹⁴⁹

Судот забележува дека апликантот поднел конкретно барање да се види со адвокат при пристигнувањето во полициската станица Каслериг. Сепак, беше донесена одлука да се одложи неговиот пристап до адвокат и тој беше испрашуван од 10:55 часот на 16 декември 1988 година до 12:45 часот на 18 декември 1988 година – повеќе од четириесет и осум часа – без пристап до правен совет. Тој почна да ја признава својата вмешаност во заговорот за бомбардирање на армискиот персонал во 9:30 часот на 17 декември 1988 година. Тој потпиша изјава за признавање на неговото седмо интервју кое започна во 13 часот на 17 декември 1988 година. Жалителот на крајот можел да се консултира со својот адвокат во 13 часот на 18 декември 1988 година.

¹⁴⁸ <https://hudoc.echr.coe.int/eng#%7B%22itemid%22:%5B%22001-58837%22%5D%7D>, стр.13

¹⁴⁹ <https://hudoc.echr.coe.int/eng#%7B%22itemid%22:%5B%22001-58837%22%5D%7D>, стр.14

Судот забележува дека пред неговото признание, апликантот бил интервјуиран во повеќе (пет) наврати во подолги периоди испрекинати со паузи. Тој бил прегледан од лекар во два наврати, вклучително и непосредно пред критичкото интервју на кое почнал да признава. Освен неговите контакти со лекарот, апликантот бил држен без било каква комуникација со свои блиски или трети лица за време на паузите помеѓу периодите на испрашување што ги спроведувале искусни полицајци. Не гледа причина да се сомнева во вистинитоста на тврдењето на жалителот дека тој бил држен во виртуелна самица во текот на овој период. Судот ги испита наодите и препораките на Европскиот комитет за спречување на тортура и нечовечно или понижувачко постапување или казнување („СРТ“) во однос на Центарот за холдинг Каслериг. Строгоста на условите на неговиот притвор и неговото исклучување од надворешни контакти имаа за цел да бидат психолошки принудни и да придонесат за разбивање на каква било решеност што тој можеби ја покажал на почетокот на притворот да молчи. Имајќи ги предвид овие размислувања, Судот е на мислење дека на апликантот, заради процедурална правичност, требало да му се даде пристап до адвокат во почетните фази од распитот како противтежа на застрашувачката атмосфера специјално измислена за да се намали неговата волја и да се присили да им признае на своите испитувачи.¹⁵⁰

Според мислењето на Судот, да се одбие пристапот до адвокат за толку долг период и во ситуација кога правата на одбраната биле неповратно нарушени е – без оглед на оправдувањето за таквото одбивање – некомпатибилно со правата на обвинетиот според член 6.

Вистина е дека домашниот суд врз основа на фактите утврдил дека апликантот не бил малтретиран и дека признание кое било добиено од апликантот било доброволно. Судот не го оспорува тој наод. Во исто време, треба да се забележи дека апликантот бил лишен од правна помош повеќе од четириесет и осум часа, а инкриминирачките изјави што ги дал на крајот од првите дваесет и четири од неговиот притвор станале централна платформа на обвинителството и основ за неговата осуда.

¹⁵⁰ <https://hudoc.echr.coe.int/eng#%7B%22itemid%22:%5B%22001-58837%22%5D%7D>, стр.15,16

Имајќи ги предвид горенаведените размислувања, Судот заклучува дека има повреда на член 6 ст.1 од Конвенцијата земена во врска со член 6 ст.3 т.в од истата во однос на одбивањето на пристап до адвокат.¹⁵¹

2.2.3 Утврдување на повреда на ЕКЧП и унапредување на правата на осомничениот низ праксата на ЕСЧП

Постоењето на фер правила и почитување на презумпцијата на невиност се основни постулати на начелото на правичност во кривичната постапка. Ускратувањето на правата на одбрана во иницијалната фаза од полициското испрашување на осомничениот е круцијален момент на нарушување на неговата позиција во понатамошниот тек на постапката и плодна почва за создавање грешки во правото кои тешко се корегираат. Во случајот *Magee v. United Kingdom*, осомничениот бил подложен на сериозен терор врз неговата личност со вештачки создадена атмосфера во полицискиот притворски центар, со единствена цел, да се изнуди од него признание, кое потоа ќе биде единствен аргумент за осудувачка пресуда со долгогодишна затворска казна. Затоа е потребно да се има во предвид круцијалната улога што ја имаат адвокатите, со нивното присуство и активно учество во полициската фаза од кривичната постапка, заштитивајќи ја личноста и презумпцијата на невиност.

Присуството на адвокат може прво, да ги одврати полициските службеници од каква било злоупотреба и второ, доколку осомничениот сè уште е предмет на какво било малтретирање, адвокатот може да биде независен сведок.¹⁵² Навистина, како што изјави Леверик, не е неопходно да се поседуваат правни квалификации (т.е. да се биде адвокат) за да се биде независен сведок. Секој обичен човек може да сведочи ако сведочел малтретирање против осомничено лице, така што овој аргумент не изгледа задоволително оправдување за правото на пристап до адвокат во притвор. Сепак, во пракса би било тешко да се оправда присуството на неполициски персонал за време на испрашувањата со исклучок на адвокати. Наивно е да се

¹⁵¹ Исто, стр.16

¹⁵² Leverick F, 'The Right to Legal Assistance during Detention', 2011, 15 The Edinburgh Law, стр.359.

претпостави дека присуството на некој вид трето лице кое не било адвокат, би било практично изводливо и ефективно за оваа цел.¹⁵³

Кесел изјави дека сите европски држави признаваат некој облик на привилегија против самоинкриминација и право на молчење и оттаму има речиси универзален договор низ Европа за овие права.¹⁵⁴ Слично на тоа, ЕСЧП во многу случаи изрази дека овие права се „општо признати меѓународни стандарди кои лежат во срцето на поимот правична постапка според член 6“.¹⁵⁵

Поврзаноста помеѓу овие права и правото на пристап до адвокат во фаза на истрага беше потврдена во случајот Џон Мареј против Обединетото Кралство каде што Судот изјави дека „концептот на правичност бара обвинетите да имаат корист од помошта од адвокат веќе на почетната фаза на полицискиот распит“, бидејќи од молкот на обвинетиот може да се извлечат негативни заклучоци во случај на отсуство на правен совет.¹⁵⁶Случајот *John Murray v. United Kingdom* е основ врз кој се базира судската одлука и правна база за донесување на одлука на ЕСЧП во случајот *Magee v. UK*.

Од овие изјави на Судот, јасно е дека ЕСЧП го потврди правото на молчење и привилегијата против самоинкриминација како образложение за правото на ран пристап до адвокат, бидејќи последното право се смета за заштита на уживањето на другите. Адвокатите се важни за осомничените да ги разберат и да ги спроведуваат нивните права во полициски притвор, особено во однос на правото на молчење и привилегијата против самоинкриминација.¹⁵⁷

Што се однесува до физичкото присуство на адвокат, правни совети за правото на молчење може да се обезбедат преку телефон, додека за извршување на сродните права може да биде потребно физичко присуство поради ризикот од

¹⁵³ Ergul Celiksoy, To what extent has the ECtHR set out a strong position on the right to access to a lawyer prior to or during police interrogation?, 2017, University of Nottingham, стр.6

¹⁵⁴ Gordon Van Kessel, 'European Perspectives on the Accused as a Source of Testimonial Evidence', 1999, 100 West Virginia Law Review, стр.804

¹⁵⁵ Mark Berger, 'Self-Incrimination and the European Court of Human Rights: Procedural Issues in the Enforcement of the Right to Silence', 2007, 5 European Human Rights Law Review, стр.514

¹⁵⁶ Simon Cooper, 'Legal Advice and Pre-Trial Silence - Unreasonable Developments', 2006, 10 International Journal of Evidence & Proof 60, стр.62.

¹⁵⁷ Jacqueline Hodgson, "Safeguarding Suspects Rights in Europe: A Comparative Perspective", 2011, 14 New Criminal Law Review, стр.656.

принудување на осомничените да зборуваат кога тие би сакале да го остварат своето право на молчење. Сепак, овој ризик може да предизвика некои последици надвор од кршењето на правото на молчење и привилегијата против самоинкриминација. На пример, ако обвинетите за кривично дело се фактички виновни и сакаат да го искористат своето право на молчење, принудувањето да даваат изјави би го прекршило нивното право на молчење и привилегијата против самоинкриминација. Меѓутоа, доколку тие фактички не се виновни, но сепак полицијата ги принудила да зборуваат, а тие дадат признание за кривично дело што не го сториле, тоа би било грешка на правдата, што е надвор од само повреда на правото на молкот и привилегијата против самоинкриминацијата. Во овој поглед, ЕСЧП го тврди ова како уште едно оправдување за раниот пристап до адвокат.¹⁵⁸

ЕСЧП го заснова раниот пристап до адвокат не само на правото на молчење или привилегијата против самоинкриминација, туку исто така нагласи дека пристапот е неопходен за да се спречат грешките на правдата. Во случајот Џон Мареј, откако ја истакна важноста на правото на молчење и привилегијата против самоинкриминација, ЕСЧП изјави дека „со обезбедување на обвинетиот заштита од несоодветно принудување од страна на властите, се придонесува за избегнување на грешки во правдата и за обезбедување на целите на член 6“. Во овој случај, Судот сметаше дека раниот пристап до адвокат ги спречува грешките на правдата кои произлегуваат од несоодветното однесување на властите, што им овозможува на осомничените да го остварат своето право на молчење.

Образложението на Судот за раниот пристап до адвокат во случајот Џон Мареј не беше дека раниот пристап може да биде заштита за да се спречат сите можни грешки на правдата за време на полицискиот притвор, туку оние што произлегуваат од користењето на правото на молчење и привилегијата против самоинкриминација. Со други зборови, ЕСЧП беше на ставот дека ако „овие имунитети“ (т.е. правото на молчење и привилегијата против самоинкриминација) се обезбедени со заштита на раниот пристап до адвокат, тие придонесуваат за спречување на погрешни судски постапки. Затоа, може да се тврди дека Судот во случајот Џон Мареј имал релативно тесен пристап кога зел во предвид дека

¹⁵⁸ Celiksoy, To what extent has the ECtHR set out a strong position on the right to access to a lawyer prior to or during police interrogation?, 2017, University of Nottingham, стр.10

грешките на правдата може да се појават од повеќе причини во полицискиот притвор, а адвокатите можат да играат улога да ги спречат.¹⁵⁹

Правото на пристап до адвокат би можело да биде значајна заштита од грешки на правдата, како што се погрешно осудување или лажно признание, кои се надвор од оние што произлегуваат само од користењето на правото на молчење и привилегијата против самоинкриминација. Многу фактори, како што е инхерентно стресната атмосфера на полициски притвор или тактиките што ги применуваат полициските службеници, може да ги наведат осомничените да ги признаат злосторствата што всушност не ги извршиле.

Касин сугерираше дека ако осомничениот еднаш признае, полициските службеници генерално „ја затвораат истрагата, сметаат дека случајот е решен и ги игнорираат доказите за ослободување или другите можни траги - дури и ако признание е внатрешно неконзистентно, контрадикторно со надворешни докази или производ на принудно испрашување“.¹⁶⁰ Ова секако е моќна опасност за осудувањето на осомничените. Во тој поглед, Патри тврдеше дека истражувачите генерално се согласиле дека правото на пристап до адвокат во полициски притвор е клучното прашање во намалувањето на погрешните пресуди и лажните признанија.¹⁶¹

Може да има многу начини на кои адвокатот може да биде ефикасен во спречувањето на грешките на правдата што се случуваат во предистражната фаза на постапката. Како што веќе беше дискутирано, присуството на адвокат може да ги обесхрабри полициските службеници да применуваат тактики на принуда или правниот совет даден пред, или за време на полициското испрашување, може да ја намали можноста за лажно признание, кое осомничените можат да го дадат и покрај нивното инсистирање да го користат нивното право на молчење. Дополнително, адвокатот за време на полициското испрашување би можел да биде корисен за осомничениот, како на пример, да набљудува што зборува осомничениот и да го

¹⁵⁹ Susan M Easton, *Silence and Confessions : The Suspect as the Source of Evidence*, 2014, Palgrave Macmillan, стр.138

¹⁶⁰ Saul M Kassin and others, 'Police-Induced Confessions: Risk Factors and Recommendations', 2010, 34 *Law and Human Behavior*, стр.3

¹⁶¹ Marc W Patry, Steven M Smith and Nicole M Adams, 'Recent Supreme Court of Canada Rulings on Criminal Defendants' Right to Counsel', 2013, 20 *Psychology, Crime & Law* 741, стр. 750

заштити од опасноста, изјавите да бидат погрешно запишани, особено во однос на потенцијално инкриминирачките изјави.¹⁶²

Некој би можел да тврди дека овие заштитни мерки може да се обезбедат со видео или аудиоснимка, па оттука нема вредност во присуство на адвокат во полициски притвор врз основа на спречување на погрешно осудување. Сепак, студиите добро покажаа дека видео снимката и аудиоснимките може да бидат проблематично во некои случаи. На пример, Барнс предложил, видео снимките да се прикажуваат со монтирани акценти и наместо да гледаат видеа, жирито генерално ги разгледува транскриптите што се обезбедени за нив.¹⁶³

Во европски контекст, немаше општо разбирање во однос на правото на пристап до адвокат за време на испрашувањето на обвинетиот од страна на полицијата, како неопходен аспект на процесот на правично судење. Не беше јасно определено дали Конвенцијата гарантира право на пристап до адвокат во почетните фази на кривичната постапка. Затоа, ЕСЧП заведе релативно конзервативен пристап кој обезбеди ограничено право на пристап до бранител во фазата на претходна постапка, бидејќи формулацијата на ЕСЧП не содржи експлицитно спомнување на обезбедувањето право на правна помош во фазата на истрага. Иако ЕСЧП изјави дека правото не е експлицитно утврдено во конвенцијата, тој се занимавал со ова прашање во голем број случаи во кои осомничените имале право на пристап до адвокат за време на полициски притвор, преку проширување на опсегот на член 6 на предистражната фаза.¹⁶⁴

Судот укажал на неопходноста од правен совет наведувајќи дека осомничениот се соочувал со фундаментална дилема во однос на неговата одбранбена стратегија. Од една страна, доколку претпочита да молчи, може да се извечат негативни заклучоци против него; од друга страна, доколку осомничениот одлучил да го прекине молкот при сослушувањето, тоа би можело да предизвика ризик да ја прејудицира неговата одбрана, без да ја елиминира веројатноста за

¹⁶² Leverick F, 'The Right to Legal Assistance during Detention', 2011, 15 The Edinburgh Law, стр.363

¹⁶³ Margaret S Barnes, 'One Experience of Video Recorded Interviews', 1993, June Criminal Law Review 444, стр.446

¹⁶⁴ M Bedri Eryilmaz, Arrest and Detention Powers in English and Turkish Law and Practice in the Light of the European Convention on Human Rights, 2000, Brill, стр.273

заклучоци изведени против него.¹⁶⁵ Затоа, какво и да е однесувањето на обвинетото лице последователно на подоцнежното судење, неговите реакции во текот на предистражната постапка може да имаат значително влијание врз начинот на кој се истражува случајот и дали истиот ќе се гони или ќе биде отстранет со други механизми.¹⁶⁶

ЕСЧП изјави дека правото не е апсолутно, наведувајќи дека може да биде ограничено од „добри причини“. Во случајот *Magee v. United Kingdom*, проблемот беше, дали ускратувањето на правото на пристап до бранител за период од 48 часа, поради опасност од информирање на останатите осомничени за тероризам од страна на приведениот, било компатибилно со член 6 од ЕКЧП. Апликантот бил предмет на истото законодавство што претставувало можност за негативни заклучоци кај Џон Мареј. Меѓутоа, за разлика од Џон Мареј, во *Magee* осомничениот навистина молчел до шестото сослушување, а потоа го прекинал молкот и дал инкриминирачки изјави.¹⁶⁷

Од наодите во случајот, беше јасно дека осомничениот доброволно ја дал својата изјава, а ирските власти не извлекоа негативни заклучоци според Наредбата од 1988 година од неговиот претходен молк. Сепак, по испитувањето на условите на притворот во кој бил задржан апликантот, ЕСЧП заклучил дека требало да му се овозможи пристап до адвокат во почетната фаза од распитот „како противтежа на застрашувачката атмосфера специјално измислена за да ја наруши неговата волја и да го натера да им признае на своите испитувачи“. Дополнително, и кај Џон Мареј и кај Меги, Судот го сметаше времетраењето на одбивањето на правото на пристап до адвокат како прашање на оценување на правичноста на судењето. Истакна дека одбивањето на пристап до адвокат во времетраење од 48 часа во почетната фаза од полициското испрашување е некомпатибилно со одредбите од член 6, без оглед на причините за таквите лишувања.¹⁶⁸ Судот за човекови права истакна дека

¹⁶⁵ Celiksoy, To what extent has the ECtHR set out a strong position on the right to access to a lawyer prior to or during police interrogation?, 2017, University of Nottingham, стр.18

¹⁶⁶ Jackson and Summers, The Internationalisation of Criminal Evidence : Beyond the Common Law and Civil Law Traditions, 2012, Cambridge University Press, стр. 280

¹⁶⁷ John Jackson, 'Re-Conceptualizing the Right of Silence As an Effective Fair Trial Standard', 2009, 58 International and Comparative Law Quarterly 835, стр.857

¹⁶⁸ John A Andrews, 'Case Comment: Magee v United Kingdom (28135/95)', 2001, 26 European Law Review, стр.188

„прашањето, во секој случај, е дали ограничувањето, во светлината на целата постапка, го лишило обвинетиот од правично сослушување“. Ова значи дека целата постапка мора да се земе предвид, со цел да се утврди дали недостатокот на право на пристап до правна помош во предистражната фаза резултирал со повреда според одредбите за правично судење.¹⁶⁹ ЕСЧП оцени дека на осомничениот „има право да му помага адвокат од почетокот на оваа мерка, како и за време на распитот“. Ова е значајно достигнување на ЕСЧП за правото на пристап до адвокат.¹⁷⁰

Навраќајќи се на принципите поставени од ЕСЧП, друго важно прашање беше во кој момент на лицето треба да му се дозволи пристап до правна помош. Со други зборови, прашањето беше дали на лицето мора да му се дозволи пристап до адвокат само кога навистина е приведено, или во некоја претходна фаза од истражниот процес.¹⁷¹ Со оглед на општата претпоставка за правото на осомничените да пристапат до правна помош за време на притворот, друго важно прашање со кое се занимава ЕСЧП е како адвокатите можат да ја актуелизираат својата улога во фазата на предистражна постапка. Како што беше претходно дискутирано, ЕСЧП ги потврди образложенијата за пристап до адвокат, како што се спречување на принуда и угнетување, давање ефект на привилегијата против самоинкриминација и правото на молчење или собирање и застапување докази во корист на осомничениот. За да се постигне активен придонес на бранителот во предистражната постапка потребна е „улога за советување, заштитна улога и активна одбранбена улога“.¹⁷²

И покрај тоа што овој извадок дава поширок опис на улогата на одбраната, Судот не ставил „месо на коските“ на неговите импликации во последователната судска практика. Се чини дека улогата на адвокатите во практиката останува ограничена, и покрај тоа што се препознава нивното присуство во полицискиот притвор. На пример, во Франција, адвокатите не смеат да го прекинуваат

¹⁶⁹ Celiksoy, To what extent has the ECtHR set out a strong position on the right to access to a lawyer prior to or during police interrogation?, 2017, University of Nottingham, стр.19.

¹⁷⁰ Giannouloupoulos D, 'Custodial Legal Assistance and Notification of the Right to Silence in France: Legal Cosmopolitanism and Local Resistance', 2013, 24 Criminal Law Forum, стр.314.

¹⁷¹ Michael Zander QC, 'Is Legal Advice Required For Non-Custodial Questioning of Suspects?', 2011, 175 Criminal Law & Justice Weekly, стр. 621.

¹⁷² John Jackson, 'Cultural Barriers on the Road to Providing Suspects with Access to a Lawyer' in Renaud Colson and Stewart Field (eds.), EU Criminal Justice and the Challenges of Diversity: Legal Cultures in the Area of Freedom, Security and Justice, 2016, Cambridge University Press, стр.194.

испрашувањето, да предизвикуваат полициски прашања или да поставуваат прашања и појаснувања до крајот на распитот, а не им е дозволен пристап до списите на случаите. Слично како во Франција, во Белгија и Холандија на адвокатите им е дозволено само 30 минути консултација со осомничениот пред сослушувањето и им е даден само површен преглед на обвиненијата против обвинетиот.¹⁷³ Јасно е дека таквите мерки се воведени за да се олесни работењето на органите за спроведување на законот (т.е. да се минимизираат можностите за осомничените да постигнат заштита со нивното право на правна помош).

ЕСЧП заклучи дека самото присуство на адвокат за време на испрашувањето на осомничениот не е доволно само по себе за да се почитува правото на правично судење и заклучи дека националните закони мора да им дадат право на осомничените на приватна консултација со адвокат пред почетокот на испрашувањето. ЕСЧП придава значење на претходните консултации, сметајќи дека тоа е моментот во кој може да се случи критички разговор и во кој бранителот може да го информира осомничениот за неговите права. Дополнително, постои важна поврзаност помеѓу правото на правна помош и другите права на одбраната, вклучувајќи го и правото да се има соодветно време и услови за подготовка на одбраната.¹⁷⁴ Во многу одлуки, ЕСЧП го сметаше правото на пристап и бесплатна комуникација со бранителот како „овозможување“ за подготовка на одбраната.

Друго важно прашање во кое ЕСЧП посочи општи принципи е откажувањето од правото на пристап до адвокат во полициски притвор. Во врска со ова, ЕСЧП изјави дека ниту зборот, ниту духот на членот 6 од ЕКЧП не го ограничуваат поединецот „да се откаже по сопствена слободна волја, изречно или премолчено, од правото на гаранции за правично судење“. Сепак, Судот оцени дека не може да се тврди дека осомничениот се откажал од правото на пристап до адвокат доколку националното законодавство не му го дава ова право.¹⁷⁵

¹⁷³ Dimitrios Giannouloupoulos, 'Strasbourg Jurisprudence, Law Reform and Comparative Law: A Tale of the Right to Custodial Legal Assistance in Five Countries', 2016, 16 Human Rights Law Review 103, стр.118.

¹⁷⁴ John Jackson and Sarah Summers, *The Internationalisation of Criminal Evidence : Beyond the Common Law and Civil Law Traditions*, 2012, Cambridge University Press, стр.290.

¹⁷⁵ Celiksoy, *To what extent has the ECtHR set out a strong position on the right to access to a lawyer prior to or during police interrogation?*, 2017, University of Nottingham, стр.31.

Понатаму, Судот нагласи дека ако правата на одбраната според одредбите за правично судење се откажуваат, „секое откажување мора да се утврди на недвосмислен начин и да биде проследено со минимални заштитни мерки сразмерни на неговата важност“. Во овој поглед, во својата неодамнешна судска пракса, ЕСЧП смета дека недостатокот на какви било елементи за тоа дека жалителот бил малтретиран или бил принуден да дава инкриминирачки изјави, само по себе не е доволно за да се дојде до заклучок дека откажувањето во даден случај е валиден за целите на правично судење според Конвенцијата. Покрај тоа, Судот не е задоволен со само печатениот формулар „Не се бара адвокат“, за тоа дека апликантот недвосмислено, свесно и интелигентно се откажал од права од член 6.¹⁷⁶ Згора на тоа, најважниот принцип е дека валидно откажување не може да се утврди само со докажување дека обвинетите лица реагирале на понатамошно испрашување иницирано од полицијата, дури и ако биле потсетувани за нивните права и го потпишале формуларот со овие права. Кога обвинетото лице се повикува на нивното право за пристап до адвокат за време на полициското испрашување, тие не смеат да бидат предмет на понатамошно испрашување од страна на полицијата додека не стане достапен адвокат, освен ако осомничениот не иницира понатамошна комуникација или разговори со властите.¹⁷⁷

Како заклучок, ЕСЧП постепено разви значително важна судска практика за правото на пристап до адвокат во полициски притвор додека се занимаваше со голем број прашања во однос на правото на пристап. Од гореспоменатите размислувања, може да се тврди дека Судот поставил силна позиција во својата добро воспоставена судска практика. Како што беше претходно објаснето, ЕСЧП утврди многу важни и убедливи образложенија за правото на пристап до адвокат во фаза на предистражна постапка. Ваквиот пристап, Судот успеа да го потврди преку признавањето на ова право меѓу политизираните и непријателски настроени законодавци на земјите-членки на ЕУ.¹⁷⁸

¹⁷⁶ Исто, стр. 31, 32.

¹⁷⁷ Wei Wu, 'Interrogational Fairness under the European Convention on Human Rights', 2011, 39 International Journal of Law, Crime and Justice 37 стр.53-54

¹⁷⁸ Celiksoy, To what extent has the ECtHR set out a strong position on the right to access to a lawyer prior to or during police interrogation?, 2017, University of Nottingham, стр.32

На пример, во случаите од праксата на ЕСЧП, Џон Мареј и Меги, беше наведено дека одбивањето на осомничените да пристапат до адвокат во времетраење од 48 часа во почетната фаза на полициското испрашување е некомпатибилно со одредбите од член 6, без оглед на образложението за таквите лишувања. Друго важно прашање е дали употребата на инкриминирачките изјави дадени за време на полициското испрашување без пристап до адвокат, резултира со повреда на член 6, ст.3 т.в од ЕКЧП, без да се бара проценка на севкупната правичност на постапките.¹⁷⁹ Во таа насока, кога за пресудата се користеа инкриминирачки изјави дадени за време на полициското сослушување без пристап до адвокат, а не беше обезбедена отштета, како што е нивно исклучување, ЕСЧП имаше тенденција да утврди повреда, без било какви дополнителни оценки за севкупната правичност.

Судот во Стразбур разви значајна судска пракса за правото на пристап до адвокат во полициски притвор, особено од доцните 1990-ти. Овие случувања беа ефективни во препознавањето на потребата да се обезбеди правото на кралска помош во предистражните фази на кривичната постапка според националните закони и јурисдикции. Во таа насока, ЕСЧП постави цврст став за правото на пристап до адвокат пред или за време на полициското испрашување.¹⁸⁰

2.3 Случај *Ibrahim and others v. UK* и повреда на член 6 ст.1 во врска со ст.3 точка в од ЕКЧП

Случајот потекнува од четири жалби против Обединетото Кралство на Велика Британија и Северна Ирска поднесени до Судот според член 34 од Конвенцијата за заштита на луѓето, правата и основни слободи.¹⁸¹ Апликантите навеле повреда на член 6 ставови 1 и 3 точка в, со тоа што биле интервјуирани од полицијата без

¹⁷⁹ Види: Celiksoy, To what extent has the ECtHR set out a strong position on the right to access to a lawyer prior to or during police interrogation?, стр.41

¹⁸⁰ Види: Celiksoy, To what extent has the ECtHR set out a strong position on the right to access to a lawyer prior to or during police interrogation?, стр.43

¹⁸¹ Првите три жалби беа поднесени од г-дин Муктар Саид Ибрахим („првиот жалител“), г-дин Рамзи Мохамед („вториот жалител“) и г-дин Јасин Омар („третиот жалител“), сите тројца сомалиски државјани, на 22. Октомври 2008 година. Четвртата жалба беше поднесена на 29 јули 2009 година од г-дин Исмаил Абдурахман, британски државјанин, роден во Сомалија („четвртиот жалител“).

пристап до адвокат и дека изјавите дадени во тие интервјуа биле користени на нивните судења.¹⁸²

2.3.1 Околности за случајот

Четири самоубиствени бомби експлодираа во три подземни возови и автобус во центарот на Лондон, при што загинаа педесет и две лица, а стотици беа повредени. Две недели подоцна, првите тројца апликанти и четвртиот човек, г-дин Хусеин Осман, активираа четири бомби во три подземни возови и автобус во центарот на Лондон. Петтата бомба беше откриена напуштена и неексплодирана во парк во Лондон. Манфо Асиеду подоцна беше идентификуван како петтиот заговорник. Иако четирите бомби беа детонирани, во секој случај главното полнење, течниот водороден пероксид, не успеа да експлодира. Последователното тестирање покажа дека ова е најверојатно резултат на несоодветна концентрација на водород пероксид неопходен за тој да експлодира со оглед на количината на ТАТР (ацетон пероксид, примарен експлозив) што се користи како детонатор. Доказите покажаа дека доколку концентрацијата на водород пероксид беше поголема или ТАТР посилен, бомбите ќе беа остварливи.¹⁸³

Првиот од напаѓачите кој беше уапсен беше г-дин Омар. Г-дин Омар пристигнал во полициската станица Паддингтон Грин, Лондон, во 7:20 часот наутро, а во 7:50 часот тој побарал присуство на дежурниот адвокат. Му било кажано дека има право да се консултира со адвокат, но дека ова право може да биде одложено до четириесет и осум часа доколку биде наредено од полициски службеник од ранг началник или повисок. Во 7:55 часот, надзорникот Мек Брејн наредил г-дин Омар да биде задржан во „некомуникација“ според член 8 од Законот за тероризам 2000 година. Набргу потоа, началникот Мекена наредил да се спроведе „безбедносно интервју“ со г-дин Омар. „Безбедносно интервју“ е стенографија што се користи за опишување на интервју спроведено итно, со цел да се заштити животот и да се спречи сериозно оштетување на имотот. Уапсениот е испрашуван со цел да се обезбедат информации кои можат да помогнат да се избегне штета на јавноста, на

¹⁸² <https://hudoc.echr.coe.int/eng#%7B%22itemid%22:%5B%22001-58837%22%5D%7D>, European Court of human rights, Grand Chamber, Case of Ibrahim and others v. The United Kingdom, Application no. 50541/08, 50571/08, 50573/08 and 40351/09, Judgment, Strasbourg, 2016, стр.5,6

¹⁸³ Види: <https://hudoc.echr.coe.int/eng#%7B%22itemid%22:%5B%22001-58837%22%5D%7D>, стр.7,8

пример, со спречување на понатамошен терористички напад. Разговорот може да се случи во отсуство на адвокат и пред притвореникот да има можност да побара правен совет.¹⁸⁴ Околу 8:50 часот, лекар бил повикан да го прегледа г-дин Омар и лекарот го потврдил како способен да биде интервјуиран.¹⁸⁵

Следниот осомничен кој беше уапсен беше г-дин Ибрахим. Г-дин Ибрахим пристигна во полициската станица Падингтон Грин во 14:20 часот. Тој побарал помош од дежурниот адвокат. Во 16:20 ч. бил потсетен на правото на бесплатен правен совет и одговорил дека разбира што му било кажано. Дежурниот адвокат бил контактиран во 16:42 часот. Во 17 часот дежурниот адвокат се јавил во полициската станица и побарал да разговара со г-дин Ибрахим. Нејзе ѝ било кажано дека г-дин Ибрахим не е достапен за консултации. Адвокатот повторно се јавил во 17:40 часот и ѝ било кажано дека нејзините податоци ќе бидат доставени до службеникот задолжен за истрагата, но тој телефонски контакт бил непрактичен бидејќи соодветните соби за консултации биле недостапни.¹⁸⁶

Во 18:10 ч. надзорникот Мек Брејн наредил итен безбедносен разговор и наложи г-дин Ибрахим да биде држен во некомуникација. Записникот од притворот објаснува дека неговото право на пристап до правен совет е одложено бидејќи има разумни основи да се верува дека одложувањето на интервјуто би вклучувало непосреден ризик од повреда на лица, или сериозно губење или оштетување на имотот и дека тоа би довело до алармирање на други лица осомничени за извршен терористички престап, кои сè уште не се уапсени, што би го отежнало спречувањето на терористички чин или обезбедувањето апсење, гонење или осуда на лице во врска со терористички дела.

Последниот од тројцата осомничени кои беа уапсени беше г-дин Мохамед. Тој пристигнал во полициската станица Падингтон Грин во 16:29 часот. Во 16:39 ч. побарал помош од дежурниот адвокат. Истовремено, началникот Мек Брејн одобри

¹⁸⁴ Види: <https://hudoc.echr.coe.int/eng#%7B%22itemid%22:%5B%22001-58837%22%5D%7D>, стр. 8, 9.

¹⁸⁵ Исто, стр. 9.

¹⁸⁶ Исто, стр. 11.

безбедносно интервју. Евидентирани се причините за одложување на пристапот до правни совети.¹⁸⁷

Дежурниот адвокат пристигнал во притворот во 20:40 часот. и го видел г-дин Мохамед во 21:45 часот. Доцнењето било делумно предизвикано од барањето на г-дин Мохамед за време за молитва и обезбедување оброк.¹⁸⁸

Поротата едногласно ги осуди првите тројца жалители и г-дин Осман за заговор за убиство. На 11 јули 2007 година, првите тројца жалители и г-дин Осман беа осудени на доживотен затвор со минимална казна затвор од четириесет години.¹⁸⁹

Четвртиот жалител бил пријател на г-дин Осман, кој бил запознаен со него од братот на г-дин Осман, г-дин Абдул Шериф, околу 1999 година. Два дена после неуспешните обиди за бомбардирање, четвртиот жалител се сретнал со г-дин Осман на железничката станица Клафам Џанкшн. Двајцата мажи се вратиле заедно во домот на четвртиот жалител. Г-дин Осман останал со четвртиот жалител до 26 јули. Во меѓувреме, попладнето на 25 јули, надзорна камера го снимала влезот во станбениот блок на четвртиот жалител. Камерата потоа го зумирала четвртиот жалител и неговиот стан. Во 18 часот, службеник за таен надзор бил распореден во близина на домот на четвртиот жалител. Утрото на 26 јули, полицајците го набљудувале четвртиот жалител и мажот идентификуван подоцна како г-дин Осман како ја напуштаат адресата. Четвртиот жалител го придружувал г-дин Осман до автобуската постојка, каде што г-дин Осман фатил автобус до железничката станица Ватерло. Четвртопријавениот се вратил дома.

Утрото на 27 јули, четвртиот жалител отишол на работа. Кога се враќал од работа околу 17:30 часот, му пришле двајца полицајци кои побарале помош од него како потенцијален сведок во истрагата за нападите на 21 јули. Тој се согласил да им помогне и ги придружувал до полициската станица Кенингтон. Полициските службеници во 18:15 часот започнале со разговор со четвртиот пријавител како сведок. Околу 19:15 часот, службениците сметале дека како резултат на одговорите

¹⁸⁷ Види: <https://hudoc.echr.coe.int/eng#%7B%22itemid%22:%5B%22001-58837%22%5D%7D>, стр.13,14

¹⁸⁸ Види: <https://hudoc.echr.coe.int/eng#%7B%22itemid%22:%5B%22001-58837%22%5D%7D>, стр.14

¹⁸⁹ Види: <https://hudoc.echr.coe.int/eng#%7B%22itemid%22:%5B%22001-58837%22%5D%7D>, стр.32

што ги дава, тој е во опасност да се инкриминира и треба да биде предупреден и информиран за неговото право на правен совет. Тие бараа инструкции од високи офицери. Им било кажано дека треба да продолжат да го интервјуираат четвртиот жалител како сведок и соодветно го сториле тоа. Помеѓу 1:30 часот и 5 часот по полноќ на 28 јули, во полициската станица, од четвртиот жалител бил земен исказ на сведок.¹⁹⁰ Откако изјавата на сведокот била потпишана утрото на 28 јули 2005 година, еден од полицајците ги телефонираше своите претпоставени за да побара дополнителни инструкции и му било кажано да го уапси четвртиот жалител. Четвртиот жалител бил уапсен и предупреден. Тој беше прашан дали сака услуги од адвокат, но одбил, велејќи: „Не, можеби по интервјуто ако стане сериозно“.

Откако добил правен совет, четвртиот жалител бил сослушан како осомничен во присуство на неговиот адвокат. Тој бил прашан дали имал можност да ја разгледа својата писмена изјава со својот адвокат и тој потврди дека имал. Адвокатот бил прашан дали има доволно време да го советува својот клиент и таа одговори: „Мојата улога е да го советувам г-дин Абдурахман во врска со неговите права и процедури во врска со неговото интервју. Тоа е да се интервенира во негово име кога ќе почувствувам дека е неопходно да се интервенира и да му помогнам да му го привлечам вниманието на сите прашања што може да се појават во секое време во врска со неговата позиција и во однос на неговите права. Во тој контекст, г-дин Абдурахман имаше можност да ја разгледа изјавата што ја даде доброволно кога беше запрен на 27 јули. Во контекст на вашето обелоденување што е дадено, јас го советував дека има отворени различни опции и тој ми даде инструкции дека би сакал да се потпре на изјавата што ја прочитал“.¹⁹¹ Во изготвената изјава, четвртиот жалител потврди дека немал претходно знаење за настаните од 21 јули и изразил жалење за нив.

Во октомври 2007 година, судењето на четвртиот жалител и на четворица други мажи започна во Крунскиот суд во Кингстон пред судијата Ворсли КК и поротата. Четвртиот жалител бил обвинет дека му помагал на г-дин Осман и дека не открил информации за четворицата бомбашки напади. Четвртиот жалител поднел барање да се исклучи изјавата која ја дал во својство на сведок од 28

¹⁹⁰ Види: <https://hudoc.echr.coe.int/eng#%7B%22itemid%22:%5B%22001-58837%22%5D%7D>, стр.38

¹⁹¹ Види: <https://hudoc.echr.coe.int/eng#%7B%22itemid%22:%5B%22001-58837%22%5D%7D>, стр.39,40

јули 2005 година, потпирајќи се на четири работи. Прво, дека изјавата била донесена со прекршување на важечкиот кодекс на пракса, особено затоа што тој не бил предупреден или информиран за неговото право на бесплатен правен совет. Второ, дека прекршувањето било намерно. Трето, дека бил наведен да ја даде изјавата со изговор дека е сведок и дека ќе може слободно да си оди дома по завршувањето на изјавата. Четврто, дека изјавата била земена во раните утрински часови, кога бил уморен. Како резултат на сите овие работи, изјавата била признана дадено од него во околности кои најверојатно ќе ја направат неверодостојна во согласност со член 76 ст.2 од Законот за полиција и криминалистички докази од 1984 година. Алтернативно, тој изјави дека треба да се исклучи во согласност со општата дискреција да се исклучат доказите според делот 78 од Законот за полиција и криминалистички докази.¹⁹²

Судечкиот судија го одбил барањето за исклучување на изјавата на сведокот. Тој прифатил дека во моментот кога четвртиот жалител пристигнал во полициската станица немало разумни објективни основи да се сомничи за какво било дело и дека било сосема соодветно да се третира како сведок. Меѓутоа, со оглед на отстапката на обвинителството дека разумните објективни основи за сомневање за кривично дело на четвртиот жалител може да се каже дека се искристализирале со заклучокот на неговата прва усна изјава, судијата бил уверен дека имало прекршување на применливиот кодекс во времето кога четвртиот жалител ја дал својата писмена изјава во својство на сведок.

Четвртиот жалител беше осуден за помагање на г-дин Осман и за четири точки од обвинението за неоткривање информации за бомбашите по нападите. Тој беше осуден на пет години затвор.¹⁹³

2.3.2 Релевантно право според Европската унија

На 22 октомври 2013 година, Европската Унија ја усвои Директивата 2013/48/ЕУ која го покрива правото на пристап до адвокат, правото да се информираат трети лица за притворот и правото да комуницираат со трети лица и со

¹⁹² Види: [https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22itemid%22:\[%22001-58837%22\]}](https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22itemid%22:[%22001-58837%22]}), стр.40,41,42

¹⁹³ Види: [https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22itemid%22:\[%22001-58837%22\]}](https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22itemid%22:[%22001-58837%22]}), стр.42,47

конзуларните органи. Обединетото Кралство (заедно со Ирска и Данска) избра да не учествува во Директивата и како последица на тоа таа не е применлива во тие држави. Директивата утврдува минимални правила во врска со правото на пристап до адвокат во кривичната постапка и во постапките за извршување на европски налог за апсење. Во својот образец 21, тој објаснува, повикувајќи се на судската практика на овој суд, дека кога лице кое не е осомничено или обвинето лице, како што е сведок, станува осомничено или обвинето лице, тоа лице треба да биде заштитено од само - инкриминација и има право да молчи. Во такви случаи, испрашувањето од органите за спроведување на законот треба веднаш да се прекине и може да се продолжи само доколку засегнатото лице е запознаено дека е осомничено или обвинето лице и дека е во состојба целосно да ги оствари правата предвидени во Директивата.

Членот 2 предвидува дека правата од Директивата се применуваат на: „Осомничени или обвинети лица; од моментот кога надлежните органи, со службено известување или на друг начин, ќе бидат запознаени дека се осомничени или обвинети за сторено кривично дело и без разлика дали се лишени од слобода“. Членот 2 ст.3 појаснува дека, исто така се применува: „На лица кои не се осомничени или обвинети лица кои во текот на испрашувањето; стануваат осомничени или обвинети лица“. Членот 3 предвидува право на пристап до адвокат „без непотребно одлагање“ и во секој случај пред сослушувањето. Тоа право повлекува, право да се запознае осомничениот со адвокатот насамо пред сослушувањето, право адвокатот да биде присутен за време на распитот и право адвокатот да присуствува на актите за собирање докази. Согласно член 3 ст.6, привремените ограничувања на правото на пристап до адвокат се дозволени во фазата на претходна постапка во исклучителни околности кога е докажана една од двете убедливи причини. Првата е дека постои итна потреба да се избегнат сериозни негативни последици за животот, слободата или физичкиот интегритет на една личност. Втората е дека е потребна итна акција од страна на истражните органи за да се спречи значителна опасност за кривичната постапка. Согласно член 8, сите ограничувања мора да бидат пропорционални, да бидат строго временски ограничени, да не се засноваат исклучиво на видот или сериозноста на прекршокот и да не ја нарушуваат севкупната правичност на постапката.

Ограничувањата треба да бидат одобрени со соодветно образложена одлука од случај до случај.

Членот 12 ст.2 се осврнува на прашањето на правните лекови и предвидува дека, без да се во спротивност со националните правила и системи за допуштеноста на доказите, земјите-членки обезбедуваат дека, во кривичната постапка, при проценката на изјавите дадени од осомничени или обвинети лица или од докази прибавени со прекршување на нивното право на адвокат или во случаи кога е одобрено отстапување на ова право во согласност со член 3 ст.6, се почитуваат правата на одбраната и правичноста на кривичната постапка.¹⁹⁴

Апликантите се жалеа дека нивниот недостиг од адвокати за време на нивното првично испрашување во полициската станица и признавањето на изјавите дадени во тие интервјуа на судењето го прекршило нивното право на правично судење според член 6 ставови 1 и 3 (в) од Конвенцијата.

Советот не утврди повреда на член 6 ставови 1 и 3 т.в. Тој повтори дека основната грижа на Судот според член 6 ст.1 е да ја оцени севкупната правичност на постапката и да ги постави општите принципи во врска со правото на правен совет како што е формулирано во Салдуз против Турција. Се додава дека тврдењето дека полицијата можела да почека додека не пристигнат адвокатите пред да започне сослушувањето е погрешно бидејќи барем дел од причините за одложување на правниот совет е затоа што полицијата била загрижена дека пристапот до правни совети ќе доведе до алармирање на други осомничени. Понатаму, тој утврди дека не биле предизвикани прекумерни предрасуди со прифаќањето на изјавите на судењето, особено имајќи ги предвид заштитните мерки за противтежа содржани во законодавната рамка, одлуките и упатствата на судечкиот судија до поротата и силата на другите докази во случаите.¹⁹⁵

Апликантите се жалеа и до Големиот судски совет на ЕСЧП, но тој донесе одлука со петнаесет гласа „за“ и два „против“, дека нема повреда на член 6 ставови 1 и 3 точка в од Конвенцијата во однос на првите тројца апликанти.

¹⁹⁴ Види: <https://hudoc.echr.coe.int/eng#%7B%22itemid%22:%5B%22001-58837%22%5D%7D>, стр.54,55

¹⁹⁵ Види: <https://hudoc.echr.coe.int/eng#%7B%22itemid%22:%5B%22001-58837%22%5D%7D>, стр.60,61.

Четвртиот жалител тврдеше дека намерното пропуштање да се предупреди резултирало со тоа што му било ускратено основното право против самоинкриминација. Малку е веројатно дека доказите на г-дин Шериф и г-дин Осман кои го вмешале него биле убедливи, со оглед на тоа што г-дин Шериф исто така бил осуден на судењето, а г-дин Осман дал докази како осуден бомбаш. Остатокот од доказите на обвинителството беа недоволни за да се поткрепи пресудата. Четвртиот жалител прифатил дека правото на правен совет може да биде привремено ограничено од убедливи причини врз основа на националната безбедност, но нагласи дека не е дозволено отстапување од правото на молчење. Тој понатаму тврдеше дека нема убедливи причини за ограничување на неговото право на пристап до адвокат. Фактот дека формалното апсење можеше да резултира со негово престанување да открива информации од најголема важност за јавната безбедност не беше разумно оправдување. Тој, исто така, тврдеше дека интервјуто отишло подалеку од добивањето информации за бомбашите. Според неговиот поднесок, отсуството на убедливи причини било доволно само по себе за да резултира со повреда на член 6 ставови 1 и 3 точка в.¹⁹⁶

Понатаму, дури и да постоеле убедливи причини за ограничување на неговите права, таквото ограничување требало да биде привремено и требало да доведе до одржување на безбедносен разговор, како во првите три случаи на жалителите. Разговорот кој бил воден во својство на сведок не беше ограничен на потребата да се добијат информации за какви било натамошни планирани напади и идентитетот на сторителите, туку се занимаваше и со неговата состојба на умот, со што се докажуваше менталниот елемент на делата. Тој намерно бил наведен да ја даде изјавата со лажна премиса дека е сведок. Тој се осврна на привилегијата против самоинкриминацијата и потребата обвинителството да го докажува својот случај без прибегнување кон докази добиени со принуда или угнетување. За разлика од изјавите на првите тројца жалители, неговата изјава исто така била самоинкриминаторска. Тоа отиде во суштината на случајот на обвинителството против него, и беше вештачко да се стави каква било тежина на потврдните докази. Фактот што не се обиде да ја повлече изјавата не беше пресуден. Тој прифати дека мора да се приложи голема

¹⁹⁶ Исто, стр.63.

тежина на природата на кривичните дела во неговиот случај, но тврдеше дека тоа треба да се балансира со однесувањето на полицијата.

Имајќи ја во предвид целата постапка, четвртиот жалител тврдел дека имало повреда на член 6 ставови 1 и 3 точка в бидејќи неговите права да биде опоменат, да има адвокат и да не се самообвинува биле игнорирани и признавањето на изјавата неоправдано и неповратно ја нарушило неговата одбрана.¹⁹⁷

Fair Trials International („FTI“) сметал дека не е јасно од судската пракса на Судот дали доказите добиени во отсуство на адвокат врз основа на ограничување оправдано со убедливи причини може да се користат за да се осуди обвинет без да се наруши принципот на Салдуз. Слично на тоа, Судот не истражи дали употребата на инкриминирачки изјави добиени во контекст на законско отстапување од правото на пристап до адвокат ќе резултира со повреда на членот 6. Имаше дивергенција во пристапот кога станува збор за улогата со инкриминирачката изјава во обезбедувањето на осудата.

ФТИ тврдеше дека правото на адвокат е суштинска заштита што се протега надвор од заштитата на правото на осомничениот на молчење; дека ова право е недоволно заштитено во Европската Унија; и дека неодамнешната Директива на ЕУ за пристап до адвокат може да биде земена предвид од страна на Судот, без оглед на тоа што Обединетото Кралство не се потпиша на таа Директива. Според мислењето на ФТИ, Судот треба јасно да стави до знаење дека: 1) отстапувањата од правото на пристап до адвокат треба да бидат ограничени и да се засноваат на конкретни ризици идентификувани во конкретен случај; и 2) правата на одбраната би биле непоправливо загрозени доколку доказите добиени во контекст дури и на законско отстапување имаат влијание од каков било вид на осудата.¹⁹⁸

Големиот судски совет, после грижливо разгледување на сите докази, релевантното позитивно право, утврдил, со единаесет гласови за и шест против, дека има повреда на член 6 ставови 1 и 3 точка в од Конвенцијата во однос на четвртиот жалител.

¹⁹⁷ Види: [https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22itemid%22:\[%22001-58837%22\]}](https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22itemid%22:[%22001-58837%22]}), стр.62,63

¹⁹⁸ Види: [https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22itemid%22:\[%22001-58837%22\]}](https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22itemid%22:[%22001-58837%22]}), стр.65

2.3.3 Повреда на правото на фер судење преку непочитување на правото на обвинетиот за пристап до адвокат

Членот 6 став 1 предвидува, по правило, пристапот до адвокат да се обезбеди уште од првото испрашување на осомничениот од полицијата, освен ако не се докаже во светлината на посебните околности на секој случај дека постојат убедливи причини за ограничување на ова право. Дури и кога убедливите причини може, по исклучок да го оправдаат одбивањето на пристапот до адвокат, таквото ограничување – без оглед на неговото оправдување – не смее прекумерно да ги нарушува правата на обвинетиот според член 6 од ЕКЧП. Правата на одбраната во принцип ќе бидат неповратно нарушени, кога инкриминирачките изјави дадени за време на полициското сослушување без пристап до адвокат се користат за осуда¹⁹⁹.

Ако го споредиме претходно воспоставениот стандард во однос на полициското испрашување и правото на пристап до адвокат со стандардот Салдуз, може да се донесе следниов заклучок во однос на вториот: тој ја нагласил исклучителната природа на ограничувањата на правото на пристап до адвокат и вовел претпоставка дека постапката во целина ќе се смета за неправедна секогаш кога за осуда се користат инкриминирачки изјави дадени од обвинетиот. Во судската практика што следеше, Судот доследно го задржа пристапот усвоен во Салдуз и дури до одреден степен, го разви понатаму во насока на поголема заштита на правата на обвинетиот. Тоа може да се утврди од две случувања во однос на: моментот од кој обвинетиот има право на пристап до адвокат и односот помеѓу отсуството на адвокат и правичноста на постапката во целина. Во врска со првиот развој на настаните, Судот нагласи дека обвинетиот има право на пристап до адвокат не само од моментот на неговиот прв распит во полиција, туку веќе од моментот на неговото лишување од слобода.²⁰⁰ Во врска со вториот развој на настаните, Судот појасни дека правичноста на постапката како целина, може да биде нарушена не само со употреба на инкриминирачки изјави дадени за време на полициско испрашување без пристап до

¹⁹⁹ Valković, L., Burić, Z., Primjena izabranih elemenata prava na formalnu obranu iz prakse Europskog suda za ljudska prava u hrvatskom kaznenom postupku, Hrvatski ljetopis za kazneno pravo i praksu, no. 2/2011, стр.526-527

²⁰⁰ Costa Ramos, V., The Rights of the Defence according to the ECtHR - An Illustration in the Light of A.T. v. Luxembourg and the Right to Legal Assistance, New Journal of European Criminal Law, Vol. 7, Issue 4, 2016, стр.405

адвокат за осуда, туку и кога други докази добиени во отсуството на адвокат се користат за осуда.²⁰¹

Специфичноста на случајот на Ибрахим и другите произлегуваше од фактот што тој беше прв случај во периодот по случајот Салдуз во кој постоеше разумно очекување дека Судот ќе утврди постоење на убедливи причини кои, во одредени околности на тој случај, го оправдале отстапувањето за пристап до адвокат. А, Судот сè уште не беше во позиција, во периодот по Салдуз, да одговори на прашањето дали употребата на инкриминирачки изјави за осуда, кои биле дадени во отсуство на адвокат, во ситуација на законско отстапување, не може да претставуваат повреда на член 6 од ЕКЧП. Од тоа произлегува дека имало две главни правни прашања на кои Големиот судски совет на ЕСЧП морал да даде одговор во својата пресуда: дали имало убедливи причини кои го оправдале привременото одбивање на пристап до адвокат и дали постапката во целина била правична, иако изјавите дадени во отсуство на адвокат беа искористени за осудителна пресуда.²⁰²

Во однос на првите тројца жалители, Судот утврди дека има убедливи причини за привремено ограничување на нивното право на правен совет. Судот прифати дека има „итна потреба да се избегнат сериозни негативни последици по животот, слободата или физичкиот интегритет“ и дека главниот приоритет на полицијата е „итно да се добијат информации за какви било натамошни планирани напади и идентитети на оние кои се потенцијално вклучени во заговорот“. Дополнително, ограничувањето ги исполни и дополнителните потребни фактори, со тоа што имаше основа во домашното право, се засноваше на индивидуална проценка на конкретните околности на случајот и беше привремено по природа.²⁰³

Многу е тешко да не се согласиме со наодот на Судот дека, во времето кога правото на правен совет беше ограничено и кога беа спроведени безбедносните интервјуа, потребата да се спречат понатамошни терористички напади беше главен

²⁰¹ Valković, L., Burić, Z., Primjena izabраних elemenata права na formalnu obranu iz prakse Europskog suda za ljudska права u hrvatskom kaznenom postupku, Hrvatski ljetopis za kazneno право i praksu, no. 2/2011, стр.527

²⁰² Zoran Burić, “Re – assessing the jurisprudence of the European Court of human rights on police interrogation – Case of Ibrahim and others v. The United Kingdom“, EU and comparative law issues and challenges series – Issue 2, 2018, стр.7

²⁰³ Ivičević Karas, E., Valković, L., Pravo na branitelja u policiji – Pravna i stvarna ograničenja, Hrvatski ljetopis za kazneno право i praksu 2, 2017, стр. 421-423

приоритет. Меѓутоа, она што недостасува во образложението на Судот е воспоставувањето врска помеѓу таа потреба и потребата од ограничување на правото на правен совет. Што беше тоа во ограничувањето на ова право, што го направи постигнувањето на најважниот приоритет поверодостојно? Или, со други зборови, зошто овозможувањето право на пристап до адвокат за првите тројца апликанти, според полицијата се гледало како пречка во постигнувањето на оваа безбедносна цел? Ова е прашање што Големиот судски совет не го допре во своето образложение и тоа е прашање кое дефинитивно заслужува внимание.

Постојат две причини зошто полицијата можела да има интерес, во околностите на случајот, да го ограничи пристапот до правен совет за апликантите. Една од нив е можноста за одложување на спроведувањето на безбедносните интервјуа, доколку на апликантите им се даде можност да се консултираат со адвокат пред интервјуто. Ова е причината што лондонската полиција првенствено ја нагласи во образложението на своите одлуки за ограничување. Сепак, можно е да се замислат и други причини. Полицијата можела да има интерес да го ограничи пристапот до адвокат, бидејќи верувала дека апликантите ќе бидат поотворени за соработка со полицијата без помош од адвокат. Со други зборови, тие можеле да веруваат дека присуството на адвокат, пред и за време на безбедносните разговори, можело да ѝ отежне на полицијата да ги постигне своите превентивни цели. На ова прашање исто така се осврнаа и судиите Сајо и Лафранк во нивното посебно мислење, во кое тие изјавија дека „фактот дека постои итна потреба да се спасат животи, не објаснува зошто и како, советите и присуството, особено, на адвокатот, односно правото на пристап, начелно би било штетно за спасување животи“.²⁰⁴

Во случајот со четвртиот жалител, Судот одлучи да постапи на ист начин како и во случајот со првите тројца жалители, одлучувајќи „дали постоеле убедливи причини за ограничување на пристапот на четвртиот жалител до правен совет“. Сепак, многу е тешко да се извлече согласност со овој пристап. Имено, состојбата на четвртиот жалител значително се разликувала од состојбата на првите тројца жалители. Овие биле предупредени и информирани за нивното право на правен совет,

²⁰⁴ Ivičević Karas, E., Burić, Z., Bonačić, M., Unapređenje procesnih prava osumnjičenika i okrivljenika u kaznenom postupku: Pogled kroz prizmu europskih pravnih standarda, Hrvatski ljetopis za kazneno pravo i praksu 1, 2016, стр. 51-53

но ова право беше привремено ограничено. Четрвтиот жалител воопшто не бил опоменат и не бил информиран за правото на правен совет. Нему му била ускратена информацијата за промената на процедуралната положба, од потенцијален сведок до осомничен. Начинот на кој Судот постапил е во спротивност со стандардот што претходно го воспоставил во истата пресуда кога пресудил дека „во светлината на природата на привилегијата против самоинкриминација и правото на молчење, Судот смета дека во принцип не може да има оправдување за неизвестување на осомничениот за овие права“.²⁰⁵

Тоа што го направил Судот било погрешно. Го применил истиот стандард за две ситуации кои се фундаментално различни. Со ваквиот пристап, четвртиот жалител бил „доведен во заблуда во однос на неговите процесни права“ . Или како што рече Судот, бил ставен во втор план, со тоа што бил земен во предвид само еден од факторите при одлучувањето дали имало убедливи причини за ограничување на правото на пристап до адвокат за четвртиот жалител. Ова прашање, наместо да се разгледува меѓу другите фактори, требаше да се стави во преден план на анализата на Судот. Точно, на крајот Судот утврдил дека немало убедливи причини во случајот со четвртиот жалител. Судот прифатил дека во неговиот случај, како и во случајот со првите тројца жалители, постоела „итна потреба да се избегнат сериозни негативни последици по животот, слободата или физичкиот интегритет“. Но, Големиот судски совет, по целосната анализа на сите убедливи причини за ограничување на правото на пристап до адвокат, во случајот со четвртиот жалител, утврдил дека такви причини не постојат. Првенствено, имаше целосно отсуство на каква било правна рамка што го регулирала постапувањето на полицијата во случајот со четвртиот жалител.²⁰⁶

Имено, во домашното право не постоела можност да се постапи на начинот на кој полицијата постапила во случајот на четвртиот жалител. Во однос на четвртиот жалител, Големиот судски совет повторно, како што беше случајот со постоењето убедливи причини, постапи на ист начин како и во случајот со првите тројца жалители. Сепак, Судот, на самиот почеток, потсети дека ситуацијата со четвртиот жалител е поинаква, со тоа што „во отсуство на убедливи причини за ограничување

²⁰⁵ Zoran Burić, “Re – assessing the jurisprudence of the European Court of human rights on police interrogation – Case of Ibrahim and others v. The United Kingdom“, EU and comparative law issues and challenges series – Issue 2, 2018, стр.11

²⁰⁶ Исто, стр.11

на правото на правен совет, товарот на докажување се префрла на Владата за да покаже убедливо зошто, по исклучок и во конкретните околности на случајот, целокупната правичност на судењето не била неповратно нарушена со ограничувањето на пристапот до правен совет“. Постои согласност дека односот на Судот кон случајот на четвртиот жалител требало да биде различен од неговиот однос кон ситуацијата на првите тројца апликанти, но не постои согласност околу причините. Не е отсуството на убедливи причини за ограничување на правото на пристап до правен совет, туку фактот што четвртиот апликант бил наведен од полицијата, која го довела во заблуда во однос на неговите процесни права, да даде самоинкриминирачка изјава. Тој е индуциран, за превентивни цели, но тоа не го менува фактот дека во контекст на кривичната постапка против него се работи за самоинкриминирачка изјава.²⁰⁷

Големиот судски совет продолжил со опширно анализирање на сите околности околу кривичната постапка против четвртиот жалител. Ги анализирал, во основа, сите фактори кои беа анализирани во случајот со првите тројца апликанти (дали полицијата се придржувала до законската рамка која регулирала како тие треба да ја спроведуваат истрагата, дали постоела можност четвртиот жалител да ја оспори употребата на неговата изјава дадена во својство на сведок, квалитетот на изјавата, нејзината важност за случајот на обвинителството, насоката дадена од судечкиот судија до поротата и природата на прекршокот). При анализата на сите овие фактори, Големиот судски совет нашол голем број недостатоци: одлуката да се продолжи со испрашување на четвртиот жалител како сведок немала основа во националното право, судечкиот суд не сослушал усни докази за причините зошто оваа одлука била донесена, самата одлука била донесена во писмена форма, но не била образложена, судијата ѝ овозможил на поротата прекумерна дискреција за начинот на кој исказот на сведокот требало да се земе предвид.²⁰⁸

Меѓутоа, најважното прашање, во случајот со четвртиот жалител е употребата на исказот на сведокот. Големиот судски совет точно забележал дека изјавата „јасно

²⁰⁷ Thommen, M., Samadi, M., The Bigger the Crime, the Smaller the Chance of a Fair Trial, *European Journal of Crime, Criminal Law and Criminal Justice* 24, 2016, стр. 65-86

²⁰⁸ Costa Ramos, V., The Rights of the Defence according to the ECtHR - An Illustration in the Light of *A.T. v. Luxembourg and the Right to Legal Assistance*, *New Journal of European Criminal Law*, Vol. 7, Issue 4, 2016, стр.311

претставува важен дел од случајот на обвинителството“, дека „нема сомнеж дека овие признанија биле централни за обвиненијата против него“, дека „бил даден наратив за она што се случило за време на критичниот период, а токму содржината на самата изјава најпрвин ги дала основите врз основа на кои полицијата го сомничи четвртиот апликант за вмешаност во кривичното дело“, дека „тоа ѝ обезбедило на полицијата рамка околу која последователно го граделе нивниот случај и фокусот на нивната потрага по потврдни докази“. При ваква ситуација потребно е, да се земат во предвид околностите во кои е добиена изјавата. Имено, во ситуација кога апликантот бил наведен од полицијата да даде самоинкриминирачка изјава со лажно прикажување на неговата процедурална положба и незнаење за неговите процесни права, е доволен аргумент за постапката против четвртиот жалител во целина да биде неправедна. Имајќи ги предвид околностите под кои е добиена изјавата и нејзината централна позиција во случајот на обвинителството против четвртиот жалител, невозможно е да се замислат какви било последователни процедурални заштитни мерки или механизми коишто би можеле да ја направат постапката против него правична.²⁰⁹

Оваа можност за побивање на претпоставката треба внимателно да се прочита и сепак може да се толкува во согласност со Салдуз и неговите потомци. Притоа, не треба да ја реанимира оправданоста како цел тест за да се утврди дали употребата на доказите го прави судењето нефер. Ако ја погледнеме претходната судска пракса (освен случаите на системско одбивање на пристап до адвокат, каде што Судот утврдил дека дури и кога осомничениот молчел, би имало повреда на членот 6 во неговата правичност на судењето), Судот редовно оценува дали повредата на правото на пристап до правна помош пред судење имала влијание врз осудата, прашање кое исто така е тесно поврзано со правото против самоинкриминација.²¹⁰ Доколку доказите немаат влијание врз осудата, тогаш Судот најверојатно нема да утврди повреда на членот 6 од ЕКЧП што произлегува од употребата на доказите бидејќи не може да се каже дека незаконитоста непоправливо ги нарушила правата на одбраната. Во овој поглед, правилото за исклучување е послабо од она што е утврдено за признанија добиени со прекршување на член 3. На пример, ако обвинетиот молчел во

²⁰⁹ Burić, “Re – assessing the jurisprudence of the European Court of human rights on police interrogation – Case of Ibrahim and others v. The United Kingdom“, EU and comparative law issues and challenges series – Issue 2, 2018, стр.14

²¹⁰ Vânia Costa Ramos, The rights of the defence according to the ECtHR, New Journal of European Criminal Law, Vol. 7, Issue 4, 2016, стр.415

фазата на претходна постапка (освен ако самиот молк на осомничениот се користи како одлучувачки доказ за вина). Или ако домашните судови ги исклучиле незаконски прибавените докази.²¹¹

Доколку доказите навистина имале влијание врз осудата, тогаш Судот ќе утврдел повреда на членот 6, поради употребата на доказите прибавени со прекршување на правото на пристап до правна помош пред судење. Ова беше случај со четвртиот жалител во случајот Ибрахим против Обединетото Кралство, против кој доказите добиени со повреда на правото на правна помош пред судење формираа, според мислењето на мнозинството, не само основа за неговата осуда, туку и основа да го направи осомничен и да ги собере дополнителните потврдни докази кои водат до негова осуда. Интересно е да се забележат два аспекта на овој дел од одлуката: 1) четвртиот жалител не бил информиран за неговите права на правна помош и на молчење (тој бил испрашуван како сведок); 2) откако бил уапсен, предупреден за правото на молчење и потпомогнат од адвокат, четвртиот жалител ја усвоил својата претходна изјава на сведок. Во случајот со четвртиот жалител во случајот Ибрахим против Обединетото Кралство, се чини дека Судот можеби ѝ дал тежина на околноста, дека според домашните правила што ја регулираат допуштеноста на доказите, првата изјава не можела да биде исклучена.²¹²

Преку овој краток осврт, разумно може да се заклучи дека судската пракса на ЕСЧП значително придонела за правата на одбраната и за градење на правото на правна помош што е практично и ефективно. За да може правото да биде практично и ефективно, сепак, мора да биде заштитено од повреди со ефективни правни лекови. Во овој поглед, единствениот ефективен правен лек е исклучувањето на доказите прибавени со повреда на правото. Судењето каде што се користат такви докази мора да се смета за нефер, освен ако е можно да се заклучи дека без такви докази исходот на случајот би останал непроменет (вежба која најчесто може да се направи само со ново судење). Од недовршените размислувања изнесени во овој член произлегува дека правилата за исклучување утврдени со ЕСЧП во голема мера варираат во зависност од одредбите што се прекршени. И дека правилото за исклучување за правото на правна помош, можеби сè уште не е толку строго како што се бара,

²¹¹ Исто, стр.415

²¹² Исто, стр.416

доколку тоа право сака да биде практично и ефективно. Сепак, ова е сè уште гранка на судската практика во развој и сигурно ќе видиме понатамошен развој и подобрување на поврзаната судска практика на ЕСЧП во блиска иднина.²¹³

Во случајот Ибрахим и другите против Обединетото Кралство кој беше изведен пред Големиот судски совет, ЕСЧП го разви концептот на правично судење во контекст на правото на пристап до адвокат во раната фаза на предистражната постапка и условите според кој таквото право може да биде ограничено. Анализата на Судот за „убедливите причини“ за ограничување на пристапот до адвокат, каде што повторно се користи критериумот за оценување, е индикативна. Така, во ставот 259 од пресудата, Судот признава дека онаму каде што тужената влада убедливо покажала постоење на „итна потреба“ за да се избегнат сериозни негативни последици по животот, слободата или физичкиот интегритет во даден случај, тоа може да биде убедлива причина да го ограничи пристапот до правен совет за целите на член 6 од Конвенцијата. На крајот на краиштата, во такви околности, властите имаат итна должност да ги заштитат правата на потенцијалните или вистинските жртви во согласност со другите членови од Конвенцијата.

Би сакал да укажам на претпазливоста на Судот во сопственото толкување на евалуативните концепти и неговата желба да се избегне прекумерна субјективност. За таа цел, тој прибегна кон компаративни правни методи на анализа. ЕСЧП во овој случај се повика и на Директивата 2013/48/EУ од 22 октомври 2013 година, која го зацврстува правото на правна помош, но предвидува исклучок од ова право кога, меѓу другото, постои „итна потреба“ да се спречат сериозни негативни последици за животот, слободата или физичкиот интегритет на една личност.

ЕСЧП понатаму ја забележа практиката во Соединетите Држави, каде што, по пресудата Миранда против Аризона, Врховниот суд на САД јасно наведе во својата пресуда Њујорк против Кварлс дека постои „исклучок за јавна безбедност“ од правилото Миранда, дозволувајќи да се испрашува во отсуство на адвокат и пред да се прочитаат правата на осомничениот каде што постои закана за јавната безбедност. Конечно, ЕСЧП го привлече вниманието на пристапот во Канада и во голем број земји-членки на Советот на Европа, каде што законите дозволуваат привремено

²¹³ Исто, стр.417

одложување на пристапот до правни услуги. Така, јасно е дека ЕСЧП се обидува да се потпре на општествената реалност и на постојното разбирање на релевантните принципи во развиените правни системи.²¹⁴

Посуштинскиот предизвик што новите правила од Стразбур му го поставија на природот на обичајното право, всушност го издигнуваат размислувањето за правично учество во постапката над традиционалните размислувања за пронаоѓање на вистината. Обичајното право, како што видовме, отсекогаш прифаќаше дека неволните признанија се недозволиви. Новата доктрина на Салдуз сега пропишува дека секоја употреба на инкриминирачки изјави за осуда кога се дава за време на полициско испрашување без пристап до адвокат, во принцип, би ги нарушила правата на одбраната, дури и кога, веројатно, се верува дека изјавите се веродостојни и доброволни. Понатаму, Судот сугерираше дека тоа би било случај, дури и кога, како што признал Судот, може да има убедливи причини за неодобрување пристап до адвокат. Ова сугерира дека правото на пристап до адвокат е засновано на многу повеќе принципиелни становишта од едноставната привилегија против самоинкриминација, долго време вградена како принцип во обичајното право.²¹⁵

Во оправдување на своето правило, ЕСЧП наведе дека пристапот до адвокат ќе помогне да се обезбеди правото на обвинетиот да не се инкриминира. Таквото право претпоставува дека обвинителството, кривичното дело кое е предмет на обвинување против обвинетиот, мора да го докажува без прибегнување кон прибавени докази преку методи на принуда или угнетување. Но, се чинеше дека Судот го прошири своето оправдување за пристап до адвокат преку поширокиот, попартиципативен принцип на еднаквост на оружјата меѓу истражните или органите на прогонот и обвинетите. Во подоцнежните пресуди, ЕСЧП експлицитно ја поврза доктрината на Салдуз со потребата да се обезбедат „фундаменталните аспекти на одбраната“ како што се „расправа за случајот, организација на одбраната, собирање докази поволни за

²¹⁴ Vitaliy Kosovych, Taras Pashuk, Evaluative Concepts of the European Convention on Human Rights: Current Issues of Application as Exemplified by Article 6, „Krytyka Prawa”, tom 14, nr 1/2022, 2022, стр.51,52

²¹⁵ Adrian Keane, The modern law of evidence, Third edition, 1994, стр.446

обвинетиот, подготовка за испрашување, поддршка на обвинетиот во неволја и проверка на условите за притвор“.²¹⁶

Правото на вкрстено испрашување не е свето, наместо тоа, сè зависи од претпоставената веродостојност на изјавите дадени од сведоците. Она што овој став не успева да го опфати, сепак, е дека правичната пресуда е повеќе од само сигурна пресуда.²¹⁷

Единственото или одлучувачко правило што се применува на неиспитаните изјави може да се оправда на партиципативна, а не на чисто епистемска основа, која смета дека сведоците изнесени од едната страна, мора да бидат способни ефективно да бидат тестирани од другата страна. Колку повеќе случајот се потпира на изјавите на сведоците за кои нема докази за поддршка, толку повеќе може да се каже дека правичноста бара да има можност да се испитаат овие сведоци. Поентата не е дека сведокот треба да се испита за да се утврди дали неговите докази се веродостојни. Прашањето е попрво дали, заради правичност, на одбраната треба да ѝ се даде можност директно да му стави верзија на настаните на важен сведок што се разликува од онаа што ја предлага обвинителството. Ако обвинителството можело да испраша сведок и да се потпре на изјава која е јасно инкриминаторска, зошто одбраната не би можела да го испита сведокот? Институционалната еднаквост меѓу странките се чини дека тоа го бара.²¹⁸

Повторувањето на традиционалниот пристап кон севкупната правичност на постапките, исто така, стапи во игра во поновото толкување на правилото Салдуз од страна на Судот. Во случајот Ибрахим против Обединетото Кралство, ЕСЧП воведо двостепен тест за разгледување дали ограничувањето на правото на Салдуз за пристап до адвокат го прекршува правичното судење. Првото прашање беше „дали

²¹⁶ John D. Jackson, Common Law Evidence and the Common Law of Human Rights: Towards a Harmonic Convergence? 27 Wm. & Mary Bill Rts. J. 689, 2019, стр.703

²¹⁷ Laura Hoyano, What is Balanced on the Scales of Justice? In Search of the Essence of the Right to a Fair Trial, CRIM. L.REV. 4, 2014, стр.4

²¹⁸ John D. Jackson, Common Law Evidence and the Common Law of Human Rights: Towards a Harmonic Convergence? 27 Wm. & Mary Bill Rts. J. 689, 2019, стр.705

има убедливи причини за ограничување на пристапот“ и второто прашање беше дали ограничувањето имало влијание врз „целокупната правичност на постапката“.²¹⁹

Прво, во Салдуз, Судот прифатил дека може да има убедливи причини за ограничување на пристапот, но сметал дека таму каде што немало, член 6 бара да се обезбеди „по правило“ пристап. Прашањето оставено neodговорено беше, што значи да се овозможи „по правило“? Дали требаше да се толкува дека значи дека онаму каде што нема убедливи причини за ограничувањето, ќе има автоматско прекршување на член 6? Или тоа значеше само дека таму каде што нема убедливи причини, ќе има само претпоставка за неправедност и дека Судот може да продолжи на традиционален начин да разгледува дали постапката како целина била правична? Во Ибрахим, Судот беше уверен дека има убедливи причини за ограничување на пристапот на тројца од апликантите со оглед на итната потреба да се испрашаат за тоа каде се наоѓаат бомбите за кои се стравуваше дека ги поставиле во лондонското метро. Но, потоа, паралелно со став во случајот *Schatschaschwili* излезе ЕСЧП, каде што заклучи дека отсуството на убедливи причини за неприсуство на сведок не мора нужно да го наруши правичното судење. Судот заведе став дека отсуството на убедливи причини на сличен начин не мора да го нарушува правичното судење. Наместо тоа, во таков случај, постоеше претпоставка за неправедност за владата да ја побие.²²⁰

Добра илустрација за тоа како ова може да ја намали строгоста на владеењето на Салдуз може да се види во подоцнежниот случај на Големиот судски совет за толкувањето на правилото Салдуз, **Симеонови против Бугарија**. Судот утврди - со дванаесет гласа за и пет против - дека и покрај отсуството на убедливи причини за ограничување на пристапот до правна помош на апликантот додека тој бил во притвор, владата ја отфрлила неправедноста со тоа што покажала дека не била нарушена со ова ограничување. Правото на апликантот на правна помош било ограничено во првите три дена од неговиот полициски притвор. Тој тогаш доброволно признал, две недели подоцна, во присуство на адвокат. Судот рекол дека никогаш не била утврдена причинско-последична врска помеѓу отсуството на адвокат

²¹⁹ Dimitrios Giannouloupoulos, *Improperly Obtained Evidence in Anglo – American and Continental Law*, Oxford: Hart Publishing, 2018, стр.180-197

²²⁰ Ergul Celiksoy, Ibrahim and Others v. UK: Watering Down the Salduz Principles?, 9(2) NEW J. EUR. CRIM. L., 2018, стр.229, 241.

во првите три дена од притворот и признанието кое било искористено, меѓу другите докази, за да се осуди. Судот утврдил дека, иако не постоеле убедливи причини за ограничување на неговото право на пристап до адвокат, правичноста на постапката, земена како целина, не била неповратно нарушена поради отсуството на правна помош додека бил во полициски притвор. Според најновата одлука на Големиот судски совет по одлуката за толкување на правилото Салдуз, неопходно е да се усвои двостепен пристап и да се земе предвид „праведноста во целина“, дури и кога постои задолжително ограничување на осомничените во полициски притвор да комуницираат со адвокат, за што може да нема убедлива причина.²²¹

Вториот поглед во кој принципот на Салдуз се чинеше дека е разводнет во случајот Ибрахим се однесува на правичноста на постапката. Во случајот Салдуз, како што видовме, се чинеше дека правичноста се поистоветува со неправилно прејудување на правата на обвинетиот според член 6, дури и кога постоеле убедливи причини за ограничување на правото на пристап до адвокат. Во случајот Ибрахим, бил воведен малку поинаков пристап кон правичноста. Одлуката била донесена во контекст на случај кога апликантите биле осудени за заговор за убиство, за активирање бомби кои не експлодираа во три подземни возови и автобус во центарот на Лондон - две недели откако четири самоубиствени бомби експлодираа во три подземни воза и автобус, при што загинаа педесет и две лица и беа повредени стотици други. Судот сметал дека „не може да стане збор за разводнување на правата на правично судење од единствена причина што предметните лица биле осомничени за вмешаност во тероризам.“ Но, тогаш, во следната реченица, Судот станува контрадикторен на самиот себе: „При утврдување дали постапката како целина била праведна, може да се земе предвид тежината на јавниот интерес во истрагата и казнувањето на конкретното дело во прашање“, под услов „самата суштина на правото на одбрана на апликантот“ да не е згаснато.²²²

Се чинеше дека ова балансирање на индивидуалните права на одбраната против јавниот интерес го води Судот, како што тоа го правеше претходно во случајот Ал-Каваца, кон ставање висока премија на тежината или веродостојноста на

²²¹ John D. Jackson, Common Law Evidence and the Common Law of Human Rights: Towards a Harmonic Convergence? 27 Wm. & Mary Bill Rts. J. 689, 2019, стр.711

²²² Ryan Goss, Out of Many, One? Strasbourg's Ibrahim Decision on Article 6, 80 MOD.L.REV, 2017, стр.1137, 1146

доказите против обвинетиот кога се разгледува правичноста на постапката како целина. При утврдувањето на голем број релевантни фактори што треба да се земат предвид, Судот стави значителен акцент на квалитетот и значењето на доказите во контекст на доказите во целина. Судот се чинеше дека сугерира дека, „колку се поважни доказите во контекст на случајот на обвинителството, колку е поранлив осомничениот и колку е поголем ризикот од неверодостојност, толку поголемо ќе биде влијанието врз правичноста на постапката“.²²³

Во врска со фактите на случајот, Судот сметал дека лажните искази на тројцата апликанти кои ги дале пред полициските службеници кога биле испрашувани во отсуство на адвокат, биле прифатени како единствени докази против нив во текот на подоцнежната постапка, но и покрај ова, Судот бил уверен дека постапката како целина била правична. Спротивно на тоа, признанијата што ги направил четвртиот жалител биле составен и значаен дел од доказите на кои се засновала неговата осуда, а Судот сметал дека во неговиот случај постапките биле неправедни. Во двата аспекти, во кои може да се тврди дека правилото Салдуз е разводнето во случајот Ибрахим, вознемирувачко е тоа што, како и правилото „единствено или одлучувачко“ кое се применува на изјавите, ЕСЧП го префрли акцентот од правата на одбраната и се потпре повеќе на балансирање на овие права со јавниот интерес за да се осигура дека виновниците ќе бидат казнети. Вистина е дека во Ибрахим, Судот нагласил дека загриженоста за јавниот интерес не може да ја згасне „самата суштина“ на правата на апликантот. Но, ако овие права можат да се отфрлат во интерес на севкупниот тест за правичност тогаш се става голема тежина на веродостојноста на доказите во целина.²²⁴

Како што појаснува несогласувањето, „не постои логично цврста основа да се тврди дека само евалуацијата „севкупна правичност“ може да резултира со утврдување на повреда на член 6“. Кога се анализира историјата на судската практика на ЕСЧП, немаше ништо уникатно во пристапот на Салдуз да се земе предвид конкретен фактор кој е толку одлучувачки за правичноста на постапката што ќе овозможи да се оцени правичноста на целото судење. Наместо тоа, се чини дека

²²³ Andrew Roberts, Fair Trial: Ibrahim v. United Kingdom, CRIM.L.REV.877, 878, 2017.

²²⁴ Ryan Goss, Out of Many, One? Strasbourg's Ibrahim Decision on Article 6, 80 MOD.L.REV, 2017, стр.1148-1149

ЕСЧП го усвои пристапот на обичајното право за давање тежина на веродостојноста на доказите и на исходот од судењето за сметка на правата на одбраната, без да сфати дека хармонична конвергенција помеѓу наоѓањето вистина и правичноста бара овие две размислувања да не се ставени во спротивставеност. Во интерес на севкупниот интегритет на постапката, откривањето на вистината се постигнува само преку правичност.²²⁵

Преку воспоставувањето на своите судски надлежности, Големиот судски Совет на ЕСЧП, со донесувањето на одлуката во случајот Ибрахим и други против Обединетото кралство изврши силно влијание на понатамошната судска пракса и правораздавањето во слични случаи од толку сензитивна природа. Всушност, правото на достапност до бранител на обвинетиот е негова единствена опција да успее да создаде некаква противтежа против моќниот апарат на полициско – обвинителските истражни органи. Ускратувајќи го ова право, Судот извршува сериозно, речиси целосно ограничување на можноста на осомничениот да ги оствари своите природни права на заштита на личноста и почитување на презумпцијата на невиност.

Во случајот на Ибрахим и други против Обединетото Кралство, иако Големиот судски Совет на ЕСЧП донесе одлука преку која утврди дека немало повреда на член 6 од ЕКЧП за првите тројца жалители, со оправдување дека јавниот интерес и заштитата на здравјето, животот на луѓето во одреден момент се побитни од почитување на правата на обвинетиот за пристап до адвокат, сепак, добар дел од судиите на Европскиот суд за човекови права, при донесувањето на одлуката, ги издвоија своите мислења. Главниот аргумент кој бил искористен при издвојувањето на судски мислења се однесувал на прашањето, „зошто јавната безбедност и здравјето и животот на луѓето би биле ставени во опасност, ако на осомничените за тероризам им се дозволи да се советуваат со адвокат“?

Зарем, адвокатот кој би бил доделен да ги штити нивните права пред исцрпните полициски испрашувања, не знае дека ако споделува информации со останати членови на терористички келии кои не се приведени, станува соучесник? Многу е дискутабилна одлуката на Големиот судски совет во однос на првите тројца

²²⁵ John D. Jackson, Common Law Evidence and the Common Law of Human Rights: Towards a Harmonic Convergence? 27 Wm. & Mary Bill Rts. J. 689, 2019, стр.713

апликанти и таа треба да биде предмет на сериозно научна истражување, за во целост да се опфатат сите аспекти кои се од важност за понатамошната судска пракса и важноста која овој случај ја има при постапувањето на Судот во слична фактичка состојба.

2.4 Случај *Beuze v. Belgium* и повреда на член 6 ст.1 и ст.3 точка в од ЕКЧП

Случајот потекнува од жалба против Кралството Белгија поднесена до Судот според член 34 од Конвенцијата за заштита на човековите права и основни слободи од белгиски државјанин, г. Филип *Beuze*, на 25 ноември 2010 година.

Потпирајќи се на член 6 ставови 1 и 3 (в) од Конвенцијата, апликантот, прво, тврдел дека му било одземено правото на пристап до адвокат додека бил во полициски притвор, без да му бидат дадени доволно информации за неговото право на молчење и неговото право да се заштити од самоинкриминација и второ, дека не му помагал адвокат при последователните полициски разговори, прегледи од истражен судија и други истражни дејствија во текот на судската истрага.²²⁶

2.4.1 Околности на случајот

Жалителот бил уапсен на 17 декември 2007 година од страна на француската жандармерија во село лоцирано во францускиот департман Норд и приведен во полиција според европската потерница издадена против него на 14 ноември 2007 година од истражен судија на Судот во Шарлроа (Белгија), врз основа на барање од 6 ноември 2007 година од Кралскиот обвинител приложено до тој суд.

Во потерницата било наведено дека жалителот се барал за убиство со умисла на неговата поранешна девојка М.Б., извршено на 5 ноември 2007 година. Во потерницата било наведено дека сведок кој бил сосед на М.Б, формално го идентификувал апликантот. Тоа, исто така, се однесуваше на ризикот од повторно кривично дело со оглед на неговата историја на насилство. Во записникот од испрашувањето составен од француските жандарми во времето на апсењето на апликантот, стоело дека тој се откажал од своето право според член 63 ст.4 од

²²⁶ <https://hudoc.echr.coe.int/eng#%7B%22itemid%22:%5B%22001-187802%22%5D%7D>, European Court of human rights, Grand Chamber, Case od *Beuze v. Belgium*, Application no. 71409/10, Judgment, Strasbourg, 2018, стр.3,4

францускиот Законик за кривична постапка да се консултира со адвокат по негов избор, или официјално назначен бранител.

Откако бил предаден на белгиските власти, апликантот бил сослушан од полицијата за криминалистичка истрага. Како што е прикажано од записникот од полициското интервју, во согласност со член 47 од Законот за кривична постапка, апликантот бил известен дека има право да бара дословна транскрипција на сите прашања што му се поставени и неговите одговори, да побара какво било истражно дејствие, или спроведување на каков било разговор и бил предупреден дека неговите изјави можат да се користат како доказ.²²⁷

Деталните изјави на жалителот биле внесени од полицијата во записник од осум страници. Записникот на самиот крај покажува дека по интервјуто, жалителот ги прочитал неговите изјави и не сакал да ги исправи или да ги додаде.

По неговиот разговор од страна на полицијата за криминалистичка истрага, апликантот бил испитан од истражниот судија во Основниот суд во Шарлроа. Своите изјави ги потврди пред истражниот судија. На прашањето на истражниот судија на почетокот на испитувањето дали избрал адвокат, жалителот одговорил негативно. На крајот од записот од интервјуто се вели: „Јас (истражниот судија) го известив заменикот на претседавачот на Адвокатската комора, со оглед на тоа што во сегашната фаза од постапката тој нема именувано бранител“.²²⁸ По прегледот на истражниот судија, кој заврши во 17:42 часот, судијата забележа дека треба веднаш да се повика психијатар. Тој формално го обвинил пријавителот за убиство со умисла на М.Б. Истиот ден на жалителот му била одредена мерка притвор. Не е спорно дека на жалителот не му било дозволено да комуницира со адвокат помеѓу времето на неговото предавање на белгиските власти и крајот на периодот во полициски притвор на 31 декември 2007 година. Нему му било дозволено само да се консултира со адвокат, во согласност со важечкиот закон, откако истражниот судија донел одлука да му одреди притвор. Освен тоа, иако подоцна му помагал адвокат за време на судската предистражна постапка, тој адвокат не присуствувал на

²²⁷ <https://hudoc.echr.coe.int/eng#%7B%22itemid%22:%5B%22001-187802%22%5D%7D>, стр.5

²²⁸ <https://hudoc.echr.coe.int/eng#%7B%22itemid%22:%5B%22001-187802%22%5D%7D>, стр.5,6

полициските разговори, испитувањата од истражниот судија, или други истражни дејствија што се случиле во текот на таа фаза од постапката.

На 6 јуни 2008 година на местото на злосторството се одржа реконструкција на настаните од 5 ноември 2007 година. Адвокатот на апликантот бил отсутен, бидејќи законот не предвидувал присуство на адвокат на ниту еден истражен чин. За време на интервјуто спроведено истиот ден од страна на полицијата за криминалистичка истрага, апликантот ја оспорил изјавата дадена од двајцата очевидци на реконструкцијата и ја потврдил својата нова верзија на фактите. Во досието нема докази дека апликантот барал да комуницира со својот адвокат пред или по реконструкцијата или интервјуто истиот ден.

На 8 август 2008 година беше издаден налог за апсење со кој се прошири надлежноста на истражниот судија, врз основа на поднесоците на Кралскиот обвинител од 23 мај 2008 и 7 јули 2008 година, на три дополнителни дела: обид за убиство на М.Б. на 25 октомври 2007 година и две кривични дела извршени на 17 септември 2007 година против Ц.Л., и тоа разбојништво со насилство или закани и измама. На 5 декември 2008 година, апликантот беше сослушан од страна на Кралскиот обвинител за тоа дали се согласува со продолжување на обвиненијата. Тој одговори дека сакал да се консултира со својот адвокат за ова прашање.²²⁹

На почетокот на судењето во Врховниот суд, на 1 февруари 2010 година, апликантот, потпомогнат од неговиот белгиски бранител, поднел поднесок во кој барал записите од интервјуата извршени без правна помош и актите кои следуваат да бидат поништени и дека обвинителниот случај треба да се прогласи за недопуштен. Тој тврдеше дека неговиот недостаток на пристап до адвокат додека бил во полициски притвор, на 31 декември 2007 година и за време на последователните разговори и испитувања, довел до повреда на суштински формален услов што директно влијаел на неговите права на одбрана и на тој начин неповратно ги нарушил. Апликантот се жалел дека отсуството на адвокат нужно му предизвикало штета.

²²⁹ <https://hudoc.echr.coe.int/eng#%7B%22itemid%22:%5B%22001-187802%22%5D%7D>, стр.6,7,8,9

Врховниот суд, во меѓувремената пресуда од истиот ден, ја отфрлил молбата на жалителот за отфрлање на обвинителниот случај. Тој започна со укажување дека судската пракса на Судот не гарантира, на апсолутен начин, присуство на адвокат во сите фази на кривичната постапка од првото интервју па наваму и дека Судот ја нагласил потребата да се земат предвид постапките како целина кога се оценува дали правото на правично судење било потврдено. Тој објаснил дека, во принцип, правата на одбраната ќе бидат неповратно засегнати само таму каде што се даваат инкриминирачки изјави. Врховниот суд понатаму утврдил дека судовите немаат овластување да ги заменат своите решенија за оние на законодавниот дом со цел да ги отстранат недостатоците на кои се жали жалителот. Што се однесува до белгискиот дел од постапката, Врховниот суд утврдил дека апликантот не се инкриминирал во однос на обвиненијата, не изјавил дека бил вршен некаков притисок од страна на истражителите, не бил интервјуиран во одредена состојба на ранливост, слободно се изразил на фактите и на кој било начин не бил принуден да се инкриминира, дури имал право да го искористи своето право на молчење. Апликантот можел да се консултира со својот адвокат по секое полициско интервју и испитување од страна на истражниот судија, за да разговара за неговата одбрана и му била дадена секоја можност да се консултира со својот адвокат во текот на фазата на истрагата. Тој, исто така, можел, во текот на двете години од неговиот притвор, да ја подготвува својата одбрана со својот адвокат секогаш кога ќе се појавел пред судовите за претходна постапка (*juridictions d'instruction*).²³⁰

На крајот на судењето, на 9 февруари 2010 година, поротата го прогласила жалителот за виновен, главно за убиство со умисла на М.Б. на 5 ноември 2007 година и за обидот за убиство со умисла на Ц.Л. на 17 септември 2007 година. Во пресудата од 10 февруари 2010 година, Врховниот суд го осуди жалителот на доживотен затвор.

Апликантот поднел жалба по правни точки против пресудите на Основниот суд од 1, 9 и 10 февруари 2010 година. Во својата жалба изнел наводи за повреда на член 6 ставови 1 и 3 точка в од Конвенцијата, како што се толкува во судската пракса на ЕСЧП. Главен аргумент во жалбата е ускратувањето на правото да му

²³⁰ [https://hudoc.echr.coe.int/eng#%7B%22itemid%22:\[%22001-187802%22\]%7D](https://hudoc.echr.coe.int/eng#%7B%22itemid%22:[%22001-187802%22]%7D), стр.9,10

помага адвокат и во жалбата навел дека присуството на адвокат за време на испрашувањето е задолжително според Конвенцијата. Во пресудата од 26 мај 2010 година, Касациониот суд го отфрли тој основ на жалба.

2.4.2 Релевантно меѓународно право и право на Европската унија

На 22 мај 2012 година, Европската унија ја усвои Директивата 2012/13/ЕУ на Парламентот и Советот за правото на информирање на обвинетиот во кривичната постапка. Како што може да се види од рециталите 14 и 18 од оваа Директива, таа се заснова на правата утврдени во Повелбата за основните права на Европската унија, а особено членовите 6, 47 и 48 од неа, повикувајќи се на членовите 5 и 6 од Конвенцијата како што ги толкува Судот. Дополнително, Директивата експлицитно го утврдува правото на информирање за процесните права, како што е „заклучено од судската пракса“ на Судот (Рецитал 18).

Членот 1 од Директивата 2012/13/ЕУ појаснува дека правото на информирање има два аспекта: информирање за процесните права и информирање за обвинението. Согласно член 2 став 1, Директивата се применува од моментот кога надлежните органи на земјата-членка ги информираат лицата дека се осомничени или обвинети за сторено кривично дело. На таквите лица мора веднаш да им се обезбедат информации во врска со најмалку петте процесни права наведени во член 3 став 1 од Директивата. Имено, станува збор за: правото на пристап до адвокат, право на бесплатен правен совет, право да се биде информиран за обвинението, право на толкување и превод и право на молчење.

Членот 8 ст.2 предвидува дека осомничените мора да имаат право според националното законодавство да ја оспорат секоја неможност да ги добијат потребните информации. Директивата, чии релевантни одредби сè уште не доведоа до толкување од страна на Судот на правдата на Европската унија (СЕУ), не се занимава со тоа како доказите добиени пред осомничениот да биде информиран за неговите процесни права треба да се третираат во секоја следна кривична постапка.²³¹

²³¹ <https://hudoc.echr.coe.int/eng#%7B%22itemid%22:%5B%22001-187802%22%5D%7D>, стр.20,21

Директивата 2013/48/ЕУ ги утврдува минималните правила во врска со правото на пристап до адвокат во кривичната постапка и во постапките за извршување на европски налог за апсење. Притоа, таа ја промовира примената на Повелбата, особено членовите 4, 6, 7, 47 и 48 од неа, врз основа на членовите 3, 5, 6 и 8 од Конвенцијата, како што се толкува од овој Суд (Рецитал 12). Во својата преамбула, Директивата објаснува, повикувајќи се на судската практика на Судот, дека кога лице кое не е осомничено или обвинето лице, како што е сведок, станува осомничено или обвинето лице, тоа лице треба да биде заштитено од самоинкриминација и има право да молчи. Во такви случаи, испрашувањето од органите за спроведување на законот треба веднаш да се прекине и може да се продолжи само ако засегнатото лице е запознаено дека е осомничено или обвинето лице и е во состојба целосно да ги оствари правата предвидени во Директивата. Дополнително, земјите-членки треба да обезбедат, осомничените или обвинетите лица да имаат право нивниот адвокат да биде присутен и ефективно да учествува кога тие се испрашувани од полицијата или од друг орган, вклучително и за време на судските сослушувања.

Членот 2 став 1 од Директивата предвидува дека правата во Директивата се применуваат на: „Осомничени или обвинети лица; од моментот кога надлежните органи; со службено известување или на друг начин, ќе ги запознаат дека се осомничени или обвинети за сторено кривично дело, без разлика дали се лишени на слободата“.

Членот 3 од Директивата 2013/48/ЕУ, насловен „Право на пристап до адвокат во кривичната постапка“, гласи како што следува: - Земјите-членки обезбедуваат осомничените и обвинетите лица да имаат право на пристап до адвокат во такво време и на таков начин што ќе им овозможат на засегнатите лица практично и ефективно да ги остварат своите права на одбрана. Осомничените или обвинетите лица имаат пристап до адвокат без непотребно одлагање. Во секој случај, осомничените или обвинетите лица ќе имаат пристап до адвокат од која било од следните временски периоди: а) пред да бидат испрашани од полицијата или од друг орган за спроведување на законот или судски орган; б) при спроведување истражни дејствија од страна на истражни или други надлежни органи или друг чин за собирање докази во согласност со точка (в) од став 3; в) без непотребно одлагање по

лишувањето од слобода; г) кога се повикани да се појават пред суд кој е надлежен за кривична материја, во догледно време пред да се појават пред тој суд.

Правото на пристап до адвокат го подразбира следново: а) земјите-членки обезбедуваат осомничените или обвинетите лица да имаат право да се сретнат приватно и да комуницираат со адвокатот што ги застапува, вклучително и пред испрашувањето од полицијата или од друг орган за спроведување на законот или судски орган; б) земјите-членки обезбедуваат осомничените или обвинетите лица да имаат право нивниот адвокат да биде присутен и ефективно да учествува кога ќе се испрашуваат. Таквото учество ќе биде во согласност со процедурите според националното законодавство, под услов таквите процедури да не го нарушуваат ефективното остварување и суштината на односното право. Кога адвокат учествува за време на испрашувањето, фактот дека таквото учество се случило се забележува со помош на постапката за снимање во согласност со правото на засегнатата земја-членка; в) земјите-членки обезбедуваат дека осомничените или обвинетите лица ќе имаат, како минимум, право нивниот адвокат да присуствува на следните истражни дејствија или дејствија за собирање докази каде што тие дела се предвидени со националното законодавство и ако осомниченото или обвинетото лице е потребно или дозволено да присуствува на односниот чин: *(i)* препознавање на осомничен; *(ii)* конфронтации; *(iii)* реконструкција на местото на злосторството.

Без оглед на одредбите од националното законодавство во врска со задолжителното присуство на адвокат, земјите-членки ги преземаат потребните аранжмани за да обезбедат дека осомничените или обвинетите лица кои се лишени од слобода се во позиција ефективно да го остварат своето право на пристап до адвокат, освен ако осомничениот се откажал од тоа право согласно член 9.

Во исклучителни околности и само во фазата пред судење, земјите-членки можат привремено да отстапуваат од примената на правата предвидени во став 3 до степен што е оправдан во светлината на конкретните околности на случајот, врз основа на еден од следните убедливи причини: а) кога има итна потреба да се избегнат сериозни негативни последици по животот, слободата или физичкиот интегритет на една личност; б) кога итно дејство од страна на истражните органи е императив за да се спречи значителна опасност за кривичната постапка“.

Членот 12 ст.2 се однесува на прашањето за правните лекови и предвидува дека, без да се во спротивност со националните правила и системи за допуштеноста на доказите, земјите-членки мора да обезбедат дека, во кривичната постапка, при проценката на изјавите дадени од осомничените или обвинетите лица или на доказите добиени со прекршување на нивното право за пристап до адвокат или во случаи кога е одобрено отстапување на ова право во согласност со член 3 став 6, се почитуваат правата на одбраната и правичноста на кривичната постапка.²³²

Членот 14 од Меѓународниот пакт за граѓански и политички права од 1966 година го гарантира правото на правично судење. Членот 14 став 3 (г) особено предвидува дека секој обвинет за кривично дело има право, во целосна рамноправност, да му се суди во негово присуство и да се брани лично или преку правна помош по сопствен избор; да биде информиран, доколку нема правна помош, за ова право; и да му биде доделена правна помош, во секој случај кога тоа го бараат интересите на правдата, и без негово плаќање во секој таков случај, доколку нема доволно средства да плати за тоа.

Во голем број случаи, Комитетот за човекови права утврдил повреда на член 14 ст. 3 (г) од Пактот поради неуспехот да се обезбедат доволно информации на обвинетиот за правото на правна помош (како на пример случаите од ЕСЧП, Саидова против Таџикистан, 2004 година, 964/2001 година, и Хорошенко против Руската Федерација, 2011 година, 1304/2004 година).

Апликантот тврдеше дека е лишен од пристап до адвокат додека бил во полициски притвор, без да му бидат дадени доволно информации за неговото право да молчи и да не се инкриминира, заедно со фактот дека ниту еден адвокат не бил присутен во текот на следните полициски разговори, испитувања од истражен судија и други истражни дејствија во текот на предистражната постапка, со што било прекршено неговото право на правично судење како што е обезбедено со член 6 ставови 1 и 3 (в) од Конвенцијата.²³³

²³² <https://hudoc.echr.coe.int/eng#%7B%22itemid%22:%5B%22001-187802%22%5D%7D>, стр.21,22,23

²³³ <https://hudoc.echr.coe.int/eng#%7B%22itemid%22:%5B%22001-187802%22%5D%7D>, стр.23,24

Откако грижливо ги разгледа сите докази презентирани од апликантот и од застапникот на владата на Белгија пред ЕСЧП, Судот донесе одлука дека е сторена повреда на чл.6 ст.1 и ст.3 точка в од ЕКЧП.

2.4.3 Утврдување на повреда на правото на пристап до бранител во прелиминарната фаза од истрагата

Правото на правна помош се смета за важна гаранција за правото на правично судење (чл. 6 од Конвенцијата) и забраната за тортура (чл. 3 од Конвенцијата), иако тоа никогаш не се сметало за основна карактеристика на правичното судење. Правото на правна помош не е ни директно именувано во Конвенцијата. Самиот термин се појавува во официјалните информативни листови и во коментарите. Во согласност со чл. 6 ст.3 точка в од Конвенцијата, секој обвинет за кривично дело има „право да се брани лично или преку правна помош по сопствен избор или, доколку нема доволно средства да плати за правна помош, да му се овозможи бесплатно кога тоа го бараат интересите на правдата“. Така, формално Конвенцијата го признава правото на обвинетиот да се брани себеси или со други зборови правото на обвинетиот да биде присутен на судењето за да може да учествува во кривичната постапка што е поведена против него. Правото на обвинетиот да учествува во кривичното судење го вклучува и правото да добие правна помош и ефективно да ја следи постапката.²³⁴

Треба да се нагласи дека иако обвинетиот има право да го брани бранител, Судот тоа не го смета за апсолутно, туку подлежи на ограничувања.

На 22 октомври 2013 година беше усвоена Директивата 2013/48/ЕУ за правото на пристап до адвокат во кривичната постапка. Директивата обезбедува пристап до бранител од почетокот на полициското испрашување, дозволува соодветни и доверливи состаноци со бранителот за осомничениот ефективно да ги оствари своите процесни права, му овозможува на бранителот да игра активна улога („ефикасно да учествува“) за време на прелиминарен распит. Во согласност со Директивата 2013/48/ЕУ, правото на правен совет може да се отфрли во исклучителни околности, доколку постои итна потреба да се избегнат сериозни негативни последици по животот, слободата или физичкиот интегритет на едно лице или итна акција од

²³⁴ Fawzia Cassim, The accused's right to be present: a key to meaningful participation in the criminal process, The Comparative and International Law Journal of Southern Africa 38 (2), 2005, стр.285

страна на истражните власти за да се спречи значителна опасност за кривичната постапка.²³⁵

Треба да се нагласи дека, иако обвинетиот има право да се брани со бранител, Судот тоа не го смета за апсолутно, туку подлежи на ограничувања.

Случајот *Beuze v. Belgium*, пак, се однесува на опсегот на правото на пристап до адвокат во текот на прелиминарните фази на кривичната постапка. Жалителот, Филип Беузе, осуден на доживотен затвор за намерно убиство, се пожалил дека белгиското законодавство не предвидувало помош од адвокат во почетната фаза на постапката и дека, како последица на тоа, тој не добил помош од адвокат за време на прелиминарните фаза на кривична постапка против него. ЕСЧП (Големиот совет) ќе одлучи дали поединците можат да бидат осудени ако незаконски им бил одбиен предвремениот пристап до адвокат во кривичната постапка.²³⁶

Иако пристапот до адвокат во раните фази на кривичната постапка и прашањето дали обвинетиот може да биде лишен од ова право се витални прашања, подеднакво важен елемент на правото на правна помош е прашање на неговата ефикасност. В. А. Шабас забележа дека чл. 6 ст.3 (в) зборува за „помош“, а не за „номинарање“ или „назначување“. Тоа е „важна разлика, бидејќи самото номинарање или назначување не обезбедува ефективна помош“.²³⁷

За прв пат Судот расправаше за проблемот на ефикасноста на правната помош и соодветните обврски на земјите-членки во случајот Артико против Италија од 1980 година. ЕСЧП утврди дека, Конвенцијата е создадена да ги гарантира правата кои се практични и ефективни, а не права кои се теоретски и илузорни, дека интересите на правдата понекогаш бараат давање ефективна помош. Според Костер

²³⁵ Bachmaier Winter, L., *The EU Directive on the Right to Access to a Lawyer: A Critical Assessment, Human Rights in European Criminal Law. New Developments in European Legislation and case Law after Lisbon Treaty*. Switzerland: Springer, 2015, стр.122

²³⁶ Denis Solodov, *The right to legal assistance in criminal proceedings: the European Court's approach and practical challenges*, University of Warmia and Mazury in Olsztyn, Poland Faculty of Law and Administration, 2018, стр.131

²³⁷ William A. Schabas, *The European Convention on Human Rights. A Commentary*, Oxford: Oxford university Press, 2015, стр.311

ван Ворхаут, „ефективноста“ на одбраната може да се мери во однос на нејзиниот придонес кон процес без грешки или точен исход.²³⁸

Во контекст на евалуацијата на услугите за правна помош, ефективноста се однесува и на причинско-последична врска помеѓу активноста и исходот.²³⁹

Главната и очигледна цел на кривичната правда е да се испорача правда за сите, преку осудување и казнување на виновниците, притоа заштити вајќи ги невините. Меѓутоа, обвинетиот и другите лица кои учествувале во кривичната постапка може да страдаат од неосновано ограничување на нивните права и слободи. Во таква ситуација, во најмала рака, би било нехумано и во спротивност со принципот на правично судење да се чека конечната судска одлука. Така, правната помош во кривичната постапка во предистражната фаза може да се опише како ефикасна, доколку бранителот успеал да го заштити обвинетиот од незаконски и неосновани обвинувања, како и од незаконско и неосновано ограничување на неговите права и слободи.²⁴⁰

На крајот на 2013 година беше објавен нов Водич за член 6 што се однесува на кривичната материја. Судот забележа дека чл. 6 ст.3 (в) го обезбедува правото на „практична и ефективна“ правна помош. Во 2018 година беше ажуриран Водичот за член 6 од 2013 година за граѓански прашања. Во двата документи, Судот посочи дека државата не одговара за постапките на официјално назначен адвокат. Од независноста на правната професија од државата произлегува дека однесувањето на одбраната во суштина е прашање помеѓу обвинетиот и неговиот бранител, без разлика дали бранителот е назначен според шемата за правна помош или е приватно финансиран. Однесувањето на одбраната како такво не може да носи одговорност на државата според Конвенцијата. Сепак, Судот во согласност со својата судска пракса заклучи дека назначувањето адвокат само по себе не гарантира ефективна помош. „Адвокатот назначен за правна помош може да биде спречен да дејствува или може да се откаже од своите должности. Доколку се известени за ситуацијата, надлежните

²³⁸ Coster van Voorhout, J. E. B, Ineffective Legal Assistance: Redress for the Accused in Dutch Criminal Procedure and Compliance with ECHR Case Law, Proefschrift. Utrecht: Utrecht University, 2016, стр.55

²³⁹ E. Digiusto, Effectiveness of public legal assistance services: A discussion paper, Justice issues. Paper 16, 2012, стр.1

²⁴⁰ Denis Solodov, The right to legal assistance in criminal proceedings: the European Court's approach and practical challenges, University of Warmia and Mazury in Olsztyn, Poland Faculty of Law and Administration, 2018, стр.132

национални органи мора да го заменат; доколку не го сторат тоа, обвинетиот би бил лишен од ефективна помош. Пред сè е одговорност на државата да обезбеди потребна рамнотежа помеѓу ефективно уживање во пристапот до правдата од една страна и независноста на правната професија од друга страна“. Таквиот пристап, сепак, може да има влијание врз пристапот до ефективни казнено-правни услуги. Независноста на адвокатите не треба да се смета за повредна од обезбедување квалификувана правна помош на осомничено или обвинето лице. Професионалната независност на адвокатот не е само привилегија, туку и нејзина должност бидејќи служи како гаранција за правилен процес. Ставот дека независноста на професионалните организации на адвокатот би била загрозувана кога државата ќе стане одговорна за недостатоците на адвокатот, доведува до непотребна поларизација на двата интереси (одговорноста на државата за правично судење и независно застапување). Адвокатската професија е јавна, државата ги определува нејзините услови и обем и затоа е директно одговорна за квалитетот на правната помош особено во кривичните предмети, бидејќи има последици од неефикасните постапки или грешките на адвокатот кои можат да бидат тешки.²⁴¹

Лишувањето од правна помош, било формално или фактички (во таков случај би имало неефикасна правна помош) за лицето осомничено или обвинето за кривично дело, во повеќето случаи, би значело дека не може да се брани, особено ако ги земеме предвид условите под кои се вршат првичните полициски сослушувања.²⁴²

Бидејќи присуството на адвокатот и активната помош за време на испрашувањето во полиција е важна процедурална заштита, треба да се обезбеди ефективно остварување на ова право. Затоа, во ситуации кога осомничениот или обвинетиот во одредена фаза од предистражната постапка го остварува правото на правна помош, тоа треба да се гарантира или неговото откажување од правата мора да биде доброволно, свесно и интеллигентно, на пример, во присуство на бранител. Во спротивно, може да се наруши слободата на осомничено или обвинето лице да ги остварува правата на одбрана и правичноста на кривичната постапка. Во одредени ситуации, полицијата или другите истражни органи ги убедуваат осомничените или

²⁴¹ Исто, стр.132,133

²⁴² Ericson, R. V., Baranek, P. M, *The Ordering of Justice: A Study of Accused Persons as Dependents in the Criminal Process*, Toronto: University of Toronto Press, 1982, стр.50-51

обвинетите лица да се откажат од правото на бранител во негово отсуство, со што се предизвикува ризик, гаранциите што произлегуваат од презумпцијата на невиност да бидат ограничени. Доколку исказот добиен во текот на полициското испрашување е резултат на невалидно откажување од правото на правна помош, тој исказ треба да биде прогласен за исказ добиен на незаконит начин и сите докази кои произлегуваат од тој исказ да бидат недозволиви во текот на понатамошната постапка. Во такви околности, обвинителот кој ја надгледува истрагата во рана фаза, треба да ја спречи неправдата предизвикана од ограничувањето на правната помош. Така, за да ги обезбеди интересите на истрагата и соодветното обвинување на сторителите, обвинителот што ја надгледува истрагата треба да се погрижи доказите да се собираат во согласност со процесниот закон. Неуспехот да се спречат недостатоците може да биде причина домашниот суд да ги прогласи прибавените докази за неприфатливи, односно докази прибавени на незаконит начин.²⁴³

Во случајот *Beuze* против Белгија, Големиот совет на ЕСЧП повтори дека и покрај фактот што апсењето и испрашувањето на жалителот од страна на полицијата се случиле пред донесувањето на пресудата во Салдуз, апликантот сепак, имал право на заштита од член 6 од ЕКЧП и затоа имал право на помош од адвокат додека бил во полициски притвор. Ова е важно, бидејќи во моментот, белгиското законодавство не обезбедувало право на пристап до адвокат во претходната постапка, така што Беузе бил лишен од правна помош во текот на целата предистражна постапка. Во тој период, Беузе неколку пати бил сослушан во полиција, секогаш без присуство на адвокат. Големиот судски совет дополнително објасни: „Фактот дека постои општо и задолжително ограничување на правото на пристап до адвокат, кое има законска основа, не ја отстранува потребата националните власти да утврдат, преку поединечни и специфични проценки за случајот, дали има некои убедливи за ограничувањето на правото на пристап до адвокат“.²⁴⁴

Слично како и бугарската влада во случајот Симеонови против Бугарија, белгиската влада во Беузе не успеа да докаже постоење на исклучителни околности кои го оправдуваат ограничувањето на правото на Беузе за пристап до адвокат во

²⁴³ Oskars Kulmanis, The Right to Legal Assistance in Criminal Proceedings, Vilnius University Open Series, 2021, стр.7

²⁴⁴ Attinger, M. F. Rules of Conduct for Criminal Defence Lawyers: A Deontological Approach to Defence Rights, Open Universiteit, 2020, стр.40

фазата на предистражна постапка. Меѓутоа, во случајот *Беузе* околностите беа поинакви. *Беузе* бил интервјуиран неколку пати додека бил приведен во полиција. За време на тие интервјуа, *Беуз* никогаш не признал, иако дал детални изјави кои влијаеле на линијата на истрагата. Згора на тоа, *Беузе* неколку пати ги менувал своите изјави, што ја поткопа и влијаеше на неговата позиција. Последователно, сите изјави на *Беузе* беа процесуирани како докази и поротата, која требаше да одлучи за вината на *Беузе*, не беше соодветно поучена од судијата во врска со околностите во кои Филип *Беузе* ги дал овие изјави. Уште повеќе, пресудата на поротата покажа, дека изјавите на *Беузе* без присуство на адвокат се составен дел од доказите. Земајќи ги предвид сите овие околности, ЕСЧП заклучи дека *Беузе* не можел целосно да ги оствари своите права на одбрана, особено правото на правна помош, правото на молчење и правото да не се инкриминира. Последователно, Големиот судски совет едногласно одлучил дека постапката во целина била неправедна и затоа е прекршен членот 6 од ЕКЧП.²⁴⁵

За да се илустрира неодамнешната примена на судската пракса на ЕСЧП добиена во случајот *Ибрахим* и другите против Обединетото Кралство, овде накратко се дискутираат пресудите на ЕСЧП во случаите *Ван де Колк* против *Холандија* и *Мехмет Али Есер* против *Турција*. Во случаите *Ван де Колк* како и *Мехмет Али Есер*, правото на пристап до адвокат во текот на предистражната фаза беше системски ограничено со националното законодавство (слично на *Beuze*).

Владата и во двата случаи не успеа убедливо да го демонстрира постоењето на исклучителни околности за да се оправдаат ограничувањата на правото на апликантите на помош од адвокат пред и за време на распитот. Ова значи дека ЕСЧП мораше да примени многу строга контрола за да ја оцени правичноста на постапките како целина. ЕСЧП во *Ван де Колк* едногласно пресуди дека правото на *Ван де Колк* на пристап до правна помош за време на предистражната фаза било повредено. ЕСЧП зеде предвид дека *Ван де Колк* дал инкриминирачки изјави за време на полициското сослушување во отсуство на неговиот адвокат, додека тој експлицитно побарал да му помага неговиот адвокат за време на тоа сослушување. Изјавите на *Ван де Колк* подоцна биле користени како доказ за неговата осуда.

²⁴⁵ Исто, стр.40

Според ЕСЧП, овој фактор бил доволен да претставува повреда на членот 6 ст.3 точка в од ЕКЧП, бидејќи Владата не успеала убедливо да покаже дека има исклучителни околности за да го оправдаат ограничувањето на правото на Ван де Колк на правна помош: „Единствената причина да не се дозволи адвокатот на апликантот да присуствува на интервјутото беше фактот што, во релевантното време немаше правен механизам во Холандија кој обезбедува правна помош за време на полициското испрашување на возрасни осомничени“.

Судот претходно оценил дека таквото општо и задолжително ограничување на правото да се има помош од адвокат за време на предистражната фаза од кривичната постапка не претставува убедлива причина. Додека отсуството на убедливи причини нè води само кон констатација за повреда на член 6, ваквото ограничување има голема тежина при оценувањето на целокупната правичност на кривичната постапка. Товарот на докажување паѓа на Владата, која мора убедливо да покаже зошто, по исклучок и во конкретните околности на случајот, севкупната правичност на кривичната постапка не била неповратно нарушена со ограничувањето на пристапот до адвокат“.²⁴⁶

ЕСЧП како и Директивата на ЕУ 2013/48 не обезбедуваат јасни прописи за однесувањето на бранителот во фазата на истрага. Директивата дава некои насоки во рециталот 25, објаснувајќи што треба да се смета за ефективно учество за време на испрашувањето од страна на полицијата, но овие упатства не се обврзувачки за земјите-членки. Меѓутоа, во многу земји-членки на ЕУ, бранителот сè уште нема јасно дефинирана улога во оваа рана фаза на постапката.²⁴⁷

Директивата на ЕУ 2013/48 ги поканува земјите-членки да ја преиспитаат позицијата на бранителите во предистражната фаза и исто така ги предизвикува правните професионалци да ја преоценат својата улога во оваа важна фаза од кривичната постапка. Имплементацијата на Директивата на ЕУ значи дека во повеќето земји-членки на ЕУ треба да се направат некои значајни промени во организацијата на предистражната постапка за да се обезбеди поактивна улога на

²⁴⁶ Исто, стр.41

²⁴⁷ J. Blackstock, E. Cape, J. Hodgson, A. Ogorodova & T. Spronken, Inside Police Custody – An Empirical Account of Suspects’ Rights in Four Jurisdictions, Cambridge, Antwerp, Portland: Intersentia, 2014, стр.1

бранителот. Судските власти повеќе не се потпираат безусловно на доказите собрани од страна на полицијата. Бранителите сега имаат можност да дејствуваат како надворешен контролен механизам. Присуството на бранител пред и особено за време на полициското испрашување е важна заштита од малтретирање, бидејќи присуството на адвокатот може да ја обезбеди потребната противтежа на полициските овластувања за да може да се избегне неовластен притисок врз обвинетите лица. Оттука, присуството на бранител во раните фази на кривичната постапка може да се смета за поддршка, а не за опструкција на карактерот на истрагата за откривање на вистината, бидејќи шансите за лажни изјави најверојатно ќе се намалат, а полицијата и обвинителството ќе се охрабруваат да користат поефективни истражни методи.²⁴⁸

За правото на застапување да биде ефективно и практично, правото на правна помош е од суштинско значење; без ефективна правна помош, правото на застапување е илузорно за обвинетите лица кои немаат финансиски средства да си дозволат свој адвокат. Според тоа, член 6 ст.3 (в) од ЕКЧП и член 47 ст.3 од Повелбата на ЕУ предвидуваат дека бесплатна правна помош треба да им биде достапна на сиромашните осомничени и обвинети лица под услов интересите на правдата да бараат тие да бидат законски застапени. Оттука, обезбедувањето правна помош се заснова на комбиниран тест на средства (финансиски ресурси) и заслуги (интереси на правдата). Постоечкото истражување покажува дека обезбедувањето правна помош е слабата алка во многу системи на кривичната правда низ ЕУ.²⁴⁹

Во однос на правото на молчење, судската пракса на ЕСЧП е решена дека ова право и правото да не се инкриминира се фундаментални карактеристики на концептот на правично судење, бидејќи се „општо признати меѓународни стандарди кои лежат во срцето на поимот правична постапка.“ Директивата на ЕУ 2012/13 за правото на информирање регулира дека осомничените треба веднаш да бидат информирани за нивните права на одбрана, вклучително и правото на молчење. Привилегијата против самоинкриминација и правото на молчење го штитат осомничениот од несоодветно принудување од страна на властите и како такви придонесуваат за избегнување на грешки во правдата и за исполнување на целите од

²⁴⁸ E. Cape, Z. Namoradze, *Effective criminal defence in Eastern Europe*, Soros Foundation–Moldova, 2012, стр.50

²⁴⁹ T. Spronken, G. Vermeulen, D. de Vocht & L. van Puyenbroek, *EU Procedural Rights in Criminal Proceedings*, Antwerp: Maklu, 2009, стр.70

член 6 од ЕКЧП. Дополнително, ЕСЧП често ја нагласува важноста на присуството на бранителот за време на почетните фази на кривичната постапка, особено пред и за време на полициското испрашување, поврзувајќи го правото на молчење и привилегијата против самоинкриминација со правото на правна помош : „Раниот пристап до адвокат е дел од процедуралните заштитни мерки на кои судот ќе има особено внимание кога испитува дали постапката ја згаснала самата суштина на привилегијата против самоинкриминација“²⁵⁰.

Во пракса, прилично е тешко да се молчи за време на полицискиот распит, кога осомничениот континуирано е соочен со прашања од истражните органи. На полицијата не ѝ е забрането да поставува прашања само затоа што осомничениот се повикува на неговото право на молчење. Уште повеќе, понекогаш полицијата тврди дека се чувствува должна постојано да поставува прашања за да му дозволи на осомничениот да реагира на наводите.

Сепак, важно е да се забележи дека тишината не е секогаш најдобрата стратегија. Со цел правилно да се посоветува осомничениот, адвокатот на одбраната треба да биде информиран за случајот на обвинителството. Навистина, количината и силата на доказите против осомничениот ќе одредат дали молчењето е најдобрата стратегија за одбрана. Слична ситуација се случува кога се советува осомничениот за спогодување за вина. Без соодветно обелоденување на обвинителството во раните фази на постапката, тешко, ако не и невозможно е да се обезбедат соодветни совети за спогодување за вина; во исто време, чекањето за доволно обелоденување на случајот од страна на обвинителството може да биде штетно за положбата на обвинетиот. Меѓутоа, во пракса, обелоденувањето на обвинителството е многу ретко за време на почетната фаза на истрагата. Единствениот точен правен совет во отсуство на соодветно обелоденување на обвинителството е да се повикате на молчење или да се изјасните за невин и да почекате додека не станат достапни повеќе информации. Сепак, во многу системи на кривичната правда може да се извлечат

²⁵⁰ Attinger, M. F. Rules of Conduct for Criminal Defence Lawyers: A Deontological Approach to Defence Rights, Open Universiteit, 2020, стр.58

негативни заклучоци од молкот на осомничениот за време на истражната фаза (имплицитно или експлицитно) подоцна во постапката.²⁵¹

Во ЕУ сè повеќе се става акцент на предистражната фаза на кривичната постапка. Ова значи дека улогата и позицијата на адвокатот во дадената одбрана пред судењето, исто така станува сè поважна. Со влегувањето во сила на Директивата на ЕУ 2013/48, особено е зајакната улогата на адвокатот пред и за време на полициското испрашување.²⁵²

Во случајот *Beuze* против Белгија, реториката на Судот малку се промени. Судот изрази мислење дека ограничувањето на правото на пристап до адвокат за време на првото полициско испрашување без убедливи причини може да се балансира со други законски заштитни мерки, со што, сепак, може да се зачува правичноста на судењето. Некои коментатори сугерираат дека со воздигнување на ограничувањата на правото на правна помош, Судот создал подобри услови за полицијата и другите органи за спроведување на законот во клучната почетна фаза на кривичната постапка. Сепак, подоцнежните пресуди на Судот покажуваат дека тој не отстапува од претходно воспоставената линија на преседан во врска со прашањето за несоодветно полициско принудување. Според мислењето на Судот, употребата на изјави добиени со прекршување на член 3 од Конвенцијата автоматски ја лишува постапката од правичност и го прекршува членот 6. Ова правило се применува и за самоинкриминирачките изјави дадени од обвинетиот и за изјавите на сведоците добиени со прекршување од член 3.²⁵³

Всушност, судската пракса во случајот *Beuze v. Belgium*, уште еднаш, бескомпромисно докажа дека присуството и ефикасната одбрана на бранителот уште во прелиминарната фаза од кривичната постапка е од круцијално значење за зачувување на вредноста на принципот на фер судење и давање на можност обвинетиот цврсто да ја гради својата одбрана во сите подоцнежни фази од постапката. Парцијалните законски решенија во овој поглед од страна на определени

²⁵¹ Blackstock, E. Cape, J. Hodgson, A. Ogorodova & T. Spronken, *Inside Police Custody – An Empirical Account of Suspects' Rights in Four Jurisdictions*, Cambridge, Antwerp, Portland: Intersentia, 2014, стр.380

²⁵² Attinger, M. F. *Rules of Conduct for Criminal Defence Lawyers: A Deontological Approach to Defence Rights*, Open Universiteit, 2020, стр.273

²⁵³ J. Hodgson, *The Challenge of Universal Norms: Securing Effective Defence Rights Across Different Jurisdictions and Legal Cultures*, *Journal of Law and Society* 46, 2019 стр.95-114

земји–членки на Европската унија, покажаа дека не се во линија и не соодветствуваат со рамништето на почитувањето на правата на одбраната од страна на судската пракса на ЕСЧП и Директивата за правото на пристап до бранител од страна на ЕУ. Обвинетиот е централен стадиум во кривичната постапка, а тоа мора да биде испочитувано од националните власти, без разлика на домашните законски решенија.

2.5 Случај *Dvorski v. Croatia* и утврдување повреда на правото на пристап до бранител по сопствен избор

Случајот потекнува од жалба (бр. 25703/11) против Република Хрватска поднесена до Судот според член 34 од Конвенцијата за заштита на човековите права и основни слободи од страна на хрватскиот државјанин, г. Иван Дворски на 16 април 2011 година. Апликантот навел дека немал правично судење, бидејќи не му било дозволено да биде застапуван од адвокат по негов избор за време на полициското испрашување и дека инкриминирачките изјави што ги дал биле користени за да го осудат.²⁵⁴

2.5.1 Околности на случајот

На 13 март 2007 година, помеѓу 2 и 3:30 часот, во Вежица, станбена населба во Риека, извршени се три убиства, вооружен грабеж и подметнат пожар. Подоцна истиот ден, голем број лица од Вежица биле донесени на распит во Третата полициска станица Риека на полициското одделение Приморско-горанска. Околу 13 часот истиот ден, апликантот бил донесен на распит во полициската станица Риека. Од него биле земени примероци од крв за ДНК анализа, а полицијата го пребарала неговиот стан и преку мобилниот телефон и му запленила голем број лични предмети. Апликантот бил задржан во полициската станица Риека до неговото официјално апсење во 9:50 часот на 14 март 2007 година во врска со горенаведените дела.

Според верзијата на жалителот за настаните, околу 10.40 часот на 14 март 2007 година, неговата мајка, која живеела и работела во Италија, му се јавила на адвокатот Г.М., и побарала од него да го застапува жалителот. Г.М. дошол во

²⁵⁴ <https://hudoc.echr.coe.int/eng#%7B%22itemid%22:%5B%22001-158266%22%5D%7D>, European Court of human rights, Grand Chamber, Case of Dvorski v. Croatia, Application no. 25703/11, Judgment, Strasbourg, 2015, стр.1

полициската станица Риека во 10:45 часот, но полициските службеници одбиле да му дозволат да оствари средба со жалителот. Г.М. останал во полициската станица Риека до пладне. Тој сакал да поднесе кривична пријава против непознато лице за злоупотреба на службената положба и незаконско извлекување признание, но полициските службеници, со образложение дека нема полномошно, одбиле да ја прифатат неговата пријава и го истуркале од полициската станица. Г.М. веднаш ги известил замениците државни обвинители на округот Риека за настанот и тие го забележале тоа во списите на предметот. Веднаш бил информиран и Жупанискиот суд во Риека. Околу 13:30 ч. таткото на жалителот потпишал полномошно во корист на Г.М. за да биде ангажиран како бранител на неговиот син. Приправникот во адвокатската канцеларија на Г.М. потоа се обидел да го достави полномошното во полиција, но му било кажано да си оди. Во период од 15 до 15:30 часот, Г.М. повторно се обидел да стапи во контакт со жалителот во полициската станица Риека, но не му бил дозволен пристап до него. Околу 15:30 часот Г.М. погоре опишаните настани ги пријавил на началникот на Приморско-горанската полициска станица, кој направил службена белешка во врска со нивниот разговор.

Апликантот никогаш не бил информиран од полицијата дека Г.М. добил упатство да го застапува и дошол во полициската станица Риека. Според жалителот, тој постојано барал од полициските службеници во полициската станица Риека да контактираат со Г.М., но му било кажано дека тие се обиделе, но немало одговор. Според Владата, во 18 часот на 14 март 2007 година, жалителот се согласил да биде застапуван од адвокат, М.Р., поранешен началник на Приморско-горанската полиција. Тој во полициската станица Риека пристигнал околу 19:45 часот. Владата наведува дека апликантот го избрал М.Р. од списокот на адвокати на Адвокатската комора на Риека што му го доставила полицијата и дека сослушувањето на апликантот започнало во 20:10 часот. Според записникот од сослушувањето на апликантот, полицијата го посветувала за неговото право да не се инкриминира и за правото да молчи и тој експресно изјавил дека неговиот адвокат бил М.Р.²⁵⁵

Релевантниот дел од записникот од полициското испрашување на барателот од страна на службениците на 14 март 2007 година, кое започна во 20:10 часот, а било

²⁵⁵ <https://hudoc.echr.coe.int/eng#%7B%22itemid%22:%5B%22001-158266%22%5D%7D>, стр.3,4

заклучено во 23 часот, гласи како што следува: „Известен сум за причините за моето апсење, за кои кривични дела сум обвинет, за моите права, за правото да не одговарам и правото да бидам законски застапуван, како и за правото членовите на моето семејство да бидат информирани за моето апсење. Избрав и овластив бранител од Риека, М.Р., да ме застапува во оваа постапка и го консултирав приватно. По консултацијата со М.Р. решив да ги изнесам своите тврдења“. Секоја страница од записникот, кој ја содржи изјавата на апликантот, е потпишана од него.

При распитот кај истражниот судија, жалителот изјавил дека сакал да го отповика полномошното на бранител М.Р., бидејќи тој не го назначил, туку во повеќе наврати, барал од полициските службеници да го повикаат адвокатот Г.М. Исто така, изјавил дека воопшто не бил запознаен со фактот дека адвокатот Г.М., во неколку наврати доаѓал во полициската станица во Риека и дека добил полномошно за негово застапување од неговиот татко. Тој исто така тврдел, дека изјавата во полиција ја дал под дејство на алкохол и дрога. Тој не дал коментар во врска со неговото правно застапување за време на полициското испрашување.

На 30 јуни 2008 година, окружниот суд во Риека го прогласил жалителот за виновен по трите точки од обвинението за тешко убиство и за обвиненијата за вооружен грабеж и подметнување пожар и го осуди на четириесет години затвор. Жалителот поднесе жалби и до Апелациониот и до Врховниот суд, но и двете жалби беа одбиени. Конечно, Уставниот суд ја отфрли уставната жалба на жалителот. Уставниот суд, поддржувајќи го образложението на Врховниот суд, забележал дека постапката како целина била праведна и дека нема докази во списите на предметот дека апликантот бил малтретиран додека бил во полициски притвор.

2.5.2 Релевантно хрватско законодавство

Во хрватскиот устав, во членови 23 и 29 се заштитени правата на осомничениот и тие имаат добиено императивна форма на почитување од страна на истражните власти. Во овие членови стои: „Никој не смее да биде подложен на каква било форма на малтретирање...“ „При определување на неговите права и обврски или на која било кривична пријава против него, секој има право на правично судење во разумен рок од независен и непристрасен суд основан со закон“. „Во случај на сомневање за кривично дело или [поднесена кривична пријава], осомничениот има

право да се брани лично или со помош на бранител по сопствен избор, а доколку нема доволно средства да плати правна помош, да му се даде бесплатно како што е предвидено со закон“.

Според законот за кривична постапка на Хрватска, во членовите 62,177 ст.5 и 225 ст.2 е предвидено дека: „Обвинетиот може да биде застапуван од адвокат во која било фаза од постапката, како и пред нејзиното започнување кога е пропишано со овој закон. Правниот старател, брачниот другар или брачниот другар на обвинетиот, линеарен роднина по крв, посвоител или посвоено дете, брат или сестра или згрижувач може да му наложи на обвинетиот адвокат, освен ако обвинетиот изречно не го одбие тоа. Адвокатот на одбраната мора да го претстави своето полномошно на органите што ја водат постапката. Обвинетиот може да му даде полномошно на адвокат и усно пред органот што ја води постапката, во кој случај тоа мора да се запише во записникот“.

Член 177 став 5 од ЗКП на Хрватска предвидува: „Во текот на истрагата, полициските органи ќе го известат осомничениот согласно член 225 став 2 од овој законик. На барање на осомничениот, полициските органи ќе му дозволат да биде поучен од бранител и за таа цел ќе го прекинат разговорот со осомничениот додека не се појави адвокатот или најдоцна три часа од моментот кога осомничениот побарал да му се одреди бранител. Доколку околностите покажуваат дека избраниот адвокат нема да може да се појави во овој временски период, полициските органи ќе му дозволат на осомничениот да определи адвокат од списокот на дежурни адвокати на Хрватската адвокатска комора. Доколку осомничениот не определи адвокат или ако бараниот адвокат не се појави во предвидениот рок, полициските органи можат да продолжат со разговор со осомничениот. Државниот обвинител има право да присуствува за време на испрашувањето. Записникот од [секоја] изјава дадена од обвинетиот пред полициските органи во присуство на адвокат може да се користи како доказ во кривичната постапка“.

Член 225 став 2 предвидува: „Обвинетиот ќе биде информиран за обвиненијата и основите на сомневање против него, како и за неговото право да молчи.“²⁵⁶

²⁵⁶ <https://hudoc.echr.coe.int/eng#%7B%22itemid%22:%5B%22001-158266%22%5D%7D>, стр.8,15,16,17

Жалителот се жалел дека немал правично судење, бидејќи не му било дозволено да го застапува Г.М. за време на полицискиот распит. Тој се повика на член 6 ст.1 и ст.3 точка в од Конвенцијата. Советот ја концентрираше својата оценка на прашањето за правото на жалителот да има бранител по сопствен избор и дали како резултат на тоа што ја немал таа можност, тој бил преовладуван во присилно опкружување да се инкриминира себеси без корист од ефективен правен совет. Тој заклучил, имајќи предвид дека апликантот никогаш не се пожалил на квалитетот на услугата што ја дава М.Р., дека судечкиот суд ја разгледал жалбата на жалителот за неговото застапување за време на полициското испрашување; дека признанието на апликантот не било централно во случајот на обвинителството; и дека нема докази дека бил вршен притисок врз жалителот да признае. Гледајќи ја правичноста на постапката во целина, Советот утврди дека правата на одбраната на жалителот не биле неповратно нарушени, ниту пак било негативно засегнато неговото право на правично судење според член 6 од Конвенцијата. Советот оцени дека немало повреда на член 6. Жалителот поднел барање случајот да го разгледува и по него да одлучува Големиот судски совет.

Судот утврдил дека полицијата не го информирала жалителот ниту за достапноста на Г.М. да го посветува него, или за присуството на Г.М. во полициската станица Риека; дека апликантот, за време на полициското испрашување, ги признал делата за кои бил обвинет и дека ова признание било искористено како главен доказ на неговото судење; и дека националните судови не го решиле соодветно ова прашање и, особено, не презеле соодветни мерки за поправка за да се обезбеди правичност. Овие фактори, земени кумулативно, неповратно ги нарушија правата на одбраната на жалителот и ја поткопуваа правичноста на постапката како целина.

Според тоа, Судот утврди дека во околностите на овој случај има повреда на член 6 ставови 1 и 3 (в) од Конвенцијата.²⁵⁷

²⁵⁷ <https://hudoc.echr.coe.int/eng#%7B%22itemid%22:%5B%22001-158266%22%5D%7D>, стр.20,21,33

2.5.3 Унапредување на правото на осомничениот за слободен избор на бранител од аспект на праксата на ЕСЧП

Одбраната е процесна активност на спротивставување на обвиненијата, целосно и делумно негирање дека е сторено кривично дело и одговорност за истото, истакнување на аргументи (факти и докази) кои го побиваат ставот на обвинителството, односно одбраната е збир на дејствија кои се преземени во кривична постапка со цел да се прикаже сè што е во корист на обвинетиот.²⁵⁸

Во однос на двата различни интереси, од една страна интересите на општеството за ефективен метод на откривање, превенција, обработка и конечно казнување на сите сторители на кривични дела и, од друга страна, подеднакво важно, интересот на општеството за заштита и почитување на правото на правично судење, сите права на обвинетиот и неговите основни слободи и ефективна одбрана, улогата на бранителот се наметнува како силен придонес за законско и сеопфатно функционирање на правниот систем и неговите откритија. Тоа е токму зајакнувањето и брзиот развој на општествениот интерес за ефикасност во областа на сузбивање и гонење на криминалот, во кој бранителот е исправен пред предизвикот за поефикасна улога во заштита на правата на осомничениот во кривичната постапка.

Таквата улога на бранителот ја претставува одбраната на обвинетиот, која тој ја дава со цел, да го брани својот клиент во текот на кривичната постапка, пружајќи ефективен одбранбен отпор на обвинувања, кој притоа овозможува контрадикторност и еднаквост на оружјата во судската постапка и добивање на најповолна одлука, имајќи го предвид интересот на правдата и почитувањето на професионалната етика.

Во теоријата на кривичната постапка постојат четири групи на причини кои го оправдуваат тоа право на обвинетиот за достапност до бранител во кривичната постапка. Првата е од технички аспект, која се состои во стручна помош на бранителот како лице кое е правно едуцирано да му помага на обвинетиот во изнаоѓање и примена на најповолните законски услови за негова одбрана. Втората е од психолошки аспект, според која, бранителот и во ситуации кога обвинетиот е правник и ги познава законските процедури, тој се јавува како лично незаинтересиран за исходот на случајот и за разлика од обвинетиот може рационално да ја проценува

²⁵⁸ Vasiljević T., Sistem krivičnog procesnog prava SFRJ, drugo izmijenjeno i dopunjeno izdanje, Beograd, 1970, стр. 166

ситуацијата и да ја донесе најповолната одлука за него. Третата група причини има хуманитарен аспект, според која бранителот се гледа како лице кое му служи на обвинетиот како помош и поддршка во крајно стресна ситуација во правната битка со државниот репресивен систем. Последната е структурниот аспект, според која, помошта на бранителите обезбедува ефективно учество на обвинетиот во кривичната постапка.²⁵⁹

Формалната одбрана може да биде т.н факултативна формална одбрана и задолжителна формална одбрана. Покрај овие два вида формална одбрана, постои и т.н. формална одбрана на сиромашните обвинети. Основната разлика помеѓу изборната и задолжителната формална одбрана лежи во фактот што за факултативната одбрана, обвинетиот одлучува дали ќе се брани сам, или со стручна помош на бранителот, што ќе го избере самиот.²⁶⁰

Правото на обвинетиот да се брани со помош на бранител е основна претпоставка за заштита на човековите права на обвинетите лица, или лица за кои постојат основи на сомнение дека сториле кривични дела. Директивата за правото на пристап до бранител на ЕУ, дозволува можност за ограничувања на правото на достапност до бранител, но само во исклучителни ситуации и ако пристапот до адвокат е ограничен до степен, до кој тоа е оправдано со оглед на посебните околности на случајот, при што ограничувањето е оправдано само кога има „итна потреба да се спречат сериозни негативни последици по животот, слободата и физичкиот интегритет на една личност и кога „се вршат дејствија на истражните органи неопходни за спречување на значителни опасности за кривична постапка“.²⁶¹

Пресудата Дворски против Република Хрватска се заснова на повреда на правата на бранителот во претходната постапка, затоа тој сегмент од право на пристап до бранителот е нагласен. Правото на бранител и известување за ова право е исто толку важно да се случи пред започнување на кривичната постапка, во т.н. претходна постапка, како и во текот на кривичната постапка. Секое лице кое е лишено од слобода, или кое е во притвор, или кое се соочува со можност да биде

²⁵⁹ Stefan Trechsel, *Human Rights in Criminal Proceedings*, Oxford University Press, 2006, стр. 244-247

²⁶⁰ Dr. sc. Laura Valković, *Pravo na pristup branitelju u svjetlu presude Dvorski protiv Hrvatske*, Hrvatski ljetopis za kaznene znanosti i praksu, 2016, стр.343

²⁶¹ Ivičević Karas, E., *Pomicanje granica prava na branitelja pod utjecajem europskog kaznenog prava*, Hrvatski ljetopis za kazneno pravo i praksu (Zagreb), vol. 22, broj 2/2015, стр. 367

уапсено, притворено или обвинето за кривично дело, има право на бранител и право да биде информиран за тоа право.²⁶²

Правото на осомничениот на бранител во предистражна постапка не е експлицитно утврдено со Европската конвенција, но се смета дека правото на правично судење подразбира, пристап до бранител за време на притвор, испрашување и истражната постапка, веднаш по апсењето или притворот. Голема пресвртница во дефинирањето на правото на одбрана во кривичната постапка беше означено со пресудата на Европскиот суд во случајот *Imbrioscia* против Швајцарија, во која Судот пресуди дека, иако целта на одредбите од член 6 е да се обезбеди правично „судење“ во секој кривичен предмет, „не произлегува дека оваа одредба не се применува во претходната постапка“, па сите „минимални“ права на одбраната од член 6 став 3 се релевантни и за претходна постапка. Правото на бранител од став 3 точка в, наоѓа своја примена и во претходната постапка, особено во полициската истрага, бидејќи тука се поставуваат изгледите за успешна одбрана во подоцнежната кривична постапка.²⁶³

Од горенаведената пресуда до денес, практиката на Европскиот суд за човекови права генерално, се карактеризира со поместување на опсегот на правото на бранител во претходните фази на кривичната постапка.²⁶⁴

Така, во пресудите на *Imbrioscia* против Швајцарија, *Салдуз* против Турција и *Лисиќ* против Хрватска, Европскиот суд утврдува дека: „...иако основната цел на член 6, кога станува збор за кривичната постапка, е да обезбеди фер судење во „судот“ кој е надлежен да постапува по „секаква кривична пријава“, тоа не значи дека овој член не се однесува и на претходните постапки. Може да се применува член 6 пред случајот да стигне до фаза на судење, ако постои веројатност дека правичноста на судењето ќе биде сериозно нарушена. Иако во литературата може да се најде дека по пресудата *Салдуз* против Турција, се појавија критики дека правото на бранител во толку раните фази на постапката ќе ја наруши ефективностa на борбата против криминалот, судската практика што следеше токму со хрватските пресуди *Маџер* и

²⁶² Dr. sc. Laura Valković, *Pravo na pristup branitelju u svjetlu presude Dvorski protiv Hrvatske*, Hrvatski ljetopis za kaznene znanosti i praksu, 2016, стр.347

²⁶³ Крапас, D., *Pravo na branitelja u kaznenom postupku kao standard nekih međunarodnih ugovora o ljudskim pravima i slobodama*, Odvjetnik, Zagreb, стр.160

²⁶⁴ Stefan Trechsel, *Human Rights in Criminal Proceedings*, Oxford University Press, 2006, стр.282

Шебаљ, ги отстрани сите сомнежи за тоа, дали осомничениот треба да има право на адвокат, уште при распитот во полиција.²⁶⁵

Покрај анализираните правни прашања поврзани со правото на пристап до бранител, во пресудата Дворски се поставува и прашањето за последиците од повредата на правото на тој пристап, односно употреба на докази произлезени од самоинкриминачки изјави. Одредени одделни мислења кои ја придружуваат пресудата, наведуваат дека правото на пристап до адвокат, навистина, го вклучува правото на користење правна помош по сопствен избор од почетните фази на постапката, што подразбира право на информиран и слободен избор. Следствено, намерното задржување на релевантни информации од осомничениот кога тој избира адвокат претставува одбивање на правото на избор на адвокат. Одбивањето да се избере адвокат не е „помалку сериозен проблем“ од одбивање пристап до адвокат во однос на правните последици. Затоа, одбивањето пристап до адвокат и одбивањето на избор на адвокат претставуваат структурни грешки во кривичната постапка, што автоматски треба да доведе до исклучување на самоинкриминачки изјави, кои се незаконски поради таа грешка, пред фазата на судење.²⁶⁶

Правото на слободен избор на бранител е гарантирано во чл. 5 од ЗКП на Хрватска и чл. 6, став 3 (в) од ЕКЧП и претставува една од најважните претпоставки за заштита на лицата кои се осомничени дека сториле одредено кривично дело, или веќе се обвинети за тоа. Изборот на бранителите се заснова на однос на доверба помеѓу бранителот и обвинетиот. При слободниот избор на бранител, максимално се почитува волјата на обвинетиот, на кого ќе му го довери своето право на одбрана, бидејќи довербата треба да претставува една од најважните компоненти и особини кои го карактеризираат односот меѓу бранителот и обвинетиот. Во согласност со практиката на ЕСЧП, може да се ограничи правото на слободен избор на бранител, во случај доколку бранителот не постапил во согласност со адвокатската професионална

²⁶⁵ Ivičević Karas E., Burić Z., Bonačić M, Unapređenje procesnih prava osumnjičenika i okrivljenika u kaznenom postupku: pogled kroz prizmu europskih pravnih standarda, Hrvatski ljetopis za kaznene znanosti i praksu, vol. 23, broj 1/2016, стр. 43

²⁶⁶ Dr. sc. Laura Valković, Pravo na pristup branitelju u svjetlu presude Dvorski protiv Hrvatske, Hrvatski ljetopis za kaznene znanosti i praksu, 2016, стр.357

етика, доколку бил осомничен за истото кривично дело, или доколку не ги почитувал одредбите од Законот за кривичната постапка.²⁶⁷

Неопходно е да се осврнеме на сложеноста и мултидимензионалноста на правото на пристап до бранител, чија улога е исклучително важна во почетната фаза на кривичната постапка, а особено при испрашувањето на осомничените. Во компаративното право, дури постојат системи кои пропишуваат задолжителна одбрана при секое испрашување од страна на полицијата (на пример, италијанскиот закон). Хрватскиот закон, до донесувањето на новиот закон за кривична постапка од 2008 година, ја условува со присуство на бранител, употребливоста на евиденцијата од полициските испрашувања како доказ во кривичната постапка. Меѓутоа, ако тргнеме од почетната точка, дека обвинетиот како субјект на кривичната постапка, има право да одлучи дали и во која мера ќе ги користи своите права, како и правото на бранител, доаѓаме до заклучок дека ситуациите со задолжителна одбрана не треба да се поставуваат премногу широко.²⁶⁸

Додека задолжителната одбрана следува на секое полициско испрашување, без разлика дали се работи за осомничен или уапсено лице, значително се прошири постојниот концепт на задолжителна одбрана. Обврзувачката одбрана при полициско испрашување на секој уапсен или притворен, би можела да се оправда со особено чувствителната ситуација во која се наоѓа секое од лице лишено од слобода.²⁶⁹

Прифаќањето на многу поширок концепт на задолжителна одбрана од моментално постоечкиот, би барал темелно реструктурирање на постоечкиот одбранбен механизам по службена должност, кој преку пресудите на Република Хрватска во предмети Маџер, Шебаљ и Дворски се покажал како проблематичен. Дополнително, обезбедувањето на ефективно остварување на правото на бранител е условено со добро замислен и функционален систем на бесплатна правна помош. Повредата на тој сегмент од правото на бранител била причина Хрватска да биде осудена пред Европскиот суд за човекови права права уште со пресудата во случајот Прежец против Хрватска. И покрај законските интервенции кои следеа, постојното

²⁶⁷ Исто, стр.345

²⁶⁸ Rohne, Ines, *Notwendige Verteidigung und Verteidigerbeordnung im Ermittlungsverfahren*, Duncker & Humblot, Berlin, 2011, стр. 96

²⁶⁹ Dr. sc. Elizabeta Ivičević Karas, *Pomicanje granica prava na branitelja pod utjecajem europskog kaznenog prava*, Hrvatski ljetopis za kazneno pravo i praksu, 2015, стр.380

уредување на бесплатна правна помош продолжува сериозно да трпи критики, пред сè поради фактот што, ова право може да се оствари во истрагата, но не и во процесот на истражувањето, поради бирократизираната постапка за утврдување на ова право.²⁷⁰

Баер критички разгледувајќи го правниот концепт на информативни разговори, што и денес е прифатено во хрватското кривично процесно право, предупреди дека „можноста за користење службени белешки во кривичната постапка кои содржат известувања“ и покрај издвојувањето на службените белешки, „води до значителна девалвација (губење на практичната вредност) на многу прописи на ЗКП, кои треба да служат за заштита на човековите права на обвинетите и другите лица во кривичната постапка“.²⁷¹

Судската практика на Салдуз дава јасност за бројни прашања во врска со пристапот до правна помош, иако неколку случаи се однесуваат на спецификите за тоа како адвокатите треба да се избираат. Член 6 ст.3 точка в од ЕКЧП наведува дека, секој обвинет за кривично дело има право „лично да се брани или преку правна помош по сопствен избор“. Ова се применува во фазата на предистражна постапка, како и на судење. Прашањето за избор на правно застапување било директно упатено од ЕСЧП во Дворски против Хрватска. Судот зборуваше за хиерархија на заштита според правото на пристап до правна помош, при што одбивањето на пристап е посериозно од одбивање на избор на адвокат. Кога станува збор за одбивање на избор, задачата на Судот е да оцени дали, во светлината на постапката во целина, правата на одбраната биле негативно засегнати до тој степен, што ќе ја поткопа нивната севкупна правичност. Во врска со фактите во Дворски, на апликантот му бил овозможен пристап до адвокат од неговото прво испрашување, но не, како што тврдеше, неговиот избор на адвокат. Доставениот адвокат беше поранешен началник на полицијата од локалната област. Судот најпрво, бараше релевантни и доволни

²⁷⁰ Đurđević, Zlata, Rekonstrukcija, judicijalizacija, konstitucionalizacija, europeizacija hrvatskog kaznenog postupka V. novelom ZKP/08: prvi dio?, Hrvatski ljetopis za kazneno pravo i praksu 2(2013), стр. 352

²⁷¹ Bayer, Vladimir, Zakonik o krivičnom postupku, Informator, Zagreb, 1968, стр.262

основи за прескокнување на изборот на апликантот. Не наоѓајќи основи, се префрли на утврдување на повреда на севкупната правичност на постапката во случајот.²⁷²

Постоечката литература утврди дека присуството на активен адвокат во полицискиот разговор е неопходно, заради ефективна заштита на правото на правен совет и правото на правично судење. Европските директиви и судската практика на ЕСЧП јасно го утврдија овој факт, со случаи како Дворски, наведувајќи дека дури и појавата на лоша волја од страна на полицијата во овој процес, може да ја поткопа доброволноста на која било дадена изјава. Поради овие причини, потребен е транспарентен, отворен, информиран систем на селекција за да се осигура дека притвореникот ќе биде информиран за правото на избор на бранител, во врска со обезбедување на какви било информации за време на полициско интервју, или соработка со какви било други полициски процедури.²⁷³

Правото на одбрана на секој обвинет за сторено кривично дело е гарантирано со чл. 6. став 3 (в) од ЕКЧП и е основно човеково право и едно од основни карактеристики на начелото на правично судење. Брз пристап до адвокат во најраните фази на постапката претставува важна противтежа на ранливоста на осомничениот во полициски притвор, обезбедува фундаментална заштита од принуда и лошо постапување со осомничените од страна на полицијата и придонесува за спречување на неправилности во судските постапки и исполнување на целите пропишани во чл. 6 од ЕКЧП, особено еднаквост на оружјата меѓу државните органи и обвинетите.

Независното судство и начелото на правично судење во едно демократско општество ја вклучува и еднаквоста на ресурсите на странките во постапката. Правото на бранител не е резервирано само за одредена фаза од кривичната постапка, туку подеднакво се применува и во претходна постапка и на рочиште и во постапката по повод правните лекови, во согласност со особеностите што ја карактеризираат секоја фаза. Прелиминарната постапка, особено полициската истрага е фаза, во која што се определува понатамошниот тек на кривичната постапка, поради што има потреба од заштита на правата на осомничениот.

²⁷² Yvonne Daly, Vicky Conway, Selecting a lawyer: the practical arrangement of police station legal assistance, *Journal of Law and Society*, 2021, стр.621

²⁷³ Исто, стр.643

Почитувањето на правото на осомничениот на одбрана и пристап до адвокат, претставува исклучително важен предуслов за осигурување правичност на постапката во целина. Во одредени околности, се јавува потреба за ограничување на правото на пристап до бранител, сепак таквите ограничувања не смеат да доведат до повреда на основните права на одбраната.

Иако Република Хрватска во неколку наврати била осудена за кршење на правата за пристап до бранителот за време на полициското испрашување, сепак, важен чекор на ова поле е направен со последната измена на ЗКП во 2017 година. На тој начин националното законодавство е усогласено со барањата поставени, од една страна со Директивата за правото на пристап до адвокат и стандардите донесена во судската практика на ЕСЧП од другата страна. Правото на стручна помош на бранителите како дел од остварувањето на правото на правично судење во кривичните предмети е исклучително важно, бидејќи стручната помош е механизмот кој има тенденција да ја отстрани почетната нееднаквост меѓу државата и обвинетиот во кривична постапка.

Бранителот, помагајќи да се исполни функцијата на одбрана на обвинетиот, го ослободува судот од потребата да се грижи за таа функција, така што придонесува за почитување на начелото на непристрасност на судот.²⁷⁴

Сумирајќи ги резултатите од правната анализа и истражувањето на судските случаи од ЕСЧП, за правото на пристап до бранител на осомничениот и одредбите од Директивата на Европската Унија за правото на достапност до бранител на осомничениот, произлегува дека, основниот и најважен критериум за разграничување на фер и непристрасна постапка од незаконска и постапка базирана на непочитување на правата на осомничениот е раниот пристап до бранител, уште пред првото полициско сослушување.

Во случајот *Ibrahim v. Turkey*, Судот од Стразбур, недвосмислено, преку одлуката на Големиот судски совет и покрај големиот број на издвоени мислења од страна на судиите кои одлучуваа по предметот, покажа дека правото на пристап до бранител е неприкосновено право и смее само во исклучително околности, стриктно

²⁷⁴ Крапас, D., *Kazneno procesno pravo Prva knjiga: Institucije, Narodne novine, Zagreb, 2015, стр.179*

и јасно прецизирани, да биде предмет на ограничување. Во однос на првите тројца жалители, Судот утврди дека нема повреда на член 6 ст.3 точка в од ЕКЧП, односно, ограничувањето на нивното право на пристап до адвокат било оправдано, заради можност да се загрозе јавната безбедност, здравјето, животот, физичкиот интегритет на граѓаните, како и нивниот имот од поголем обем, односно да се влијае на ефикасноста на водењето на кривичната постапка, бидејќи првите тројца апликанти осомничени за тероризам, можеле, преку нивниот бранител да ги известат останатите членови на терористичките келии за преземените дејствија од страна на истражните органи и на тој начин да ја осуетат кривичната постапка и истражувачкиот процес.

Ваквата одлука на Големиот судски совет наиде на издвоени мислења од вклучените судии во донесувањето на одлуката. Основната нивна максима беше поставување на прашањето: „Каква поврзаност има правото на осомничените да имаат пристап до бранител, со можноста да се загрози постапката која се води против нив, односно да предизвикаат сериозни безбедносни ризици по јавната безбедност? Зарем бранителот ангажиран од нив не би бил свесен за ризиците да биде обвинет за соучесништво и тероризам, доколку се впушти во таква авантура?“

Овој дел од судската одлука заслужува понатамошно темелно научно истражување и утврдување на јасни насоки, дали овој дел од судската пракса на ЕСЧП треба да биде темел за донесување одлуки во слични предмети.

Вториот дел од пресудата, се однесува на четвртиот жалител, каде што е утврдена повреда на чл.6 ст.3 т.в од ЕКЧП. Имено, неговата улога, првично на сведок, а потоа на осомничен во постапката, не соодветствува со основните начела на правично и фер судење и максимално уважување на правата на одбраната. Самоинкриминирачките изјави кои четвртиот жалител ги дал во улога на сведок, биле искористени како главен доказ во донесувањето на пресудата против него. Судот останал на ставот дека, без присуство на бранител во полициска станица, при обавување информативни разговори, кои потоа стануваат главен доказ против обвинетиот, не може да се заснова ниту една пресуда. Улогата на бранителот е да го заштити осомничениот од наведувачките полициски испитувања и да ја зацврсти одбраната уште во најрана фаза од кривичната постапка.

Пристапот до правдата и утврдувањето на фактичката состојба не може и не смее да биде на штета на правата на одбраната. Овој факт бил утврден во случајот *Magee v. United Kingdom*, каде што ЕСЧП утврдил повреда на правото на пристап до бранител и нечовечки услови за полициско испитување во полициската станица Каслеринг. Недозволувањето на право на бранител уште пред првото полициско испитување и нечовечките услови за задржување и испрашување, беа доволни осомничениот да даде инкриминирачка изјава, која потоа како главен доказ ќе биде основа за донесување осудителна пресуда. ЕСЧП утврдил повреда на постапката преку утврдување повреда на чл.6 ст.3 од ЕКЧП, односно недозволување пристап до бранител.

Не само што треба да им биде овозможен пристап до адвокат на осомничените, туку треба да им биде овозможено и правото слободно да го избираат својот адвокат. Во случајот *Dvorski v. Croatia*, Судот во Стразбур утврдил повреда на одредбите од ЕКЧП, бидејќи на осомничениот *Ivan Dvorski* не му било дозволено да избере бранител по свој избор, туку адвокат кој му го доделила полицијата, кој всушност бил поранешен началник во полицијата. Обвинетиот имал право во рок од 30 дена од донесувањето на пресудата на ЕСЧП, да бара повторување на постапката пред домашниот суд, со запазување на сите напатствија содржани во пресудата на ЕСЧП.

ГЛАВА 3

КОМПАРАТИВЕН ПРЕГЛЕД НА ПРАВОТО НА ДОСТАПНОСТ ДО БРАНИТЕЛ ВО ЗЕМЈИ-ЧЛЕНКИ НА ЕВРОПСКАТА УНИЈА

Политиките за криминал и кривичната правда сè повеќе ги преминуваат јурисдикционите граници. Како што забележа Карстед, криминалните политики „патуваат“, и тие „сè повеќе“ патуваат во транснационален и глобален институционален контекст.²⁷⁵ Овој „увоз“ и „извоз“ на политиките за криминал и кривичната правда вклучува толкување и реинтерпретација и на специфичните политики и на контекстите во кои тие функционираат и се (погрешно) разбрани - правните процедурални традиции, улогите и функциите на правниот персонал, дневните рутини и практики на кривичната правда и начините на кои тие се информираат и влијанието врз нив на постоечките правни култури. Трансферот на криминалот и политиките на кривичната правда никаде не е поочигледен како во и помеѓу земјите-членки на Европската унија. Сепак, разновидноста на правните традиции и културните и институционалните разлики значи дека, за да се разбере како функционираат криминалните процеси, потребно е да постојат цврсти гаранции дека се почитуваат минималните стандарди, што е тешка и сложена задача.²⁷⁶

Признавајќи дека повеќето иницијативи на ЕУ за кривичната правда се однесуваат на спроведувањето на законот, Европската комисија го насочи своето внимание на потребата од заеднички стандарди за заштита на оние кои се осомничени или обвинети за криминал. Во 2003 година, Комисијата издаде Зелена книга, Процедурални заштитни мерки за осомничените и обвинетите во кривичната постапка низ Европската унија со цел да се воспостават минимални заштитни мерки за осомничените и обвинетите во ЕУ. Воспоставувањето минимални заштитни мерки беше опишано како „неопходна противтежа на мерките за судска соработка кои ги зголемија овластувањата на обвинителите, судовите и истражните службеници“. Ова се сметаше за суштински елемент на политиката на взаемно признавање бидејќи, за

²⁷⁵ S. Karstedt, „Durkheim, Tarde and beyond: the global travel of crime policies“, in T. Newburn and R. Sparks, *Criminal Justice and Political Cultures*, Cullompton, Willan, 2004, стр.18

²⁷⁶ Ed. Cape, Jacquelin Hodgson, Ties Prakken, Taru Spronken, *Suspects in Europe: Procedural rights at the Investigative stage of the criminal process in the European Union*, Intersentia Antwerpen – Oxford, 2007, стр.1

меѓусебното признавање да биде ефективно, треба да постои взаемна доверба, не само меѓу земјите-членки, туку и од делот на правниот персонал кој донесува одлуки во насока на заемно признавање на политиките и законодавството. Минималните стандарди, пак, ќе го „нагласат степенот на усогласеност“ помеѓу казнено-правните системи на земјите-членки и ќе ја зајакнат севкупната цел на политиката за слобода на движење во ЕУ.²⁷⁷

Всушност, важноста на кривичната постапка и издигнувањето на обвинетиот како централна фигура заради која постои и се остварува целта на водењето на постапката, започнува во истражната фаза од кривичната постапка. Значењето на истражната фаза на кривичниот процес во разбирањето на начините на кои и степенот до каде, националните казненоправни системи даваат ефект на правата на правично судење, е основ за истражување на правната заштита на лицата осомничени за криминал. Различните културни и историски пристапи и сфаќања за истражната фаза на кривичниот процес и нејзиниот однос со другите фази, особено со судењето, имаат сериозни импликации врз националните политики и политиките кои се водат во Европската Унија, како и врз одлуките донесени од правниците во рамките на различни држави на ЕУ. Сепак, ова е област во однос на која има релативно малку компаративни истражувања и во која информациите честопати се премногу лесно достапни.²⁷⁸

На едно ниво, прилично е лесно да се дефинира улогата на одбраната на начин кој се однесува на која било од јурисдикциите што се испитуваат: да се дејствува во најдобар интерес на клиентот. Иако во многу јурисдикции улогата се враќа многу подалеку, можно е да се лоцира оваа концепција во член 6 на ЕКЧП за правото на лицето обвинето за кривично дело да се брани „лично или преку правна помош по сопствен избор“. Меѓутоа, откако ќе биде подложена на проверка, оваа навидум едноставна концепција, наскоро станува многу посложена. Во некои јурисдикции (на пр., Холандија, и Англија и Велс) улогата на адвокатот директно произлегува од правото на обвинетиот да се брани сам.

²⁷⁷ Исто, стр.3

²⁷⁸ S. Field and A. West, „Dialogue and the Inquisitorial Tradition: French Defence lawyers in the Pre – Trial Criminal Process“, 14 Criminal law Forum, 3 2003, стр.261

Поширокиот контекст во кој функционира адвокатот е исто така важен за нивната правилна улога. Правото на помош од адвокат во фазата на истрага, а особено на правен совет пред, или за време на полициското испрашување, е ограничено во многу јурисдикции. Надвор од основното ограничување, постојат дополнителни релевантни прашања. Какво право има адвокатот на доказите обезбедени во текот на истрагата? До кој степен адвокатот може самостојно да истражува и какви, доколку ги има, истражните овластувања има? Дали адвокатот е подложен на ограничувања со кого може да зборува? Колку, ако воопшто, адвокатот може да влијае врз истрагата на полицијата, обвинителот или судијата? Во Англија и Велс, а во поново време и во Италија, адвокатот е одговорен за составување на случајот на одбраната независно од обвинителството, но има малку, доколку ги има, овластувања во овој поглед и во случаите за правна помош, ограничени ресурси за тоа. Во Германија, одбраната може да му предложи истраги на обвинителот, или на судијата на претходна постапка, но таквите барања може да бидат одбиени без причина и без право на жалба.²⁷⁹

Порано видовме дека концепциите за правилната улога на адвокатите на одбраната, кога се разгледуваат на ниво кое е различно од минималното поимање, се и сложени и оспорени. Постои посебна тензија помеѓу должноста на адвокатите кон нивните клиенти и нивната обврска за правилно спроведување на правдата, тензија која останува нерешена во повеќето јурисдикции. Предмет на сериозна анализа е степенот до кој мерките за кои се смета дека се во интерес на истрагата, или правилното спроведување на правдата, можат да го поткопаат односот адвокат-клиент на повеќе различни начини.²⁸⁰

Преку истражувањето на компаративниот аспект на правото на пристап до бранител од страна на осомничениот, ќе се утврди можноста за унапредување на правата на одбраната во сите фази од кривичната постапка. Преку утврдувањето колку е испочитувано правото на пристап до бранител во односните земји-членки на ЕУ, временскиот период на задржување на уапсените лица, ќе се утврди правецот, кој преку директивата на ЕУ за достапност до бранител ќе донесе нова светлина во

²⁷⁹ J. Hodgson, *French Criminal Justice: A Comparative Account of the Investigation and Prosecution of Crime in France*, Oxford, Hart Publishing, 2005, стр.19

²⁸⁰ Tata and A. Peterson, *Expenditure on Criminal Legal Aid: Report on a Comparative Pilot Study of Scotland, England and Wales and the Netherlands*, Glasgow, University of Strathclyde, 1997, стр.63

поимањето и практикувањето на правата на осомничениот во казнената постапка низ законодавствата на земјите од Европската Унија.

3.1 Правото на достапност до бранител на обвинетиот во кривичната постапка во Белгија

3.1.1 Односот помеѓу бранителот, полицијата, обвинителството и истражниот судија како основ за унапредување на правата на обвинетиот

Белгија, мала и отворена мултикултурна транзитна земја во срцето на Европа, земја домаќин на главните институции на Унијата, која отсекогаш се гордеела што е земја-членка основач на Европската Унија. Политичката елита на Белгија секогаш, срдечно ги поздравувала и со нетрпение ги спонзорирала иницијативите на ниво на Европската унија.²⁸¹

Во својата суштина, истражната фаза во кривичната постапка според белгиското право останува темелно инквизиторска. (Францускиот) Законик за кривична постапка (ККП) од 1808 година, усвоен од Белгија за независноста во 1830 година, бил компромис помеѓу предреволюционерното право и правниот модел елабориран во револуционерниот процес. Фазата на судење е јавна и усна и иако судијата што ќе претседава ќе ја бара вистината на инквизиторен начин, многу од принципите на акузаторната постапка се применуваат во процесот. За фазата пред судење, а особено за кривичната истрага, беа обновени механизмите на Кривичната наредба од 1670 година, изменета со амандман од 8 октомври 1789 година. Предистражната фаза на постапката била писмена, неконтрадикторна и тајна.²⁸²

Оригиналниот систем претпоставуваше таканаречена судска истрага од истражен судија, под надзор на кривичниот совет на Апелациониот суд. Моќниот истражен судија е непристрасен судија, кој спроведува истрага на независен начин, барајќи и инкриминирачки и ослободителни факти и изјави. Тоа би требало да биде важна гаранција за правичен третман на осомничените. Во пракса, оваа постапка е ограничена на најсериозните случаи и на оние каде што се неопходни многу сериозни прекршувања на човековите права. Повеќето кривични истраги се нарекуваат

²⁸¹ L. Dupont and F. Hutsebaut, *Restorative justice between future and past*, Leuven, University press, 2001

²⁸² H. D. Bosly and D. Vandermeersch, *Criminal procedure law*, Bruges, La Charte, 2005, стр.13

„прелиминарна истрага“ што ја спроведува јавното обвинителство. Во 1998 година оваа фактичка состојба доби правна потврда во членот 28 од ЗКП.²⁸³

Формално, Законот за кривична постапка се занимава со функцијата на судската полиција, а не со полициските служби како институции во нивното современо значење. Истиот ја доделува функцијата на судската полиција во рацете на истражните судии и јавните обвинители. Тоа значи дека полициските службеници не водат кривични истраги самостојно. Тие секогаш постапуваат под надзор и одговорност на јавниот обвинител или истражниот судија. Сепак, и во двата типа на истражни дејствија, обвинителите и истражните судии го делегираат најголемиот дел од практичната работа на полицијата. ЗКП определува ограничен број на клучни истражни дејствија кои истражниот судија мора лично да ги изврши, како што е првото интервју на осомничено лице во притвор, или разговор со сведок кој сака да остане целосно анонимен.²⁸⁴

Неодамнешните статутарни случувања, под силно влијание на домашната судска пракса и јуриспруденцијата на Европскиот суд за човекови права, воведоа нови права за одбраната и ѝ доделија права во претходната фаза од постапката. Законодавците признаа дека традиционалниот закон, дека истражната фаза е само подготовка и дека вистинското прашање е фазата на судење во која одбраната има воспоставена правна положба, стана неодржлива. Многу истраги не доведоа до судење, но сериозно влијаеја на животите на луѓето многу години потоа. Понатаму, со исклучок на судењата на поротата за најтешките дела, практичната тежина на кривичната постапка јасно се префрли на истражната фаза. Самото судење е сведено на дебата врз основа на списите на случајот и за прашањата за казните. „Принципот на непосредност“ никогаш не бил високо рангиран во белгиската кривична судска практика. Тоа значеше дека мораше да се зајакне правната положба на одбраната во истражната фаза.²⁸⁵

Процесот на реформи е забрзан со фактот што клучните членови од Европската конвенција за човекови права, како што ги толкува ЕСЧП и

²⁸³ R. Verstraeten, Companion to criminal procedure, Antwerpen, Maklu, 2005, стр.251

²⁸⁴ Jan Fermon, Frank Verbruggen, Stef De Decker, The Investigative stage of the criminal process in Belgium, Intersentia Antwerpen – Oxford, 2007, стр.31

²⁸⁵ Исто, стр.32

Меѓународниот пакт за граѓански и политички права, се сметаат за самоизвршливи во Белгија. На пример, одлуката на ЕСЧП доведе до воведување, во Законот за притвор пред судење од 1990 година, на правото на адвокатите на одбраната да имаат пристап до списите на случајот каде што е уапсен осомничениот. Разгледувањето на досието е можно еден или два дена пред појавувањето на уапсениот пред Кривичниот совет на судот, кој одлучува за потврдување на првично приведување наложено од истражен судија и за месечно разгледување на притворот.

Други важни измени се направени на ЗКП со Статутот од 12 март 1998 година „за подобрување на кривичната постапка во фазата на прелиминарната истрага и судската истрага“. За разлика од одбраната, обвинителството имало пристап до досието во секое време од истражната фаза на кривичната постапка и секогаш можело да бара дополнителни истражни мерки од истражниот судија. Најважната иновација во Статутот од 1998 година била давање слични права на другите страни (осомничените и нивните адвокати, но и жртвите, или понекогаш дури и заинтересираните трети лица).²⁸⁶ Сега можат да бараат и од истражниот судија: да спроведе дополнителни истраги. Одбивањето од страна на истражниот судија е предмет на жалба до Кривичниот совет на Апелациониот суд, кој е специјализиран за надзор над истраги. Истражниот судија им овозможува на обвинетите и нивните адвокати пристап до досието, со слична можност за жалба против одбивањето.

Колку и да се важни овие реформи, сепак, недоследностите се појавуваат од фактот што обвинителството и одбраната не се ставаат на рамноправна основа. По завршувањето на притворот, осомничените можат да добијат пристап до списите на предметот доколку тоа го одобрат истражниот судија или главниот обвинител. Реформата од 1998 година го вовеле правото да се бара пристап, што секако се разликува од апсолутното и безусловно право на пристап што го ужива јавното обвинителство. Пристапот до досието е одобрен само во определено време, додека обвинителот може да го копира досието во секое време. Генералниот обвинител има дискреционо овластување да им дозволи на другите страни да земат копии од списите на случајот, но не може да се поднесе жалба против одлуката на генералниот обвинител.

²⁸⁶ O. Klees and D. Bosquet, Overview of the improvements in the rights of of the defence after the Franchimont – reform, Formation permanente Universite – Palais, 2000, стр.199 – 221

Оттука, јасно е дека, иако инквизиторскиот модел на предистражната фаза на кривичната постапка е значително ублажен, неговата суштина останува.²⁸⁷

Во членовите 28 (прелиминарните истраги, спроведени од јавниот обвинител) и 57 став 1 алинеа 2 од ЗКП (судски истраги, спроведени од истражен судија) сè уште експлицитно стои дека истрагата е тајна. Главната причина е, се разбира, тоа што тајноста е тактички целисходна за истражителите. Тоа е, исто така, оправдано со аргументот дека треба да се заштити приватноста на сите засегнати во истрагата, а особено на осомничените кои биле ослободени од истрагата, жртвите или другите ранливи лица (како малолетници).

Парламентот сепак, сметаше дека во модерна, отворена демократија, апсолутната тајност стана нереална и несоодветна, особено во случаи од висок профил. Според него, соодветните информации обезбедени од официјалните портпароли се претпочитани од претходната ситуација на селективни протекувања и откритија. Чл. 28 од ЗКП во став 1 наведува дека истрагата е тајна, но во став 3 му дозволува на обвинителот да го информира печатот кога тоа го бара јавниот интерес. Меѓутоа, таквите изјави за печатот треба да ја земат предвид презумпцијата на невиност, правата на сите страни и обврската за почитување на приватниот живот и достоинството на сите страни. Доколку е можно, имињата на инволвираните лица не треба да се откриваат. Според принципот на еднаквост на оружјата, а со оглед на ефектот што може да го имаат јавните откритија за осомничениот и случајот, според член 4, му се дозволува на адвокатот на одбраната да зборува пред новинарите, под исти услови доколку тоа го бара интересот на клиентот. Создадени се различни видови хибридни системи, според кои е неопходна одредена судска интервенција, но без тоа да биде вистинска судска истрага. Членот 28 од ЗКП, на пример, создаде таканаречена „мини судска истрага“.²⁸⁸

Така, во најголем дел од случаите, акцентот се префрли од истражниот судија (независен и непристрасен судија) на обвинителите на јавното обвинителство. Меѓутоа, ова не треба да се гледа како еволуција кон пообвинителски модел. Напротив, сите карактеристики на инквизиторскиот модел, важат и за

²⁸⁷ H. D. Bosly and D. Vandermeersch, *Criminal procedure law*, Bruges, La Charte, 2005, стр.352

²⁸⁸ C. Van den Wyngaert, *Criminal law, criminal procedure and international criminal law*, Antwerp, Maklu, 2003, стр.787,788

прелиминарната истрага што ја спроведува јавниот обвинител. Како што беше наведено претходно, осомничените имаат помалку права во прелиминарната истрага отколку што би имале во судската истрага. Бидејќи тие вклучуваат помалку јасни или експлицитни прекршувања на основните права, ЗКП не смета дека е неопходно да се предвидат формални постапки што ќе му овозможат на лицето да побара пристап до досието или да побара дополнителни истраги. Сè се случува на понеформален начин и обвинителот има значителна дискреција да одлучува за текот на истрагата. Истражните или обвинителските одлуки не подлежат на жалба. Тоа значи дека, странките можеби ќе треба да чекаат до вистинското судење на главна расправа за да добијат пристап до досието и да побараат дополнителни истражни дејствија.²⁸⁹

Во Белгија едно лице може да биде лишено од слобода по три главни основи: административен притвор, судско апсење и со цел да се доведе на сослушување. Членот 16 од Законот за притвор пред судење од 1990 година ги утврдува условите под кои истражниот судија може да издаде налог за апсење против некое лице.²⁹⁰

Иако Законот конкретно вели, дека притворот не може да се користи како форма на непосредна казна, или да му се изрече на осомничен, речиси е неизбежно полицијата да го смета притворот пред судење како средство за добивање признание. Понатаму, притворот им овозможува на полицијата и на истражниот судија попогодно да ги спроведуваат своите истраги: осомничениот им е на „располагање“ во затворот, наместо секој пат да биде повикан на сослушување.

Доколку постои осомничен, истражниот судија мора да го интервјуира пред да го издаде налогот за апсење. Во налогот за апсење мора да се наведат причини, како во однос на сериозните индиции за вина, така и во однос на апсолутната неопходност за јавната безбедност да одреди мерка притвор. Колку и да се важни овие формални барања, нивната практична вредност е сериозно поткопана поради отсуството на правна помош за време на разговорот од страна на истражниот судија и неможноста да се контактира со адвокат на одбраната пред ова интервју. На многу осомничени им е тешко да ја проценат точната улога на судијата и разликата помеѓу тој судија и останатата машинерија на спроведување на законот, на која осомничениот во оваа

²⁸⁹ F. Schuermans, *Dark clouds gathering over the Belgium criminal procedure landscape*, Panopticon, 2005, стр.49

²⁹⁰ R. Verstraeten, *Companion to criminal procedure*, Antwerpen, Maklu, 2005, стр.501

фаза веројатно ќе пристапи со длабока недоверба. Комбинацијата на временски ограничувања, рутина и страв дека пропустите би ги поништиле налозите, резултира со тоа што налозите за апсење често стануваат стандардизирани форми со формални и стереотипни клаузули, во кои се прави мал напор да се навлезе во деталите за конкретните околности.²⁹¹

Повеќето осомничени се задоволуваат со резимето, затоа што не ја сфаќаат важноста што ќе му се додава на процесот во подоцнежните фази од кривичната постапка. Понатаму, бранителот не може да присуствува на сослушувањата кај полицијата или истражните судии.²⁹²

Затоа, степенот на заштита на доказниот интегритет на изјавите на осомничените е низок. Ова е особено така при првите разговори од страна на полицијата и истражниот судија, кога најголеми временски ограничувања важат за истражителите. Во оваа фаза, на осомничените не им е дозволено да контактираат со своите адвокати, така што, не можат да добијат совет, дали да одбијат да го потпишат записникот од нивното испрашување за кој сметаат дека не е точен. Понатаму, неосомничените сведоци се многу помалку чувствителни за крајното влијание на нивните изјави врз доказите во случај против некој друг. Тие полесно ќе ги прифатат небуквалните записи од интервјуто и помала е веројатноста да се вратат во списите на предметот потоа за да ги проверат нивните изјави. Често, тие дури и нема да знаат што се случило со случајот. Сепак, во пракса, изјавите на „неутралните“ сведоци честопати ќе имаат голема тежина како доказ, бидејќи изјавите на осомничените и нивните „сојузници“ автоматски се читаат со претпазливост и неизбежно се смета дека служат само за себе.²⁹³

Членот 47 ст.1 точки а и в од ЗКП предвидува дека, сите лица кои се сослушани, без разлика дали се осомничени, или како сведоци, треба да бидат известени пред сослушувањето дека: можат да бараат сите поставени прашања и сите дадени одговори да бидат запишани со прецизни зборови кои биле изговорени; тие

²⁹¹ Jan Fermon, Frank Verbruggen, Stef De Decker, *The Investigative stage of the criminal process in Belgium*, Intersentia Antwerpen – Oxford, 2007, стр.37,38

²⁹² A. Sadzot, *Equality of arms and adversariality in criminal cases*, Editions du Jeune Barreau de Liege, 1997, стр. 148

²⁹³ Jan Fermon, Frank Verbruggen, Stef De Decker, *The Investigative stage of the criminal process in Belgium*, Intersentia Antwerpen – Oxford, 2007, стр.41

можат да побараат да се спроведе дополнителен чин на истрага, или да се спроведе одредено испрашување; нивните изјави може да се користат како доказ.²⁹⁴ Како општо правило, интервјуерите ќе ги додадат информациите споменати во следниот став од истиот член 47 ст.1 т. в од ЗКП, дека за време на интервјуто, лицата можат да се повикаат на кој било документ што го носат со себе. Тие можат да бараат овие документи да се додадат во досието. Бидејќи интервјуерите обично не се снимаат на лента, многу е тешко да се контролира ефективност на должноста да се информираат лицата за нивните права.²⁹⁵

Секој полициски извештај ќе започне со претходно форматиран текст на член 47 од ЗКП, но тешко е да се открие дали и како информациите биле ефективно дадени и дали се соодветно разбрани. Одвреме-навреме се поставува прашањето, на адвокатите да им се дозволи да помагаат при сослушувањето на сведоците, а извештаите на Советот на Европа периодично го сугерираат тоа. Сепак, се чини дека предлозите не привлекуваат голема поддршка. Полицијата и некои обвинители стравуваат дека тоа ќе влијае на ефективност на интервјуата. Недовербата кон адвокатите останува силна карактеристика на полициската институционална култура, особено во специјализираните истражни единици.²⁹⁶

Судската практика го призна правото на молчење, со јасно упатување на член 14.3 од Меѓународниот пакт за граѓански и политички права и член 6 од ЕКЧП толкувани од ЕСЧП. Сепак, полициските детективи немаат обврска да ги информираат лицата кои ќе бидат на разговор дека имаат право да молчат.²⁹⁷

Осомничените или обвинетите, исто така, имаат право да останат целосно пасивни и немаат обврска да соработуваат со правосудните органи. Во принцип, „пасивниот“ став не треба да има негативни последици за обвинетите. Меѓутоа, во фазата на предистражна постапка, недостигот на соработка, многу често се користи како аргумент за приведување на обвинетиот. Доколку осомничените не соработуваат, обвинителите ќе укажат дека мора да бидат спречени да уништуваат

²⁹⁴ H. D. Bosly and D. Vandermeersch, Criminal procedure law, Bruges, La Charte, 2005, стр.381

²⁹⁵ R. Verstraeten, Companion to criminal procedure, Antwerpen, Maklu, 2005, стр.267

²⁹⁶ Jan Fermon, Frank Verbruggen, Stef De Decker, The Investigative stage of the criminal process in Belgium, Intersentia Antwerpen – Oxford, 2007, стр.44

²⁹⁷ C. Van den Wyngaert, Criminal law, criminal procedure and international criminal law, Antwerp, Maklu, 2003, стр.599

или манипулираат со докази, да договараат со трети лица, па дури и може да тврдат дека осомничениот има поголема веројатност да побегне. Сето ова е основа за продолжување на притворот. Теоретски, пасивната природа, или целосното отсуство на осомничените не ги ослободува истражните судии од обврската да постапуваат на избалансиран начин, барајќи и инкриминирачки и ослободителни докази. Во пракса, особено во постапките во отсуство, ниту полицијата, ниту судиите, немаат тенденција да вложуваат многу енергија во потрагата по ослободителни докази самоиницијативно. Се чини дека улогата на одбраната е клучна за привлекување на нивното внимание на поволните елементи, или за укажување на слабостите во обвинителскиот случај. Во фазата на судење, недостигот на соработка може да го смета судијата како отсуство на разумно објаснување за однесувањето на осомничениот. Во систем каде што интимното убедување на судијата е одлучувачко, тоа може да доведе до многу сериозни последици.²⁹⁸

3.1.2 Улогата на бранителот во истражната фаза од кривичната постапка

Осомничените имаат општо право да им помага адвокат, но во случај на апсење, само по разговорот со истражниот судија кој претходи на издавањето налог за апсење. Расправата меѓу осомничениот и судијата во однос на одлуката дали да се издаде налог за апсење е контрадикторна до степен до кој самите осомничени ќе можат да тврдат дека налогот не треба да се издава при разговор со истражниот судија.²⁹⁹

Во одлуката од 14 декември 1999 година, белгискиот Врховен суд одлучи дека член 14, ст.3 алинеи б и г од Меѓународниот пакт за граѓански и политички права и член 6, ст.3 точка в од ЕКЧП, не се применуваат во интервјуа за време на истражната фаза на кривичниот процес.³⁰⁰

Врховниот суд нагласи дека судењето во целост мора да биде фер. Само ако повредата на ЕКЧП во фазата на истрага би ја загрозила правичноста на постапката во целина, може да се повикате на ЕКЧП. Од практична гледна точка, тоа значи дека контактот меѓу адвокатите и нивните приведени клиенти ќе бидевозможен во затвор

²⁹⁸ Jan Fermon, Frank Verbruggen, Stef De Decker, *The Investigative stage of the criminal process in Belgium*, Intersentia Antwerpen – Oxford, 2007, стр.44

²⁹⁹ Draft Bill on the Code of Criminal Procedure, Parl St. Kamer 2004-05, No.51-2138/1

³⁰⁰ Cass. 14 December 1999, Arr. Cass., No.678, www.cass.be

само приближно 24 часа по првичното лишување од слобода од страна на полицијата. Има еден исклучок, во брзата постапка, скратена постапка (која треба да доведе до „брзи судења“ и не се користи често), каде што осомничениот е сослушан од јавниот обвинител наместо истражен судија и може да има контакт со адвокатот. Ваквите брзи судења се користат по дискреционо право на обвинителот кога понатамошните истраги (прелиминарна истрага или судска истрага) се чини дека се непотребни. На сослушувањето во Парламентот, членовите на Адвокатската комора го поздравиле Предлог-законот (бр. 51-2138) кој ќе го зголеми пристапот до адвокати за лицата кои се притворени, но признаа дека се целосно неподготвени за систем според кој повеќето адвокати ќе мора да бидат на stand by и имаат многу пофлексибилна агенда отколку што имаат моментално. Не е направена студија, ниту проценка на влијанието на предлозите врз системот за правна помош. Плановите на министерот за правда за реформа на правната помош најдоа на ладно рамо од Фламандската адвокатска комора. Многумина се чини дека стравуваат дека дополнителната бирократија би била непропорционална со оглед на очекуваните придобивки. Инквизиторскиот систем почива на довербата во фазата на истрага, јавните обвинители и полицијата. Надзорот од страна на судиите треба да гарантира дека нема да дојде до злоупотреба од страна на полицијата.³⁰¹

Во текот на целата истражна фаза, обвинителството има значително повеќе пристап до доказите, отколку одбраната. Без разлика дали го спроведува обвинителот или истражниот судија, првиот секогаш има постојан пристап до досието. Ова му овозможува на јавниот обвинител, во секое време да бара истражни иницијативи (без тоа да биде обврзувачко за истражниот судија или за кривичниот совет) и активно да влијае на текот на истрагата. За сите видови одлуки на истражниот судија (како што е одлуката за укинување на притворот или замрзнување на имотот), судијата треба да го извести обвинителот и одлуката не стапува во сила, сè додека рокот за жалба на обвинителот до кривичниот совет не помине. Жалбата на јавниот обвинител обично ги суспендира одлуките кои се поволни за обвинетите.

Можноста одбраната да има многу ограничен пристап до списите на предметот беше воспоставена дури во 1998 година. Понатаму, одбраната не може да им помогне

³⁰¹ Jan Fermon, Frank Verbruggen, Stef De Decker, *The Investigative stage of the criminal process in Belgium*, Intersentia Antwerpen – Oxford, 2007, стр.48

на своите клиенти за време на разговорот со полицијата, јавниот обвинител или истражниот судија, додека јавниот обвинител има право да присуствува на секое интервју. Кога истражниот судија од која било причина одлучи да го посети местото на извршувањето на кривичното дело, јавниот обвинител мора да го придружува. Судијата може да одлучи дека и осомничениот треба да биде таму, но на бранителот никогаш не му е дозволено да присуствува. Исклучок од општото правило, јасно под влијание на судската пракса во Стразбур, е постапката за сослушување на анонимни сведоци, според која истражниот судија е присутен со сведокот, а одбраната и обвинителството можат да предлагаат прашања преку телекомуникациски врски.³⁰²

Истражната фаза има многу важно влијание врз фазата на судење. Последново, во основа, се состои од контрадикторна дискусија за доказите што се собрани во предистражната фаза. Судиите во фазата на судење ќе имаат целосен пристап до досието кое е креирано во фазата на претходна постапка. Комбинацијата од сето она што тие го прочитале во досието и она што го слушнале за време на рочиштата во фазата на судење ќе претставува „доказ“ на кој судиите треба да ги засноваат своите одлуки. Изјавите дадени од сведоците во фазата на претходна постапка, на пример, ќе се сметаат за доказ дури и кога сведокот нема повторно да биде сослушан од Судот во фазата на судење.

Правата на одбраната според член 6 од ЕКЧП, сепак, беа повикани за да се тврди дека странките во судењето кои не биле вклучени во фазата на претходна постапка го задржале правото да го покренат прашањето за ништовност. Посебна компликација може да се предвиди кога незаконски прибавените докази кои се исклучени на барање на еден осомничен може да бидат ослободувачки за друг осомничен кој не бил вклучен во постапката во моментот кога биле исклучени доказите. Ова се случи во судење со многу висок профил, а Уставниот суд го укина законодавството што беше усвоено за да спречи „исклучените докази“ да бидат повторно воведени на судењето.³⁰³

Белгија има многу малку правила за докази. Системот се заснова на „интимното убедување“ на судијата за фактите, а судијата вообичаено е

³⁰² Исто, стр.49,50

³⁰³ Constitutional Court, decision No. 86/2002, 8 May 2002, R.W. 2002-03, стр.290, www.arbitrage.be

професионален судија, иако понекогаш поротата добива инструкции од судијата. Совршено е можно судијата да придава поголемо значење на изјавата на сведокот, отколку на признанието.³⁰⁴

Општиот модел на истражната фаза на кривичниот процес во Белгија е, како што беше забележано, инквизиторски, а серијата нови права за обвинетите, суштински не го менува моделот. Ова силно влијае на позицијата на различните страни во постапката. Во белгискиот инквизиторски модел на истражната фаза, еднаквоста на оружјата, протолкувана од аспект на член 6 од ЕКЧП од страна на ЕСЧП, значи дека постои одредена рамнотежа наместо вистинска еднаквост.³⁰⁵

Странките во кривичната постапка се всушност сè, освен еднакви. Обвинителството не е „странка во судски процес“ што може да се спореди со обвинетиот. Уставниот суд во повеќе наврати го препозна специфичниот став на јавното обвинителство, наведувајќи дека суштинската разлика меѓу обвинителот и обвинетиот е во тоа што првиот го застапува јавниот интерес, додека вториот застапува личен интерес. Судот ја потврди традиционалната визија на јавното обвинителство како чувар на интересите на општеството и пресуди дека, фактот што јавниот обвинител има некои обемни овластувања, за сметка на другите странки во истражната фаза, не го прекршува Уставот, толкуван во светлината на меѓународните инструменти за човекови права.³⁰⁶

Обвинителот има доминантна позиција во текот на целата кривична постапка, од почетокот на истрагата до извршувањето на санкциите. Улогата на бранителот во истражната фаза од кривичниот процес првично беше замислена како маргинална. Неоспорната еволуција кон поактивна улога на одбраната е многу скорешна. На важен состанок за правата на одбраната организиран во 1985 година од страна на Адвокатската комора на Лиеж, претседателот на Адвокатската комора рече дека „пописот на правата на одбраната кои не се применуваат во Белгија е изненадувачки“, а друг еминентен правник даде придонес преку наслов: „Адвокатот, фантом?“³⁰⁷

³⁰⁴ R. Verstraeten, Companion to criminal procedure, Antwerpen, Maklu, 2005, стр.875

³⁰⁵ A. Sadzot, Equality of arms and adversariality in criminal cases, Editions du Jeune Barreau de Liege, 1997, стр. 136

³⁰⁶ F. Close, And what about the public prosecution service?, Editions du Jeune Barreau, 1985, стр.97

³⁰⁷ F. Piedboeuf, The lawyer, a phantom?, Editions du Jeune Barreau, 1985, стр.57-78

Ова негодување придонесе за неодамнешната модификација на законот, која донекаде ја прилагоди нерамнотежата помеѓу обвинителството и одбраната. Сепак, инквизиторската и тајната природа на предистражната фаза подвлекува дека соодветните позиции на одбраната и обвинителството остануваат многу различни. Одбраната нема право активно да учествува во истрагите. Ова е последица на принципот на тајност на истрагата. Одбраната не може да биде во контакт со сведоци и *a fortiori* не може да ги интервјуира. Улогата на одбраната е ограничена на соопштување на достапните информации до истражниот судија (во судска истрага), или до јавниот обвинител (во прелиминарните истраги) и да побара да се преземат дополнителни истражни дејствија. Адвокатите на одбраната немаат пристап до своите клиенти во текот на (често клучните) први 24 часа по апсењето. Во овој период обвинителот ги води истрагите и е детално информиран од полицијата за еволуцијата на случајот. Доказите собрани во овој период не се ништо помалку докази од доказите собрани потоа; понекогаш обвинителите и судиите, дури ги сметаат информациите добиени во овој период како поверодостојни, врз основа на тоа што осомничените се фатени на изненадување и немаат време да измислуваат приказна (со помош на нивните адвокати). Постои општо признание дека предистражната фаза има одлучувачко влијание врз фазата на судење, бидејќи доказите врз кои се заснова судењето се токму списите што се составени во истрагите од предистражната фаза. Важната улога на бранителот во фазата на акузаторно судење, не може да го компензира релативното отсуство на бранителот во текот на истрагата.

Белгија сфаќа дека тежината на инквизиторната предистражна фаза на кривичната постапка „во целина“, во споредба со онаа на фазата на контрадикторно судење, значително е зголемена. Таа ги приспособи своите закони на оваа состојба, со тоа што до одреден степен ја зајакна ситуацијата на осомничените, особено кога тие се лишени од слобода. Исто така, додаде некои контрадикторни елементи во судската истрага, но без да ја промени нејзината суштински инквизиторска природа. На одбраната и е дозволено да направи некои „свои позиции“, но судиите на крајот задржуваат огромна дискреција во нивното водење на истрагата. За да ја проверат таа моќ, белгиските законодавци се потпираат на надзор од (други) судии, чија интервенција често може да биде поттикната од одбраната, наместо на активна

одбрана која стои на еднаква основа со обвинителството. Позицијата на одбраната е уште послаба во прелиминарните истраги што ги спроведуваат обвинителите на јавното обвинителство, кои го сочинуваат најголемиот дел од сите кривични истраги. Адвокатите на одбраната, со право или не, сè уште се перцепираат за личности кои имаат негативно влијание, наместо како конструктивни придонесувачи за избалансирано наоѓање на (судската) вистина. Огромната доверба што белгискиот закон, во целосна хармонија со Судот во Стразбур, им ја дава на обвинителите воопшто, а особено на судиите, би била поубедлива, кога би била придружена со помалку благ надзор и поефективен систем за санкционирање, доколку тие луѓе ја злоупотребуваат довербата што општеството им ја дава и ги прекршуваат правилата.³⁰⁸

3.1.3 Споредбена анализа помеѓу улогата на бранителот во белгиското казнено – процесно право и одредбите од директивата на ЕУ за достапност до бранител и судската пракса на ЕСЧП

Во 2002 година бил претставен предлог за нов ЗКП од специјално назначена комисија. Општо земено, предлогот не воведува радикални промени. Сепак, тој вклучувал голем број иновативни елементи, кои беа и поздравени и критикувани.³⁰⁹

Подобрената правна положба и на осомничените и на жртвите (на пример, за барање дополнителни прашања, или за прегледување на досието) може да се гледа како една од нишките во предлогот. Новиот ЗКП веројатно нема да биде усвоен во краток рок, бидејќи главната причина се недостатокот на политички ентузијазам и недоволните финансиски средства. Европската конвенција за човекови права (ЕКЧП) игра важна улога во белгискиот судски систем, бидејќи нејзините одредби се директно применливи пред белгиските судови. Особено во областа на законодавството за кривичната постапка, ЕКЧП докажа дека е корисен механизам за модернизација на застарените кривични постапки, со нивно пренасочување, во насока што подразбира поголемо почитување на правата на одбраната. Белгија веќе има неколку одлуки донесени од ЕСЧП против неа, за прекршување на правата содржани во членот 6 од ЕКЧП. Неодамнешните пресуди во случаите *Salduz* и *Panovitz* на

³⁰⁸ Jan Fermon, Frank Verbruggen, Stef De Decker, *The Investigative stage of the criminal process in Belgium*, Intersentia Antwerpen – Oxford, 2007, стр.55,56

³⁰⁹ P. Traest & I. De Tandt, *Het voorontwerp van wetboek van strafprocesrecht: een kennismaking*, Panopticon, 4, 2004, стр.6

Европскиот суд за човекови права (ЕСЧП), се очекува да имаат значително влијание, со воведување на правото на правна помош во почетната фаза од полициското испрашување, бидејќи таквото право во моментов не е законски признаено.³¹⁰

Разликата помеѓу двата типа на истраги е важна во однос на начинот на кој се поведуваат судските постапки. На крајот од истрагата што ја води обвинителот, тој самостојно одлучува што треба да се направи со резултатите од истрагата и дали случајот треба да се изведе пред судечкиот судија. Доколку обвинителот одлучи да продолжи, случајот ќе биде изведен пред судот со „директна покана“. Во случај на судска истрага, предистражната фаза може да ја затвори само истражен суд, кој може да го упати обвинетиот до судечкиот суд со упатен налог, доколку постојат сериозни индиции за вина за одредено дело. Најсериозните прекршоци (де факто оние каде што е вклучено убиство, или обид за убиство) секогаш ќе ги истражува истражен судија и ќе се изведат пред поротата.

Фазата на судење е контрадикторна. Постапката е (главно) усна и јавна. Еднаквоста на оружјата е загарантирана во голема мера. Сепак, судските постапки сè уште имаат значителни инквизиторни карактеристики. Фазата на судење главно се заснова на резултатите од истрагата (вклучени во кривичното досие). Пред почетното рочиште, судечкиот судија обично ќе го подготви предметот користејќи го кривичното досие: судијата потоа ќе го води судењето врз основа на тоа. Како резултат на тоа, информациите собрани во фазата пред судење се од суштинско значење и ќе тежат значително (често исклучиво), во фазата на судење. Белгискиот судечки судија ќе биде поактивен во фазата на судење од неговиот колега од обичајното право. Одбраната нема апсолутно право да повикува и испрашува сведоци: судијата е тој што ја утврдува неопходноста од сослушување на сведок на судењето и кој го води распитот. Белгиското право не вклучува вистинско вкрстено испитување во англосаксонско значење. Белгиската кривична постапка го почитува, барем теоретски, принципот на непосредност: сите докази мора да се изведат на судење. Меѓутоа, во пракса, овој принцип има мала примена, бидејќи фазата на

³¹⁰ Ed Cape, Zaza Namoradze, Roger Smith, Taru Spronken, *Effective Criminal Defence in Europe*, Intersentia Antwerp – Oxford, 2010, стр.68

судење често е ограничена на проверка на доказите прибавени во текот на предистражната постапка.³¹¹

Белгија нема систем за признавање на вина, или забрзана постапка како што постои во земјите со обичајното право. Дури и ако обвинетиот се изјасни за виновен, судот сепак, по службена должност ќе ја прегледа регуларноста на доказите и во случај на признание утврдува, дали признаените факти навистина се казниви со закон.³¹²

Уставот го гарантира правото на правна помош. Иако ова право во кривичната постапка произлегува дури и пред моментот на апсење, имено кога некое лице е известно за можна вмешаност во кривична постапка (на пример, покана од полиција за распит), не постои законска обврска да се информираат лицата за ова право. Во моментот, правото на правна помош во кривичната постапка не подразбира право на адвокат при распит во полиција или истражен судија. Единствен исклучок е таканаречениот скратен распит, кој, иако не се користи често, му дава право на осомничениот во притвор да побара распит кај истражниот судија во рок од десет дена пред секое појавување пред истражниот судија. На овој распит може да присуствуваат адвокатот и обвинителот. Како резултат на неодамнешната судска практика на ЕСЧП, белгиското законодавство за оваа точка ќе треба да се промени. Во пресудата за случајот Салдуз од 27 ноември 2008 година, ЕСЧП наведе дека, во принцип, пристапот до адвокат треба да се обезбеди уште од првото испрашување на осомничениот од полицијата, освен ако не се докаже во светлината на посебните околности на секој случај дека постојат убедливи причини за ограничување на ова право. Според ЕСЧП, правата на одбраната, во принцип, ќе бидат неповратно загрозувани доколку инкриминирачките изјави дадени за време на полициското сослушување без пристап до адвокат се користат за осуда. Во пресудата *Panovits* од 11 декември 2008 година, ЕСЧП следеше сличен пристап и експресно укажа на позитивната обврска на властите „да му ги достават на жалителот потребните информации што ќе му овозможат пристап до правно застапување“. Иако овие пресуди изречно не наведуваат дека осомничениот има право на присуство на адвокат

³¹¹ B. De Smet, Het onmiddellijkheidsbeginsel in het strafproces: een anachronism of een waarborg voor een kwalitatief goede rechtspleging?, *Rechtskundig Weekblad*, 1996, стр.65

³¹² Beyens K., Snacken S. & Eliaerts C., *Barstende muren, Overbevolkte gevangenissen: omvang, oorzaken en mogelijke oplossingen*, Antwerp: Kluwer, Gouda: Quint, 1993.

за време на испрашувањето, (Судот зборува само за „пристап“ и „помош“), јасно е дека и двете пресуди неизбежно ќе доведат до значителна промена во белгиската практика.³¹³

Некои од сослушаните професионалци предложија да се компензира тоа што адвокатите не се присутни при истражните дејствија, како што се распит или соочување, со правење аудиоснимки од сите распити. Во моментов, испрашувањата, по правило, не се снимаат аудио. Сепак, може да се постави прашање дали тоа во секој случај би било доволно, во светлината на новите барања специфицирани од ЕСЧП.³¹⁴

Законските одредби за застапување се суштински променети, следејќи ја судската пракса на ЕСЧП. Во стариот систем, обвинетиот кој не се појавил, не можел да биде застапуван од адвокат, освен во неколку ограничени околности, како што е виша сила. Во случајот *Van Geyselhem*, ЕСЧП пресуди дека правото на правен совет содржано во член 6 ст.3 точка г од ЕКЧП, исто така, го вклучува правото на застапување. Ова право не се губи единствено со тоа што обвинетиот бил отсутен од рочиштето. По оваа пресуда, застапувањето од адвокат сега е главно дозволено, освен ако судот не нареди лично појавување на обвинетиот. Правото на застапување не е апсолутно. Во случаите на притвор, потребно е присуство на осомничениот на рочиштето пред истражните судови. Меѓутоа, ако осомничениот не може да се појави (на пример, поради штрајк што го оневозможува транспортот на осомничениот меѓу затворот и судот), истражниот суд ќе му дозволи на адвокатот да го застапува неговиот клиент. Доколку адвокатот (кој бил уредно известен) не се појавил, или не побара дозвола да го застапува својот клиент, истражниот суд може да одлучи во отсуство на осомничениот и неговиот адвокат. Истото е можно и кога осомничениот одбива да се појави.³¹⁵

Презумпцијата на невиност важи од моментот кога едно лице е осомничено и продолжува да важи до завршување на кривичната постапка со правосилна осуда.

³¹³ L. Van Puyenbroeck & G. Vermeulen, Het recht op bijstand van een advocaat bij het politieverhoor na de arresten Salduz en Panovits van het EHRM, *Nullum Crimen*, 2, 2009, стр.87

³¹⁴ Ed Cape, Zaza Namoradze, Roger Smith, Taru Spronken, *Effective Criminal Defence in Europe*, Intersentia Antwerp – Oxford, 2010, стр.79

³¹⁵ Laurens van Puyenbroeck, Gert Vermeulen, *Effective criminal defence in Belgium*, Intersentia Antwerp – Oxford, 2010, стр.82

Меѓутоа, повредата на овој принцип нема секогаш да доведе до ништовност на една постапка. Во некои случаи, прекршувањето лесно ќе се отстрани. Во други случаи, лекот ќе остави штета. Во некои случаи, недозволивоста на обвинението е единствениот соодветен правен лек.³¹⁶ Ова ќе биде случај, само кога прекршувањето на презумпцијата на невиност неотповикливо го повредило правото на одбрана, со други зборови, кога подоцнежната или повисоката јурисдикција повеќе не може да ја поправи ситуацијата. Презумпцијата на невиност подразбира дека судиите мора да се воздржат од давање изјави, (на суд или во печатот) кои би можеле да претставуваат изјава за вината на осомничениот или обвинетиот. Особено во време кога кривичното право е популарна медиумска тема, очигледно е дека изјавувањата за вина во печатот се многу чести.³¹⁷

Во фазата на судење, целото кривично досие (кое ги содржи резултатите од истрагата) се презентира пред судот. Обвинетите имаат право да побараат дополнителни прашања од обвинителот (по затворање на фазата на претходна постапка, но пред судското рочиште) или до самиот суд. Обвинителот одлучува дали ќе го исполни барањето без можност за жалба. Истото важи и за судечкиот суд: тој слободно одлучува дали ќе му наложи на обвинителот да направи дополнителна истрага. Врховниот суд одлучи дека ниту членот 6 ст.3 точка г од ЕКЧП, ниту општиот принцип на почитување на правата на одбраната, не му ја одземаат слободата на судијата да одлучува за релевантноста на барањето за дополнителни истраги. Одбраната секогаш има можност самоиницијативно да собере докази, кои може да се достават на судење (а потоа да се додадат во досието). Меѓутоа, адвокатот не смее да разговара со потенцијалните сведоци. Одбраната има право да се консултира и да ги користи извештаите на (еднострано назначените) вештаци (на пример, психијатри). Доказната вредност на вештаците поучени од одбраната, повеќето судии ја сметаат за пониска од оние на судските експерти, бидејќи се претпоставува дека вторите ќе бидат пообјективни. Во пракса, извештајот на вештакот поучен од одбраната може да биде корисен за да резултира со барање за шалтер-вештак (наложен од суд). Како одговор на критиките на дел од адвокатите во

³¹⁶ R. Verstraeten & P. Traest, *Het recht van verdediging in de onderzoeksafte*, *Nullum Crimen*, 2, 2008, стр.85

³¹⁷ B. Taevernier, *La Présomption d'innocence et la médiatisation de la justice: une cohabitation précaire*, *Revue de Droit Pénal et de Criminologie*, 2005, стр.33

однос на апсолутната слобода на судиите да одлучуваат по барањата за дополнителни истраги, некои судии укажаа дека белгискиот казненоправен систем предвидува многу можности одбраната да поднесе такво барање и да поднесе жалба против одбивањето од страна на судијата, иако повеќето од нив се однесуваат само на судски истраги, кои сочинуваат околу 10% од сите случаи.³¹⁸

Иако фазата на судење во белгиската кривична постапка (теоретски) се вели дека е контрадикторна, судечката постапка има некои јасно неконтрадикторни карактеристики. Една од нив е активната улога на судечкиот судија, чија мисија се состои во откривање на вистината (наместо пасивно судење на изведените докази). За да го постигне ова, судот треба да ги искористи сите средства што ги има за да го истражи случајот, притоа почитувајќи ги правата на фер судење на обвинетиот.³¹⁹

Задачата на бранителите е далеку од лесна. Нивната автономна позиција е клучен елемент во остварувањето на задачата да се дејствува во најдобар интерес на нивните клиенти. Оваа автономија со себе носи и одредени тешкотии. Во одбраната на своите клиенти, адвокатите честопати мора да го оспорат нормалниот тек на кривичната постапка: ова може да вклучи доставување опсежни писмени заклучоци за процесни дискусии што може да доведат до огромни одложувања, усвојување критички став кон обвинителството, а понекогаш дури и кон судијата, преиспитување на квалитетот на работата на полицијата и истражните судии.

Последната пречка за ефективна работа на кривичната одбрана се однесува на полициското работење во однос на правата на правично судење. Имајќи го предвид значењето на списите на предметот во рамките на белгиската кривична постапка, начинот на кој е претставена содржината на досието (т.е. резултатите од истражните дејствија на полицијата) е од најголема важност. При изготвувањето на нивните извештаи, истражителите понекогаш ја преминуваат границата на она што се очекува од нив. Тие често, самите ја преземаат улогата на судија, со извлекување сугестивни заклучоци и со искажување изјави за вината на осомничениот, наместо само да даваат објективна презентација на информациите што биле собрани. Овој тренд укажува на

³¹⁸ Laurens van Puyenbroeck, Gert Vermeulen, *Effective criminal defence in Belgium*, Intersentia Antwerp – Oxford, 2010, стр.90

³¹⁹ Ed Cape, Zaza Namoradze, Roger Smith, Taru Spronken, *Effective Criminal Defence in Europe*, Intersentia Antwerp – Oxford, 2010, стр.79

потребата од зголемена едукација и обука на полициските истражители во однос на основните вештини, како што се спроведување на распит и во однос на основните принципи на кривичната постапка. Недоволните перформанси на овие нивоа имаат негативно влијание врз целата кривична постапка и можат да бидат штетни за правата на фер судење на осомничените.³²⁰

Казненопроцесната заштита во белгиското законодавство за осомничените е предмет на сериозни промени при секојдневното постапување од страна на истражните и правосудните органи. Иако Белгија е една од основоположниците на идејата за формирање на Европската заедница, замислена како големо европско општество со цврсто поставени супранационални основи, во делот на заштитата на правата на осомничените лица, како лулка на демократијата, има неопходна потреба од транзициони реформи во законодавството и во практикувањето на заштитата на правата на обвинетиот.

Имено, белгиското казненопроцесно законодавство се темели на инквизиторниот модел на кривична постапка, со нагласени елементи на акузаторност во фазата на главна расправа. Сепак и на главната расправа, изведувањето на доказите се сведување на читање и изведување на доказите собрани во предистражната и истражната фаза. Основниот аргумент и главната максима за почитување на правата на осомничениот се базира на прибирање докази, како против осомничениот и градење на случај за обвинителството, така и во корист на осомничениот и можност за создавање одбрана. Но, во практикувањето на вака поставените основи, белгиската правосудна фела, всушност, собира и изведува докази само во корист на обвинителството и градење случај против осомничениот.

Ваквиот начин на постапување ја урнисува неприкосновената презумпција на невиност на обвинетиот и како единствен можен излез од ваквата ситуација, во вака поставените случаи, единствено решение би било, да не се дозволи обвинението да стигне во фазата на судење, бидејќи обвинетиот е веќе осуден за време на прибирањето докази во истражната фаза од кривичната постапка.

³²⁰ Laurens van Puyenbroeck, Gert Vermeulen, *Effective criminal defence in Belgium*, Intersentia Antwerp – Oxford, 2010, стр.96,97

Понатаму, на осомничениот пред првиот распит во полициска станица, не му е дозволено да има бранител покрај себе и со истиот слободно да се советува. Оправдувањето на белгиските законодавци е дека присуството на бранител во оваа фаза од постапката може само да ја осуети целокупната постапка, бидејќи бранителот ќе ја забавувал истрагата, а впрочем, истражниот судија, односно јавниот обвинител, биле тие кои се грижеле да се собираат докази како на штета, така и во корист на обвинетиот. Во член 3 став 2 точка а од Директивата на Европската Унија за право на достапност до бранител, јасно е наведено дека на обвинетиот треба да му се овозможи, без било какво задоцнување, пристап до бранител, уште пред првото полициско испитување. Во оваа насока е изведена и судска пракса на ЕСЧП, во пресудите во случаите *Salduz v. Turkey* и *Panovitz v. Cyprus*, каде јасно е наведено во одлуката на Големиот судски совет во случајот *Salduz*, дека правото на пристап до бранител, секогаш кога осомничениот или обвинетиот ќе се појави на распит, пред правосудни органи, истражен судија, правосудна полиција или обвинителство, задолжително е пред распитот и за време на распитот да биде застапуван од бранител по негов избор. Бидејќи директивата е директно применлива во Белгија како земја-членка на Европската Унија, граѓаните кои ќе дојдат во ситуации, кога не им се испочитувани правата кои се супранационални, имаат право во секој момент да се повикаат на Директивата за достапност до право на бранител и судската пракса на ЕСЧП, како облигаторни механизми за зачувување на правата на одбраната.

Белгискиот закон за кривична постапка го забранува присуството на бранителот при собирањето на доказите во предистражната и истражната постапка, сметајќи го неговото присуство, единствено, заради одолговлекување на постапката. Директивата за достапност до бранител, во член 3, ст.3 точка в, јасно наведува дека, осомничените имаат право, нивниот бранител да биде присутен на истражните и дејствијата за собирање докази, како би се запазил принципот на еднаквост на оружјата.

Во белгиското практикување на правото, принципот на еднаквост на оружјата, кој е меѓународно воспоставен како императив, во најдобар случај претставува модел на избалансираност. Белгиското законодавство, принципот на еднаквост на оружјата, повеќе го истакнува во фазата на судење, каде има елементи од акузаторната постапка и каде одбраната и обвинителството ги вкрстуваат своите докази. Сепак,

инквизиторниот модел на кривична постапка подразбира дека, сите докази собрани во истражната фаза, најчесто само се репродуцираат во фазата на судење, па оттаму, не може да стане збор за еднаквост на оружјата помеѓу обвинителството и одбраната, туку повеќе за систем на урамнотеженост, каде тежината на доказите секогаш паѓа на обвинителските докази.

За да може осомничениот да се спротивстави со цврсто поставена одбрана против моќниот државен апарат на обвинителството, потребно е сите негови права, уставно и меѓународно загарантирани, да бидат испочитувани во целост. Прекршувањето на било кое право, макар и минимално, ја поткопува целокупната одбрана на осомничениот, особено ако непочитувањето на неговите права се случи во предистражната и истражната фаза од постапката. Неможноста осомничениот да се советува и да има бранител кој ќе го штити уште пред првото полициско испитување, што всушност е определено и во точка 25 од Преамбулата на Директивата на ЕУ за достапност до бранител, претставува неможност обвинетиот да ја гради својата одбрана во понатамошниот тек на постапката. Доказите собрани и изјавите дадени во предистражната и истражната фаза од постапката, во инквизиторниот модел на постапување, само се читаат од страна на судечкиот судија. Промените во белгиското законодавство се неминовни, бидејќи не смее да се остави на високите морални одговорности на истражниот судија, или јавниот обвинител, да собираат докази во корист и на штета на одбраната. Едноставно таквиот систем на функционирање не е во согласност со принципот на фер судење и еднаквост на оружјата. Не може процесната странка, чија цел е да издејствува осудителна пресуда, да собира докази и да се грижи за правата на одбрана на осомничениот. Повикувањето на праксата на ЕСЧП во овој дел и одредбите од директивата на ЕУ за достапност до бранител се клучни за осомничениот да биде странка во постапката, која ќе може рамноправно да настапува во кривичната постапка.

3.2 Правото на достапност до бранител на обвинетиот во кривичната постапка во Италија

3.2.1 Поделба помеѓу истражната и фазата на судење во италијанското казнено законодавство

И покрај нејзините инквизиторски традиции, од 1988 година Италија има нов Законик за кривична постапка (законик од 1988 година), моделиран на акузаторниот систем типичен за јурисдикции со обичајното право.³²¹

По Втората светска војна, а особено од крајот на 1950-тите, научниците сè повеќе го критикуваа Кодексот кој се сметаше за остаток од инквизиторскиот модел наследен од фашистите од 1930-тите. Повоениот Устав на Италијанската Република, воспоставен во 1948 година, беше почетна точка за движењето на правата во областа на кривичното право и кривичната постапка. Заштитата на правата на обвинетите набрзо стана политичко прашање. Првичните ефекти од оваа промена на идеолошката парадигма беа дека некои од реформите ги подобрија правата на одбраната, особено дозволувајќи му на адвокатот на обвинетиот да учествува во дејствијата што ги извршува истражниот судија. По повеќе од дваесет години политички притисок, академски студии и парламентарна дебата, Кодексот од 1988 година го замени изменетиот „стар систем“ со Кодекс изведен од акузаторниот модел. Како последица на реформата, новиот Кодекс прави разлика помеѓу фазата на истрага и судењето. Повеќето од информациите собрани во првата фаза од постапката – истрагата – се недозволиви како доказ на судењето. Новиот Кодекс се заснова на премисата дека врз доказната вредност на доказите влијае начинот на кој тие се собираат. Изготвувачите на Кодексот сметаа дека најдобриот метод за докажување на фактите и откривање на вистината е натпревар во кој се присутни спротивставени гледишта. Како последица на тоа, единствениот доказ врз кој може да се заснова одлуката се доказите изведени усно на судењето, кои вклучуваат форма на вкрстено испрашување инспирирано од англо-американскиот систем на кривична постапка.³²²

³²¹ W.T Pizzi and M. Montagna, „The Battle to Establish an Adversarial Trial System in Italy“, Mich. J. Int.l L., 2004, стр.429

³²² G. Giostra, „Contraddittorio“, in Enciclopedia Giuridica Treccani, vol. II, стр.1

Во текот на истражниот стадиум на кривичната постапка сите списи на докази се собираат во истражно досие. На крајот од истрагата, ова досие е издвоено и е достапно само за странките, кои можат да го искористат за да се подготват за судење, или да го оспорат кредибилитетот на сведок за време на судењето.³²³

Судечкиот судија никогаш нема да го види истражното досие. Наместо тоа, на судечкиот судија му се дава целосно ново, судечко досие, кое ги содржи само доказите собрани во текот на судењето и доказите кои објективно е невозможно да се репродуцираат на суд (*corpus delicti*, прислушување, запис од претресите извршени од полицијата, евиденција за претходна осуда на обвинетиот).³²⁴

По изминувањето на неколку години неприфаќање на новиот законик од страна на судството, со Уставниот акт 2 од 1999 година, Парламентот го измени членот 111 од Уставот за да го врати акузаторниот модел, додека ги задржа принципите и на контрадикторниот и на акузаторниот систем за кои се сметаше дека одговараат на принципите на правично судење. По реформата од 1999 година, член 111 од Уставот наведе дека доказите во кривичните предмети треба да се слушаат само на суд, пред странките и пред непристрасен судија. Единствените легитимни исклучоци кои дозволуваат каква било суштинска употреба на доказите собрани надвор од судењето се кога презентирањето такви докази на судењето, генерално, би било безвредно или невозможно.³²⁵

Како последица на уставната реформа, Парламентот повторно ја воведо забраната за користење на истражните списи на судењето, освен за изземање на сведоци. Во исто време, еден од централните столбови на акузаторниот систем, забраната за употреба на полициски службеници, односно сведочењето за изјавите собрани во текот на истрагата, беше вратена.³²⁶

³²³ G. Illuminati, „Giudizio“, in G. Conso & V. Grevi, Compendio di procedura penale, Padova, Cedam, 2003, стр.644

³²⁴ C. Cesari, „L irripetibilita sopravvenuta degli atti d,indagine, Milano, Giuffre, 1999, стр.9

³²⁵ M. Panzavolta, „Reforms and Counter – Reforms in the Italian Struggle for an Accusatorial Criminal Law System“, N.C. J. Int,l L. Com. Reg., 2005, стр.609

³²⁶ G. Illuminati, „La testimonianza della polizia giudiziaria sul contenuto di dichiarazioni non verbalizzate“, Cassazione Penale, 2003, стр.660

Конечно, Кодексот сега утврдува дека одлуката никогаш не може да се заснова на доказ на сведок кој одбил да го подложи неговото сведочење на суровоста на судот. Не може да се искористат изјавите за утврдување вина на обвинетиот добиени надвор од суд на сведок, кој не доаѓа, или одбива да присуствува на судењето.³²⁷

3.2.2 Влијанието на истражната фаза врз фазата на судење во италијанската кривична постапка

Италијанскиот устав го признава правото на лична слобода. Тоа може да се ограничи само со судска наредба, а во конкретните случаи предвидени со законот, згора на тоа, секоја одлука во врска со личната слобода може да се обжали до Касациониот суд. Во случај на „недостаток“, полицијата може да уапси лице, но мора во рок од 24 часа да го извести обвинителот за апсењето (кој потоа може да го интервјуира) и да го пренесе лицето од полициската станица во притвор. Обвинителот мора во следните 24 часа да побара судија да го потврди апсењето. Доколку, во рок од 96 часа од апсењето, судијата не ја потврди валидноста на апсењето, уапсеното лице мора веднаш да биде ослободено. Кодексот од 1988 година уредува дека во тек на постапката, судијата за прелиминарна истрага може да нареди притвор на осомничениот, или други такви присилни мерки да се преземат на барање на обвинителот, доколку се утврди веројатна причина. Дополнително, може да се одобри притвор до судење, доколку тоа е неопходно со цел да се заштити прибирањето докази, да се спречи бегството на осомничениот, или да се спречи осомничениот да изврши дополнителни кривични дела.³²⁸

Во случај на најтешките кривични дела – оние кои можат да вклучуваат тероризам, организиран криминал или трговија со тешки дроги – притворот е нормална практика, освен кога, во некои конкретни случаи, куќниот притвор се смета за посоодветен. Кога судијата одобрил притвор на осомничениот во очекување на судењето, тие мора да го сослушаат во рок од пет дена откако осомничениот е ефективно притворен. Доколку не се почитува рокот од пет дена,

³²⁷ P. Ferrua, „La regola d'oro del processo accusatorio“ in R. Kostoris (ed.), *Il giusto processo tra contraddittorio e diritto al silenzio*, Torino, Giappichelli, 2002, стр.59

³²⁸ F. Cordero, „Procedura Penale“, Milano, Giuffrè, 2001, стр.472-474

осомничениот мора веднаш да биде пуштен на слобода. Судијата, исто така, мора да го испрашува осомничениот на рочиштето за „валидација на апсењето“.³²⁹

Обвинетиот може да поднесе жалба на одлуките донесени од судијата на прелиминарните истраги, кои ја ограничуваат неговата лична слобода, во прв степен до Трибуналот, а потоа (или директно, ако сака обвинетиот), до Касациониот суд.³³⁰

И покрај нивната потчинетост на обвинителот, полицијата има одредени автономни овластувања во текот на истражната фаза и може да ги повика и испрашува сведоците и осомничениот.³³¹ Во овој случај, осомничениот има должност да се стави на располагање на полицијата, но има право да молчи. Сослушувањето на осомниченото лице не може да го врши полициски службеник во отсуство на адвокат: доколку осомничениот не повика бранител, полицијата мора да назначи дежурен адвокат. Сослушувањето на осомничениот од страна на полицијата не е дозволено доколку осомничениот е приведен, или е притворен. За разлика од сослушувањето од страна на обвинителот, полицијата не е обврзана да ги открие фактите во врска со делото за кое осомничениот е под истрага, ниту пак да дава детали за собраните докази.³³²

Сепак, полицијата има должност да го информира лицето што ќе биде сослушано за тековната кривична истрага. Полицијата мора да направи писмена евиденција за прашањата поставени на осомничениот и добиените одговори. Доколку обвинителот има намера да го сослуша осомничениот, тој мора да го повика лицето, со писмено известување, известувајќи го неговиот бранител најмалку 24 часа однапред (освен за случаи на оправдана итност). Општо земено, ова барање за известување се почитува од страна на обвинителите, бидејќи неоправданото доцнење во доставувањето на известувањето доведува до неважење на сослушувањето.

³²⁹ G. Illuminati, M. Caianiello, „The investigative stage of the criminal process in Italy“, Intersentia Antwerpen – Oxford, 2007, стр.134,135.

³³⁰ M. Ceresa Gastaldo, *Il riesame delle misure coercitive nel processo penale*, Milano, Giuffrè, 1993, стр.35

³³¹ A. Scaglione, L, *attività ad iniziativa della polizia giudiziaria*, Torino, Giappichelli, 2001, стр.91

³³² M. Ceresa Gastaldo, „Le dichiarazioni spontanee dell'indagato alla polizia giudiziaria“, Torino, Giappichelli, 2002, стр.69

Доколку осомничениот сè уште не избрал адвокат, обвинителот мора да назначи дежурен адвокат и истовремено да го информира за планираното испрашување. Поканата мора да содржи образложение за фактите за кои осомничениот е под истрага, а може да укажува и на информациите што веќе ги собрал обвинителот. Во пракса, невообичаено е поканата да содржи упатување на доказите со кои располага обвинителот; почесто, обвинителот ги соопштува достапните докази по своја дискреција на почетокот на распитот.³³³ Иако е задолжително обвинителот да го извести адвокатот на осомничениот, присуството на адвокатот на распитот не е задолжително.³³⁴

Сослушувањето на осомничениот мора да биде писмено, вклучувајќи ги сите прашања поставени од обвинителот и одговорите дадени од осомничениот. Доколку осомничениот е приведен, сослушувањето мора да биде аудио или видео снимено. Ова барање, во пракса, строго се почитува.³³⁵

Главните дејствија на кои бранителот има право да присуствува се сослушувањето на осомничениот, увидот, соочувањето меѓу осомничениот и друго лице и претресот и заплената. Дополнително, при првото појавување пред правосудните органи, полицијата или обвинителот мора формално да го информираат осомничениот за неговата положба во постапката.³³⁶

Понатаму, обвинителот мора уште од првиот истражен чин на кој бранителот има право да присуствува, писмено да го извести осомничениот за неговите права во кривичната постапка. Известувањето мора да го содржи името на бранителот назначен *ex officio* и мора да ги содржи главните права на одбраната во постапката; исто така, мора да ги објасни правните услови под кои државата ќе ги плати трошоците за правната помош. Обвинителот исто така, мора да го информира осомничениот за неговото право да ангажира адвокат: доколку осомничениот не ангажира бранител, мора да се назначи адвокат по службена должност. Доколку лицето кое е сослушано како сведок дава

³³³ O. Mazza, „L’interrogatorio e l’esame dell’imputato nel suo procedimento, Milano, Giuffrè, 2004, стр.148

³³⁴ F. Cordero, „Procedura Penale“, Milano, Giuffrè, 2001, стр.803,804

³³⁵ G. Illuminati, M. Caianiello, „The investigative stage of the criminal process in Italy“, Intersentia Antwerpen – Oxford, 2007, стр.136

³³⁶ O. Mazza, „L’interrogatorio e l’esame dell’imputato nel suo procedimento, Milano, Giuffrè, 2004, стр.36

самоинкриминирачки изјави, обвинителот или полицијата мора да го прекинат сослушувањето и да го предупредат дека, како последица на дадените изјави, против него може да започне истрага. Лицето исто така, мора да биде известено дека има право да назначи бранител. Секоја изјава дадена пред тој момент не може да се користи против него, иако може да се користи против други инволвирани лица. Доколку полицијата, или обвинителот не ги дадат информациите што ги бара законот, добиените изјави не можат да се користат против никого во каква било кривична постапка. Оваа одредба се применува дури и кога полицијата или обвинителот го испрашуваат осомничениот без да го информираат за неговата позиција во постапката.³³⁷

3.2.3 Правото на пристап до бранител во кривичната постапка

Должностите на адвокатот назначен од обвинителот, од полицијата или од судијата престануваат ако и кога обвинетиот ќе назначи свој адвокат. Адвокатот назначен по службена должност ги има истите овластувања, права и должности како оној што го назначил обвинетиот. Генерално, не се врши било какво влијание од полицијата или од обвинителот врз работата на адвокатот назначен по службена должност. Адвокатот формално го назначува судската власт, од претходно подготвен список од адвокатската комора. Меѓутоа, може да се случи адвокатот назначен од обвинителот, полицијата или судијата да не е, во пракса, толку силно мотивиран како оној назначен од обвинетиот. Овој факт може да го наведе адвокатот да одлучи да не покренува правни или фактички прашања кои на некој начин може да изгледаат „непријатни“ за обвинителот или судиите. Но, тоа не е правило и генерално адвокатите поставени по службена должност не се под влијание на полицијата, обвинителот или судијата. Во текот на истражната фаза, бранителот има право, во некои околности, да биде информиран кога полицијата или обвинителот ќе извршат истражно дело на кое адвокатот има право да присуствува; во други, присуството на адвокатот е неопходно за правосилност на актот. Кога обвинителот ќе издаде наредба за претрес на простории и одземање на се што е поврзано со кривичното дело, бранителот нема право да биде однапред информиран, но може да учествува во делото. Општо земено, кога законот не

³³⁷ G.P. Voena, „Sogetti“, in G. Conso and V. Grevi (eds), *Compendio di procedura penale*, Padova, Cedam, 2003, стр.94

предвидува информациите да бидат достапни однапред, бранителот има право да изврши увид во евиденцијата за дејствијата преземени од полицијата, или од обвинителот и да направи копија од нив.³³⁸

По апсењето од страна на полицијата, бранителот без разлика дали е назначен од уапсеното лице или од обвинителот, мора веднаш да се информира за апсењето (член 386 ст.2, чл.390 ст.2 од Кодексот). Доколку уапсеното лице даде согласност, полицијата мора веднаш да го извести семејството за нивното апсење. Откако ќе биде назначен бранителот, обвинетиот има апсолутно право да се сретне со својот адвокат во секое време. Конкретно, Кодексот предвидува целосно право на пристап од страна на бранителот на обвинетиот кој е приведен во текот на постапката. И покрај фактот што правото на пристап до правна помош е јасно и, во принцип, не може да биде ограничено од властите, во текот на истражната фаза судијата може, на барање на обвинителот, да го одложи пристапот до бранителот до пет дена, ако се појават специфични и исклучителни околности, на пример, кога постои оправдан страв дека доказите може да бидат манипулирани, или кога има повеќе од еден обвинет во истиот случај. Обвинителот исто така, има слично овластување да го одложи пристапот до адвокатот до моментот кога уапсениот ќе биде изведен пред судијата. Имајќи го предвид фактот дека рочиштето за валидација на апсењето мора да се одржи во рок од 96 часа од моментот на апсењето, обвинителот не може да ја спречи комуникацијата помеѓу бранителот и уапсеното лице по тој период. Меѓутоа, ова овластување за одложување вообичаено има значителни последици за резултатот од сослушувањето за валидација на апсењето (чија главна цел е испрашување на уапсеното лице од страна на судијата), бидејќи лицето може да биде изведено пред судијата без да има ефективна консултација со нивниот адвокат. Судската практика покажува дека сослушувањето на уапсеното лице кое немало можност да се консултира со својот адвокат не резултира со поништување.³³⁹

Како резултат на Предлог-законот од 7 декември 2000 година, Парламентот вовеле овластување што ѝ дозволува на одбраната да спроведува паралелни истраги. Бранителот, или назначениот помошник, сега може да водат приватни

³³⁸ P. Felicioni, „Le ispezioni e le perquisizioni, Milano, Giuffrè, 2004, стр.210

³³⁹ Cass, 12 October 1994, Agostino, Giurisprudenza italiana, стр.97

истраги и да собираат писмени резултати, чии записи може да се воведат во која било фаза од постапката. Посебно, адвокатот има право да контактира со лица кои би можеле да имаат информации во врска со фактите на кривичното дело и да побара од нив да дадат изјава. Нема должност да се даде изјава, но во случаите на одбивање, бранителот може да побара од обвинителот, или судијата да го повикаат лицето што треба да биде сослушано, барање кое тие мора да го исполнат. Доколку сведокот се согласи да разговара со адвокатот, нивните изјави може да се евидентираат со користење на истите обрасци како што ги користел обвинителот или полицијата. Алтернативно, сведокот може да даде писмени изјави во кои се опишани познати факти и бранителот може да му го достави овој документ на истражниот судија откако ќе ги потврди автентичноста на коментарите и наводите на сведокот и ќе го изнесе контекстот и автентичноста на дадената изјава. Записите од истрагите на адвокатот (вклучувајќи ги и оние од собраните изјави) може да се користат на судење, или во одлуките донесени во истрагата на ист начин, како оние што ги собира обвинителот или полицијата. Обвинетиот, или полномошникот на оштетениот може, со овластување на судијата, да има пристап до приватни простории, а резултатот од таквиот пристап може да биде снимен од бранителот и да се изведе на судење како доказ.³⁴⁰

3.2.4 Улогата на бранителот во кривичната постапка

Во Италија постои разлика помеѓу концептот на бранител назначен врз основа на закон и бранител назначен од државата. Од една страна, бранителот го назначува судот (или, за време на истрагите, обвинителот или полицијата, при првото дело на кое осомничениот има право да му се помогне) кога осомничениот или обвинетиот не се во можност да ангажираат свој.³⁴¹

Генерално, кривичните истраги се чуваат во тајност (позната како „истражна тајна“). На крајот од истрагата, обвинителот е должен официјално да го извести обвинетиот дека истрагите се завршени и, меѓу другото, дека обвинетиот може да има пристап до истражното досие и да направи копии од записите

³⁴⁰ G. Illuminati, M. Caianiello, „The investigative stage of the criminal process in Italy“, Intersentia Antwerpen – Oxford, 2007, стр.142

³⁴¹ A. Giannone, Riflessioni sulla riforma, in Soggetti deboli e giustizia penale, Torino, Giappichelli, 2003, стр.1

содржани во него. По оваа комуникација, обвинетиот може да изведе и докази собрани од неговиот бранител, или да побара од обвинителот да спроведе дополнителни истраги. Формалното известување за заклучокот на истрагите е задолжително, а неинформирањето од страна на обвинителот влијае врз обвинението што подоцна е поднесено против обвинетиот, да биде поништено. Неуспехот на обвинителот да се согласи со барањето на обвинетиот за дополнително сослушување го има истиот ефект.³⁴²

Според претходно постоечкиот Закон за кривична постапка, нема сомнеж дека бранителот бил еден вид учесник, односно субјект чија функција била да изнесува некои аргументи врз основа на доказите собрани од некој друг (истражниот судија или обвинител). Сите докази собрани за време на истражната фаза се сметаа за прифатливи на судењето, како во инквизиторскиот модел изведен од Кодексот на Наполеон. Во оваа смисла, според претходно постоечкиот Кодекс, улогата на адвокатот може да се опише како „контролор на процеси“. По повеќе од 15 години од усвојувањето на новиот Кодекс, инспириран од акузаторниот модел, адвокатите за кривични дела сè повеќе имаат тенденција да се доживуваат себеси како противници (дури и ако ја задржале својата улога на контролор на кривичната постапка). Со други зборови, тие се свесни за можноста да водат истраги и на судењето да изградат поинаква и лична стратегија, за разлика од онаа што ја презентира обвинителот. Оваа нова перцепција за нивната улога не била без политички последици. Како што беше споменато во воведот на ова поглавје, адвокатите на одбраната бараат јавниот обвинител да стане вистинска странка во кривичната постапка, наместо еден вид судија. Ова е последица на промената на динамиката на кривичниот процес воведена со инкорпорирање на контрадикторната постапка.³⁴³

И покрај нивната општа подреденост на обвинителот, а покрај дискрецијата што ја уживаат де факто, полицијата има и некои формални автономни овластувања во текот на истрагата. На пример, тие можат да ги повикаат и

³⁴² G. Frigo, „L'indagine difensiva da fonti dichiarative“ in L. Filippi (ed), *Processo penale: il nuovo ruolo del difensore*, Padova, Cedam, 2001, стр.206

³⁴³ G. Illuminati M. Caianiello, „The investigative stage of the criminal process in Italy“, Intersentia Antwerpen – Oxford, 2007, стр.147,148

испрашуваат сведоците и осомничениот.³⁴⁴ Во овој случај, осомничениот има должност да се стави на располагање на полицијата, но и право да молчи. Сослушувањето на осомничениот не може да го спроведе полициски службеник без присуство на адвокат, без оглед на тежината на случајот: доколку осомничениот сè уште не назначил, полицијата мора да назначи дежурен адвокат. Сослушувањето на осомничениот од страна на полицијата не е дозволено доколку осомничениот е приведен или притворен. Меѓутоа, во моментот на апсењето, на полицијата и е дозволено да го испраша уапсениот, но добиените изјави може да се користат само за продолжување на истрагата. Со други зборови, тие не можат да се користат за донесување на какви било одлуки од страна на судијата, како во фазата на истрага, така и на судење.³⁴⁵

Како последица на реформите, новиот Закон за кривична постапка прави разлика помеѓу фазата на истрага и судењето. Повеќето од информациите собрани во првата фаза од постапката - истрагата - не се признаваат, односно не се користат како доказ на судењето. Новиот ЗКП се заснова на претпоставката дека врз доказната вредност на доказите влијае начинот на кој тие се собираат. Изготвувачите на новиот ЗКП верувале дека најдобрата средина за докажување на фактите и откривање на вистината е контекст во кој се презентираат спротивставени гледишта: како последица на тоа, единствениот доказ на кој може да се заснова одлуката се доказите собрани усно на судењето, вклучително и употребата на вкрстеното испрашување, кое е инспирирано од англо-американскиот систем на кривична постапка.³⁴⁶

Во прелиминарната фаза на кривичната постапка, сите списи за докази се собираат во истражно досие. На крајот од истрагата, или по прелиминарното рочиште, во случај на кривични дела за кои е потребна судска прелиминарна проверка од веројатна причина, ова досие се издвојува и е достапно само за

³⁴⁴ A. Scaglione, L, *attività ad iniziativa della polizia giudiziaria*, Torino, Giappichelli, 2001, стр.91

³⁴⁵ M. Caianiello, „Effective criminal defence in Italy“, Intersentia Antwerp – Oxford – Portland, 2010, стр.380

³⁴⁶ G. Giostra, „Contraddittorio“, in *Enciclopedia Giuridica Treccani*, 2001, стр.1

странките, кои можат да го користат за подготовка за судење, или да го оспорат кредибилитетот на сведок за време на судењето.³⁴⁷

Конкретно, ЗКП предвидува дека обвинителот мора да го извести осомничениот за постапката од времето на првиот чин на истрагата на која неговиот бранител има право да присуствува. Во пракса, тоа значи дека, при првото појавување на осомничениот пред судските службеници или полицијата, полицијата или обвинителот мора формално да ги информираат осомничените за нивната положба во постапката.³⁴⁸

Пред да го испрашаат осомничениот, полицијата, обвинителот или судијата мора да го предупредат за правото да молчи и за фактот дека, доколку се даде изјава во врска со други лица, осомничениот може да стане сведок во врска со тие факти (всушност, необичен „потпомогнат сведок“ регулиран со правила кои, во многу аспекти, се различни од оние на обичните сведоци): во овие случаи, обвинетиот го губи правото на молчење во однос на дадените факти кои се однесуваат на други. Меѓутоа, дури и во случај на „помошен сведок“, обвинетиот има право да молчи во однос на обвиненијата што му се покренати. Недозволувањето на предупредувањата што ги бара законот ги прави сите собрани изјави недозволиви како доказ. Образложението на правата опишани погоре е дека лицето мора да може самостојно да одлучува за својот став кон власта кога е под сомнение во кривична постапка и мора да може да го искористи своето право на молчење.³⁴⁹

Членот 104 му дозволува на судијата – освен во случаите на апсење, во кои истото овластување му се дава на обвинителот – да забрани каков било контакт меѓу бранителот и неговиот клиент до пет дена, кога се применува притвор.³⁵⁰

Тоа го сочинува рокот во кој, кога се применува притворот, обвинетиот мора да биде изведен пред судија за да биде сослушан, согласно член 294 од ЗКП. Образложението на членот 104 е да се избегне осомничениот да „договара“ со својот бранител „веродостојна“ верзија на фактите што треба да му се даде на обвинителот.

³⁴⁷ C. Cesari, „L irripitibilita sopravvenuta degli atti d'indagine, Milano, Giuffre, 1999, стр.9

³⁴⁸ O. Mazza, „L'interrogatorio e l'esame dell'imputato nel suo procedimento, Milano, Giuffre, 2004, стр.36

³⁴⁹ A. Camon, „Le intercettazioni nel processo penale, Milano, Giuffre, 1996, стр.160

³⁵⁰ M. Caianiello, „Effective criminal defence in Italy“, Intersentia Antwerp – Oxford – Portland, 2010, стр.393

Со други зборови, намерата на законодавецот е да го спречи обвинетиот однапред да го гради својот опис на фактите, пред да биде сослушан, со помош на неговиот бранител. Се разбира, бранителот може да присуствува на распитот кај обвинителот, дури и ако се применува забраната предвидена во член 104 - тој едноставно не може да има контакт со својот клиент пред да започне распитот. Со други зборови, она што му се ускратува на бранителот е единствената можност да контактира со обвинетиот – во притвор – одреден временски период (во пракса, во периодот пред распитот кај судијата или обвинителот).

Сепак, има еден случај во кој полицијата може директно да го испраша осомничениот, без предупредување и без присуство на адвокат. Ова е случај кога полицијата е на лице место, врши итно дејство, како што е апсење на осомничениот, или врши увид. Во овие околности, полицијата може да го испраша осомничениот без каква било формалност (без бранител и без претходно предупредување), но е забрането снимањето на ова испрашување и резултатите од него никогаш не можат да се изведат како доказ во текот на целата кривична постапка. ЗКП наведува дека испрашувањето на местото на кривичното дело, или при претрес или увид може да се користи само „за продолжување на истрагите“, односно за пронаоѓање други извори на докази, други инволвирани лица итн. Меѓутоа, во текот на ова испрашување на лице место, осомничениот може да даде некој индиректно самоинкриминирачки одговор: на пример, може да признае дека е сопственик на корпус деликти, или да открие каде се кријат неговите соучесници итн.³⁵¹

Правото на бранител формално се применува од започнувањето на кривичната истрага против некое лице, односно кога засегнатото лице сè уште е обичен осомничен. Покрај тоа, член 220 од ЗКП предвидува дека лицето мора да се третира како осомничено – со сите последователни гаранции, вклучувајќи го и правото на бранител – од првиот момент во кој ќе се појават елементи на кривично дело (*criminiis indicia*). Ова особено се однесува за време на не-кривична истрага (на пример истрага спроведена од административни органи), кога се појавува првиот елемент на кривичното дело. И пред и по моментот во кој обвинителот мора да го извести осомничениот за неговите права, во која било фаза од кривичната постапка,

³⁵¹ Ed Cape, Zaza Namoradze, Roger Smith, Taru Spronken, „Effective Criminal Defence in Europe“, Intersentia Antwerp – Oxford – Portland, 2010, стр.394

осомничениот може да определи најмногу двајца бранители. Назначувањето бранител може да се изврши со писмена или усна изјава пред полицијата, обвинителот или судијата. Доколку изјавата е дадена во усна форма, полицијата или обвинителот мора да изготват извештај, во кој ќе го наведат датумот на назначувањето и други потребни работи (име на бранителот, име на осомниченото лице, број на кривичната постапка, име на обвинител). Извештајот мора да биде потпишан од полицискиот службеник или обвинител, како и од осомничениот. Закажувањето може да се изврши и во образец испратен до обвинителот, во кој случај образецот мора да се внесе во истражното досие. Правото на именување адвокат не се разликува во зависност од финансиските средства на осомничениот и дали има право на правна помош. Во некои делови од истрагата, присуството на бранител е задолжително. Тоа е случај кога, осомничениот кој е приведен е испрашуван од судијата, веднаш по апсењето, или кога осомничениот е повикан од полицијата - не е уапсен - да биде испрашан. Сослушувањето за валидација по апсењето - како и прелиминарното рочиште - мора да се спроведе и со присуство на бранител.³⁵²

Како што е познато, во многу случаи во судската пракса на Италија е утврдено дека истата ги прекршила своите обврски од страна на ЕСЧП во однос на судењето во отсуство во кривичната постапка. Всушност, системот воспоставен од законодавецот не гарантира дека обвинетиот е навистина свесен за кривичниот процес против него. Она што конкретно е важно, е дека судијата е повикан да ги провери само формалните барања на известувањата дадени до обвинетите од страна на регистарот. Судот не е должен да утврди дали во пракса обвинетиот знаел дека ќе му се суди.

По многуте повреди утврдени од страна на ЕСЧП, експресно беше побарано од Италија да го промени својот систем во врска со судењето во отсуство, Италија го измени членот 175 од ЗКП во 2005 година, со цел да дозволи повторно – отворање на кривичната постапка – доколку се води во отсуство – кога осудениот потврдил дека не добил известување за постапката поведена против него. Според новите правила, лицето осудено во кривична постапка може да поднесе жалба на конечната осуда - и притоа, повторно да го отвори случајот - кога ќе тврди дека не знаел за постапката против него. Жалбата мора да се поднесе во рок од 30 дена од денот кога лицето било

³⁵² Исто, стр.396

известно за осудата. Обвинетиот не е под товар да ја докажува својата невиност, а на Апелациониот суд останува да го провери тврдењето.³⁵³

3.2.5 Пристапот до бранител и презумпцијата на невиност

Италијанскиот Устав ја признава презумпцијата на невиност во членот 27 ст.2, кој предвидува дека обвинетиот не може да се смета за виновен до конечната осудителна пресуда. Овој принцип најде специфични примени во ЗКП, каде што е предвидено дека, во случај на неизвесност, обвинетиот мора да биде ослободен. Во февруари 2006 година, правилото „надвор од какво било разумно сомневање“, БАРД, беше формално воведено во член 533 од ЗКП, според кое, обвинетиот може да биде осуден само кога неговата одговорност ќе се докаже надвор од разумно сомневање. Коментаторите забележаа дека реформата спроведе заклучок кој веќе беше постигнат според мислењето на мнозинството научници и според италијанската судска пракса.³⁵⁴

Всушност, Касациониот суд, во 2002 година, во својот поголем состав, призна дека правилото БАРД мора да се смета за природна последица на презумпцијата на невиност предвидена во Уставот. Правилото БАРД не се применува за притвор пред судење, без оглед на мислењето на некои научници.³⁵⁵

Како заклучок, презумпцијата на невиност не се почитува целосно во фази надвор од судењето, а особено кога е во прашање притворот. Дополнително, законот му дозволува на судечкиот судија да го консултира досието за притвор во секое време, вклучително и претходните наредби за притвор издадени во текот на постапката и доказите собрани од обвинителот кои, како такви, би биле недозволиви на судењето поради правилото за гласини. Според правилата за докажување, елементите од гласините вметнати во досието за притвор не можат да се користат на судењето за да се суди случајот; сепак, нивниот капацитет да влијаат на судечките судии де факто е неспорно силен. Поради тоа што судиите можат да го консултираат досието за притвор, се отстапува од системот на двојно досие, според кој, треба да се

³⁵³ Ed Cape, Zaza Namoradze, Roger Smith, Taru Spronken, „Effective Criminal Defence in Europe“, Intersentia Antwerp – Oxford – Portland, 2010, стр.402

³⁵⁴ F. Caprioli, „Palingenesi di un divieto probatorio. La testimonianza indiretta nel funzionario di polizia nel rinnovato assetto processuale“, in R. Kostoris (ed), Il gusto processo tra contraddittorio e diritto al silenzio, Torino, Giappichelli, 2007, стр.143

³⁵⁵ D. Negri, „Fumus commissi delicti. La prova per le fattispecie cautelari, Torino, Giappichelli, 2004

зачува судечкиот „непристрасен ум“ на судиите на крајот од истрагата. Доказите собрани од обвинителот треба да бидат зачувани во посебно досие, кое не е достапно за судечките судии.³⁵⁶

Рамката што произлегува од разгледувањето дискутирано погоре, е далеку од кохерентна и, поради оваа причина, далеку од задоволителна. Од една страна, италијанскиот систем ги подобри своите заштитни мерки во полето на ефективна кривична одбрана во многу аспекти. Посебно, како позитивни аспекти може да се сметаат заштитните механизми признати на обвинетиот во фазите на истрагата, при распит пред полицијата, обвинителот и судијата. Без оглед на некои исклучоци, можно е да се потврди дека осомничениот повикан да даде изјави од агенциите за спроведување на кривичниот закон обично е свесен за своите права и за ризикот од неговиот избор во таа фаза. Задолжителното присуство на бранител за време на полициското испрашување (како и сослушувањето на судијата според член 294 од ЗКП), задолжителното известување за бранител во случаи на распит пред обвинител, неопходноста во сите овие случаи да се именува бранител, по службена должност, доколку обвинетиот не избрал се само мал дел од предностите кои ги нуди Законот за кривична постапка во Италија и нејзиното спроведување во пракса. Дотолку повеќе, за да биде помалку веројатно дека осомничениот нема да биде предмет на трик, или заобиколување на неговите права, гаранците за неговите права и почитувањето во кривичната постапка на истите, се потврдени низ бројни пресуди на ЕСЧП.

Дополнително, тука се и писмата со права, кои обвинителот мора да му ги даде на обвинетиот во фазата на истрага, а кои го подобруваат неговото ниво на свесност за кривичната постапка. Понатаму, пристапот до досието е ефикасно обезбеден (проблемот често е спротивен: како да се заштити правото на приватност на лицата вклучени во кривичните процеси); изненадувања, или неочекувани потези на обвинителот на судењето се доста ретки. Конечно, правото на конфронтација ефективно се применува во италијанските судови, како и забраната за користење на истражна изјава еднострано дадена од една од страните. Со тоа се обезбедува еднаквост на оружјата меѓу странките (овој заклучок е зајакнат ако се погледне можноста обвинетиот да спроведе приватни истраги). Од друга страна, италијанскиот

³⁵⁶ A. Camon, „Le intercettazioni nel processo penale, Milano, Giuffrè, 1996, стр.166

систем не покажува должно внимание на другите фундаментални карактеристики. Меѓу нив, системот за правна помош е многу незадоволителен, од најмалку две причини. Отворен е само за лица со многу низок годишен приход, а не е привлечен за бранителот, кои се платени значително помалку, отколку кога ги плаќа клиентот. Ова ја прави неверојатна, генерално, можноста за спроведување на приватни истраги за обвинетите кои користат правна помош платена од државата.

Италијанското казнено процесно право, со донесувањето на новиот закон за кривична постапка претрпи голема трансформација и преминување од инквизиторна постапка во акузаторна. Доколку се споредат одредбите од законот за кривична постапка и одредбите од Директивата на Европската унија за правото на достапност до бранител, многу веројатно е дека ќе се утврдат многу сличности и компаративни аспекти кои се надоврзуваат и произлегуваат една од друга. Всушност, италијанскиот правосуден систем, централно место во кривичната постапка му определува на обвинетиот и неговите права во кривичната постапка. Почитувањето на неговите права започнува уште при првиот распит во полициска станица, каде што е предвидено задолжителна одбрана од страна на бранител, а доколку осомничениот не си постави бранител по сопствен избор, истиот го поставува полицијата, по претходно добиена согласност од јавниот обвинител. Можноста за заобиколување на правилата на кривичната постапка речиси и да не постојат, бидејќи секое дејствие преземено од страна на истражните органи на штета на правата на обвинетото лице е соочено со ништовност на собраните докази и намалување на изгледите за успех на страната на обвинителството.

Анализирајќи ја предистражната и истражната постапка во Италија и државата од поглавјето за компаративно право претходно обработена, Белгија, веднаш се забележуваат сериозни разлики во законодавствата и кривичната постапка. Имено, самата постапка, најпрво се разликува во суштинските поставки, односно во Белгија се спроведува инквизиторен систем на кривична постапка, со примеси на акузаторна постапка во фазата на судење, додека во италијанскиот казнено процесен систем, на сила е акузаторниот систем.

Иако белгискиот казненопроцесен систем е инквизиторен, сепак, во Белгија недостасува базично почитување на правата на одбраната. Во предистражната и

истражната фаза од кривичната постапка, доказите кои се собираат од страна на полицијата и обвинителството, претставуваат основни постулати врз кои се темели обвинението презентирано од обвинителството на главна расправа. Обвинителството иако има законско овластување да собира докази и во корист на одбраната, тоа речиси никогаш не е случај, со образложение дека одбраната има законска можност од бранител кој е надлежен за собирање на доказите во корист на одбраната. Осомничениот во белгискиот казненоправен систем нема право на бранител уште при првиот распит од страна на полицијата. Образложението за ваквото ограничување од страна на белгиските законодавци е дека единствена цел за назначување бранител на осомничениот уште при првиот распит би била да конструираат сценарија за заобиколување на вистината. Бидејќи сите докази собрани во предистражната и истражната фаза се темел за главната расправа, многу лесно може да се утврди нерамноправната положба на обвинетиот во постапката.

За разлика од Белгија, италијанскиот казнен систем поклонува целосна верба и го издигнува на рамниште од неопходност принципот на фер судење. Имено, осомничениот има право на бранител уште на првиот распит пред полицијата, па евентуалните искази добиени во отсуство на бранител не можат да бидат користени како доказ. Постојат две досиеја, досие со докази собрани во фаза на предистражна и истражна постапка и досие со докази за главна расправа. Разликата се состои во тоа што, доказите собрани во истражната и предистражна постапка, можат да се користат само за обезбедување на дополнителни докази во овие фази, а по сублимирање на овие докази, истите се ставаат во досие за истражна фаза и судечкиот судија нема пристап до ова досие. Единствено, странките во постапката, доколку сакаат да го оспорат кредибилитетот на сведок, можат да се повикаат на неговиот исказ даден во истражна фаза и на тој начин да се отвори истражното досие на главна расправа. Одбраната активно учествува во собирањето на докази во истражната фаза, па може да води и сопствена истрага и резултатите од добиената истрага, односно собраните докази имаат иста тежина како доказите собрани од обвинителството и полицијата.

Италијанскиот правосуден систем, добива сериозни критики и бројни пресуди на Европскиот суд за човекови права го потврдуваат фактот дека недостасуваат измени на законот за кривична постапка во делот на судење во отсуство, односно обвинетиот кој не знаел дека се води судски процес против него, односно му било

судено во отсуство, во рок од 30 дена да може да поднесе предлог за повторување на судскиот процес против него.

Всушност овој факт за судење во отсуство и насушната постреба од измена во законот за кривичната постапка е утврден и донесени се пресуди од страна на Европскиот суд за човекови права во случаите *Sejdovic v. Italy*, *Colozza v. Italy*, *Maestri and others v. Italy*. Исто така, директивата на Европската унија за правото на достапност до бранител, постојано во своите членови и почетните алинеи укажува на правото на бранителот да биде суден во свое присуство и да има можност да ги ужива сите права од кривичната постапка кои му стојат на располагање.

3.3 Правото на достапност до бранител на обвинетиот во кривичната постапка во Полска

3.3.1 Професионални стандарди и ограничувања на бранителот во сите фази од кривичната постапка

Генерално, правото на одбрана, кое ги опфаќа индивидуалните права на обвинетиот и обезбедува нивно глобално спроведување, е еден од основите на принципот на правично судење. Затоа, во фер и чесен судски процес, пасивната странка, треба да има пред сè, позиција, загарантирана *in abstracto* и дефинирана од доделените права, вклучувајќи ги и достапните правни инструменти, кои треба да овозможуваат материјална одбрана од обвинението (право на одбрана во материјална смисла). Дополнително, со оглед на тоа што се реализира одбраната на обвинетите во формализирани постапки, а со тоа и во сложени и често неразбирливи процесни околности, важен елемент на правото на одбраната се фокусира и на нејзиниот формален аспект, вклучувајќи го не само правото да се биде застапуван од бранител, но и неговите процесни активности.³⁵⁷

Ваквиот комплементарен пристап овозможува целосна слика за правото на одбрана. Тоа вклучува голем број правни средства кои можат да бидат користени. Во ситуација кога обвинетиот е застапуван од стручно лице адвокат, треба да постои убедување дека правата неопходни за ефективна одбрана се остваруваат во најдобар интерес на обвинетиот. Сепак, треба да се напомене дека правото на одбрана е

³⁵⁷ Cf. Paweł Wiliński, „Zasada prawa do obrony”, In: System Prawa Karnego Procesowego, vol. III, p. 2: Zasady procesu karnego, ed. Paweł Wiliński, Warsaw: LexisNexis, 2014, 1490.

определено со законски прописи, што треба да ја гарантираат неговата потенцијална ефективност.³⁵⁸

Како што веќе беше истакнато, при изнесувањето на општите претпоставки од Директивата 2013/48/ЕУ требаше да се обликуваат одредени минимални стандарди на кои прописите кои функционираат во анализираниот опфат во поединечни земјо-членки на Европската унија треба да се прилагодат. Треба да биде истакнато дека одредбите од наведената директива се веќе имплементирани до одреден степен во одредбите на полскиот закон за кривична постапка.³⁵⁹

Првенствено, се чини легитимно да се тврди дека, до одреден степен е воспоставен модел на одбрана по службена должност, што му овозможило на обвинетиот да определи бранител во фазата на судење. Во подготвителната постапка, сепак, правилото предлага дека е можно осомничениот да користи помош од адвокат по службена должност, доколку докажал неспособност да ги сноси трошоците за именување адвокат по сопствен избор.³⁶⁰

Главниот проблем според важечкото полско право, во контекст на европското право, е недостатокот на непосреден пристап до адвокат за лицето, кое всушност е осомничен за забрането дело, кој се уште нема статус на странка во постапката, на пр. приведено лице. Всушност, сегашната регулатива на членот 245 став 1 од Законот за кривичната постапка е недоволен, особено во ситуација кога приведеното лице не е во можност да обезбеди првична правна помош од адвокат. Во овој случај, со право се расправа дека решението за овој проблем, кое истовремено би било ефективна имплементација на Директивата 2016/1919/ЕУ, би било да се обезбеди можност за непосреден пристап до адвокат според системот за бесплатна правна помош.³⁶¹

³⁵⁸ Marek Ryszard Smarzewski, „The right to defence in Poland. Remarks on the latest amendments of the Code of criminal procedure from the European perspective“, *Review of European and comparative law*, Volume XLI, 2020, стр.82

³⁵⁹ Barbara Grabowska-Moroz, „Wzmocnienie praw procesowych w postępowaniu karnym: skuteczne wdrożenie prawa do obrony i pomocy prawnej na podstawie Programu Sztokholmskiego. Raport krajowy: Polska“, <http://www.hfhr.pl/wp-content/uploads/2018/03/HFPC-Wzmocnienie-praw-procesowych-w-postepowaniu-karnym-29-03.pdf>: 9

³⁶⁰ Marek Ryszard Smarzewski, „The right to defence in Poland. Remarks on the latest amendments of the Code of criminal procedure from the European perspective“, *Review of European and comparative law*, Volume XLI, 2020, стр.89

³⁶¹ Małgorzata Wąsek-Wiaderek, „Dostęp do adwokata na wczesnym etapie postępowania karnego w prawie Unii Europejskiej“, *Europejski Przegląd Sądowy* 1, 2019, стр.20

Друго важно прашање е обезбедувањето можност за барање помош од адвокат при испрашување во врска со информирањето за обвиненијата против осомничениот. Затоа, во случај кога одредено лице сака да побара помош од бранител, потребно е да се утврдат законски основи за суспендирање на посоченото дело и одредување на датумот со цел да се обезбеди учество на адвокат или правен советник, било да е по избор или назначен по службена должност. Се разбира, член 300 ст.1 од Законот за кривична постапка предвидува информирање на осомничениот пред првиот распит за правото на помош на бранител, вклучително и правото да поднесе барање за именување адвокат по службена должност, во случајот од член 78 од Законот за кривичната постапка.

За возврат, во членот 301 од Законот за кривичната постапка стои дека, на барање на осомничениот, распитот по правило треба да продолжи со учество на именуван адвокат. Сепак, пристапот до адвокатите и правото на доверлив контакт со нив е несомнено важно дури пред да се случи предметното дело; понекогаш ажурноста на обезбедувањето таков контакт е од клучно значење во раната фаза на постапката и пред обвинување на дадена личност, на пример во врска со потенцијално претходно испрашување како сведок. Во таков случај, ефективноста на остварувањето на правото на одбрана може да биде строго условена со доверлива консултација и преземање клучни дејствија за одбрана со помош на професионален субјект и пред формално да се смени фокусот на постапката кон дадена личност.³⁶²

Во овој контекст, помошта од адвокат треба да се разбере пошироко, не само како барање правна помош од страна, туку како можност за извршување на одбрана која вклучува професионален фактор од првите моменти на постапка и преземање конкретни процесни акти против дадена личност, на пр. притвор. Доволна сигурност за лицето кое е всушност осомничен, не може да се обезбеди со факултативното назначување на бранител за лице кое не е странка согласно член 87 ст.2 од Законот за кривична постапка, дотолку повеќе што, обвинителот може да одбие да дозволи таков субјект да учествува во подготвителната постапка. Дополнително, треба да се забележи дека, ако дадена личност нема доволно ресурси за да назначат претставник

³⁶² Marek Ryszard Smarzewski, „The right to defence in Poland. Remarks on the latest amendments of the Code of criminal procedure from the European perspective“, Review of European and comparative law, Volume XLI, 2020, стр.93

по сопствен избор, во пракса можноста за именување на таков претставник по службена должност изгледа илузорна.

Наспроти ова, може да се забележи дека согласно последната измена на Законот за кривична постапка од 19 јули 2019 година, беа воведени одредени поедноставувања, насочени кон забрзување на постапката во врска со назначување бранител по службена должност на сцената на подготвителна постапка. Коментираната промена треба да се оцени дефинитивно во плус, бидејќи, согласно член 81а ст.3 точка 1 од Кодексот на Кривична постапка, кога досегашните околности укажуваат на неопходноста за преземање дејствија на одбраната, кон предлогот за назначување бранител може да се достават и други документи потребни за испитување на барањето од страна на органот што ја води подготвителната постапка до надлежните суд преку факсимил или е-пошта. Оваа регулатива може да придонесе за скратување на постапката во врска со именување адвокат по службена должност во подготвителна постапка и побрзо донесување одлуки по оваа работа, со што влијае на оценката за обезбедување брз пристап до адвокат од перспектива на директивите на ЕУ. Со оглед на правилната примена на член 81а ст.3 од Законот за кривична постапка, согласно член 88 ст.2 од Кодекс и во однос на претставниците по службена должност, останува оправдан ставот да се тврди дека, слична практика теоретски може да се примени во врска со назначување адвокати по службена должност на лица кои сè уште не се странки во постапката, вклучително на пр. лица стварно осомничени дека сториле дадено дело.³⁶³

Во однос на темата за имплементација на принципите на доверливост на комуникацијата меѓу осомничените или обвинетите лица и нивните адвокати при вршење на правото на пристап до професионална правна помош, гарантирано со член 4 од Директивата 2013/48/ЕУ, треба да се забележи дека и во овој поглед националното законодавство не е прилагодено на минималните стандарди развиени во европското право. Индивидуални прописи, на пр. член 73 ст.2 и член 245 ст.1 од Законот за кривична постапка го потврдуваат овој впечаток. Можноста за ограничување на доверливоста на контактите со адвокат, првенствено постои во фазата на предистражна постапка. Иако правилото е дека, лицата на кои им е одреден

³⁶³ Исто, стр.94

притвор може да комуницираат со својот бранител, во отсуство на други лица и преку кореспонденција, обвинителот, кога дава дозвола за комуникација меѓу осомничен и адвокат, може да одлучи, во особено оправдани случаи и ако тоа е во интерес на подготвителната постапка, дека контактите треба да се случат во негово присуство, или лице овластено од него (член 73 став 2 од Законот за кривичната постапка). Згора на тоа, во согласност со член 73 ст.3 од Законот за кривичната постапка, обвинителот исто така, може да одлучи, кога е во интерес на подготвителната постапка и во особено оправдани случаи, да ја контролира кореспонденцијата на осомничениот со бранителот. Тоа е значајно во исто време дека, посочените ограничувања во комуникацијата можат да останат во сила, согласно член 73 ст.4 од Законот за кривична постапка, во рок од 14 дена од датумот кога на осомничениот му е одреден притвор.³⁶⁴

Оттука, дури и ако се разгледа можноста за ограничување на принципот на доверливост во контактите на осомничениот со неговиот адвокат, треба да се нагласи дека ограничувањето треба ги исполнува барањата утврдени во член 8 ст.2 од Директивата 2013/48/EУ. Тоа значи дека, за да се утврди легитимноста на таквото ограничување на правото на осомничениот кое е од суштинско значење за ефективно спроведување на правото на одбрана, би било неопходно, законодавецот да обезбеди можност за жалба против одлуката на обвинителот во врска со неговото присуство, или лицето овластено од него во текот на средбата на осомничениот со неговиот бранител.³⁶⁵

3.3.2 Односот помеѓу бранителот, обвинителот и полициските органи во истражната фаза од кривичната постапка

Во полската кривична постапка нема истражен судија. Конкретните одлуки и истражните мерки преземени во истражната фаза од процесот се резервирани за

³⁶⁴ Cf. Piotr Kardas, „Gwarancje prawa do obrony oraz dostępu do obrońcy na wstępnym etapie postępowania karnego. Kilka uwag w świetle Dyrektywy w sprawie prawa dostępu do adwokata, doktryny Salduz oraz doktryny Miranda”, Palestra Świętokrzyska 43-44, 2018, стр.19

³⁶⁵ Sławomir Steinborn, „Opinia w sprawie implementacji w prawie polskim dyrektywy Parlamentu Europejskiego i Rady 2013/48/UE z dnia 22 października 2013 r. w sprawie dostępu do adwokata w postępowaniu karnym i w postępowaniu dotyczącym europejskiego nakazu aresztowania oraz w sprawie prawa do poinformowania osoby trzeciej o pozbawieniu wolności i prawa do porozumiewania się z osobami trzecimi i organami konsularnymi w czasie pozbawienia wolności”, <https://www.gov.pl/attachment/ba665e2a-9ea6-4c45-98d0-cbddd034bbe>: 11, [date of access: 11.02.2020]

одлучување на судот. На пример, судот треба да одлучи по барањето на жртвата да се прекине процесот, да одлучи дали сведокот треба да биде сослушан, или да одлучи за одредување притвор.

Полицијата е подредена на јавниот обвинител. Јавниот обвинител е оној кој ја води истражната постапка и, во тој поглед, има право да и дава на полицијата обврзувачки наредби, на пр., да изврши претрес, да приведе лице, или да го изведе пред суд. Доколку полицијата спроведува истраги, тоа го прави под надзор на јавниот обвинител, кој има право да донесува одлуки и да дава наредби или упатства, како и да ги менува и укинува одлуките донесени од полицијата. Доколку полицијата не сака да изврши дејствие што го бара јавниот обвинител, непосредниот претпоставен на полицискиот службеник кој ја доведува во прашање одлуката на обвинителот може да поведе неофицијален процес за информирање на јавниот обвинител.

Вистинскиот однос помеѓу полицијата и јавниот обвинител зависи од нивото на полициска обука, употребената техничка опрема и бројот на случаи и наредби по кои се постапува. Во пракса, постојат контакти меѓу бранителите и обвинителството и нема било какви ограничувања во овој поглед. Бранителот секогаш може да побара информации за фазата до која е дојдена истрагата, или какви активности ќе се вршат во присуство на нивниот клиент. Сепак, додека трае постапката, обвинителот нема должност да одговори. Понатаму, одбраната има само ограничен пристап до списите на предметот бидејќи органите на обвинителството секогаш можат да го одбијат пристапот, иако одбраната може да се жали на таквото одбивање. По правило, адвокатите на одбраната контактираат со јавниот обвинител кој ја води или ја надгледува постапката, бидејќи обвинителот е тој што одлучува за текот на истрагата.³⁶⁶

Полицијата има овластување да уапси и приведе осомничено лице под услов: да може разумно да се претпостави дека таквото лице извршило кривично дело; постои загриженост дека осомничениот ќе скрие или отстрани докази за кривичното дело; или полицијата е несигурна за идентитетот на осомничениот. Основен предуслов за притвор е „разумно сомневање“ дека одредено лице извршило кривично дело. Таквото сомневање бара да постои дедуктивна, логична, поврзаност помеѓу

³⁶⁶ P. Kruszynski, Postepowanie karne w XXI wieku, Warsaw, Dom Wydawniczy ABC, 2002, стр.97

достапните податоци и осомниченото лице. Осомниченото лице може да биде притворено само додека постои соодветна причина за тоа, а штом причините за притвор престанат да постојат, осомниченото лице треба да биде ослободено без одлагање. Осомниченото лице може да поднесе писмена жалба за притворот до судот во рок од седум дена, а судот мора да ја разгледа секоја таква жалба.

Доколку уапсениот не биде изведен пред суд, тој мора да биде ослободен во рок од 48 часа. Во овој рок, јавниот обвинител треба да одлучи дали ќе бара мерка притвор, а доколку го стори тоа, потребно е да поднесе и обвинителен акт. Кога притвореникот ќе биде изведен пред судот, притворот може да се продолжи за уште 24 часа, во кој рок судот треба да донесе одлука за притвор. Според тоа, максималниот период на притвор (вклучувајќи го и судскиот притвор) не може да надмине 72 часа. Во оваа фаза на притвор, полицијата е под надзор на јавниот обвинител кој ќе биде информиран, од полицијата или од судот, доколку приведениот законски го оспорува процесот на притвор.³⁶⁷

Покрај максималниот период на притвор од 72 часа, полскиот законик за кривична постапка предвидува и прелиминарен притвор. Судот треба да одреди дали некое лице треба да биде притворено и времетраењето на тој притвор. Максималниот период на прелиминарен притвор е три месеци, иако тој може да се продолжи. Општа основа за да се одреди прелиминарен притвор е дека постојат докази дека обвинетиот е многу веројатно дека го сторил наводното дело. Специфичните основи се како што следува:

- Постои разумен страв дека обвинетиот ќе избега или ќе се скрие, особено ако е невозможно да се утврди неговиот идентитет, или ако нема постојано место на живеење;

- постои разумен страв дека обвинетиот ќе се обиде да фалсификува докази, да даде лажни изјави или да го попречи кривичното гонење на кој било друг незаконски начин;

³⁶⁷ T. Grzegorzcyk, Kodeks postepowania karnego. Komentarz, Cracow, Wydawnictwo prawnicze PWN, 2005, 642

- обвинетиот се товари дека сторил дело за кое е предвидена казна затвор од најмалку осум години или првостепениот суд го осудил обвинетиот на најмалку три години затвор;

- постои разумен страв дека обвинетиот, кој е обвинет за кривично дело или намерно дело, може да изврши дополнително дело што го загрозува животот, здравјето или јавната безбедност, особено ако постоела закана за извршување на такво дело.

Лицето во прелиминарен притвор може да има пристап до истражното досие само со согласност на лицето кое ја води истрагата, иако одбивањето на пристап може да доведе до жалба од страна на притвореникот. Пред да се одобри прелиминарен притвор, судот мора да разговара со осомничениот. Адвокатот на одбраната може да присуствува на таков разговор, иако не е задолжително да биде известен адвокатот, освен ако осомничениот конкретно не побара да се информира бранителот и доколку присуството на бранителот нема да го попречи истражниот процес. Бранителот може да учествува и кога се поднесува барање за продолжување на периодот на притвор и може да се обрати до судот за продолжување на периодот на притвор. Неизвестувањето на адвокатот на одбраната за прелиминарното рочиште не ја поништува одлуката.³⁶⁸

Правото на обвинетиот да се брани е загарантирано со Уставот на Република Полска и законот за кривична постапка, а одбраната може да биде дадена „лично“ од страна на обвинетиот, или преку бранител ангажиран од обвинетиот. Правото да назначи бранител имаат и лицата кои се „застапници во парница“ (на пр. родители) или старател на обвинетиот. Доколку осомничениот е во притвор, секое такво лице може да назначи бранител, а обвинетиот мора веднаш да биде известен за тоа. Обвинетиот има право на избор на бранител само ако ангажира бранител според сопствен избор. Во одредени околности, обвинетиот мора да има бранител без разлика на нивната желба, а сите приговори се сметаат за ирелевантни. Обвинетиот мора да има бранител за целата кривична постапка доколку е малолетник, глув, нем или слеп, ако има релевантни проблеми со менталното здравје, или кога Судот утврди дека постојат околности што ја попречуваат одбраната. Понатаму, обвинетиот мора

³⁶⁸ Ed Cape, Jacqueline Hodgson, Ties Prakken, Taru Spronken, Suspects in Europe, Procedural rights at the Investigative stage of the Criminal Process in the European Union, Intersentia Antwerpen – Oxford, 2007, стр.186

да има бранител, но само во однос на судската постапка, кога постапката е во тек пред регионалниот суд кој заседава како првостепен суд, а обвинетиот е обвинет за кривично дело или е во притвор.³⁶⁹

Во случаите во кои е задолжително да има бранител, а обвинетиот не бил поучен за правото на бранител, претседателот на судот ќе определи бранител. Осомничениот може исто така, да побара да се назначи бранител ако може да докаже - со поднесување документи кои потврдуваат дека прима надоместок или даночен сертификат со кој се потврдуваат приходите - дека не е во можност да ги плати трошоците за одбрана без предрасуди за себе, или нивното семејство. Онаму каде што адвокатот е приватно ангажиран, неговиот хонорар треба да се договори со клиентот, иако министерот за правда има утврдено минимални стапки на плаќање. Кога е назначен адвокат по службена должност, трошоците за неплатената правна помош се на товар на Судскиот буџет без разлика на одлуката на судот. Професионалниот статус на адвокатите по службена должност е ист како и на оние кои се приватно ангажирани. Секој адвокат може да дејствува како адвокат по службена должност и не постои посебна група на адвокати кои даваат само ваков вид на правна помош.³⁷⁰

Разговорот со осомничениот по процесирани кривична пријава има за цел, меѓу другото, да обезбеди можност осомничениот да ги оствари своите права на одбрана. На овој начин, на осомничениот му се дава можност да заземе посебен став во однос на кривичните дела кои му се ставаат на товар. Меѓутоа, доколку осомничениот одлучи дека, од која било причина, би било прерано да даде изјава во врска со обвинувањата до личноста која го спроведува испитувањето, таквото одбивање е во согласност со неговите права потврдени во писмена форма пред да започне првото интервју. За време на разговорот може да биде присутен и бранител по барање на осомничениот.

Во пракса, барање за советување со адвокат во оваа фаза најчесто го прават осомничени кои се во можност да платат приватно. Во други случаи, невообичаено е адвокат да присуствува на интервјуто. Нема процедурални последици доколку не е

³⁶⁹ Z. Czeszejko – Sochacki, Z. Krzemiński, *Advokat z urzędu w postępowaniu sądowym*, Warsaw, Wydawnictwo Prawnicze, 1975, стр.15

³⁷⁰ Ed Cape, Jacqueline Hodgson, Ties Prakken, Taru Spronken, *Suspects in Europe, Procedural rights at the Investigative stage of the Criminal Process in the European Union*, Intersentia Antwerpen – Oxford, 2007, стр.194

присутен адвокат, а не постои ниту обврска адвокатот да присуствува. Доколку присуствува адвокат, тој може активно да учествува во интервјуто, на пр. преку советување на клиентот дали да одговори на прашање, со барање пауза во интервјуто за приватна консултација со клиентот, или со барање на клиентот да му бидат поставени прашања во врска со конкретни факти. Правото на бранителот да присуствува за време на разговорот е загарантирано без оглед на природата на случајот, статусот на интервјуерот или видот на постапката. Понатаму, осомничениот има неограничено право да контактира со адвокатот на одбраната, вклучително и пред разговорот. Меѓутоа, доколку осомничениот е во прелиминарен притвор, тој има право да комуницира со својот адвокат насамо 14 дена по започнувањето на прелиминарниот притвор. Иако ова е во спротивност со јуриспруденцијата на Европскиот суд за човекови права (ЕСЧП), оваа одредба претставува дел од полското казненопроцесно право и не може да се обжали. Адвокатите на одбраната ретко се согласуваат на такво ограничување и често чекаат да истече рокот од 14 дена, советувајќи го својот клиент да одбие да даде објаснување во меѓувреме. Како резултат на тоа, ограничувањето се наметнува исклучително ретко. На адвокатите на одбраната не им е забрането да водат сопствена истрага за околностите за наводно стореното кривично дело. Сепак, општо е договорено, вклучително и од самите бранители, дека истрагата за наводно стореното кривично дело е исклучиво во надлежност на органите на обвинителството.³⁷¹

3.3.3 Улогата на бранителот во фазата на судење во кривичната постапка во Полска

Клучот за одговор на прашањето дали полските одредби за учество на бранител во кривичната постапка ги исполнуваат минималните стандарди утврдени во Директивата од 2013 г. за правото на достапност до бранител се наоѓа во одговорот на прашањето, што треба да се сфати како „обврска за обезбедување на правото за пристап до адвокат“. Членот 3 став 1 од Директивата наведува дека државите - членки на обвинетите лица ќе им обезбедат право на пристап до адвокат во време и на начин што ќе им овозможи на засегнатите лица да ги остварат своите права на одбрана практично и ефективно. Најважно за дискутираниот проблем е, сепак,

³⁷¹ P. Kruszyński, Stanowisko prawne obrońcy w procesie karnym, Białystok, Driid Wydaw. Filii UW, 1991, стр.10

содржината на член 3 став 3 од Директивата 2013/48, каде што е конкретно дефиниран опфатот на поимот „право на адвокат“. Затоа, ова право ја вклучува обврската да се обезбеди:

- право да се сретне во приватност и да комуницира со адвокатот што го застапува, пред да биде испрашан од полиција, или друг орган за спроведување на законот или судска власт;
- право на присуство и ефективно учество на адвокат при распитот на обвинетиот;
- право на присуство на адвокат при следните дејствија за прибирање докази: откривање на идентитет (презентација за препознавање), соочување, реконструкција на местото на кривичното дело.³⁷²

Во ситуација кога нема основа да се определи бранител по службена должност бранителот го определува самиот обвинет, но доколку обвинетиот е лишен од слобода, може да се определи и бранител за него од роднини (член 83 став 1 од ЗКП). Доколку обвинетиот е малолетно лице или неспособно, бранител може да назначи и неговиот законски застапник или лицето под чија грижа обвинетиот останува (член 76 од ЗКП). Обвинетиот може да има максимум тројца адвокати во исто време (член 77 од ЗКП).

Во фаза на судска постапка, првата област на гаранција, т.е право да се сретне со адвокат приватно и да комуницира со него, всушност нема никакви законски, или фактички ограничувања кога обвинетиот останува на слобода. Вреди да се истакне дека во полскиот ЗКП не постојат правила за ова прашање, а единственото ограничување може да биде околу одржување на редот за време на главниот претрес што се одржува во судницата. Комуникација на обвинетиот со бранителот во текот на главниот претрес може да се одржи дури на постојана основа, на пр. при распит на сведок – во овој случај нема забрана, под услов да не се попречува текот на активностите. Нема пречка ниту за бранителот, ниту за обвинетиот да побараат пауза за да им се овозможи да се консултираат надвор од судницата. Ваквото барање не

³⁷² Adrian Zbiciak, Effective access to defence counsel in the judicial stage of polish criminal proceedings in the scope of Directives 2013/48/EU and 2016/1919/EU, Review of European and comparative law Volume XLI, 2020, стр.155,156

сmee да биде злоупотребено за одолговлекување на рочиштето. Претседателот на советот ќе процени во секоја конкретна ситуација за воспоставување прекин на рочиштето (член 401 став 1 од ЗКП), заради остварување на правото на комуникација на обвинетиот со неговиот адвокат.³⁷³

Проблемот со можното ограничување на пристапот до одбраната на обвинетиот може да се открие кога обвинетиот ќе биде лишен од слобода. Сепак, треба да се нагласи дека во фаза на судска постапка, полскиот закон за кривична постапка не дозволува било какви ограничувања во врска со контактот на обвинетиот лишен од слобода со неговиот бранител, за разлика од фазата на предистражна постапка, каде што согласно член 73 ст.2 и ст.4 од ЗКП, обвинителот може по исклучок да определи дека ќе присуствува кога осомничениот контактира со адвокатот, што може да се случи само во текот на првите 14 дена од денот на започнување на притворот.³⁷⁴

Полскиот законодавец разумно признава дека во фазата на судење, ограничувањето на контактите на обвинетиот со неговиот адвокат не може да се оправда. Всушност, единственото ограничување на пристапот до адвокат може да произлезе од самиот факт на казнено-поправната изолација на обвинет, но се работи за фактички, а не правен проблем и е природна последица на затворската казна. Пријавениот, лишен од слобода, има право да контактира со својот адвокат и при лични посети. Одредбите на законот за кривична постапка не содржат ограничувања за комуникација на обвинетиот со бранителот, така што нема пречки во фазата на судската постапка со имплементација на Директивата 2013/48.³⁷⁵

Во фазата на судска постапка постои правило дека огромното мнозинство на дејствијата за собирање докази се одвиваат на сослушувањето, со исклучок на доказите кои е невозможно да се изведат на главна расправа, на пр. увид на местото на кривичното дело, или испрашување на сведок во местото на неговото живеалиште,

³⁷³ Ryszard Ponikowski, Jarosław Zagrodnik, "Commentary on the Article 401 CCP", In: Code of Criminal Procedure. Comment, ed. Jerzy Skorupka, Warszawa: C. H. Beck, 2018, 1028

³⁷⁴ Anna Demenko, „Prawo oskarżonego do korzystania z pomocy obrońcy w świetle dyrektywy nr 2013/48/ UE – wybrane zagadnienia”, Palestra 12(2018): стр.18,19

³⁷⁵ Mar Jimeno-Bulnes, "The Right of Access to a Lawyer in the European Union: Directive 2013/48/EU", In: ed. Tommaso Rafaraci, Rosanna Belfiore, EU Criminal Justice: Fundamental Rights, Transnational Proceedings and the European Public Prosecutor's Office, Cham: Springer Nature Switzerland, 2019, стр.63,64.

(заради неможност за неговото појавување во судот поради здравствени причини). Меѓу актите за собирање докази наведени во Директивата, во фаза на судска постапка, во пракса, две од нив би можеле да се случат доста често: распитот на обвинетиот и конфронтација.³⁷⁶

Веќе цитираните правила од член 117 од ЗКП создаваат обврска за известување за сите процесни акти во кои бранителот има право да учествува, вклучувајќи го и датумот на сослушувањето. Сепак, треба да се забележи, дека на 5 октомври стапи на сила значителна промена на ЗКП од 2019 година и може, на прв поглед, да предизвика некои сомнежи во однос на усогласеноста со минималниот стандард утврден во Директивата 2013/48. Според Член 378а ст.1 од ЗКП, ако обвинетиот или бранителот не се јавил на рочиштето, откако бил уредно известен за датумот на одржување, судот, во особено оправдани случаи, може да спроведе дејствија за собирање докази во нивно отсуство и да сослуша сведоци кои се појавиле на рочиштето, дури и ако обвинетиот се уште нема дадено било какви објаснувања. Во ситуација кога отсуството било оправдано, бранителот може да бара повторување на изведувањето на доказите кои се изведени за време на неговото отсуство. Ова барање мора да се поднесе најдоцна на следното рочиште, за кое уредно бил адвокатот известен, без процедурални пречки за неговото појавување, во спротивно ова право згаснува (член 378а ст.3 и ст.4 од ЗКП). Исто така, вреди да се забележи дека, за да се одобри дополнувањето на доказната постапка, адвокатот ќе треба да покаже дека земањето докази во негово отсуство ги прекршило процедуралните гаранции, вклучително, особено, правото на одбрана (што, сепак, не изгледа тешко да се докаже – тоа би било доволно да се однесува на неможноста да се поставуваат конкретни прашања).³⁷⁷

Ова решение треба да се оцени во контекст на член 3 став 1 од Директивата 2013/48, која бара земјите-членки да обезбедат дека осомничените и обвинетите имаат право на пристап до адвокат, во време и на начин што ќе им овозможи на засегнатите лица да ги остваруваат своите права на одбрана практично и ефективно.

³⁷⁶ Małgorzata Wąsek-Wiaderek, “Dostęp do adwokata na wczesnym etapie postępowania karnego w prawie Unii Europejskiej”, Europejski Przegląd Sądowy 1, 2019, стр.19

³⁷⁷ Adrian Zbiciak, Effective access to defence counsel in the judicial stage of polish criminal proceedings in the scope of Directives 2013/48/EU and 2016/1919/EU, Review of European and comparative law Volume XLI, 2020, стр.160

Преку овие два аспекти треба да се сфати дека суштината на правото на пристап до адвокат значи, да му се обезбеди на обвинетото лице компетентна и неопходна помош за ефективно остварување на неговите права кога знаењата и вештините на обвинетото лице не се доволни.³⁷⁸

Овде вреди да се спомене дека од пресудата на Судот за правда на Европската унија од 5 јуни 2018 година, *Nikolay Kolev and others*, произлегува дека може да се испитаат одредените национални одредби во согласност со член 3 став 1 од Директивата 2013/48. Затоа е можно да се тестира дали конкретно решение ја нарушува обврската за давање ефективна и практична помош на адвокат.

Меѓутоа, се чини дека членот 378а ст.1 од ЗКП може да се оцени и во условите за усогласеност со член 3 став 1 од Директивата 2013/48. Би требало да се напомене дека Директивата не формулирала забрана за спроведување какви било дејствија за собирање докази во отсуство на адвокат, така што донесувањето судска одлука врз основа на член 378а ст.1 од ЗКП нема автоматски да доведе до прекршување на стандардот на ЕУ. Сепак, треба да се нагласи дека секој полски судија има обврска да ја користи оваа одредба за да се осигура дека правото на одбрана се остварува практично и ефективно.³⁷⁹

Можноста за постапување во ситуација кога на обвинетиот не му е дозволено слободно да го избере својот бранител не го нарушува стандардот на директивата. Одредбите на полскиот ЗКП не го спречуваат избраниот бранител да го замени друг адвокат кој во негово име ќе се појави на суд. Вистинските пречки на страната на адвокатот не се релевантни за оцена на стандардите на ЕУ. Некои сомнежи може да се појават само доколку постапката во отсуство на бранителот би се однесувала на бранителот по службена должност, каде обвинетиот нема финансиски средства да назначи друг бранител, а адвокатот по службена должност не определил заменик.

³⁷⁸ Lorena Bachmaier Winter, “The EU Directive on the Right to Access to a Lawyer: A Critical Assessment”, In: Human Rights in European Criminal Law. New Developments in European Legislation and Case Law after the Lisbon Treaty, ed. Stefano Ruggeri, Cham: Springer International Publishing Switzerland, 2015, стр.121,122

³⁷⁹ Adrian Zbiciak, Effective access to defence counsel in the judicial stage of polish criminal proceedings in the scope of Directives 2013/48/EU and 2016/1919/EU, Review of European and comparative law Volume XLI, 2020, стр.161

Меѓутоа, што се однесува до гаранцијата за разговор со обвинетиот во присуство на адвокат, се чини дека во пракса, во фазата на судска постапка, нема да има пречка за овој стандард. Всушност, правото да одбие да дава објаснувања е првото упатство кое судот му го дава на обвинетиот. Ова упатство му претходи на сослушувањето на обвинетиот (член 386 став 1 од ЗКП). Според тоа, доколку обвинетиот не сакал да даде објаснување во отсуство на неговиот адвокат и судот би сакал да расправа за случај, обвинетиот би го искористил своето право да одбие да даде објаснување. Уште повеќе, можноста да се бара повторување на дејствијата за прибирање докази (преземени во отсуство на бранителот, наведено во член 378а ст.3 од ЗКП), во горенаведените околности значи дека тоа не е крај на постапката. Според тоа, доколку судот одлучил по исклучок да води доказна постапка во отсуство на бранителот на обвинетиот, поради неопходноста од обезбедување право на повторување, на пример, сослушување на сведок со учество на адвокатот, судот ќе мора да утврди друг датум за рочиште за да се овозможи остварување на правото од член 378 а ст.3 од ЗКП.³⁸⁰

Овде вреди дополнително да се истакне дека согласно член 9 ст.1 и ст.2 од Директивата од 2013 година, обвинетиот има право да се откаже „на доброволен и недвосмислен начин“ од правото на користење на помош од адвокат, што треба да се забележи во записникот од расправата. Во таков случај, се додека обвинетиот се согласи да врши одредени активности во отсуство на неговиот бранител, проблемот со почитувањето на стандардот на ЕУ воопшто не се појавува.³⁸¹

Вреди да се нагласи дека во фазата на судска постапка, правниот проблем во однос на стандардот на пристапот до бранителот, кога обвинетиот веќе има бранител, во пракса може да се однесува само на ситуацијата наведена во член 378а ст.1 од ЗКП, во случај на одбрана од адвокат по службена должност и во контекст на користење на помошта од адвокат на вистински и ефективен начин.

Меѓутоа, се додека прописите на полскиот ЗКП дозволуваат само во исклучителни услови водење на расправата во согласност со член 378а ст.1 од ЗКП,

³⁸⁰ Łukasz Chojniak, „Postulat nowelizacji Kodeksu postępowania karnego – krytycznie o niektórych proponowanych zmianach”, *Palestra* 1-2, 2019, стр.60,61

³⁸¹ Marek Zubik, „Konstytucyjne aspekty prawa wyboru obrony i obrońcy w sprawach karnych w perspektywie orzecznictwa Trybunału Konstytucyjnego”, *Europejski Przegląd Sądowy* 1, 2019, стр.15

не наметнувајќи таква обврска, судот ќе постапи во согласност со стандардот на ЕУ. Бидејќи тековните одредби на полскиот ЗКП во врска со јурисдикциската фаза на постапката може да се применат во согласност со Директивата од 2013 година, заклучокот е дека транспонирањето на Директивата 2013/48 во однос на споменатата фаза на постапката е целосно точна. Во полскиот ЗКП не постои одредба за фазата на судска постапка што би го спречила бранителот да учествува во сослушувањето на обвинетиот, или би забраниле учество во дејствија за собирање докази директно предвидени во Директивата. Важна гаранција е и можноста за повторување на доказите што се случуваат во отсуство на бранителот, иако вреди да се напомене дека во полскиот ЗКП не постојат одредби со кои се регулира допуштеноста на користење докази што биле извршени во отсуство на бранителот, на пр. неправилно известен за датумот на рочиштето.³⁸²

Проблемот со користењето на објаснувањата на обвинетите дадени во отсуство на бранителот, во пракса се однесува пред се на предистражната постапка.³⁸³ Постои обемна судска практика за ова прашање, пред сè, ЕСЧП, почнувајќи од пресудата Салдуз против Турција, односно пресудата во случајот *Beuze v. Белгија*.³⁸⁴

Иако полското казненопроцесно законодавство во делот на правото на пристап до бранител на обвинетиот е генерално усогласено со директивата на ЕУ за правото на достапност до бранител, сепак, постојат ситуации, законски недоречености кои треба дополнително да се усогласат и дефинираат во полскиот кодекс на кривична постапка. Имено, и покрај фактот што бранителот има непречена комуникација со обвинетиот во сите фази од кривичната постапка, сепак, постојат ограничувања на правилото за непречена комуникација и доверливост во односот помеѓу бранителот и обвинетиот. Полскиот законодавец предвидува специфични ситуации во кои може да дојде до ограничување на комуникацијата помеѓу бранителот и обвинетиот во строго определени случаи. Ваков начин на ограничување на правото на комуникација и

³⁸² Andrzej Sakowicz, "Zakaz dowodowego wykorzystania wyjaśnień podejrzanego występującego bez obrońcy bądź pod nieobecność obrońcy", Europejski Przegląd Sądowy 1, 2019, стр.50-53

³⁸³ Barbara Nita, „Dostęp osoby zatrzymanej do pomocy obrońcy. Uwagi w związku z wyrokiem Europejskiego Trybunału Praw Człowieka z 10 marca 2009 r. w sprawie Płonka przeciwko Polsce”, Palestra 11-12, 2011, стр.49

³⁸⁴ Adrian Zbiciak, Effective access to defence counsel in the judicial stage of polish criminal proceedings in the scope of Directives 2013/48/EU and 2016/1919/EU, Review of European and comparative law Volume XLI, 2020, стр.163,164

доверливост е определен и во директивата на ЕУ за правото на достапност до бранител. Во директивата се наведени конкретните ситуации во кои може да дојде до ограничување на правото на пристап до бранител. Но, за разлика од полскиот закон за кривична постапка, директивата во член 8 став 2 предвидува дека обвинетиот има право на жалба поради одлуката на јавниот обвинител да биде присутен за време на комуникацијата помеѓу бранителот и обвинетиот, лично или од него овластено лице.

Понатаму, недоречености постојат и во фазата на назначување на бранител уште пред првото испитување, кадешто полскиот законодавец не предвидел облигаторни одредби за задолжителна одбрана на осомничениот уште пред првиот распит во полицијата, туку за тоа оставил дискрециона одлука да донесе осомничениот, па доколку не ангажира бранител, може своите права на одбрана и самостојно да ги практикува. Директивата на Европската унија за правото на достапност до бранител изрично предвидува дека осомничениот мора да има бранител уште пред првиот распит во полиција.

Всушност, утврдување на непочитување на правата на одбраната во Полска е претставено и низ бројни пресуди на Европскиот суд за човекови права. Во случајот *Matyjek v. Poland*, ЕСЧП утврди повреда на начелото на еднаквост на оружјата кога на обвинетиот не му беше дозволен пристап до кривичното досие. Пристапот до бранител и почитувањето на личноста на осомничениот беа причина повеќе за да се донесе пресудата на ЕСЧП на штета на државата Полска во случајот *Berliński v. Poland*.

Можностите кои се нудат преку пресудите на Европскиот суд за човекови права и несовпаѓањето на одредбите помеѓу полското казненопроцесно законодавство и директивата на Европската унија за правото на достапност до бранител, се само еден мотив плус, за сериозно преиспитување на определени одредби од законот за кривична постапка, особено делот кој се однесува на пристап до бранител уште пред прво полициско испитување, како и можноста за внесување одредба за жалба, во случај кога јавниот обвинител донел одлука за надзор над комуникацијата помеѓу бранителот и осомничениот. Без корегирање на овие одредби од законот, не можеме да кажеме дека осомничениот ги ужива своите права на одбрана во целост и има можност за квалитетно подготвување на својата одбрана.

3.4 Правото на достапност до бранител на обвинетиот во кривичната постапка во Франција

3.4.1 Право на заштита на личноста на обвинетиот и достапност до бранител во истражната фаза на кривичната постапка предводена од јавниот обвинител *Garde à Vue (GAV)*

Францускиот казнено-правен систем е мешавина од инквизиторски вкоренети постапки со нагласени акузаторски аспекти. Ова е дефинирано во прелиминарниот член на францускиот законик за кривична постапка како постапка која мора да биде контрадикторна. Историски гледано, прелиминарната полициска истрага и истражниот судија беа впечатливи примери на систем каде што една личност водеше истрага самостојно и во релативна тајност. Меѓутоа, како одговор на оваа концентрација на моќ, во 1987 година, адвокатот на одбраната доби улога во текот на истрагата, со можност да ги консултира списите на предметот пред сослушувањето на неговиот клиент и да биде присутен за време на распитот.³⁸⁵ Дополнително, во подоцнежните фази на кривичниот процес, интегрирани се многу техники на спротивставеност, а судењето пред поротата го применува принципот на контрадикторност.³⁸⁶

Во пракса, или полицијата ја води истрагата под надзор на обвинителот, или на истражниот судија. На почетокот, делото мора да се класифицира во една од трите категории, бидејќи тоа ќе влијае на тоа како се спроведува истрагата и надлежноста на судот кој ќе постапува: криминал (сериозно кривично дело како убиство), *délit* (кривично дело од ситен или среден ранг како кражба, со максимална казна затвор до 10 години) или прекршок (полесен прекршок, како што се закани за насилство, со максимална казна до 1.500 евра парична казна). Постојат две постапки за истраги, *Garde à Vue (GAV)* и инструкцијата кои одредуваат кој е одговорен за истрагата. Двете постапки меѓусебно не се исклучуваат и со осомничениот најпрво може да се постапи според постапката на ГАВ, а потоа преку инструкцијата.³⁸⁷

³⁸⁵ Hodgson J., *French criminal justice. A comparative account of the investigation and prosecution of crime in France*, Oxford: Hard Publishing, 2005, стр.27

³⁸⁶ Ed Cape, Zaza Namoradze, Roger Smith, Taru Spronken, *Effective Criminal Defence in Europe*, Intersentia Antwerp – Oxford, 2010, стр.204

³⁸⁷ Hodgson J., *French criminal justice. A comparative account of the investigation and prosecution of crime in France*, Oxford: Hard Publishing, 2005, стр.212,213

Обвинетиот има различни права според двете постапки. ГАВ е порепресивен од инструкцијата, што доведува до тоа некои обвинители да го одложат колку што е можно повеќе прибегнувањето кон инструкцијата. ГАВ се користи во 95% од случаите, кога полицијата истражува случај под надзор на обвинителот. Обвинителот е одговорен и за водењето на истрагата и за начинот на кој се води ГАВ. Полициски службеник ќе ја донесе првичната одлука да приведе некого и да го подложи на постапките за ГАВ, но за оваа одлука мора да го извести обвинителот од почетокот на ГАВ. Според законот, осомничениот мора да биде изведен пред обвинителот во рок од 20 часа по почетокот на ГАВ (или ќе биде ослободен); ако не, целата постапка е ништовна, што значи дека тој/таа мора да биде ослободен од притвор и дека информациите собрани во текот на ГАВ не можат да се користат против него.³⁸⁸

На крајот од ГАВ, обвинителот има пет опции: да го затвори случајот (класа), да предложи *médiation pénale* (изјаснување за вина), да му даде на осомничениот датум за враќање на суд (цитат директива), да наложи забрзано рочиште за судење за истиот ден (*comparution immédiate*), или да го предаде предметот на истражниот судија.³⁸⁹ Доколку случајот е упатен до истражниот судија, истрагата продолжува низ процес познат како инструкција, којшто се одвива во околу 5% од случаите.

Во фазата на претходна постапка, можностите за осомничените да дејствуваат во своја одбрана се ограничени. Во текот на прелиминарната истрага, осомничените не се информирани за содржината на досието и текот на истрагата. Во овие околности, иако осомничените имаат теоретско право да се бранат од сомнение - на пример, со сугерирање објаснувања за наведените настани што би ги ослободиле или именување на сведоци кои најверојатно ќе сведочат во нивна корист - ова е тешко да се направи во пракса. Во фазата на инструкција, осомничените стекнуваат поголема можност да ја вршат својата одбрана. Во текот на инструкцијата им се овозможува пристап до списите на предметот и правна помош. Понатаму, реформите од 1993 и 2000 година воведоа посебно право за одбраната, преку кое бранителот и

³⁸⁸ Ed Cape, Zaza Namoradze, Roger Smith, Taru Spronken, *Effective Criminal Defence in Europe*, Intersentia Antwerp – Oxford, 2010, стр.208

³⁸⁹ Hodgson J., *French criminal justice. A comparative account of the investigation and prosecution of crime in France*, Oxford: Hard Publishing, 2005, стр.209

осомничениот имаат право да го повикаат истражниот судија да преземе одредено истражно дело.³⁹⁰

Доколку истражниот судија го одбие барањето, тој мора да ги наведе причините за одбивањето, а одбивањето може да се обжали до советот за инструкции. Во 1996 година, осомничените за прв пат се стекнаа со право на пристап до досието, кое првично беше одобрено само за адвокат, иако тоа право може да се оствари само преку адвокатот. И покрај овие важни достигнувања, правата за учество на одбраната пред судење остануваат помошни на моќта на истражниот судија да ја спроведе истрагата. Според зборовите на еден коментатор, „правото на учество не е право да се води постапката, бидејќи судијата е тој што ја води истрагата. Ова право е едноставно да се предлага и да се предложи.“³⁹¹

Традиционално, осомничените не го уживаат правото на правна помош за време на прелиминарната истрага (*enquete*).³⁹² Сепак, реформите од 1993 и 2000 година овозможуваат (многу ограничено) право на правен совет на посебна категорија на осомничени кои се предмет на прелиминарна истрага, имено за оние кои се водат според ГАВ. Судската пракса нагласува дека полицискиот службеник мора да го информира осомничениот за неговото право да се консултира со адвокат веднаш по започнувањето на истражната постапка ГАВ, во спротивно постапката ќе се смета за ништовна. Обемот на правната помош обезбедена за време на ГАВ, сепак, останува номинален: некои ја нарекуваат „социјален работник“ или дури и турист. Тоа е ограничено на 30 минутна консултација во приватност со адвокат пред сослушувањето на првоосомничениот во полиција, по истекот на првите 24 часа од ГАВ и по 12 часа ако ГАВ се пролонгира.³⁹³

Во посебни околности, како што е организираниот криминал, адвокатот може да интервенира само 48 часа по почетокот на полицискиот притвор, односно 72 часа за случаи на дрога и терористи. Сепак, сослушувањето може да започне пред каква било консултација со адвокат. Адвокатите се исклучени од распитот на

³⁹⁰ Pradel J., *Procédure pénale*, Paris: Editions Cujas, 2002, стр.595

³⁹¹ Ed Cape, Zaza Namoradze, Roger Smith, Taru Spronken, *Effective Criminal Defence in Europe*, Intersentia Antwerp – Oxford, 2010, стр.222

³⁹² Devrieux, V., ‘The French system’, in: M. Delmas – Marty and J.R. Spenser, *European Criminal Procedures*, Cambridge: Cambridge University Press, 2002, стр.238

³⁹³ Field, S. & West, A. ‘Dialogue and the inquisitorial tradition: French defence lawyers in the pre – trial criminal process’, *Criminal law forum* 14, 2003, стр.287

осомничените. Нив исто така, не им се дава пристап до списите на предметот. Улогата на адвокатите за време на ГАВ не е да учествуваат во полициската истрага, или да бранат осомничено лице, туку да следат дали ГАВ е спроведено во согласност со формалните правила и дека не се случиле претерувања, со што се придонесува за кредибилитетот на полициските истраги.³⁹⁴

Самите адвокати, наводно, ја гледаат својата примарна улога за време на ГАВ како обезбедување морална и психолошка поддршка, наместо давање правен совет на осомничениот. Известувањето за правото на адвокат мора да биде напишано и потпишано од осомничениот. Усното известување е исклучително и привремено. Барањето за адвокат мора да биде запишано во службен извештај (*procès verbal*) од сослушувањето и да биде потпишан од осомничениот. Во пракса, правен совет за време на полицискиот притвор се бара во мал дел од оние кривични случаи кои резултираат со ГАВ.³⁹⁵ Иако е веродостојно дека поголемиот дел од осомничените не бараат разговор со адвокат за време на ГАВ бидејќи сметаат дека таквото интервју нема да биде неопходно во нивниот случај, емпириското истражување покажа дека, повремено, полициските службеници активно ги обесхрабрувале осомничените да побараат правна помош од адвокат.³⁹⁶

Осомничените може да се одлучат за адвокат по сопствен избор. Доколку немаат, ќе им биде назначен бранител по службена должност.³⁹⁷ Локалните адвокатски здруженија се одговорни за организирање итна правна помош, а одговорноста на полицијата завршува со известување на локалната адвокатска заедница за осомничен во ГАВ кој побарал правна помош.³⁹⁸

Правната помош за време на ГАВ се обезбедува претежно од неискусни адвокати, или од адвокати кои не се специјализирани за кривично право. Адвокатите кои се специјализирани за кривично право вообичаено би учествувале во ГАВ само доколку тоа го бараат нивните клиенти (плаќачи). Нормално, ова ги става лицата во

³⁹⁴ Hodgson J., *French criminal justice. A comparative account of the investigation and prosecution of crime in France*, Oxford: Hard Publishing, 2005, стр.133,134

³⁹⁵ Danet, J., *Défendre – Pour une défense pénale critique*, Paris: Dalloz – Sirey, 2004, стр.39

³⁹⁶ Hodgson, J. 'The detention and interrogation of suspects in police custody in France: a comparative account', *European Journal of Criminology*, 2004, стр.190

³⁹⁷ Vogler, R. 'Criminal Procedure in France', in: R. Vogler and B. Huber (eds.), *Criminal Procedure in Europe*, Berlin: Duncker & Humblot, 2008, стр.198

³⁹⁸ Pradel J., *Procédure pénale*, Paris: Editions Cujas, 2002, стр.458

понеповолна положба, кои од различни причини – немање финансиски средства, прв контакт со кривичното право – немаат свој адвокат, во споредба со оние кои можеби познаваат адвокат од поранешен предмет, или преку нивната социјална мрежа. Во Франција се одвиваше дебата за улогата на адвокатот во ГАВ. Дебатата била иницирана од адвокатски групи, по низа пресуди на ЕСЧП во кои се нагласува потребата од правен совет од самиот почеток и за време на полицискиот притвор. Дебатата се совпадна со големото движење против прекумерната употреба и суровите услови на ГАВ, заедно со тековната јавна дискусија за реформата на Законот за кривичната постапка. Не е изненадувачки што полицијата не сакала да им дозволи на адвокатите поголемо присуство за време на ГАВ, отколку што имале претходно и се противела на предложените измени.³⁹⁹

Одговорот од Владата бил несоодветен. Направени се одредени отстапки – како што се заострување на законските основи за ГАВ, аудио снимање на интервјуа во ГАВ за сериозни кривични дела, можност адвокатот да пристапи до својот клиент во дванаесеттиот час на ГАВ итн. Владата не е подготвена да дозволи присуство на адвокат на првиот распит и континуирано низ ГАВ. Реакцијата на судовите, исто така е неспојлива со човечкото достоинство затоа што; осомничениот не јадел ниту пиел за време на 48-часовниот притвор во канцеларијата на полициската станица во Нанси. Во ќелијата имало еден кревет кој веќе бил зафатен од друг осомничен. Лицето во меѓувреме е ослободено без обвинение, бидејќи судот сметал дека спроведувањето на овој ГАВ води кон ништовност на целата постапка. Понатаму, Апелациониот суд во Нанси, во одлука од 19 јануари 2010 година, во својата пресуда ги оквалификува како недозволиви изјавите дадени во ГАВ, каде што осомничените немаа пристап до адвокат 72 часа, повторно следејќи ја јуриспруденцијата на ЕСЧП.⁴⁰⁰

Дополнително, парискиот суд на 28 јануари 2010 година донесе пресуда за поништување на членот 5 од ЗКП кој се однесува на истражната постапка предводена од јавниот обвинител, како некомпатибилен со европското право. Судот одлучи дека правната помош за време на ГАВ – само 30 минути на почетокот на притворот – не претставува соодветна консултација меѓу адвокатот и обвинетиот. И покрај овие

³⁹⁹ Ed Cape, Zaza Namoradze, Roger Smith, Taru Spronken, *Effective Criminal Defence in Europe*, Intersentia Antwerp – Oxford, 2010, стр.224

⁴⁰⁰ <http://cnb.avocat.fr/Presence-de-l-avocat-des-le-debut-de-la-Garde-a-vue-la-Cour-d-appel-de-Nancy-dit-oui,-la-Cour-de-Cassation-devra-a-se_a796.html>

пресуди, парискиот апелационен суд неодамна ја потврди усогласеноста на режимот на ГАВ со ЕКЧП. Надвор од ГАВ, адвокатите играат скромна улога во судскиот процес. Во случаите кога не е предвидена истражна постапка предводена од истражен судија, адвокатите би се појавиле само на крајот од истрагата, кога осомничениот ќе биде изведен пред јавниот обвинител, со цел случајот да се предаде на суд.⁴⁰¹

3.4.2 Правото на достапност до бранител во истражната фаза на кривичната постапка предводена од истражниот судија (*Instruction*)

Правото на правна помош е значително пошироко за време на истражната постапка предводена од истражниот судија, отколку за време на прелиминарната истрага. Сепак, треба да се има на ум дека под ваква истрага потпаѓаат само приближно 5% од сите кривични предмети. Првото испрашување (*première comparution*), со цел да се обвини (*mis en examen*), и сите последователни испрашувања на осомничениот од страна на истражниот судија, се спроведуваат во присуство на адвокат, освен ако осомничениот изречно се откаже од ова право. Одлуката за откажување од правна помош на адвокат мора да биде запишана во досието за интервју. Секоја повреда на правото на присуство на адвокат доведува до ништовност на соодветниот истражен акт. Истражниот судија пред да продолжи на првиот распит ќе провери дали осомничениот има свој бранител.⁴⁰²

Доколку осомничениот веќе ангажирал адвокат, најдоцна пет дена однапред, по препорачана пошта, мора да му се испрати известување за времето и местото на разговорот. Адвокатот, меѓутоа, не е должен да се појави, а ако тоа не го стори, или замине во текот на распитот, распитот може да продолжи без него. Истите правила важат за сите последователни испрашувања на осомничени. Доколку осомничениот не ангажирал адвокат до моментот на првиот распит, истражниот судија мора да го информира за неговото право да избере бранител, или да побара да му се определи дежурен бранител. Доколку лицето под судско испитување е задржано во притвор, неговиот избор на адвокат може да се изврши и со изјава пред управникот на затворот. Во однос на првото рочиште пред истражен судија, член 116 од ЗКП предвидува дека осомничениот има право да има присутен адвокат со кој може

⁴⁰¹ Ed Cape, Zaza Namoradze, Roger Smith, Taru Spronken, *Effective Criminal Defence in Europe*, Intersentia Antwerp – Oxford, 2010, стр.225

⁴⁰² Stefani, G., Levasseur, G. & Bouloc, B., *Procedure Penale*, Paris: Dalloz, 2008, стр.625

слободно да комуницира, но не се споменува приватна консултација. Во пракса, интервјуата на адвокатите со нивните клиенти пред првото испрашување имаат тенденција да бидат многу кратки.⁴⁰³

Кога се вклучени дежурните адвокати, тие често се подложени на значителни временски притисоци: откажувачкиот период, на пример, обично не е повеќе од еден или два часа пред појавувањето. Доколку осомничениот е во притвор, консултацијата се одвива дури по првото рочиште.⁴⁰⁴ За време на истрагата, адвокатите може да имаат пристап до досието во секое време. Тие можат да учествуваат во некои истражни дејствија, како што се разговори со осомничени и сведоци, да даваат процедурални приговори (на пример, барање за поништување на одреден процесен чекор) и да бараат да се преземе одреден процесен чекор. Но, спроведувањето на истрагата, собирањето докази и градењето на досието се цврсто контролирани од истражниот судија. Така, улогата на бранителот за време на постапката е да влијае врз конструирањето на досието од страна на истражниот судија и во оваа смисла, неговата улога е дополнителна на онаа на судијата.⁴⁰⁵

Емпириските студии известуваат дека адвокатите на одбраната не се обидуваат активно да ја обликуваат содржината на досието, или сами да вршат пронаоѓање факти. Наместо тоа, тие настојуваат да го реконструираат досието, на начин што е најповолен за обвинетиот. Кога го критикуваат досието, тие не се фокусираат на неговата содржина, туку на неговата конзистентност и сеопфатност, присуството на стандардните придружни документи итн. Истражувањата покажуваат дека на првото испрашување адвокатите имаат тенденција да бидат пасивни и да ги ограничуваат нивните интервенции на неколку прашања на крајот од интервјуто. Ова делумно се должи на востановената практика дека истражниот судија го контролира спроведувањето и темпото на разговорот, а адвокатите се очекува да зборуваат само кога ќе бидат поканети од судијата, обично кон крајот на распитот. Друга пријавена причина е тоа што првите сослушувања ги опслужуваат претежно дежурните адвокати, кои обично се помалку специјализирани и/или помалку искусни.

⁴⁰³ Field, S. & West, A. 'Dialogue and the inquisitorial tradition: French defence lawyers in the pre – trial criminal process', Criminal law forum 14, 2003, стр.300

⁴⁰⁴ Pradel J., Procédure pénale, Paris: Editions Cujas, 2002, стр.590

⁴⁰⁵ Hodgson J., French criminal justice. A comparative account of the investigation and prosecution of crime in France, Oxford: Hard Publishing, 2005, стр.124

Во една поопшта нота, една студија на Филд и Вест откри недостаток на континуитет во правното застапување во текот на предистражната постапка. Истражните судии не се обврзани да обезбедат присуство на адвокатот на осомничениот, освен да му испратат известување за потенцијалниот разговор. Всушност, законот за кривична постапка експлицитно наведува дека, доколку избраниот адвокат на осомничениот не присуствува, судијата може да назначи дежурен адвокат кој ќе му помага на осомничениот за време на распитот. Ова често резултира во ситуации кога осомничените се застапувани од различни дежурни адвокати за време на истражната постапка предводена од јавниот обвинител, на сослушувањата за кауција и на првото рочиште за главна расправа.⁴⁰⁶

3.4.3 Улогата на бранителот во фазата на истрага и собирањето докази

Бранителите имаат ограничени можности да влијаат врз собирањето докази во досието. Од 1993 година, на пример, постои можност да се побараат *actes d'instruction* (истражни мерки), а од 2000 година, извештаи од вештачење, што значи дека одбраната може да побара да се назначат вештаци и да предложи кои прашања треба да бидат предмет на експертиза. Поточно, според член 156 ст.1 од ЗКП, „секој истражен, или судечки судија, може да нареди вештачење кога ќе се појави техничко прашање, или по барање на јавниот обвинител, или по барање на странките, или по сопствена иницијатива“. Сепак, одлуката дали да се преземе одреден чин предложен од одбраната, а неговите резултати да се приложат на досието, припаѓа на органот што ја спроведува истрагата. На пример, само истражниот судија, или судечкиот судија, има право да одлучи дали ќе се спроведат такви вештачења или не. Кога одбраната бара вештачење и има доцнење од еден месец, тоа претставува имплицитно одбивање на барањето од страна на истражниот судија. Постои можност обвинетиот да поднесе жалба против одлуката на судијата со која се одбива неговата апликација. Доколку одбраната побара ДНК испитување, странката на одбраната мора да плати за тоа, освен ако обвинетиот користи правна помош.⁴⁰⁷

Од различни причини, адвокатите на одбраната обично не спроведуваат свои (приватни) истраги. Дежурните адвокати, кои постапуваат во поголемиот дел од

⁴⁰⁶ Ed Cape, Zaza Namoradze, Roger Smith, Taru Spronken, *Effective Criminal Defence in Europe*, Intersentia Antwerp – Oxford, 2010, стр.226,227

⁴⁰⁷ Исто, стр.234,235

кривичните предмети, не се професионално мотивирани (ова се обично адвокати кои не се специјализирани или заинтересирани за кривични прашања), или финансиски, да продолжат со скапа и независна истрага која одзема многу време. Од друга страна, специјализираните адвокати за кривични дела кои дејствуваат за приватни клиенти може да бидат спречени од спроведување на сопствената истрага од културни или деонтолошки причини. Употребата на приватни истраги во случаи од висок профил, на пример, се гледа со сомнеж во француската правна култура.⁴⁰⁸

Слично на тоа, претходниот контакт на адвокатите на одбраната со сведоци, судовите го сметаат за нарушување на квалитетот на сведочењето дадено од таквите сведоци. Така, вообичаено службениците на правосудната полиција ги интервјуираат сведоците, дури и ако одбраната може да побара од истражниот судија да изврши разговор во име на одбраната.

Во текот на последните децении, францускиот казненоправен систем се разви по спротивставени линии. Од една страна, потребата да се обезбеди усогласеност со ЕКЧП, особено со оглед на голем број пресуди со кои се осудува Франција за нејзиниот системски неуспех да ги гарантира индивидуалните права во кривичната постапка, доведе до голем број успешни реформи кои ги зајакнуваат индивидуалните слободи и правата на одбраната.⁴⁰⁹

На пример, реформите од 1993 и 2000 година со кои се проширија правата на обвинетите и нивните адвокати во истражните постапки предводени од јавниот обвинител и истражниот судија, беа резултат на дискусии врзани околу усогласеноста со барањата на ЕКЧП. Од друга страна, дебатата за криминалот и правдата е сè повеќе доминирана од агендата за безбедност и контрола на криминалот. Од 2002 година се воведени голем број мерки кои имаат за цел побрзо откривање и сузбивање на криминалот и побрзо расчистување на кривичните предмети. Овие мерки меѓу другото резултираа со значително проширување на полициските овластувања; натамошни ограничувања на степенот на судската контрола во кривичната постапка и маргинализирањето на улогата на одбраната.

⁴⁰⁸ Field, S. & West, A. 'Dialogue and the inquisitorial tradition: French defence lawyers in the pre – trial criminal process', Criminal law forum 14, 2003, стр.296

⁴⁰⁹ Hodgson J., French criminal justice. A comparative account of the investigation and prosecution of crime in France, Oxford: Hard Publishing, 2005, стр.32

Дополнително, во истиот период, беа воведени многу нови кривични дела и беа усвоени нови правила кои овозможуваат построг третман кон малолетните обвинети. Во тој контекст, правата на ефективна одбрана не се приоритет. Навистина, бранителите сè уште се перцепираат во некои политички кругови како блокатори на патот до „вистинската“ вистина.⁴¹⁰

Нов предизвик за кривичното право е поставен со францускиот закон за задржување на безбедност наречен *rétention de sûreté*, донесен во февруари 2008 година.⁴¹¹

Преку овој закон, на сторителот кој издржува затворска казна може да му се изрече безбедносна мерка, доколку тоа било предвидено во пресудата за изрекување на казната и ако осуденото лице е особено опасно и има голема веројатност да изврши повторно кривично дело, бидејќи страда од сериозно растројство на личноста. Најмалку една година пред закажаниот датум за ослободување на сторителот, тој е ставен под опсервација. Комисија го проценува степенот на опасноста од сторителот и може да препорача претпазлив притвор во безбедна социо-медицинско-судска установа, каде што ќе му се понуди медицинска, социјална и психолошка грижа. Регионалниот трибунал, кој се состои од тројца судии, може да нареди *rétention de sûreté* во почетен период од една година. Ова може да се обновува на неодредено време. Во своето мислење од 8 февруари 2008 година, CNCDH (Националната консултативна комисија за човекови права) смета дека нацрт-законот ги доведува во прашање принципите на сигурност на законот и презумпцијата на невиност. Тој, исто така, сметаше дека се прекина врската помеѓу прекршокот и лишувањето од слобода, бидејќи задржувањето се засноваше на можен иден прекршок, наместо на веќе извршен прекршок. Ова беше критикувано и од извештајот на комесарот за човекови права.⁴¹²

Политичкиот став кон ефективна кривична одбрана можеби најдобро може да се илустрира со примерот на извештајот на *Lèger*, кој беше веднаш и остро

⁴¹⁰ Saint – Pierre, F. ,Le èguide de la défense pénale, Paris: Dalloz, 2007, стр.66

⁴¹¹ Leblois – Happe, J. ,Rétention de sûreté vs Unterbringung in die Sicherungsverwahrung: les enseignements d’une comparaison franco – allemande’, Actualité Juridique Pénal, 2008, стр.210

⁴¹² Ed Cape, Zaza Namoradze, Roger Smith, Taru Spronken, Effective Criminal Defence in Europe, Intersentia Antwerp – Oxford, 2010, стр.244

критикуван од страна на судството и професионалните здруженија на адвокатите.⁴¹³ Главниот извор на контроверзии во врска со извештајот на Lèger е предложената аболиција на истражниот судија и делегирањето на овластувањата да се насочуваат и надгледуваат истрагите од страна на обвинителите. И судиите и адвокатите тврдеа дека тоа би создало ризик од политичко (извршно) мешање во истрагите, бидејќи обвинителите се хиерархиски зависни од Министерството за правда, а недостасуваат гаранции за нивната независност. Дополнително, извештајот на Легер не прецизира дали и како одбраната би учествувала во истрагите под надзор на обвинителот.⁴¹⁴

Друга важна критика на извештајот *Lèger*, искажана првенствено од Националниот совет на адвокатурата, е дека тој не оди доволно далеку во зајакнувањето на позицијата и улогата на адвокатот на одбраната за време на истрагите предводени од јавните обвинители. Покрај постојните права на одбраната, во извештајот се предлага да се воведат можност адвокат да интервенира во текот на 12-тиот час од јавнообвинителската истрага и да присуствува на разговори со осомничени доколку истрагата се пролонгира над 24 часа. Меѓутоа, адвокатите тврдат дека стандардите на ЕКЧП бараат бранителот да може да учествува во текот на целата постапка на јавнообвинителската истрага, вклучително и во секое испрашување на осомничениот. На 1 март 2010 година, Министерството за правда на својата веб-страница го објави на јавна консултација прелиминарниот нацрт на Законот за кривичната постапка. Предложениот текст најмногу ги поддржува предлозите дадени во извештајот *Lèger*. Нацртот беше критикуван - главно од истите причини како и самиот извештај на *Lèger* - од страна на Синдикатот на судиите, Националниот совет на адвокатите и организациите за човекови права.⁴¹⁵

Обврска да се информираат осомничените за нивните права во одредени фази од постапката, како што е јавнообвинителската истрага, се ограничени. Особено, осомничените не мора да бидат информирани за правото на молчење. Не постои ниту

⁴¹³ Le Monde, 3 September 2009, 'Avocates et Magistrat Critiquent Vivement le Rapport Lèger', достапно на, http://www.lemonde.fr/societe/article/2009/03/09/avocats-et-magistrats-critiquent-vivement-le-rapport-leger_1165610_3224.html

⁴¹⁴ Le Monde, 20 July 2009, 'L'Affaire Dray: Le Procureur Accorde L'Accès au Dossier à Toutes les Parties' достапно на http://www.lemonde.fr/societe/article/2009/07/20/affaire-dray-le-procureur-accorde-acces-au-dossier-a-toutes-les-parties_1220717_3224.html

⁴¹⁵ Ed Cape, Zaza Namoradze, Roger Smith, Taru Spronken, Effective Criminal Defence in Europe, Intersentia Antwerp – Oxford, 2010, стр.245,246

обврска да се информира осомниченото лице за „писмото за правата“. Пристапот до адвокат практично не постои за време на истрагата која ја води јавниот обвинител. Ограничениот пристап до клиентот за време на истрагата и исклучувањето на адвокатите од разговорите со осомничениот, очигледно се во спротивност со ЕКЧП. Покрај тоа, полицијата користи трикови за да ги обесхрабри осомничените да бараат правна помош за време на јавнообвинителската истрага.⁴¹⁶

На адвокатите и обвинетите често им недостасуваат соодветно време и услови за да ги подготват своите предмети. Немаат право на пристап до досието за време на јавнообвинителската и прелиминарните истраги, а за оние обвинети кои не се застапувани од адвокат, ниту во фазата на истражна постапка предводена од истражен судија. Дежурните адвокати често се известуваат многу доцна за претстојното сослушување или рочиште и затоа често немаат време соодветно да се подготват. Проблемот е особено акутен во однос на забрзаните рочишта пред воспитно-поправните судови, каде што дежурните адвокати често се назначуваат за случаи „на лице место“. Дополнително, скратените постапки кои сè повеќе се користат, не обезбедуваат доволно време за подготовка на одбраната и не обезбедуваат вистинска еднаквост на оружјата меѓу одбраната и обвинителството, бидејќи тие се засноваат претежно на материјали собрани во текот на прелиминарната полициска истрага.

Постои сериозна загриженост за квалитетот на услугите што ги даваат дежурните адвокати, кои се претежно млади адвокати – приправници или генералисти кои немаат посебен интерес или експертиза во кривичните предмети. Проблемот се влошува со ниското ниво на такси за правна помош, кои не привлекуваат квалификувани и искусни адвокати и не стимулираат квалитетни услуги. Неуспехот на судиите да разговараат за датумите на сослушувањето со адвокатите на обвинетите често резултира со неспособност на обвинетите да присуствуваат. Во такви случаи, вообичаено се назначува дежурен адвокат, што веројатно го прекршува правото на обвинетиот да го избере својот адвокат и може да го спречи тој адвокат да обезбеди квалитетно застапување, бидејќи можеби нема да може да се подготви соодветно. Бранителите имаат ограничени можности да го

⁴¹⁶ <http://www.lepoint.fr/actualites-societe/2010-03-01/reforme-constitutionnalite-de-la-garde-a-vue-le-tgi-de-paris-saisit-la/920/0/429064>

истражат случајот и да испитуваат сведоци. Претходниот контакт со сведоци од страна на одбраната се смета за силен сомнеж. За време на судењето, адвокатите на одбраната, или обвинетите, немаат можност да ги испитуваат сведоците меѓу обвинителството. Овие процедурални бариери, комбинирани со правната култура која не ја вреднува активна одбрана, значат дека принципот на еднаквост на оружјата недостасува во процесот на судење и во фазата на истрага.⁴¹⁷

Постоењето на јасни механизми за унапредување на правата на осомничениот кои се предмет на интерес и сериозна обработка на директивата на Европската унија за правото на достапност до бранител треба да бидат пресликани во сите земји – членки на ЕУ кои ја имаат имплементирано директивата и истата претставува составен дел од нивното казнено законодавство. Во оваа група држави спаѓа и Франција. Иако Франција ја има имплементирано директивата и истата е дел од нејзиното законодавство, во пракса, сепак, преовладува конзервативниот скептицизам кон присуството на бранител во фазата на истрага, алудирајќи на присуство на личност која се наоѓа таму со цел да ја одоговлекува постапката и да ги оддалечува истражните органи од вистината.

Всушност, во двете истражни постапки водени од различни институции, јавното обвинителство и истражниот судија, во голема мера е задржано присуството на резервираност кон адвокатите, премолчено одвраќање на осомничените да користат ефективна одбрана од бранител. Друг значаен факт е тоа што, во постапката најчесто учествуваат бранители кои се неискусни и истите не се специјализирани за одбрана во кривична постапка, па странките се оневозможени да добијат квалитетна одбрана, за разлика од осомничените кои би ангажирале бранител и би го плаќале од сопствени средства.

Директивата на ЕУ за правото на достапност до бранител е многу јасна во своите одредби каде изрично предвидува учество на бранител уште пред првото полициско испитување на осомничениот. Непреченото советување со бранителот е следното право на осомничениот кое му стои на располагање. Сепак и покрај прифаќањето на директивата во француското законодавство, Франција и понатаму не

⁴¹⁷ Ed Cape, Zaza Namoradze, Roger Smith, Taru Spronken, *Effective Criminal Defence in Europe*, Intersentia Antwerp – Oxford, 2010, стр.247

ги почитува елементарните права на осомничените во фазата на истрага, особено во истражната постапка која ја предводи јавниот обвинител, каде што осомничениот нема право ниту на увид во списите на предметот, советувањето со бранителот е ограничено временски на период од триесет минути. Предлагањето на докази во корист на одбраната, иако формално е предвидено како право на осомничениот, во пракса, речиси никогаш јавниот обвинител не собира докази во корист на одбраната.

Токму поради вака поставената казнено процесна структура и начин на функционирање, Франција има низа пресуди од страна на ЕСЧП за повреда на правата на одбрана и членот 6 од Европската конвенција за човекови права. Имајќи го во предвид ова, а знаејќи дека Франција е водечка демократска држава – членка на ЕУ, неопходно е веднаш да се пристапи кон промена на перцепцијата кон бранителите и нивното присуство уште во најраните фази од истрагата. Можноста за осомничените која што се нуди со правото на достапност до бранителот и користење на ефективна одбрана е клучна за понатамошните фази од кривичната постапка, фазата на судење, жалбената постапка. Во поткрепа на оваа теза, преку своите научни трудови, на бројни научни конференции, застануваат и еминентни француски научници, истакнати практичари. Не може да биде зачуван принципот на фер судење, ако осомничениот е маргинализиран и истиот нема право на одбрана уште во почетните фази на полициските испитувања. Доколку во оваа фаза нема бранител, основата на казнениот прогон против него е цврсто поставена против него и истиот речиси и да нема можност за квалитетна подготовка на својата одбрана и одбрана на својата личност.

Ваквиот пристап може постепено да се напушта со почитување и примена на одредбите од директивата на ЕУ за правото на достапност до бранител во казненопроцесните постапки против осомничените.

3.5 Правото на достапност до бранител на обвинетиот во кривичната постапка на Велика Британија

3.5.1 Правото на правен совет и одбрана во истражната фаза од кривичната постапка

Полицијата има широки овластувања за скратено апсење и иако може да поднесе барање до суд за налог за апсење, повеќето апсења се вршат според законодавството кое дозволува апсење без налог. Откако едно лице ќе биде уапсено, вообичаено мора да биде однесено во полициска станица што е можно поскоро, каде што службеникот за притвор може да одобри негово приведување заради истрага и/или испрашување.⁴¹⁸

Таквиот притвор може да трае до почетниот период од 24 часа од моментот на пристигнување во полициската станица, иако тоа може да биде продолжено на вкупно 36 часа од страна на висок полициски службеник, а потоа за дополнителни 72 часа на овластување на магистратниот суд. Доказите добиени од осомничениот додека е во полициски притвор, вклучително и изјавите од полициските разговори, генерално се прифатливи на судењето, иако доказите за признавање може да се исклучат врз основа на угнетување или неверодостојност. Ако обвинетиот изјави пред судот дека признанието било, или можело да било прибавено во такви околности, тоа не е допуштено, освен ако судот утврди надвор од разумно сомневање дека тоа не било така прибавено. Ова потенцијално обезбедува моќна заштита од полициско недолично однесување при обезбедувањето признанија, иако судовите понекогаш се чини дека не сакаат да исклучат докази за признанија според овие одредби. Доказите за признавање, на пример, се исклучени кога полицијата интервјуирала маж со гранични потешкотии во учењето, 13 часа распоредени во текот на пет дена, на начин што претставува малтретирање и вербална закана, но не и во случај кога полицијата била „непристојна и невнимателна“. . Самиот факт дека кај осомничениот се повлекло дејството на дрогата во времето на разговорот во полиција, судовите не може да го третираат како неверодостојно признание, но

⁴¹⁸ Cape E. & Hodgson J., 'The investigative stage of the criminal process in England and Wales', in: E. Cape et al. (eds), *Suspects in Europe: Procedural Rights at the Investigative stage of the Criminal Process in the European Union*, Antwerp: Intersentia, 2007, стр.59

таквото признание може да биде исклучено доколку полицијата намерно не му одобрила пристап до доктор.⁴¹⁹

Дополнително, судовите имаат дискреционо право да исклучат какви било докази за гонење (вклучувајќи докази за признание) доколку, имајќи ги предвид сите околности, вклучително и околностите во кои се прибавени, тие се уверени дека прифаќањето на доказите би имало сериозен негативен ефект врз правичноста на постапката. Судскиот пристап кон ова правило значително се разликува, но генерално доказите на обвинителството треба да се исклучат доколку се добиени како резултат на значително и суштинско прекршување на процедуралните правила. На пример, Апелациониот суд одлучи дека доказите требало да бидат исклучени кога на осомничениот погрешно му бил одбиен пристап до правен совет пред да биде сослушан од полицијата, но во сличен случај судот одлучил дека судечкиот судија бил во право што не ги исклучил доказите, кога обвинетиот знаел кои се неговите права.⁴²⁰

Дополнително, судовите имаат овластување да „останат“ (т.е. да го запрат) гонењето врз основа на злоупотреба на процесот. На пример, во еден случај обвинението беше повлечено од страна на обвинителството, во случај кога полицијата тајно држеше адвокат и негов клиент под надзор за време на консултации во полициска станица. Меѓутоа, ова овластување се користи релативно ретко, бидејќи е достапно само кога обвинетиот бил изложен на предрасуди поради одложување од страна на обвинителството, или кога обвинителството манипулирало, или го злоупотребило судскиот процес за да го лиши обвинетиот од заштитата предвидена со закон, или да преземе неправедна предност на техничките карактеристики. Овие доказни одредби се применуваат само кога има судење (т.е. осомничениот е обвинет за кривично дело и се изјасни за невин) и затоа не се директно релевантни во однос на регулирањето на спроведувањето на истрагите. Не постои еквивалент на доказниот предлог во фазата на истрага, како што се наоѓа во некои други јурисдикции. Habeas corpus е достапен во однос на незаконското задржување, а дејствијата на полицијата и обвинителството може да бидат предмет на судска проверка. Меѓутоа, додека

⁴¹⁹ Ed Cape, Zaza Namoradze, Roger Smith, Taru Spronken, *Effective Criminal Defence in Europe*, Intersentia Antwerp – Oxford, 2010, стр.109,110

⁴²⁰ Hodgson, J., ‘Tipping the Scales of Justice: The Suspect’s Right to Legal Advice’, *Criminal Law Review*, 1992, стр.854

полицијата е должна да ги спроведе сите разумни насоки на истрага, вклучително и оние предложени од обвинетиот, обвинетиот не може да поднесе барање до судот и да бара од нив да спроведат одредена истрага, или да сослушаат одреден сведок.⁴²¹

Кривичната истрага е одговорност на полицијата, иако може да побара совет од обвинител. Во англискиот и велшкиот систем нема истражен судија, а обвинителите немаат формални надзорни овластувања над полицијата. Општо земено, полицијата може да ги извршува повеќето истражни овластувања без овластување од обвинител или судија, иако мора да се обрати до судија за да изврши ограничен број овластувања. Полициската истрага е регулирана со голем број клучни закони, од кои најважен е Законот за полиција и криминални докази (ПССЕ) од 1984 година. Службеникот за притвор (полицаец од најмалку чин наредник) игра важна улога во регулирањето на притворот на осомничените и обезбедување на нивната севкупна благосостојба. Историски гледано, службеникот за притвор донел одлука дали да обвини осомничен за кривично дело, но неодамнешната легислатива ја измени оваа постапка така што обвинителството сега донесува одлука дали ќе поднесе обвинение, или не, за сите осомничени, освен за сторителите на најлесни дела. Исто така, обвинителите стануваат сè повеќе вклучени во советувањето на полицијата за нивните истраги. Околу 60% од уапсените за кривично дело се обвинети за едно или повеќе кривични дела, но широко се користи „диверзивно“ отстранување, како што се претпазливост и фиксни казни и на овој начин се решаваат околу половина од сите кривични случаи, без притоа обвинетите да бидат изведени пред суд.⁴²²

3.5.2 Правно застапување и одбрана на обвинетиот во фазата на судење од кривичната постапка

Материјалот собран во кривичната истрага може да биде генерално поделен во две категории - „употребен“ и „неупотребен“ материјал. „Употребен“ материјал е оној што обвинителството има намера да го користи како доказ на судење, на пример, изјави земени од полицијата од сведоци кои обвинителството би ги повикало да дадат исказ доколку има судење. „Неупотребен“ материјал е тој што може да биде релевантен за истрагата и е задржан, но не е дел од случајот за гонење против

⁴²¹ Ed Cape, Zaza Namoradze, Roger Smith, Taru Spronken, *Effective Criminal Defence in Europe*, Intersentia Antwerp – Oxford, 2010, стр.111

⁴²² Young R., ‘Street Policing After PACE’, in: E. Cape and R. Young, *Regulating Policing: the Police and Criminal Evidence Act 1984 Past, Present and Future*, Oxford: Hart Publishing, 2008, стр.149

обвинетиот. Неискористениот материјал би вклучувал изјави земени од луѓе кои обвинителството не би ги повикало како сведоци бидејќи, на пример, не содржат релевантни информации, или не го поддржуваат случајот на обвинителството. Обврската да се открие искористениот материјал зависи од категоријата на кривичното дело за кое се товари обвинетиот. Доколку обвинетиот се товари за дело од мало значење, насоките од јавниот обвинител предвидуваат дека обвинителството мора да и ги достави на одбраната сите докази на кои тие имаат намера да се потпрат на судењето, во доволно време за одбраната соодветно да ги разгледа.⁴²³

Во принцип, ова важи само кога обвинетиот веќе се изјаснил за невин, иако во пракса обвинителите честопати се подготвени да дозволат адвокатот на одбраната да го разгледа нивното досие. Во врска со било какво кривично дело, обвинетиот има право на копија од изјавите на сведоците кои обвинителството има намера да ги повика, или резиме на такви докази, пред донесување на наредба за завршување на истрагата и поднесување на обвинение до судот. Во случај на прекршочна постапка, или во случај на обвинение за кривично дело кое треба да се префрли на Крунскиот суд, обвинителството мора да открие доволно докази за да се воспостави случај *prima facie* и има постојана должност да го открие искористениот материјал кога ќе стане достапен.

Истражувањето спроведено во доцните 1990-ти покажа дека полицијата и обвинителството биле слаби во идентификувањето на неискористениот материјал што треба да се открие и дека има мала доверба во системот, дури и меѓу обвинителите.⁴²⁴

Нема конкретни докази дека било кое од барањата за информации или обелоденување функционира неправедно во однос на сиромашните осомничени или обвинети. Има докази од 1990-тите дека значајно малцинство осомничени не ја

⁴²³ Ed Cape, Zaza Namoradze, Roger Smith, Taru Spronken, *Effective Criminal Defence in Europe*, Intersentia Antwerp – Oxford, 2010, стр.120

⁴²⁴ Plotnikoff J. & Woolfson, R., 'A Fair Balance'? Evaluation of the Operation of Disclosure Law, London: Home Office, 2001.

разбрале полициската претпазливост, а тоа веројатно ќе биде случај и во однос на другите опишани барања за откривање.⁴²⁵

Меѓутоа, како што е наведено на друго место, обвинетите кои се соочуваат со посериозни прекршоци, во Крунскиот суд, вообичаено имаат право на правна помош, така што повеќето такви обвинети ќе имаат помош од адвокат во разбирањето и спроведувањето на обврските за обелоденување на обвинителството.⁴²⁶

3.5.3 Независноста и компетенциите на бранителот

Правото на обвинетиот на правен совет и застапување долго време се сметаше за основно право, но повторно, тоа традиционално беше замислено како право што се применува кога едно лице е изведено пред суд. Теоретски, немаше потреба од право на аплицирање во претходна фаза, бидејќи историски, на полицијата и беше дозволено да апси и приведе лице само со цел да го изведе пред суд (а не заради истрага). Додека улогата на полицијата во истрагата за кривични дела се разви во текот на дваесеттиот век, дури во 1980-тите ѝ беше дадено законско признавање. Откако беше воведено законодавството во 1984 година, лицето кое е уапсено и кое е задржано во полициска станица (или други простории) има право, на нивно барање, „да се консултира со адвокат приватно во секое време“.⁴²⁷

Слично на тоа, иако не е предвидено со статутот, лице кое е интервјуирано од полицијата без да биде уапсено („волонтер“), исто така има право на правен совет. Главната разлика меѓу нив е тоа што во случај на приведено лице, тие мора да бидат информирани за нивното право на правен совет кога им е одобрено задржувањето во полициска станица, додека на волонтерот не мора да му се каже за правото освен ако не побараат, или се предупредени (што од полицијата не се бара да го направи освен ако не сака да ги испраша за прекршок во околности кога тие имаат основа да се сомневаат дека го сториле). Нема посебни одредби во врска со правен совет за ранливите осомничени, освен дека во случај на малолетници и осомничени кои се

⁴²⁵ Gudjonsson, G., ‘The Psychology of Interrogations and Confessions: A Handbook, Chichester: Wiley, 2003, стр.73

⁴²⁶ Ed Cape, Zaza Namoradze, Roger Smith, Taru Spronken, Effective Criminal Defence in Europe, Intersentia Antwerp – Oxford, 2010, стр.122

⁴²⁷ Исто, стр.123

ментално ранливи, полицијата мора да побара присуство на „соодветно возрасно лице“ и тие имаат посебно право да побараат правен совет.⁴²⁸

Во случај кога осомничениот побарал да се консултира со адвокат, полицијата е должна да обезбеди консултација што е можно поскоро, освен ако не е дозволено одложување на пристапот до адвокат. Доцнењето, до максимум 36 часа, е дозволено само ако е овластено од висок полициски службеник кој има основа да верува дека пристапот ќе доведе до една од бројните наведени последици, како што се мешање или оштетување на доказите, или предупредување за лица барани од полицијата, кои сè уште не се уапсени.⁴²⁹

По истакнато барање за правен совет, осомничениот вообичаено не може да биде сослушан, или да продолжи да се интервјуира, додека не добие совет, иако постојат исклучоци како што се: (i) одложувањето на пристапот до правен совет е одобрено во согласност со одредбите од Законот за полиција и криминални докази од 1984 година; (ii) овластен висок полициски службеник може да го одложи давањето на правен совет од бранител на осомничениот, врз основа на тоа дека доцнењето може да доведе до една или повеќе од последиците што би дозволиле одложување на пристапот до адвокат, или дека чекањето да пристигне адвокатот би предизвикало неразумно одложување на истрагата; (iii) кога назначениот адвокат не може да се контактира, или нема да присуствува, а осомничениот одбива совет од дежурен адвокат; или (iv) кога осомничениот ќе се премисли и ќе го потврди тоа на висок офицер и писмено. Овие исклучоци се толкувани строго од страна на судовите, а доказите сугерираат дека формално одложување на пристапот до правни совети е ретко.⁴³⁰

Неуспехот од страна на полицијата да го информира осомничениот за нивното право да се консултира со адвокат, или неуспехот да го олесни или дозволи пристапот до адвокат кој бил побаран од осомничениот може, но не мора нужно, да доведе до исклучување на доказите добиени по прекршувањето. Прекршувањето на Законот за полиција и криминални докази од 1984 година, или кодексите за пракса не води

⁴²⁸ Cape, E., *Defending Suspects at Police Stations*, London: Legal Action Group, 2006, поглавје 11

⁴²⁹ Ed Cape, Zaza Namoradze, Roger Smith, Taru Spronken, *Effective Criminal Defence in Europe*, Intersentia Antwerp – Oxford, 2010, стр.123

⁴³⁰ Sanders A. & Young R., ‘A Fair Balance’? *Evaluation of the Operation of Disclosure Law*, London: Home Office, 2001, поглавје 4

автоматски до исклучување на доказите, ниту пак нужно доведува до граѓанска одговорност. Прекршувањето на правото на правен совет доведува до исклучување на доказите, но не секогаш. Лицето кое е уапсено и приведено од страна на полицијата, или волонтер, има право на правна помош без упатување на нивните финансиски средства и без финансиски придонес. Иако статистиката не се води рутински, се чини дека околу 50% од лицата уапсени и приведени од полицијата бараат правен совет и дека мнозинството (иако не сите) од нив, всушност го добиваат.⁴³¹

Повторно, иако не се води статистика, веројатно е дека во огромното мнозинство од случаите, адвокатот постапува под правна помош наместо приватно. Додека во минатото адвокатите кои постапуваа под правна помош беа платени врз основа на потрошеното време, сега вообичаено им се плаќа фиксна такса и постои загриженост дека тоа ќе доведе до пад на квалитетот. До почетокот на 2008 година, кога осомничениот барал правен совет, од службеникот за притвор се барало да стапи во контакт со адвокатот назначен од осомничениот, или да контактира од листата за дежурни адвокати, доколку осомничениот не знаел, или не сакал да одбере одреден адвокат. Листата на дежурни адвокати беше, и продолжува да биде управувана од адвокати во приватна пракса кои се акредитирани по испитувањето според листата што ја водат заеднички, Адвокатското друштво и Комисијата за правни услуги. Меѓутоа, како резултат на воведувањето на две листи од страна на Комисијата за правни услуги, Центарот за повици на адвокат за одбрана (*DSCC*) и Службата за адвокати по кривично право (*CDS Direct*), полицијата сега контактира со *DSCC*, кој или го упатува барањето до назначениот или дежурниот адвокат, или ако случајот е покриен со листата *CDS Direct (Criminal Defense Service Direct)*, го упатува до службата за телефонски совети *CDS Direct*.⁴³²

Премногу е рано да има докази за влијанието на овие листи, но тие го ограничуваат изборот на оние осомничени опфатени со листа на бранители *CDS Direct* и постои загриженост дека тие ќе доведат до одложување и до пад на квалитетот. Исто така, постои сомнеж дека владата има намера да ги искористи за да ја намали побарувачката за правни совети во полициската станица. Листата *CDS*

⁴³¹ Statistical Information 2007/08, London: Legal Services Commission, 2008.

⁴³² Bridges L. & Cape, E, *CDS Direct: Flying in the face of the evidence*, London: Centre for Crime and Justice Studies, King's College, 2008, <https://www.crimeandjustice.org.uk/pubs.html>

Direct, исто така, предизвикува загриженост за доверливоста. Како што е наведено погоре, осомничениот има законско право на правен совет приватно. Ова е засилено со Кодексот В на на Законот за полиција и криминални докази од 1984 година (ПССЕ), кој го опишува како основно право, иако се чини дека дозволува да се надгледува консултацијата под услов да не може да се слушне. Кодексот, исто така, предвидува дека кога консултациите се спроведуваат по телефон, што е случај кога советите се даваат според шемата *CDS Direct*, тоа треба да биде приватно, освен ако не е непрактично (иако оваа квалификација на правото е веројатно незаконска). Во пракса, приватните телефонски објекти често не се достапни во полициските станици, а се смета дека отсуството на приватни објекти не е во спротивност со членот 6 на ЕКЧП на приватна консултација. Тајниот надзор на консултациите со адвокат/клиент беше осуден од Апелациониот суд во пресуда од 2005 година како „категорично незаконски“. Меѓутоа, Домот на лордовите неодамна смета дека тајното следење е дозволено под услов да е соодветно овластено според релевантното законодавство.⁴³³

3.5.4 Професионално поимање на бранителот во правосудството на Велика Британија

Во англискиот и велшкиот закон, иако не е изрично наведено во ниту еден статут, постои формално признавање на еднаквоста на оружјата помеѓу одбраната и обвинителството. Сепак, неговото значење не е прецизно, а степенот до кој е препознаен во практиката зависи од различни фактори, вклучително и фазата на кривичната постапка. Во фазата на истрага, осомничениот и/или нивниот адвокат имаат право да бидат присутни додека се спроведуваат некои, но во никој случај, сите истражни дејствија. На пример, осомничениот има право неговиот адвокат да присуствува при секое интервју со него во полиција, и кога се земаат отпечатоци или примероци, иако во случајот со последните две постапки, веројатно е дека полицијата не мора да ја одложува постапката во очекување на пристигнувањето на адвокат, освен ако тие се лесно достапни. Осомничениот, или неговиот адвокат имаат право да присуствуваат на одредени постапки за идентификација, како видео идентификација,

⁴³³ Ed Cape, Zaza Namoradze, Roger Smith, Taru Spronken, *Effective Criminal Defence in Europe*, Intersentia Antwerp – Oxford, 2010, стр.125

иако владата предлага да се отстрани ова право, под услов самата процедура за идентификација да биде документирана со видео снимка.⁴³⁴

Дали постои право да се присуствува на претресот на просториите зависи од моќта под која се спроведува, но генерално нема право, ниту осомничениот, ниту неговиот адвокат да присуствуваат. Слично на тоа, нема право тие да бидат присутни кога полицијата ги сослушува потенцијалните сведоци. Иако не постојат конкретни права на обвинетиот, или на неговите адвокати да бараат докази, да истражуваат факти, да интервјуираат сведоци, или да ангажираат експерти, се прифаќа дека постои обичајно право на тоа и, во случајот на адвокатите на одбраната, тие имаат професионална обврска да го сторат тоа, со тоа што од нив се бара да дејствуваат во најдобар интерес на нивните клиенти. Се вели дека „нема имот кај сведокот“ и, на пример, Кодексот на однесување на адвокатите вели: „Дозволено ви е, дури и кога дејствувате како застапник, да интервјуирате и да земате изјави од кој било сведок, или потенцијален сведок во која било фаза од постапката...“⁴³⁵

Понатаму, постои судска пракса која сугерира дека полицијата не смее да се меша во обидите на одбраната за сослушување сведоци, на пример, предупредувајќи ги сведоците да не зборуваат со бранител. Одбраната може да побара од полицијата да истражи одредени аспекти на случајот, а полицијата има законска должност да ги спроведе сите разумни насоки на истрага. Сепак, има мала доверба меѓу адвокатите на одбраната дека полицијата енергично ќе продолжи со ваквите истраги. Во пракса, постојат голем број ограничувања на правото на одбраната во истражниот дел од постапката. Во фазата на истрага, полицијата нема обврска да ѝ дозволи на одбраната пристап до местото на злосторството, ниту да ја информира за деталите во врска со сведоците што ги интервјуирале или идентификувале, а за време на откривањето пред судење, адресите на сведоците вообичаено се задржуваат од обвинителството. Сведоците не се обврзани да разговараат со обвинетиот или нивниот адвокат, а со оглед на ризикот од наводи за мешање на сведоците или изопачување на текот на правдата, Адвокатското здружение ги советува адвокатите на одбраната да бидат

⁴³⁴ PACE Review: Government proposals in response to the Review of the Police and Criminal Evidence Act 1984, London: Home Office, 2008, стр.49

⁴³⁵ Ede, R & Shepard E, Active Defence, London: Law Society, 2000, поглавје 14

внимателни при сослушувањето сведоци кои може да бидат повикани да дадат докази на обвинителството.⁴³⁶

Ако обвинетиот е правно помогнат, шемите за фиксни такси што ги покриваат повеќето активности на одбраната значат дека, адвокатите може да не сакаат да бидат про-активни бидејќи надоместокот може да не ја покрие дополнителната извршена работа. Иако трошоците за вештачење може да се бараат како додаток на фиксна такса, со цел да се гарантира дека ќе бидат платени трошоците (кои се разумно настанати), адвокатите често бараат претходно овластување и ако тоа не претстои, веројатно е дека адвокатот нема да го преземе ризикот да ги сноси трошоците. Нема актуелни докази за овие прашања, но истражувањето спроведено во раните 1990-ти открило дека адвокатите биле недоволно активни во истрагата на случаите во име на клиентите.⁴³⁷

Критериумите што се користат за целите на рецензијата на бранителите вклучуваат разгледување дали адвокатот ја извршил целата работа што разумно требаше да биде завршена, но нема докази за тоа како рецензентите го поврзуваат ова со про-активните истраги за случајот на одбраната.⁴³⁸

Преминот на фокусот на процесот на кривичната правда од судењето во истражната фаза беше обележан и резултираше со тоа, на полицијата да и се дадат поголеми истражни овластувања, а независноста на обвинителите беше загрозувана со тоа што се бараше да соработуваат поблиску со полицијата и да бидат предмет на цели дизајнирани да ја зголемат стапката на пресуди, а од осомничените и обвинетите сè повеќе се бара да обелоденат информации во фазата на предистражна постапка и да му помогнат на обвинителството со укажување на слабостите во нивниот случај. Сепак, имаше неколку, доколку воопшто ги има, воведени заштитни мерки за одговор.

Полицијата има ограничени обврски за обелоденување на осомничените во фазата на истрага, многу диспозитивни одлуки се носат од полицијата и обвинителите без учество на судии, а судот не сака да ја надгледува одлуката на полицијата или

⁴³⁶ Ede, R & Edwards A, *Criminal Defence*, London: Law Society, 2008, стр.22

⁴³⁷ Bridges, L, 'The Ethics of Representation on Guilty Pleas', *Legal Ethics*, 9(1), 2006, стр.80

⁴³⁸ Ed Cape, Zaza Namoradze, Roger Smith, Taru Spronken, *Effective Criminal Defence in Europe*, Intersentia Antwerp – Oxford, 2010, стр.153

обвинителството – механизми коишто се однесуваат на исклучувањето на доказите, или со судска ревизија. Додека процесот на казнена правда формално се заснова на контрадикторни принципи, во практиката менаџерските цели на економичноста и ефикасноста на системот сè повеќе ги заменуваат механизмите што ја опфаќаат разликата во моќта и ресурсите помеѓу обвинителството и одбраната. Ваквиот резултат идентификуваше голем број позитивни карактеристики во врска со пристапот до ефективни одбранбени права во Англија и Велс, чија важност не треба да се потцени. Полициските овластувања, особено во фазата на истрага, се регулирани на начин кој, генерално, се смета за успешен. Особено, осомничените вообичаено, имаат право на правен совет и пред и за време на полициските разговори, а таквите разговори вообичаено мора да бидат аудио-снимени. Правната помош, во моментот, сè уште е достапна за голем дел од осомничените и обвинетите, а во посериозните случаи и осомничените и обвинетите речиси секогаш се законски застапени. Има кадар од специјализирани адвокати за кривична одбрана кои (во моментот) заработуваат разумно од приходите од правна помош и кои се предмет на различни механизми за обезбедување квалитет.

Обвинетите кои сметаат дека се погрешно осудени, а ги исцрпиле своите жалбени права, можат да го упатат предметот до Комисијата за ревизија на кривичните дела. Комисијата има овластувања за истрага и може да го врати предметот до Апелациониот суд, доколку заклучи дека постои реална можност Судот да не ја потврди осудата. ЕКЧП е ефективно инкорпорирана во домашното законодавство и од сите јавни органи се бара да ги почитуваат правата од Конвенцијата. Сепак, извештајот исто така идентификуваше голем број на големи грижи за начините на кои пристапот до ефективна кривична одбрана е ограничен, или е во опасност од неодамнешни случувања.⁴³⁹

Иако неуспехот на осомничениот да и каже на полицијата каква ќе биде неговата одбрана може да се користи како доказ против него, постојат ограничени обврски за откривање на докази од полицијата и обвинителството, особено во фазата на истрага, и релативно слаби санкции. Иако неодамнешното законодавство ги зголеми обврските за обелоденување пред судење на обвинителството, доказите

⁴³⁹ Исто, стр.153,154

покажуваат дека полицијата и обвинителството рутински не ги исполнуваат своите обврски. Осомничениот или обвинетиот нема право да бара од полицијата да спроведе одредена насока на истрага, или да сослуша одреден сведок и не може да поднесе барање до суд за да го бара тоа. Иако теоретски, обвинетите имаат моќ да спроведат свои истраги, тие имаат ограничени овластувања да го сторат тоа.

И покрај фактот што обвинетиот има теоретско право да се брани, тоа не е јасно изразено во законот и има тенденција да биде фокусирано на фазата на судење. Конкретно, едно лице нема право да се застапува во врска со обемените овластувања што ги има полицијата да му наложи условна кауција пред да се покрене обвинение, ниту во однос на самото обвинение. На луѓето кои доброволно се подложуваат на полициско испрашување не мора да им се каже дека имаат право на правен совет, иако тие, всушност, може да бидат осомничени.

Околу половина од лицата уапсени и приведени од полицијата немаат правен совет во фазата на истрага, а веројатно помалку од половина од оние кои се јавуваат во судовите се застапувани од бранител. На полицијата и обвинителството сè повеќе им се даваат овластувања да изрекуваат казни надвор од судскиот систем и тоа, заедно со стимулациите за укажување на признавање на вината во рана фаза, го загрозува правото на правично судење.

Бранителите се сè поограничени во однос на нивната способност да постапуваат во најдобар интерес на своите клиенти, особено како резултат на воведувањето на Правилата за кривична постапка, употребата на фиксни такси за адвокатите за правна помош и промената на ставовите на судството. Додека расходите за „закон и ред“ се значително зголемени и се многу високи во споредба со оние во другите земји, владата смета дека зголемувањето на трошоците за казнена правна помош е неodrжливо.⁴⁴⁰

Фокусот во последниве години беше ставен на ограничување или намалување на трошоците за правна помош преку намалување на подобноста, воведување шеми кои го ограничуваат изборот на адвокат и контрола на работата на бранителите преку договорни механизми. Полициските истражни овластувања се предмет на

⁴⁴⁰ Исто, стр.154,155

континуирано проширување, на сметка на правата и слободите на осомничените. Широките овластувања што сега ги има полицијата да наметне условна кауција на осомничените кои не се обвинети за кривично дело, не подлежат на временски ограничувања, ниту на ефективна контрола од страна на судовите. Дополнително, статистиката за употребата на полициската кауција не се собира рутински, така што е невозможно ефикасно следење, на пример, во однос на нивната употреба во однос на етничките малцинства. Слични се грижите и во однос на судската кауција, во однос на која одлучувањето на полицијата е многу влијателно.

Голем дел од обвинетите кои се држат во притвор до конечното одлучување за нивниот предмет, или се ослободени, или не добиваат затворска казна. Ова е особено точно за младите обвинети. Промените на доказните правила ја загрозија привилегијата против самоинкриминација и веројатно ја поткопаа презумпцијата на невиност. Неоткривањето на одбраната од страна на обвинетите во истражната и предистражната фаза, всушност, може да се користи како доказ за вина. Принципот на усност е компромитиран со низа законски одредби кои овозможуваат да се даваат докази поинаку освен во присуство на обвинетиот, и со слабеење на правилото против докажувањето од гласини. Доказите за претходно недолично однесување на обвинетите, кои во минатото беа генерално забранети на судењето, сега се прифатливи во широк опсег на околности.

Иако правата на жалба на обвинетите не се намалени, на лицето кое сака да поднесе жалба против осудата или казната изречена од магистратски суд во однос на релативно мало дело, може да не му се даде правна помош и додека нема цврсти емпириски докази за тоа веројатно, како резултат на тоа, нивните шанси за успешна жалба се намалени. Меѓутоа, поголема загрижувачка е фактот дека правната помош за жалби од Крунскиот суд, кои, се разбира, се однесуваат на посериозни кривични дела, е сериозно дефицитарна. Жалбените основи на обвинителството се зголемени и во ограничени околности, сега е можно обвинителството да поднесе жалба против ослободителната пресуда.

Со оглед на широката достапност на правна помош и бидејќи постои добро воспоставен дел од правната професија што се занимава со правно потпомогната одбрана, тешко е да се спореди положбата на сиромашните обвинети со оние кои

имаат можност да ангажираат бранител од сопствени средства во однос на пристапот за ефикасна кривична одбрана. Иако речиси сигурно е дека повеќето луѓе уапсени и кривично гонети (да ги оставиме настрана сообраќајните прекршоци) се релативно сиромашни, оние кои се во финансиски подобра ситуација, сепак, се квалификуваат за правна помош во фазата на истрага и во однос на посериозните прекршоци кои се решаваат во Крунскиот суд. Иако постои одредено, (веројатно оправдано) сомневање, дека богатите обвинети кои плаќаат од сопствени средства, обезбедуваат повисоко ниво на услуга од адвокатите, од оние кои се потпираат на правна помош. Постои страв меѓу многу адвокати и правни експерти, дека договорите за правна помош и фиксните такси доведуваат до опаѓање на квалитетот на работата што ја вршат бранителите, но сè уште има малку, ако воопшто, емпириски докази за тоа. Кривичниот закон и спроведувањето на законот не се феномени на еднакви можности и тие се применуваат непропорционално на оние кои се сиромашни и маргинализирани.⁴⁴¹

Затоа, покрај посебната загриженост за степенот на пристап до правна помош, каде условите за ефективна кривична одбрана во Англија и Велс се дефицитарни, тие недостатоци несразмерно важат за сиромашните луѓе. Ова е особено случај за сиромашните луѓе од повеќето, (но не сите) етнички малцински популации, бидејќи е многу поверојатно да бидат третираны како осомничени и обвинети, отколку белите луѓе.⁴⁴²

3.6 Компаративна анализа за правото на достапност до бранител за време на полициско задржување и испитување во Франција, Велика Британија, Шкотска и Холандија

Утврдувањето на состојбата на правото на пристап до бранител во законодавствата и праксата на земјите членки на Европската унија е можно единствено со сепфатна и споредбена анализа на што поголем број земји – членки на Европската унија. И покрај фактот што досега се предмет на анализа држави – членки на Европската унија, со исклучок на Велика Британија, чие место во главата за

⁴⁴¹ Tombs, S. & Whyte D., 'A crisis of enforcement: The decriminalisation of death and injury at work, London: Centre for Crime and Justice Studies, King's College, 2008

⁴⁴² Ed Cape, Zaza Namoradze, Roger Smith, Taru Spronken, Effective Criminal Defence in Europe, Intersentia Antwerp – Oxford, 2010, стр.156

компаративно право го има заслужено како земја од каде потекнува процесот на фер судење, пред независен и непристрасен суд, во оваа кратка компаративна анализа за достапноста до бранител за време на полициското задржување и испитување се земени во предвид и Холандија и Шкотска, сè со цел, во што повеќе европски земји да се спореди правото на пристап до бранител во сите фази од кривичната постапка.

3.6.1 Релевантно европско законодавство

Одлуката на Европскиот суд за човекови права (ЕСЧП) во случајот Салдуз против Турција дава најсилни гаранции за правото на осомничениот на правен совет, пред и за време на полициското испрашување. Судот утврди дека за да може правото на правично судење да остане доволно „практично и ефективно“, членот 6 став 1 бара, по правило, пристапот до адвокат да се обезбеди уште од првото испрашување на осомничениот од полицијата. Правата на одбраната во принцип ќе бидат неповратно нарушени кога инкриминирачките изјави дадени за време на полициското сослушување без пристап до адвокат се користат за осуда.⁴⁴³

Многу земји ја реформираа својата кривична постапка со цел да се усогласат со одлуката на Салдуз, но остануваат значителни разлики во законската одредба донесена со која им се овозможува на осомничените да добијат правна помош додека се во полициски притвор. На пример, Англија и Велс, Франција и Шкотска обезбедуваат законско право на адвокатот да биде присутен за време на сослушувањето на осомничениот, но Холандија не, освен во случај на малолетници и сериозни кривични дела. Франција и Холандија ја ограничуваат консултацијата адвокат-клиент пред сослушувањето на 30 минути, но во Шкотска и Англија и Велс, нема временско ограничување. Разлики има и во количината на информации од списите на предметот што ги добиваат осомничените и адвокатите, како и степенот до кој адвокатите можат да интервенираат при полициското сослушување на осомничениот.⁴⁴⁴

Надоврзувајќи се на Салдуз и последователните одлуки на ЕСЧП, Директивата на Европската унија (ЕУ) за правна помош подетално поставува што е потребно за

⁴⁴³ Salduz v Turkey 36391/02 [2008] ECHR 1542

⁴⁴⁴ Jacqueline Hodgson, 'The role of lawyers during police detention and questioning: A comparative study', The University of Warwick, School of Law, January, 2015, стр.2

осомничените да имаат пристап до адвокат „во такво време и на таков начин што ќе им овозможи на засегнатите лица да ги остварат своите права на одбрана, практично и ефективно.“ Како и осомничените кои се среќаваат приватно со нивниот адвокат, ова го вклучува „правото нивниот адвокат да биде присутен и ефективно да учествува кога ќе се испрашува“.⁴⁴⁵

Природата на ова учество е прашање на националното право, што потенцијално ги поткопува целите на усогласувањето, но земјите-членки не се слободни да прават што сакаат: какви било национални одредби не смеат да му наштетат на ефективното остварување и суштината на правото. Заедно со правото на пристап до материјалите од случајот предвидено во член 7 од Директива на ЕУ за правото на информирање во кривичната постапка, оваа нова Директива поставува јасни барања до земјите-членки кои во многу случаи ќе бараат дополнителни мерки на национално ниво, со што дополнително ќе се усогласат процедуралните заштитни мерки за осомничените во кривични предмети.⁴⁴⁶

Додека осомничените имаат пристап до правна помош во полицискиот притвор во сите четири јурисдикции во нашата студија, законските одредби значително се разликуваат. Ова можеби не е изненадувачки - процедуралните традиции се разликуваат, како и улогата и функциите на учесниците во кривичната постапка. Системите со традиција на судски или обвинителски надзор на истражната фаза, на пример, обично имаат послаби права на одбраната и промените што се бараат со одлуките како што се Салдуз и Директивата на ЕУ за правото на достапност до бранител, се поголеми во Франција и Холандија отколку во Англија и Велс. Меѓутоа, покрај промените во законската кривична постапка, исто така е важно да се оди подалеку од законот и да се погледне контекстот на секојдневната практика со цел да се разберат факторите кои одредуваат дали правата на осомничените може да се направат практични и ефективни.

⁴⁴⁵ Article 3§3(a) of Directive 2013/48/EU

⁴⁴⁶ Jacqueline Hodgson, 'The role of lawyers during police detention and questioning: A comparative study', The University of Warwick, School of Law, January, 2015, стр.2,3

3.6.2 Правото на достапност до бранител за време на полициско испрашување и задржување во Велика Британија

Англија и Велс имаат цврсти законски одредби за достапност до правен совет за време на полициски притвор и испрашување; достапноста до правен совет беше поставена на законска основа со член 58 од Законот за полиција и криминални докази од 1984 година (ПССЕ). Правните совети се бесплатни за осомничените. Адвокатите присуствуваат лично во полициската станица во речиси сите случаи кога се бара правна помош, но според измените на законот, во ситуации каде што кривичното дело е од мало значење и не се планира испрашување, правна помош не е достапна освен за телефонски совет. Заедно со снимката од сослушувањата, на воведувањето задолжителна правна помош од бранител во полициската станица првично се спротивстави полицијата, која тврдеше дека тоа ќе резултира со молчење на осомничените, или со давање одбрана што ја измислил нивниот адвокат. Ова не беше искуство во пракса. Полицијата постепено ја прифати улогата на адвокатот како легитимна кривична процедурална заштита, а осомничените кои добиле правен совет беа исто толку подготвени да разговараат со полицијата и во многу случаи, тоа го олесни преговарањето за исходот.⁴⁴⁷

Сепак, првичното спроведување на правото на осомничениот за пристап до адвокат не помина без проблеми, како што беше докажано со голем број истражувачки студии. Во првите години по Законот за полиција и криминални докази од 1984 година (ПССЕ), полицијата се обиде да ги одврати осомничените да го искористат нивното право на правен совет, велејќи им дека тоа ќе го одложи испрашување и на крајот ослободување на осомничениот од притвор. Ова беше ефикасна стратегија од полициска перспектива, бидејќи примарна грижа на повеќето осомничени е да обезбедат нивно ослободување од полициската станица и веројатно ќе се спротивстават на секоја пречка за таа цел.⁴⁴⁸

Резултатот беше дека откажувањето од правото на адвокат од страна на осомничениот не било ниту врз основа на целосна информираност, ниту целосно доброволно. И бранителите не ја одиграа својата улога. Правната помош беше

⁴⁴⁷ M. McConville, and J. Hodgson, *Custodial Legal Advice and The Right to Silence*, London: HMSO 1993

⁴⁴⁸ M. McConville, A. Sanders and R. Leng, *The Case for the Prosecution*, London: Routledge 1991

обезбедена преку листи за дежурни адвокати и директно од поединечни адвокатски канцеларии. Меѓутоа, адвокатите набрзо сфатија дека не можат да ги покријат 24-часовните барања за совети во полициската станица и одговорија со делегирање на работата на неквалификуван, необучен и често неискусен персонал.⁴⁴⁹ Ова ги остави осомничените без соодветна правна помош, бидејќи бранителите кои присуствувале, поминаа малку време во консултации и честопати не беа во можност да дадат нешто што може правилно да се нарече „правен совет“.

Овие наоди од истражувањето доведоа до конкретни промени. Кодексите на пракса кои го придружуваат ПССЕ беа ревидирани за да биде јасно дека полициските службеници не треба да се обидуваат да ги одвратат осомничените да побараат адвокат. Листа за акредитација (поврзано за подобност за плаќање правна помош) беше воведена за правните застапници, а потоа и за квалификувани адвокати, со што се осигури дека осомничените добиваат квалитетни совети за време на она што е често најтешката, како и одлучувачка, фаза од кривичната истрага.⁴⁵⁰

Овозможувањето делегирање на овој начин има и недостатоци. Во студијата е забележано дека некои адвокатски фирми користат акредитирани претставници за огромниот број кривични предмети кои се однесуваат на одбрана во полициската станица. Иако советниците поседуваат експертиза во кривичното право и постапка, тие не се бранители (квалификувани адвокати) и затоа немаат искуство во судска работа. На овој начин, нивните работни задачи се ограничени на една фаза од случајот и им недостига практична експертиза да знаат како дејствијата што се случуваат во полициската станица (како што е прекршување на постапката) може да се одвиваат на судењето. Со тоа се создава сегментиран систем и се вградува во модел на дисконтинуирано застапување на осомничениот, кој ќе биде застапуван од некој друг на суд.⁴⁵¹

На адвокатот му е тешко да го советува својот клиент без извесно знаење за доказите за кои полицијата тврди дека го инкриминира осомничениот. Во Англија и

⁴⁴⁹ M. McConville, J. Hodgson, L. Bridges, and A. Pavlovic A, *Standing Accused: The Organisation and Practices of Criminal Defence Lawyers in Britain*, Clarendon Press: Oxford 1994

⁴⁵⁰ L. Bridges, and S. Choongh, *Improving Police Station Legal Advice: The Impact of the Accreditation Scheme for Police Station Legal Advisers*, London: The Law Society & The Legal Aid Board 1998

⁴⁵¹ Jacqueline Hodgson, 'The role of lawyers during police detention and questioning: A comparative study', *The University of Warwick, School of Law*, January, 2015, стр.4

Велс, ниту осомничениот ниту адвокатот немаат пристап до списите на случајот. Информациите за случајот и собраните докази се обезбедуваат усно и во голема мера се дискреционо право на полицискиот службеник. Бранителите се присутни во полициската станица во Англија и Велс 30 години; адвокатите и полицијата научија да си веруваат еден на друг и да развиваат односи на доверба. Иако адвокатите не секогаш добиваат онолку информации колку што би сакале, им се презентираат докази повеќе од осомничениот и тоа често е причина поради која осомничените бараат адвокат.

Овие лекции од искуството во Англија и Велс се важни за да се осигура дека одредбите од Директивата на ЕУ резултираат со права кои се „практични и ефективни“, а не „теоретски и илузорни“, според зборовите на Европскиот суд за човекови права (ЕСЧП). Низ јурисдикциите каде што правото на пристап до адвокат во полициската станица е понова иновација, гледаме слични проблеми на полициски службеници кои ги одвраќаат осомничените да го искористат своето право да се видат со адвокат; одбрана дадена од адвокати со недоволна обука и стручност во кривичните предмети; и недоволна информираност поврзана со случајот на осомничениот.⁴⁵²

3.6.3 Правото на достапност до бранител за време на полициско испрашување и задржување во Франција

До 2011 година, на осомничените во Франција им беше дозволено 30-минутна приватна консултација со адвокат пред сослушувањето, но на адвокатот не му беше дозволено да присуствува на формалното испрашување на осомничениот и на осомничениот не му беше укажано за неговото право на молчење. Како одговор на Салдуз, законот беше променет за да им се овозможи на осомничените да имаат свој бранител присутен за време на полициското испрашување.⁴⁵³ Осомничениот сега мора да биде информиран за неговото право на молчење кога ќе се доведе во полициска станица (но не на почетокот на секое испрашување) . На осомничениот и адвокатот им се дадени некои основни информации во врска со делото, и копии од какви било претходни испрашувања на осомничениот, но адвокатите (досега

⁴⁵² Jacqueline Hodgson, ‘The role of lawyers during police detention and questioning: A comparative study’, The University of Warwick, School of Law, January, 2015, стр.5

⁴⁵³ J. Hodgson, ‘Making Custodial Legal Advice More Effective in France’ Criminal Justice Matters 92, 2013.

неуспешно) го оспоруваа недостатокот на достапни информации. Во пракса, исто како и во Англија и Велс, степенот на достапност на доказите доставени до бранителите зависи од индивидуалните односи меѓу полицијата и адвокатот.⁴⁵⁴

Иако осомничениот има право да се види со бранител пред и за време на сослушувањето, улогата на адвокатот останува ограничена на важни начини. Консултациите со клиентите продолжуваат да бидат ограничени на 30 минути. Со оглед на тоа што осомничениот претходно не се сретнал со адвокатот, ова е многу кратко време да се добијат некои основни биографски детали, да се разговара за она што е познато за полицискиот случај и да се добие мислење од осомничениот за околностите на случајот. Во пракса, забележано е дека адвокатите честопати не ги поминувале ни 30-те минути дозволени во консултација со осомничениот. Второто ограничување е дека на адвокатот не му е дозволено да има активна улога во испрашувањето. Тој мора да остане пасивен и да чека до крајот пред да постави прашања, или да разјасни било какви околности.

Има релативно мала специјалност во француската адвокатура, така што единствениот практичен начин да се обезбеди соодветна достапност на адвокати е да се воспостават листи за дежурни адвокати во кои учествуваат сите адвокати, без оглед на нивната главна област на пракса. Како резултат на тоа, не постои гаранција дека адвокатот што го посетува осомничениот ќе биде специјалист по кривично право. Видовме неколку примери на адвокати без искуство во кривичното право кои не ги советуваат осомничените за основните процесни права, или не се сигурни во законот или постапката во врска со предметното дело. Осомничените никогаш не биле советувани да молчат и адвокатите генерално сугерирале стратегија за соработка со полицијата. Во овие случаи, било тешко да се види каква вредност била додадена од нивното присуство. Од друга страна, експертите по казнено право ја изразиле својата фрустрација: со малку познавање на доказите против осомничениот и барање да останат пасивни за време на полициското испрашување, малку може да направат за да бидат проактивни во утврдувањето на случајот на одбраната.⁴⁵⁵

⁴⁵⁴ Jacqueline Hodgson, 'The role of lawyers during police detention and questioning: A comparative study', The University of Warwick, School of Law, January, 2015, стр.5

⁴⁵⁵ Исто, стр.5,6

3.6.4 Правото на достапност до бранител за време на полициско испрашување и задржување во Холандија

Пред реформите со случајот Салдуз, осомничените во Холандија немаа законско право на правна помош, ниту пред, ниту за време на полициското испрашување. По Салдуз, на осомничените сега им е дозволено 30-минутна консултација во приватност со нивниот адвокат, но сè уште не им е дозволено на бранителите да присуствуваат за време на распитот, освен во малолетнички и најтешки случаи. Адвокатите се достапни преку листи за дежурни адвокати и преку осомничениот кој директно контактира со бранител по сопствена желба. Како и во Франција, ова може да значи дека осомничениот не е застапуван од специјалист по кривично право и со таквиот начин на функционирање, бројни се примерите на лоши совети од оние со мала или никаква стручност во кривичното право кои не ја разбрале природата на делото во врска со кое осомничениот бил притворен, кои не се информирале од осомничениот за делото, или кои едноставно воопшто не понудиле насоки за понатамошна одбрана. Мнозинството адвокати, без оглед на нивната стручност, поминаа малку време со осомничениот, дури ни половина час.

Како и во Франција, ова можеби е затоа што на холандските адвокати им беа дадени многу малку информации за случајот и затоа советите беа нужно општи. Исто така, за нецелосно обезбедена правна помош делува и несоодветниот начин на исплата на адвокатски трошоци: се плаќа рамна такса за давање правна помош во полициска станица, без разлика колку време адвокатот се задржал давајќи одбрана на осомничениот. Исто така, понекогаш се бараше од дежурните адвокати да патуваат до неколку полициски станици за да видат голем број осомничени, а сето тоа во рок од два часа откако полицијата ќе ги контактира.

Во испитуваните сослушувања кои беа предмет на студијата, осомничените кои молчеа, или кои ги негираа наводите беа подложени на доста насилни сослушувања и полицијата употреби низа тактики за да се обиде да изврши притисок врз осомничените да признаат. Отсуството на бранител за време на испрашувањето значи дека правото на правна помош е од ограничена вредност и дека осомничениот останува ранлив.⁴⁵⁶

⁴⁵⁶ Исто, стр.6

3.6.5 Правото на достапност до бранител за време на полициско испрашување и задржување во Шкотска

Шкотска, исто така, претрпе реформи по одлуката на Салдуз и случајот на Врховниот суд на Обединетото Кралство, *Cadder v Her Majesty's Advocate*. Пред Кадер, осомничените имаа право да го информираат адвокатот за нивниот притвор, но немаа право на присуство на бранител во полициската станица, пред или за време на распитот. Притворот беше најмногу шест часа. Осомничените сега имаат право да се консултираат со адвокат во приватност и да имаат свој адвокат присутен за време на полицискиот распит – а периодот на притвор е двојно зголемен на 12 часа. Шкотска по многу нешта се разликуваше од другите три земји што беа предмет на студијата, со тоа што адвокатите не сакаа лично да даваат одбрана на осомничените во полициската станица. Тие претпочитаа да даваат совети по телефон. Објаснувањето што го понудија беше дека, со оглед на доказниот услов за секое признание да биде потврдено, тие советуваа молчење во повеќето случаи и тоа може да се направи и преку телефон како и лично. Ова, се разбира, не ја вреднува важноста на бранителот за присуство и поддршка на осомничениот, додека се повикува на своето право да молчи за време на испрашувањето – иако шкотските полициски службеници не го прифатија понекогаш агресивниот став на нивните холандски колеги.⁴⁵⁷

3.6.6 Правно поимање и законска регулираност на правото на пристап до бранител во полициска постапка

Правниот совет за притвор е важен за заштита на обвинетиот, но и како процедурална заштита што може да помогне да се обезбеди веродостојност на доказите собрани во оваа фаза од истрагата. Постојат голем број заеднички теми во практиките околу правото на правна помош, од кои можеме да извлечеме заклучоци и кои ни овозможуваат да размислиме како правата на одбраната да бидат поефикасни во пракса. Исто така, важно е да се разбере поврзаноста на различните права. Достапноста на правна помош, преведувач каде што е потребно и правото на информираност се клучни за да се обезбеди практична правна помош.

⁴⁵⁷ M. McConville, and J. Hodgson, *Custodial Legal Advice and The Right to Silence*, London: HMSO 1993

Кривичните постапки во моментот дозволуваат низа различни одредби во врска со тоа што адвокатите можат да направат при пружањето помош на осомничените, и важно е кога правата според Директивата на ЕУ се дозволени да се транспонираат во согласност со националните процедури, сè со цел, да не се поткопаат поширокиот цели. На пример, колку време може осомничениот да помине во консултација со својот адвокат? Консултацијата од 30 минути е недоволно време за да се собере верзијата на настаните на осомничениот, да се проверат основните заднини и други информации кои би можеле да влијаат на положбата на осомничениот, а потоа да се советува како да се пристапи кон полициското испрашување.

Директивата на ЕУ јасно покажува дека адвокатот може да биде присутен за време на полициското испрашување (потребна е правна реформа во Холандија и на други места), но според националните процедури, дали адвокатот може да интервенира, или тие мора да бидат пасивни? Со оглед на правната линија на Салдуз, малку е веројатно дека правото на осомничениот, неговиот адвокат „ефикасно да учествува“ во полициското испрашување ќе биде исполнето, со тоа што ќе се бара од адвокатот да биде пасивен учесник до крајот на распитот, како што е моментално случајот во Франција.⁴⁵⁸

Втората и попредизвикувачка пречка е дека полицијата, адвокатите, обвинителите и судиите мора да ја согледаат вредноста на правата доколку сакаат да ги спроведуваат и ефикасно да ги применуваат. Во случајот на адвокатите, тие мора да поседуваат доволно стручност и вештина за активно да се вклучат во одбраната на обвинетиот. Ова значи дека бранителите мора да поминат обука за одбрана на осомничениот во полициска станица и обезбедување гаранции дека листите за дежурни адвокати не се екипирани од адвокати без искуство во кривичноправната област. Бранителите мора со многу поголема сериозност да им пристапат на давањето одбрана на осомничените во полициска станица како почеток на случајот на одбраната, дури и кога во пракса, друго адвокатско друштво, или адвокат може последователно да го застапува обвинетиот.

⁴⁵⁸ Jacqueline Hodgson, 'The role of lawyers during police detention and questioning: A comparative study', The University of Warwick, School of Law, January, 2015, стр.7

Ова значи подготовка на осомничениот за испрашување, но и проверка на законитоста и условите на притвор, како и благосостојбата на осомничениот и потребата од каква било дополнителна социјална или медицинска заштита.⁴⁵⁹ Во случајот на полициските службеници, иако целите на осомничениот може да се во спротивност со оние на полицијата, службениците сепак, мора да ја прифатат легитимноста на правата на одбраната и да ги разберат начините на кои можат да обезбедат кредибилитет и веродостојност на постапките, наместо секогаш да ја доживуваат одбраната на осомничените во спротивност од онаа на ефективна истрага. Без ова, полициските службеници можат да се обидат да ги поткопаат заштитните мерки на одбраната со одвраќање на осомничените од барање адвокат - на пример тврдење дека тоа ќе ја одложи постапката, или несподелување целосни информации дека помошта е бесплатна.⁴⁶⁰

Сослушувањето на осомничениот е можеби најважниот момент за време на притворот, бидејќи токму тука ќе се собираат докази кои можат да се користат на судењето. Меѓутоа, исто така е јасно дека и судската практика на ЕСЧП и Директива за достапност до правото на бранител предвидуваат улогата на адвокатот да ја надминува подготовката и присуството на распитот. Адвокатот, исто така, мора да ја потврди законитоста на притворот и да ја оспори кога е потребно, да изврши проверка на благосостојбата на осомничениот и да преземе чекори во подготовката на случајот на одбраната.

3.6.7 Односот на македонското и хрватското казненопроцесно законодавство во однос на правото на достапност до бранителот

Македонското казненопроцесно законодавство, особено донесувањето на новиот Закон за кривична постапка, недвосмислено произлегуваат од хрватското казненопроцесно законодавство. Всушност, Република Македонија, во најголем дел, при изготвувањето на Законот за кривична постапка, своите одредби ги пресликува од хрватскиот закон за кривична постапка. Ова не е случајно, имајќи во предвид што и Македонија и Република Хрватска произлегоа како самостојни држави од Југословенската Федерација. Хрватска е членка на Европската унија,

⁴⁵⁹ J. Blackstock, E. Cape, J. Hodgson, A. Ogorodova and T. Spronken, Inside Police Custody: An Empirical Account of Suspects' Rights in Four Jurisdictions, Antwerp: Intersentia 2014, стр.313

⁴⁶⁰ Исто, стр.463

постигна значајни реформи во својот правосуден систем, спроведувањето на правдата се покажа на дело, особено со водењето на кривична постапка, која заврши со казна затвор за поранешниот хрватски премиер Иво Санадер. Покажувајќи ја оваа правна зрелост, не можеме, а да не го истакнеме нашиот стремеж за следење на нејзините реформи во правосудството и доследно почитување на вредностите на правната држава. Токму затоа, предмет на обработка ќе биде и достапноста до правото на бранител во Хрватска, можноста за компарирање со македонскиот стадиум на прифатеност на начелата за достапноста до правото на бранител, а неизоставен дел ќе биде и конечна паралела со Директивата на Европската унија за правото на достапност до бранител.

Интересна дискусија за прашањето дали може да се ограничи привилегијата против самоинкриминација беше водена во списанието „Адвокат“ бр.7-8/2004 помеѓу Симатовиќ и Павловиќ. За разлика од хрватското право, ваквите дискусии имаат долга традиција во англосаксонското право. Во оваа смисла, постепената промена на судскиот процес, од расправа помеѓу обвинителот и обвинетиот и целосно испитување на обвинетиот во седумнаесеттиот век, доведе до судски прецедент во вид на привилегија против самоинкриминација, односно забрана за испитување на обвинетиот во осумнаесеттиот век.⁴⁶¹ Меѓутоа, од утилитарните приговори на оваа забрана од 19 век, па сè до современите критичари, постои тенденција да се ограничи привилегијата на самообвинување. При донесувањето на законот за кривична правда и јавен ред од 1994 година, тоа резултираше со тоа што на поротата и беше дозволено да донесе неповолни заклучоци за обвинетиот кој за време на полицискиот распит премолчил некои факти, кои потоа беа откриени во текот на постапката од неговата одбрана. Затоа, денес на англиските полицајци им се препишува дека пред сослушувањето на обвинетиот, меѓу другото, мора да предупредат дека тој не е должен да сведочи, но дека може да и наштети на својата одбрана, доколку на распитот премолчи нешто што подоцна ќе се искористи во негова одбрана.⁴⁶²

Меѓутоа, бидејќи поротниците се лаици во законот, судечкиот судија мора соодветно да ги подучи пред гласањето за пресудата дали можат да применат такво ограничување на правото на обвинетиот да молчи во конкретниот случај. Пропустот

⁴⁶¹ Langbein J H., *The Origins of Adversary Criminal Trial*, Oxford University Press, 2003, 2

⁴⁶² Krapac D, *Kazneno Procesno Pravo Institucije*, Narodne Novine, Zagreb, 2020, стр.237

на судијата во овој поглед може да биде фатален за обвинетиот, како што покажува случајот Кондрон против Велика Британија (пресуда од 2. V. 2000). пред ЕСЧП. Во тој случај, имено, обвинетите во првостепената постапка пред британскиот суд беа осудени за „дилање“ на хероин и покрај нивната одбрана дека кесите со дрога пронајдени во нивниот стан биле само за лична употреба, а оние што ги предале на соседите содржеле друга, безопасна супстанца. Всушност, британскиот суд дозволи на рочиштето да се прочита записникот од полицискиот распит, во кој тие, како осомничени, (биле уредно предупредени дека имаат право да молчат и дека недавањето некои објаснувања подоцна може да биде користено како доказ за нивната вина), на прашањето што правеле кога им предале сомнителни кеси на соседите, тие одговориле само со зборовите „без коментар“ (еден вид молк), што судот го сфати како силно укажување на вина, а тоа го потврди и повисокиот суд. Во врска со нивната тужба, ЕСЧП најпрво забележа дека правото на обвинетиот да молчи не е апсолутно и дека соодветноста на евентуалното извлекување на неповолни заклучоци за обвинетиот од користењето на тоа право пред националниот суд мора секогаш да се оценува во светлина на „сите околности на случајот“, при што молкот на обвинетиот може да се земе предвид во околности кои „очигледно бараат објаснување“.⁴⁶³

Во конкретниот случај, обвинетите на судењето ја образложија причината за молчењето, односно дека (по препорака на нивниот бранител кој бил присутен на распитот во полиција, кој сметал дека не треба да одговараат во време кога и самите биле под влијание на наркотици). Пред почетокот на распитот, полицијата ги запознала со правото на молчење и извлекувањето штетни заклучоци од користење на тоа право, меѓутоа, судечкиот судија не ја предупредил поротата дека не треба да заклучуваат вина од молкот на обвинетиот пред полицијата доколку обвинетите задоволително ја образложиле причината за својот молк. Имајќи предвид дека и од другите околности на случајот, како што се причините што судијата би ги навел во оправданоста на својата одлука или причините што повисокиот суд би ги навел во однос на правниот лек на тужителот, не можело да се утврди какво е вистинското значење на молкот на тужителот, овој пропуст на судечкиот судија пред ЕСЧП претставуваше сериозна повреда на правото на обвинетиот да молчи. Тоа не беше

⁴⁶³ Ibid, стр.237,238.

отфрлено пред британскиот суд бидејќи ниту тој не можеше да утврди какво значење има молкот на обвинетиот пред полицијата во однос на одлуката на поротата за неговата вина: тој суд главно се занимаваше со прашањето за регуларноста на утврдената фактичка состојба, која не е исто како и прашањето за „фер постапка“ според чл. 6 став 1 од ЕКЧП. Затоа, британските судови го прекршиле принципот на „фер постапка“ со тоа што не ги спречиле поротниците да извлечат неоправдан заклучок за вината од молкот на обвинетиот за време на полициското сослушување на судењето, заклучува ЕСЧП. Сепак, не смееме да го изгубиме од вид фактот дека, од друга страна, ЕСЧП им дозволува на државите да воспостават ограничувања на привилегијата против самоинкриминација според претходно споменатиот тест за „да се биде во право“.⁴⁶⁴

Хрватскиот устав предвидува дека бранителот може да присуствува на распитот на секој обвинет. За да се овозможи тоа, се пропишува органот што го спроведува распитот, откако обвинетиот ќе биде информиран за своето право на бранител и ќе изјави дека сака да го ангажира, да го прекине распитот до доаѓањето на бранителот, а најдоцна три часа откако обвинетиот изјавил дека сака да земе бранител и сака негово присуство на распитот. Законот смета дека тоа време е доволно за повиканиот адвокат да дојде на преглед. Но, доколку од околностите се гледа дека избраниот бранител не може да дојде во тој рок, органот што го врши испитувањето ќе му овозможи на обвинетиот да земе бранител од списокот на адвокати кои се на повик. Потоа може да се започне со распит, но обвинетиот има право да се консултира со бранителот за своите права пред почетокот на првото испрашување. Без оваа консултација, колку и да е сведена на рудиментирани форми на правен совет, присуството на бранителот на распитот би се сведело на пасивна контрола на дејствијата на органот што го презема дејствието на испрашување на обвинетиот.

Во членот 253 став 1 од хрватскиот закон за кривична постапка е предвидено лицето на кое се однесува наредбата за претрес пред почетокот на претресот да се поучи дека има право да го извести бранителот и дека бранителот може да присуствува при претресот. За да може избраниот бранител да биде присутен при

⁴⁶⁴ Vrban D., *Drzava i Pravo*, Golden Marketing, Zagreb, 2003, стр.367

претресот, законот предвидува доцнење до три часа од моментот кога лицето изјавило дека сака да земе бранител (чл. 253 став 2). Конечно, бранителот може да присуствува на доказниот чин на препознавање, соочување и реконструкција на настаните, кога обвинетиот учествува во овие дејствија.⁴⁶⁵

Во текот на претходната постапка, полицијата може да го испраша осомничениот. За да го сослуша, полицијата може да го повика осомничениот во полициските простории. Со законските предуслови, при апсење осомничениот може присилно да биде одведен на распит во полициските простории. Осомничениот кој се јавил на покана или бил присилно донесен, а одбил да сведочи, не може повторно да биде повикан или присилно доведен од истата причина. Исто така, осомничениот кој одговорил на покана, или бил присилно доведен мора да биде сослушан без одлагање, а полицијата мора веднаш да го ослободи доколку одбие да даде исказ. Заедно со поканата, на осомничениот мора да му се достави и писмено упатство за правата, кое мора да содржи известување за правото на бранител, право на толкување и превод, право на молчење.

Пред распитот, полицијата е должна да провери дали осомничениот го примил и разбрал упатството за правата и да му помогне при ангажирање бранител, доколку осомничениот сака да го искористи тоа право. Сослушувањето на осомничениот нужно се снима со посебен уред, а снимката и записникот од распитот (кој се води во поедноставен облик) може да се користи како доказ во кривичната постапка. Правилата за сослушување на обвинетиот се применуваат соодветно на распитот на осомничениот. Законот строго ги казнува пропустите на полицијата при распитот на осомничениот: ако бил испрашуван без претходна поука за неговите права, или бил спречен да ги искористи правата или испрашувањето не е снимено со аудио-видео уред, изјавата на осомничениот и сите докази прибавени врз основа на тоа не можат да се користат како доказ во кривичната постапка.⁴⁶⁶

Законот посебно ја регулира состојбата кога лице од статус на претпоставен сведок, односно граѓанин од кој полицијата неформално собира информации за сторено кривично дело, се менува во статус на осомничен. Имено, доколку во однос

⁴⁶⁵ Крапас D, *Kazneno Procesno Pravo Institucije*, Narodne Novine, Zagreb, 2020, стр.248

⁴⁶⁶ Ibid, стр.474

на лице од кое полицијата неформално собира информации, постојат основи за сомневање дека тоа лице сторило кривично дело, со што станало осомничено, полицијата мора веднаш да престане да собира информации и може да продолжи со сослушувањето на тоа лице само според на правилата што важат за испрашување на осомничениот.

Осомничениот е сослушан во полиција или од јавен обвинител. Лицето кое е уапсено се спроведува во полициските простории заради спроведување на кривична истрага. Оваа постапка редовно вклучува сослушување на уапсениот. Истите правила важат за испрашување на уапсено лице во полиција како и за испрашување на осомничено лице кое одговорило на полициски повик, или било насилно донесено во полициските простории.⁴⁶⁷

Јавниот обвинител мора да го сослуша приведеното лице кое е донесено во притворската полициска единица најдоцна 16 часа по неговото предавање на надзорникот на притворот. Овој преглед е неопходен за јавниот обвинител да може да донесе одлука за ослободување на уапсениот, за натамошно лишување од слобода со донесување решение за притвор или за поднесување директен предлог до истражниот судија да нареди пред-притвор против уапсениот без претходно да се донесе решение за притвор. Доколку уапсениот не е сослушан во законскиот рок, надзорникот на притворот веднаш ќе го ослободи.

Обвинетиот може да се консултира со бранителот за своите права пред почетокот на првото испитување кое се внесува во записникот. Откако ќе се обрати бранителот, органот што го врши испитувањето ќе го повика обвинетиот да ја изнесе својата одбрана. Обвинетиот сведочи усно (може да му се дозволи да користи свои белешки), при што мора да му се дозволи непречено да се изрази за сите околности против него и да ги изнесе фактите што служат за негова одбрана, без разлика дали сака да одговори на поставените прашања. Кога обвинетиот ќе го заврши сведочењето, ќе му бидат поставени прашања доколку е потребно да се изведат некои докази, да се пополнат празнините, или да се отстранат противречностите и нејаснотијата во неговиот исказ. Прашањата треба да бидат јасни, недвосмислени и конкретни, за да може обвинетиот целосно да ги разбере. Испрашувањето не смее да

⁴⁶⁷ Ibid, стр.475

се заснова на претпоставка дека обвинетиот признал нешто што не го признал (т.н. каптиозни прашања), ниту може да се поставуваат прашања во кои веќе е наведено како треба да се одговори (т.н. сугестивни прашања). Против обвинетиот не смее да се употреби сила, закана, измама или други слични средства за да се добие изјава или признание. Доколку подоцнежните изјави на обвинетиот се разликуваат од претходните, а особено ако обвинетиот го повлече своето признание, ќе биде побарано да ги наведе причините зошто го сторил тоа. По потреба, органот што го врши испитувањето може да го соочи обвинетиот со сведок или друг обвинет, или да го идентификува предметот.⁴⁶⁸

Доколку се спроведе истрага, обвинетиот мора да биде сослушан пред да заврши истрагата. Сослушувањето на обвинетиот го врши јавниот обвинител, или по негова наредба истражител. Испитувањето се врши во просториите на јавниот обвинител или истражител. Постојат посебни правила за сослушување на обвинетите на главниот претрес. Со нив законот го одвои сведочењето на обвинетиот од неговата изјава за односот што го зазема кон обвинението и на таа изјава му припиша значење на непосредно одбранбено процесно дејствие од кое зависи натамошниот тек на судењето. Ова води до т.н. на дискусија, која судот мора строго да ја почитува:

а) по читањето на обвинението (обвинение, приватно обвинение), претседателот на советот мора да го праша обвинетиот дали ги разбира обвиненијата. Доколку е убеден дека обвинетиот не го разбрал обвинението, повторно ќе му ја објасни неговата содржина на начин што обвинетиот најлесно може да го разбере. Потоа претседателот на советот ќе ја соопшти изјавата за пријавата и имотно-правното побарување што обвинетиот претходно го дал. Потоа, претседателот на советот ќе го покани обвинетиот да сведочи за поединечната точка на обвинението и имотно-правното побарување, со што ќе му даде можност да ја промени својата претходна изјава. Доколку обвинетиот не даде исказ за обвинението, ќе се смета дека го негира обвинението или неговата поединечна поента. Доколку обвинетиот последователно изјави дека се смета за виновен во однос на сите обвиненија, законот дозволува итно распит за да се добие неговото сведочење. Пред испитувањето, претседателот на советот го упатува обвинетиот дека веднаш може да сведочи за

⁴⁶⁸ Ibid, стр.476,477

околностите што го инкриминираат и да ги изнесе сите факти кои се во негова корист. Дури откако на обвинетиот ќе му се укаже оваа можност, се продолжува со делот на распитот кој се врши според контрадикторниот модел. Прво се поставуваат прашања од странките (при што прв прашува бранителот, а потоа обвинителот). Дури кога ќе ги исцрпат прашањата, на обвинетиот му поставуваат прашања од претседателот и членовите на судскиот совет „за да се отстранат празнините, противречностите или нејаснотијата во сведочењето“. Жртвата, неговиот законски застапник или полномошник, сообвинетите и вештаците можат директно да му поставуваат прашања на обвинетиот со одобрение на претседателот на советот.

б) Доколку, пак, по читањето на обвинението, обвинетиот изјави дека не се смета за виновен во однос на сите или некои точки од обвинението, постапката продолжува со изведување докази, а дури на крајот од ова излагање ќе се започне со распит на обвинетиот. Обвинетиот прво го распитува бранителот, а потоа обвинителот и оштетениот. Претседателот на советот може во секое време да му постави прашање на обвинетиот за да се разјасни нејаснотијата. Причината за ваквата поделба на расправата е спроведувањето на постулатот за претпоставка за невиност на обвинетиот.⁴⁶⁹

Доколку ги анализираме казненоправните систем на Република Северна Македонија и Република Хрватска, постојат голем број сличности во делот на достапноста до бранител на осомничениот. Сепак, со подлабоко анализирање, доаѓаме до заклучок дека нормативните аспекти кои се пресликани во македонското казненопроцесно законодавство од хрватското треба да претрпат измени.

Во македонското казненопроцесно право, конкретно во делот на нормативната уреденост, во законот за кривична постапка и законот за полиција, во делот на правото на пристап до бранител е предвидено дека осомничениот има право на бранител уште пред првото испрашување од страна на полициските инспектори. Разликите помеѓу македонското и хрватското процесно законодавство започнуваат во делот на правото на избор на бранител од страна на осомничениот. Имено, инспекторите најпрво го прашуваат осомничениот дали има свој бранител да си одбере, а доколку не си избере сам, му нудат листа на дежурни бранители, од која

⁴⁶⁹ Ibid, стр.478

листа осомничениот треба да избере свој адвокат. Сепак, во овој дел, постои голема арбитрерност во полициските станици, бидејќи неретко, полициските службеници фаворизираат бранители кои имаат блиски релации со нив, а тоа предизвикува огромна штета на правото на осомничениот да ги оствари своите права на одбрана. Значаен дел од осомничените добиваат и „бесплатни совети“ од полициските инспектори дека станува збор за кривично дело за кое не е потребна помош од адвокат, дека самите инспектори ќе им помогнат на осомничените. Поради ваквите ситуации во реалноста, значајно е да се изменат законите за кривична постапка и полиција во делот на пристапот до бранител на осомничениот. Имено, потребно е да се воведат одредба, според која ќе се регулира временскиот период кој би бил потребен за одреден бранител да биде присутен во полициската станица и да му пружи правна помош на осомничениот. Втора измена која треба да биде внесена е правото осомничениот да има можност да бира бранител и од друг град во Македонија, а не само од градот каде се наоѓа полициската станица. На овој начин, ќе се унапредат правата на осомничениот во делот на слободата на избор на бранител, а од друга страна, ќе се намалат шансите за арбитрерност и фаворизирање на локални бранители блиски до полициските структури. Во Република Хрватска, постои ваква одредба, притоа постои и временски период за кој бранителот треба да биде присутен во полициската станица од моментот на јавување и тој изнесува три саати. Воедно, правото на избор на бранител од друг град, како можност за унапредување на правата на обвинетиот не е разработено ниту со Директивата на Европската унија за правото на достапност до бранител. Потребно е дополнителна разработка и внесување на одредби и за право на избор на бранител од друг град, бидејќи одбраната којашто се дава во овие почетни фази од кривичната постапка, конкретно полициската постапка, е клучна за понатамошните фази од постапката, бидејќи изјавите кои што се изјавуваат од страна на осомничените служат како основа за градење на обвинението од страна на обвинителството, без разлика дали таа изјава ќе се користи како доказ, или индиција за собирање на други докази.

ГЛАВА 4

УСОГЛАСУВАЊЕ НА ОДРЕДБИТЕ ОД ЕВРОПСКАТА ДИРЕКТИВА ЗА ДОСТАПНОСТ ДО ПРАВОТО НА БРАНИТЕЛ СО МАКЕДОНСКОТО ПРАВО

Македонското казненопроцесно законодавство е исправено пред силен предизвик за целосна усогласеност со законодавството на Европската унија и со казненоправните практики кои се од суштинска важност за понатамошно придвижување до крајната цел, членство во Европската унија. Имајќи го во предвид овој факт, законодавството на Република Северна Македонија и европското законодавство се усогласени во целост, иако секогаш има простор за проширување, подобрување и унапредување на нормативните можности. Недоследности постојат во имплементацијата на законските решенија, неефикасност на институциите кои се надлежни законските решенија да ги преточат во реалност и сериозниот политички дефицит на конструктивност и решителност за извршување на нормативите.

Овој негативен феномен не го одминува ниту казненото право, а особено казненопроцесното право, наука која го проучува обвинетиот. Обвинетиот ги користи своите со закон утврдени права на одбрана, но сепак, доколку се анализираат извештаите на релевантните организации кои се занимаваат со опсервација на кривичните постапки, се забележуваат интересни резултати, заради кои вреди понатаму да се истражува на полето на заштита и унапредување на правата на обвинетиот. Имено, во анализата на поднесени обвиненија од една година и донесени осудителни пресуди, се изведе заклучок дека од вкупниот број поднесени обвиненија, над 95% резултирале со осудителни пресуди. Од ваквиот податок произлегуваат неколку прашања кои заслужуваат внимание. Дали станува збор за совршено ефикасна институција јавно обвинителство, или пак, бранителите на обвинетите се несоодветно подготвени и истите не одговараат на висината на задачата, да ги заштитат правата и интересите на своите странки, обвинетите?

Ако пред нас го поставиме податокот дека довербата на граѓаните во правосудниот систем е помала од 3%, речиси е малку веројатно дека зад вака високиот процент на осудителни пресуди стои ефикасноста на јавните обвинители. „Виновникот“ треба да се побара во несоодветниот третман на обвинетите, уште при

првото соочување со истражните органи, односно полициските службеници. Утврдувањето на темелите на одбраната се воспоставува уште пред првото полициско испитување, кога обвинетиот не смее да дава изјави без присуство на бранител, кои потоа би претставувале основа врз која се гради обвинението против него.

Во оваа глава ќе биде разгледана нормативната уреденост во Република Северна Македонија, слабостите, недостатоците, просторот за унапредување на правата на обвинетиот.

Критички осврт и согледување на слабостите во македонската казненоправна пракса ќе биде извршен преку анализа на одредбите од Директивата на Европската унија за правото на достапност до бранител. Особено ќе се стави акцент на дополнително унапредување на правата на обвинетиот преку измени и на постојната директива на ЕУ. Сосема очекувано, соодветен простор ќе добие и Комитетот за превенција и спречување на тортура при Советот на Европа, како институција чие место е неопходно во заштитата на правата на обвинетиот преку европски модели на дејствување.

4.1 Уреденоста на правото на достапност до бранител во македонското законодавство

Давањето одбрана на обвинетиот е уставна категорија и истата е предвидена во Уставот на Република Северна Македонија, каде многу јасно, како дел од дејноста на адвокатурата е предвидено и давањето одбрана на обвинетиот во кривичната постапка.

За да може одбраната на обвинетиот да одговори на висината на задачата и да пружи квалитетна одбрана за својот клиент, потребно е да се исполнат повеќе предуслови во насока на заштита на личноста и правата на обвинетиот. За да може да ја врши одбраната, бранителот има определени права кои мора да ги користи кога тоа го бараат интересите на обвинетиот. Некои од тие права се однесуваат на определена фаза – стадиум на кривичната постапка, а други на целата постапка. Треба да се истакне дека основно право и во исто време основна должност на бранителот е во кривичната постапка да презема сè што е од интерес на обвинетиот, односно сите

дозвољени правни средства што му ги признава правниот поредок на една држава. Произлегува дека во својата активност се раководи исклучиво од интересите на обвинетиот, укажувајќи му стручна правна помош.⁴⁷⁰

Во давањето на одбрана кон обвинетиот, бранителот има определени права кои законот за кривична постапка му ги гарантира, за да може да се остварат заштитните механизми кои ги нуди правото на одбрана.

Лицето повикано, приведено или лишено од слобода мора веднаш да биде известно, на јазик што го разбира, за причините за повикувањето, приведувањето или лишувањето од слобода за какво и да е сомневање за сторено кривично дело против него, како и за неговите права и од лицето не може да се бара изјава.

Обвинетиот најпрвин на јасен начин мора да се поучи за правото да молчи, за правото насамо да се советува со адвокат и да има бранител по негов избор за време на испитувањето.

Лицето приведено или лишено од слобода ќе се поучи и за правото да извести член на неговото семејство или нему блиско лице, односно дипломатско-конзуларното претставништво на државата чиј државјанин е лицето за неговото приведување или лишување од слобода. По потреба или по барање на лицето приведено или лишено од слобода ќе му се обезбеди соодветна лекарска помош.

Лицето лишено од слобода мора веднаш, а најдоцна во рок од 24 часа од моментот на лишување од слобода, да биде изведено пред суд, кој без одлагање ќе одлучи за законитоста на лишувањето од слобода.

Објавувањето на фотографии или снимки на лица приведени или лишени од слобода се врши со прикривање на изгледот на лицето.⁴⁷¹

Во понатамошниот текст од законот за кривична постапка, се наведени правата на обвинетиот во кривичната постапка. Тоа подразбира момент кога против обвинетиот веќе е отпочната кривична постапка, па за да се заштити неговата личност

⁴⁷⁰ Матовски, Никола, Бужаровска – Лажетиќ Гордана, Калајџиев Гордан. Казнено процесно право, второ изменето и дополнето издание. Скопје: Академик, 2011, стр.137,138

⁴⁷¹ Закон за кривичната постапка („Службен весник на Република Северна Македонија“ бр. 150/2010, 100/2012, 142/16 и 198/18), член 69, ст.1,2,3,4,5

од злонамерно постапување и непрофесионално однесување од страна на органите на прогон, законот му гарантира низа права, кои обвинетиот ги ужива уште од првиот момент кога ќе дознае дека има кривични дела и докази кои му се ставаат на товар.

Секој обвинет има право да биде навремено и детално информиран, на јазик што го разбира, за делата за кои се товари и за доказите против него; да има доволно време и можности за подготвување на својата одбрана, а особено да има увид во списите и да биде запознаен со доказите против него и во негова корист, како и да комуницира со бранител по сопствен избор; да биде суден во негово присуство и да се брани лично или со помош бесплатен бранител кога тоа го бараат интересите на правдата; да ја изнесе својата одбрана; да не биде присилен да даде исказ против себе или своите блиски или да признае вина; да има можност да се изјасни за фактите и доказите што го товарат и да ги изнесе сите факти и докази што му одат во прилог; самиот или преку бранител да ги испита сведоците против него, како и да му се обезбеди присуство и испитување на сведоците во негова корист под исти услови, како и сведоците против него и во текот на главната расправа да се советува со својот бранител, но не може да се договара како ќе одговори на поставено прашање.⁴⁷²

Обвинетиот, на извесен начин, е центар околу кој се врти целата постапка. Пред започнувањето на првото испитување на обвинетиот, задолжително му се соопштува и дека има право на преглед од лекар при потреба од медицински третман, или заради утврдување на евентуалните полициски пречекорувања. Ваквата поука се внесува по препорака на Комитетот за превенција од тортура на Советот на Европа, поради зачестените случаи на полициска тортура. Обвинетиот може доброволно да се откаже од некое од правата, но неговото испитување не може да започне доколку изјавата дека се откажува од некое од правата не се забележи писмено и додека не ја потпише. Обвинетиот не може да се откаже од правото на бранител, доколку одбраната е задолжителна.⁴⁷³

За гарантирање на заштитата на правата на обвинетиот, утврдено е дека обвинетиот мора да има бранител уште при првото полициско испитување, освен во

⁴⁷² Исто, член 70

⁴⁷³ Матовски, Никола, Бужаровска – Лажетиќ Гордана, Калајџиев Гордан. *Казнено процесно право, второ изменето и дополнето издание*. Скопје: Академик, 2011, стр.137,138

случај ако обвинетиот изрично не се откажал од правото на бранител. Како потврда на овој факт, секое постапување спротивно од заштитата на правото на бранител, повлекува ништовност на изјавите дадени во такви околности во понатамошниот тек од постапката.

Начинот на испитување на обвинетиот битно се разликува, зависно од фазата во која се наоѓа постапката. Имено, на главниот претрес испитувањето е битно контрадикторно, додека во претходна постапка сè уште има изразени инквизициски елементи. Испитувањето треба да се врши така што во полна мера да се почитува личноста на обвинетиот и кон него не смее да се употреби сила, закана или други слични средства за да се дојде до негова изјава или признание. Спрема обвинетиот не смее да се употреби ниту измама за да се дојде до негова изјава или признание.⁴⁷⁴

Многу често, во правните кругови, иако станува збор за термини кои често се употребуваат, сепак голем дел од правните практичари не ги разликуваат поимите задолжителна одбрана, бранител по службена должност и дежурен адвокат или дежурен бранител. Во законот за кривична постапка, односно во член 74 е наведено во кои ситуации обвинетиот мора да има бранител односно што опфаќа поимот задолжителна одбрана и што претставува бранител по службена должност.

Имено, „ако обвинетиот е нем, глув или неспособен самиот успешно да се брани, или ако против него се води кривична постапка за кривично дело за кое во законот е пропишана казна доживотен затвор, мора да има бранител уште при првото испитување. Обвинетиот мора да има бранител ако против него е определен притвор за времето додека трае притворот. По поднесениот обвинителен акт поради кривично дело за кое со закон е пропишана казна затвор од десет години или потешка казна затвор, обвинетиот мора да има бранител во времето на доставувањето на обвинителниот акт. Во текот на постапката за преговарање и спогодување со обвинителот за признавање на вината, обвинетиот мора да има бранител. Обвинетиот на кој му се суди во отсуство мора да има бранител веднаш по донесеното решение за судење во отсуство“.⁴⁷⁵

⁴⁷⁴ Исто, стр.436

⁴⁷⁵ Закон за кривичната постапка („Службен весник на Република Северна Македонија“ бр. 150/2010, 100/2012, 142/16 и 198/18), член 74, ст.1,2,3,4,5

Доколку обвинетиот се наоѓа во една од погоренаведените ситуации, нужно е според законот за кривична постапка да биде застапуван од бранител. „Ако обвинетиот во случаите на задолжителна одбрана од претходните ставови на овој член не земе бранител сам, претседателот на судот ќе му постави бранител по службена должност за натамошниот тек на кривичната постапка до правосилноста на пресудата. Кога на обвинетиот ќе му се постави бранител по службена должност по поднесениот обвинителен акт, за тоа ќе се извести обвинетиот заедно со доставувањето на обвинителниот акт“.⁴⁷⁶

За разлика од бранителот по службена должност, кој во случаите на постоење на задолжителна одбрана го назначува судот, дежурниот бранител обвинетиот го добива во полициска станица, доколку е лишен од слобода. Имено, „лицето лишено од слобода може насамо да се советува со адвокат во секое време, било да е дење или ноќе. Ако нема свој адвокат или не може да стапи во контакт со него, лицето лишено од слобода може да побара да ја види листата на дежурните адвокати. Адвокатот може во секое време да дојде да го посети во полициската станица. Во времето од 20,00 часот навечер до 8,00 часот наутро лицето има право да добие адвокат од листата на дежурни адвокати, која ја составува Адвокатската комора на Република С. Македонија. Трошоците за дежурниот адвокат како бранител за време на задржувањето ноќе паѓаат на товар на Буџетот на Република С. Македонија“.⁴⁷⁷

Исто така, обвинетиот има право на дежурен адвокат и во постапка на претрес, кога нема да избере бранител по сопствен избор да биде присутен за време на вршењето на претресот. „Пред почетокот на претресот, извршителот на наредбата мора да се легитимира и да му ја предаде наредбата за претрес на лицето кај кое или врз кое ќе се врши претресот. Пред претресот лицето на кое се однесува наредбата за претрес ќе се повика доброволно да го предаде лицето, односно предметите што се бараат. Лицето ќе се поучи дека има право да земе бранител, кој може да присуствува на претресот. Кога лицето на кое се однесува наредбата за претрес бара присуство на бранител, почетокот на претресот ќе се одложи до неговото доаѓање, но најдолго два часа. Ако е веројатно дека избраниот бранител во тој рок не може да дојде, на лицето ќе му се овозможи да земе

⁴⁷⁶ Исто, ст.6

⁴⁷⁷ Исто, чл.161, ст.1

бранител од листата на дежурни адвокати. Ако лицето не земе бранител или повиканиот бранител во тој рок не дојде, претресот може да се изврши и без присуство на бранител⁴⁷⁸.

Законот за кривична постапка, во членот 206 ја има наведено поуката за правата на обвинетиот, односно за што треба да се информира обвинетиот пред секое испитување.

Пред секое испитување обвинетиот задолжително ќе се информира и поучи:

- зошто се обвинува и кои се основите на сомневањето што стојат против него;
- дека не е должен да ја изнесе својата одбрана, ниту да одговара на поставените прашања, но доколку даде изјава таа може да се користи во постапката против него;
- дека може да земе бранител по свој избор со кого може насамо да се советува и кој може да присуствува на испитувањето;
- дека може да се изјасни за делото кое му се става на товар и да ги изнесе сите факти и докази кои му одат во полза;
- дека има право на увид во списите и да ги разгледува предметите кои се одземени;
- дека има право на бесплатна помош на преведувач, односно толкувач ако не го разбира или зборува јазикот кој се користи при испитувањето и
- дека има право на преглед од лекар при потреба од медицински третман или заради утврдување на евентуални полициски пречекорувања.

Обвинетиот може доброволно да се откаже од некое од правата од ставот (1) на овој член, но неговото испитување не може да започне доколку изјавата дека се откажува од некое од правата не се забележи писмено и додека не биде потпишана од него. Лицето не може да се откаже од правото на бранител доколку одбраната е

⁴⁷⁸ Исто, чл.191, ст.1,2

задолжителна согласно со овој закон. Ако нема свој адвокат или не може да стапи во контакт со него, на обвинетиот ќе му се достави листата на дежурните адвокати изготвена од Адвокатската комора на Република С. Македонија. Доколку обвинетиот прво не сакал бранител, но подоцна изрази желба да земе бранител, испитувањето ќе се прекине и повторно ќе продолжи кога обвинетиот ќе добие бранител, со кого може да се советува. Ако е постапено спротивно на одредбите од ставовите (1), (2), (3) и (4) на овој член, исказот на обвинетиот не може да се користи во текот на судската постапка.⁴⁷⁹

Во однос на заштитата на правата на деца обвинети во кривичната постапка, покрај меѓународните акти во кои заштитата на правата на децата е издигната на степен на императив, соодветно, во македонското право, односно во Законот за правда за децата постојат одредби кои се однесуваат на поставување услови за дополнително зајакнување на правата на обвинетите, заради самиот факт што се деца.

Имено, самиот статус на обвинет во кривичната постапка е доволен за обвинетиот да ужива заштита од бранител, да ги ужива правата да биде информиран за обвиненијата против него, да може да се брани со молчење. Ситуацијата дополнително се усложнува кога станува збор за дете – обвинет. Ова од причини што, самата возраст на детето и психо – физичката состојба налагаат посебни правила на постапување на органите на прогон во случаи кога обвинетиот е дете.

Законот за правда за децата детално ја разработува постапката, сè со цел, унапредување на правата на обвинетиот и заштита на личноста на детето од несакани последици кои ги носи кривичната постапка и евентуална криминална инфицираност.

Во членот 25 од Законот за правда за децата се поставени основите на постапувањето и поставени се бројни заштитни механизми, преку вклученост на повеќе институции во процесот.

⁴⁷⁹ Исто, чл.206

Во рок не подолг од 15 дена од приемот на известувањето или друго сознание, а во случаите кога постои загрозеност на личноста, правата и интересите на детето, не подолго од 36 часа, центарот го повикува на разговор детето во ризик, неговите родители, односно старатели и покренува постапка од доверлив карактер за утврдување на фактичките околности на конкретниот настан или состојбата на ризик. Ако и покрај уредната достава разговорот не може да се изврши поради отсуство на детето и неговите родители, односно старатели, центарот го известува надлежниот јавен обвинител и Министерството за внатрешни работи заради натамошно постапување. Разговорот го води претставник на стручен тим или стручен тим составен од педагог, социјален работник, психолог и дипломиран правник, во посебни простории. Стандардите за уредување на посебните простории ги пропишува министерот за труд и социјална политика. Во случаите кога дејствието на дете во ризик до 14 години со закон е предвидено како кривично дело за кое е утврдена казна затвор од најмалку пет години или кога постои загрозеност на личноста, правата и интересите на детето, задолжително на разговорот присуствува адвокат кој ги заштитува правата и интересите на детето. Присуството на адвокат е задолжително и во случаите кога јавниот обвинител предлага мерки за дете во ризик над 14 години за дејствие кое со закон е предвидено како кривично дело за кое е утврдена казна затвор до три години, ако според процена на центарот постои загрозеност на личноста, правата и интересите на детето, и ако во стручниот тим не учествува правник.⁴⁸⁰

Детето може да биде испитувано само во присуство на неговиот бранител.⁴⁸¹ На дете не може да му се суди во отсуство. За време на изведувањето на одделни докази или на говорот на странките, судот може да нареди детето да се отстрани од претресот. При преземањето на дејствијата на кои присуствува дете, а особено при неговото испитување, органите што учествуваат во постапката се должни да постапуваат претпазливо, водејќи сметка за душевната развиеност, чувствителноста и личните особини на детето, за да не влијае штетно водењето на

⁴⁸⁰ Закон за правда за децата, Службен весник на Република Македонија“ број 148/13 и „Службен весник на Република Северна Македонија“ бр. 152/19 и 275/19, член 25.

⁴⁸¹ Исто, чл.92, ст.1.

постапката врз развојот на детето. Детето се испитува на начин што одговара на неговата возраст, околностите на случајот и на неговата психофизичка состојба.⁴⁸²

Оваа одредба од Законот за правда за децата ја потенцира особено ранливата позиција на дете – обвинет, па затоа законот предвидува зајакнати механизми во споредба со правата на полнолетните обвинети.

Детето се повикува преку родителите, односно старателите, освен ако тоа не е можно поради потребата од итно постапување или од други околности. Родителите, законскиот застапник, односно органот за старателство задолжително и веднаш, но најдоцна за два часа се известуваат за повикувањето на детето.⁴⁸³

Пред да одлучи дали ќе поднесе барање за поведување на подготвителна постапка јавниот обвинител го сослушува детето во присуство на неговите родители, односно старатели и бранителот, освен кога неговата психофизичка состојба не го дозволува тоа. Доколку детето или неговите родители, односно старатели нема да земат бранител, јавниот обвинител по службена должност од листата на адвокати доставена од Адвокатската комора на Република С. Македонија ќе му постави бранител.⁴⁸⁴

Оваа одредба ја потенцира превентивната улога на јавното обвинителство во постапката за заштита на децата, во смисла дека поведувањето на кривична постапка е краен начин на постапување и дека кога има осомничен – дете секогаш ќе се прибегнува кон поблаги мерки.

Повикување на дете за кое постојат основи на сомневање дека сторило дејствие што со закон е предвидено како кривично дело, заради собирање на информации од страна на Министерството за внатрешни работи се врши според одредбите од законот за правда за децата. Пред започнување на разговорот детето се запознава со неговите права предвидени со овој закон. Разговорот со детето задолжително се води во присуство на неговиот бранител и родителите, односно законскиот застапник. Пред разговорот службеното лице е должно да го запознае детето со причините за повикувањето и со сите факти кои се однесуваат на

⁴⁸² Исто, чл.93.

⁴⁸³ Исто, чл.98, ст.1,2

⁴⁸⁴ Исто, чл.107, ст.1,2

случајот што е предмет на разговорот. Разговорот со детето се води во посебни простории соодветни за разговор со дете од негова возраст и може да трае, ако детето го прифаќа разговорот, најдолго четири часа. По потреба разговорот може, во согласност со детето, да продолжи друг ден, односно денови. Задржувањето на дете во полициска станица може да трае најмногу до 2 часа.⁴⁸⁵

Преку овие одредби, законот за правда за децата ги скратува роковите за испитување на дете – осомничен, овозможува поголеми права на одбрана и ги сведува на минимум можностите на инспекторите од полицијата за злонамерно постапување со децата осомничени во полициска постапка.

Овластени службени лица на Министерството за внатрешни работи можат да задржат најмногу до осум часа дете затечено при извршување на дејствие што со закон е предвидено како прекршок против јавниот ред и мир, доколку воспоставувањето на јавниот ред и мир или отстранувањето на загрозувањето не може да се постигне на друг начин или кога е под дејство на алкохол, дрога или други психотропски супстанции. За време на задржувањето не може да се води разговор без присуство на бранител. Ако детето или неговите родители, односно старателите не земат бранител, службените лица на Министерството за внатрешни работи ќе определат бранител од листата на адвокати доставена од Адвокатската комора на Република С. Македонија.

За задржувањето се составува записник, во кој се внесуваат сите податоци за денот и часот кога детето е задржано, причините за задржувањето, времето кога е поучено за неговите права, психофизичката состојба во моментот на неговото задржување, времето кога е разговарано со детето, констатација на службените лица за постоењето на видливи телесни повреди и времето на прекинување на задржувањето. Записникот го потпишува детето и неговите родители/и/от, односно старатели/или/от, како и бранителот. Задржувањето подолго од 6 часа мора да го одобри службеникот за прифат во посебно определена и опремена полициска станица. Задржаното дете мора без одлагање, а најдоцна во рок од 12 часа да биде изведено пред судија за деца, кој ќе одлучи за одредување на притвор или за пуштање на детето на слобода. Ако судијата за деца најде дека нема основ за

485

задржување на детето, ќе донесе решение за негово пуштање на слобода, во кое ќе ја оцени законитоста на задржувањето. Детето и неговиот бранител имаат право на жалба до кривичниот совет за деца на основниот суд во делот на решението со кое се оценува законитоста на лишувањето од слобода.⁴⁸⁶

Всушност, законодавецот во правното поимање на одбраната и заштитата на личноста на обвинетиот, предвидува два вида одбрана, како дополнителна можност за унапредување на правата на одбраната. Станува збор за материјална одбрана, односно одбрана којашто ја даваат јавното обвинителство и судот. Имено, јавното обвинителство како орган којшто според закон е единствен за гонење на сторители на кривични дела, има законска обврска, покрај собирањето докази и факти кои му одат на товар на обвинетиот, да прибира и факти и докази кои му одат во корист на обвинетиот, а со крајна цел, утврдување на материјалната вистина и изведување на вистинскиот сторител на кривично дело пред лицето на правдата.

На ова укажува и презумпцијата на невиност, којашто го штити обвинетиот од неосновано префрлување на вина и пренесување на товарот на докажување на јавното обвинителство. Преку овој институт на материјална одбрана, обвинетиот станува субјект во постапката, бидејќи за заштита на неговите права не се грижи само неговиот бранител, туку и останатите учесници во кривичната постапка, судот и јавното обвинителство.

Другиот елемент на одбраната е формалниот, односно тоа е одбраната обезбедена од бранителот на обвинетиот во сите фази од постапката.

Бранителот има повеќе должности кои одговараат на изложените права и даваат гаранции за професионално и квалитетно вршење на одбраната. Во таа смисла, законодавецот пропишува дека правната помош на странката, според тоа и на обвинетиот, адвокатот ја дава совесно и стручно, во согласност со Законот и со Кодексот на адвокатската етика и како тајна го чува она што му го доверил обвинетиот.⁴⁸⁷

⁴⁸⁶ Исто, чл.116.

⁴⁸⁷ Закон за адвокатура („Службен весник на Република Северна Македонија“ бр. 59/02, 60/06, 29/07, 106/08, 135/11, 113/12 и 148/15), член 17, ст.1

Адвокатот ужива и т.н функционален имунитет – не може да биде повикан на одговорност за искажано мислење во судењето, ниту може да биде притворен за кривично дело извршено во давањето правна помош без претходна согласност од Адвокатската комора на Република Северна Македонија.⁴⁸⁸

Во законот за адвокатура се утврдуваат правата и надлежностите на адвокатите, а со тоа и на бранителите. Правната помош се состои во давање на правни совети, застапување во водење преговори и вршење услуги од областа на деловен протокол, составување на исправи за правни дела, составување на договори за основање, партнерство, соработка и слични акти во врска со основањето или работењето на деловните субјекти, составување на поднесоци во судски и други постапки, застапување на странките пред судовите, државните органи, органите на единиците на локалната самоуправа и други правни и физички лица, одбрана на осомничени и обвинети лица и вршење на други работи на правна помош.⁴⁸⁹

Во последниот дел од член 3 од законот е предвидено давањето одбрана на обвинетите. Во овој закон само начелно е определено дека адвокатот има право да дава одбрана на осомничени и обвинети лица. Законот за кривична постапка дополнително ги определува условите под кои бранителот ја дава својата одбрана на обвинетиот.

Во понатамошната анализа на одредбите од македонското казнено процесно законодавство, кои треба да одговорат на висината на задачата за заштита и унапредување на правата на обвинетиот, особен акцент вреди да се стави и на Законот за полиција, бидејќи товарот на кривичното дело и собраните докази против осомничениот во полициската постапка, се основен предуслов за градење на обвинението во понатамошните фази на кривичната постапка. Пропуштајќи да се заштити личноста на осомничениот од злонамерно постапување на полициските службеници, последиците од ваквите постапувања се провлекуваат до конечност на судскиот процес.

⁴⁸⁸ Матовски, Никола, Бужаровска – Лажетик Гордана, Калајчиев Гордан. *Казнено процесно право, второ изменето и дополнето издание*. Скопје: Академик, 2011, стр.139

⁴⁸⁹ Закон за адвокатурата („Службен весник на Република Северна Македонија“ бр. 59/02, 60/06, 29/07, 106/08, 135/11, 113/12 и 148/15), член 3

Имено, во членот 34 од Законот за полиција е предвидено: „При примената на полициските овластувања повикување, лишување од слобода, приведување и задржување, полицискиот службеник мора веднаш да го извести лицето на јазик што го разбира, за причините за повикувањето, лишување од слобода, приведувањето или задржувањето и на јасен начин да го поучи за правото да молчи, правото да се советува со бранител, правото на бранител за време на полициската постапка, правото на лекарска помош ако тоа лицето го бара, како и за правото да се извести член на неговото семејство или нему блиско лице“.⁴⁹⁰

Во понатамошниот текст од Законот за полиција, во главата за повикување стои: „Писмената покана од ставот 1 на овој член содржи: „име и презиме на лицето кое се повикува, адреса на живеалиште, односно престојувалиште на лицето кое се повикува, назив, место и адреса на седиштето на организационата единица на Полицијата каде што се повикува лицето, причини за повикувањето, место и време на повикувањето, како и поука за правото на бранител во полициската постапка, како и последиците доколку не се јави на поканата.“⁴⁹¹

При вака поставеното законско решение преку Законот за полиција, само начелно се поставуваат услови за присуство на бранителот во полициската постапка и заштита на правата на осомничениот. Во ниту една одредба од законот за полиција не е детално разработено под кои услови се повикува бранителот, какви права ужива осомничениот во врска со својата одбрана. Дополнително, терминот „дежурен бранител“ воопшто не е присутен во законот за полиција, иако токму тој термин го означува бранителот во полициска станица. Не е определено ниту кој орган го повикува бранителот во полициската станица, колкав е временскиот период на чекање откако бранителот ќе биде повикан, дали осомничениот има право да одбере бранителот од друг град и колку време би се чекало да пристигне. На сите овие прашања законот за полиција не дава одговор.

На кој начин ќе се спречи арбитражноста при изборот на бранител во полициска постапка? Преку вака поставените законски одредби за назначување на

⁴⁹⁰ Закон за полиција („Службен весник на Република Македонија“ бр. 114/06, 6/09, 145/12, 41/14, 33/15, 31/16, 106/16, 120/16, 21/18 и 64/18 и „Службен весник на Република Северна Македонија“ бр. 294/21 и 89/22), член 34

⁴⁹¹ Исто, член 43, ст.2

бранител, се остава широк простор за арбитражно однесување на полициските службеници при определување на дежурен бранител од листата на дежурни бранители од адвокатската комора. Потребно е внесување на законски одредби, преку кои детално би се утврдила постапката за определување на дежурен бранител во полициска станица, од овозможување листа на дежурни бранители за сопствен избор од страна на осомничениот, па сè до повикување дежурен бранител од страна на полициските инспектори. Потребно е, преку законско прецизирање да се напушти вечниот анимозитет кон бранителите, бидејќи дејствијата кои се преземаат кон осомничениот без учество на бранител, во понатамошниот тек од процесот, се основ за утврдување на ништовност на истите и исклучување од доказната постапка.

4.2 Усогласеноста на македонското право со Директивите за достапност до бранител и за правна помош

Прифаќањето на европските вредности најпрво започнува преку прифаќање на европските нормативи. На тој начин се создава здраво општество, со силни вредности системи и цврсто поставен правен систем. Македонското право постојано ги следи и ги прифаќа европските нормативи, иако добар дел од тоа право е предвидено само за државите – членки на Европската унија. Компарацијата и степенот на прифатеност на одредбите од Директивата за достапност до бранител и правото на информирање на трети лица и дипломатско – конзуларни претставништва и Директивата за правна помош се силен показател дека сериозно сме прифатиле да ги вметнеме европските вредности и во кривичната постапка. Она што е предмет на интерес е степенот на прифатеност, постапувањето на учесниците во кривичната постапка во склад со одредбите од Директивите на Европската унија, пресликани во соодветното законодавство на Република С. Македонија.

Покрај правото на достапност до бранител кое е предвидено во чл.3 од Директивата за правото на достапност до бранител, лицата повикани, приведени и лишени од слобода како осомничени, односно обвинети лица мора најпрвин на јасен начин да се поучат меѓудругото за правото да се советуваат со адвокат и да имаат бранител по нивни избор за време на испитувањето. Законот за кривична

постапка, во својот текст го прифаќа и чл.6 од ЕКЧП, и во членот 5 го гарантира правото на правично судење, според кое секој има право на правично и јавно судење пред независен и непристрасен суд, каде во контрадикторна постапка има право да ги оспорува обвиненијата против него и да изведува докази во своја одбрана. Во законот понатаму се наведени одредби кои се дополнети со новини како што е можноста обвинетиот на јасен начин да се поучи меѓудругото и за правото *насамо да се советува со адвокат* и да има *бранител по негов избор* за време на испитувањето.⁴⁹² Ова право повторено е нормативно уредено и во делот посветен на бранителот, како можност за обвинетиот пред првото испитување *насамо да се советува со адвокат* и да има бранител по негов избор за време на испитувањето.⁴⁹³ Заштитата на правата на осомничениот продолжува и во чл.161 од ЗКП, кој се однесува на правата на лицата лишени од слобода, каде повторно е наведена одредбата според која, лицето лишено од слобода може *насамо да се советува со адвокат* во секое време, било да е дење или ноќе.

Ваквото законско решение е во согласност со чл.4 од директивата за достапност до бранител, според кој земјите-членки се обврзани да гарантираат доверливост на средбите на осомничениот со неговиот адвокат. Тие исто така ја обезбедуваат доверливоста на кореспонденцијата, телефонските повици и другите форми на комуникација според националното право меѓу осомничениот или обвинетиот и неговиот адвокат.

Сепак, во законот за полиција, не се споменува ниту гарантира правото од чл.3 ст.3 т.а од директивата и чл.69 ст.2 од ЗКП, според кое обвинетиот има право да се советува со бранителот *насамо*. Бидејќи законот за полиција е суштински во водењето на кривичната постапка, се очекуваше законот да го дообработи ова право со одредба со која ќе се предвидат посебни простории за советувањето, како и услови како тоа ќе се спроведува во пракса. Бидејќи ова право не е законски уредено во законот за полицијата, основано се поставува прашањето дали применувањето на ова право ќе се импровизира во зависност од моменталната ситуација каде што ќе се користи. Врз основа на тоа, се очекува законот за

⁴⁹² Закон за кривична постапка („Службен весник на Република Северна Македонија“ бр. 150/10, 100/12, 142/16 и 198/18), чл.69 ст.2

⁴⁹³ Исто, чл.71 ст.2

полиција да ги имплементира овие одредби од чл.3 од Директивата и чл.69 од ЗКП, за да постои воедначеност во примената на правото и да не се создава правна забуна. Дополнително, во законот за кривична постапка не е вградена одредба со гаранциите предвидени во чл. 4 од Директивата за право на достапност до бранител, каде јасно се гарантира доверливоста на комуникацијата помеѓу обвинетиот и неговиот бранител, односно постоење услови за непречена телефонска кореспонденција.

Според законот за кривична постапка, лицето лишено од слобода, ако нема свој адвокат или не може да стапи во контакт со него, може да побара да ја види листата на дежурните адвокати. Адвокатот може во секое време да дојде да го посети во полициската станица. Овие одредби се усогласени со дел од содржината на правото на пристап до адвокат определени во чл.4 од директивата за правото на достапност до бранител, според кој осомничениот или обвинетиот има право да се состане со својот бранител, кој го претставува. Во чл.3 е наведено и *правото на адвокатот да ги провери условите на притвор* на осомничениот или обвинетиот и поради тоа има право на пристап до местото каде што се наоѓа притвореното лице. Оваа прогресивна одредба, која најверојатно е вградена во директивата како резултат на практиката на ЕСЧП, треба да биде дел и од нашето законодавство, особено што во чл.80 од ЗКП има техничка можност да се додаде нов став со таква содржина.

Според македонското законодавство, во времето од 20,00 часот навечер до 8,00 часот наутро лицето лишено од слобода има право да добие адвокат од *листата на дежурни адвокати*, која ја составува Адвокатската комора на Република Македонија. Трошоците за дежурниот адвокат како бранител за време на задржувањето ноќе *паѓаат на товар на Буџетот на Република Северна Македонија*. За странските државјани останува правото да *контактираат со дипломатско-конзуларното претставништво* на неговата земја. Законот воведува и новина во однос на задржувањето на лицата во полиција во *посебно уредени полициски станици или за таа намена посебно уредени простории* на Царинската

управа и Управата за финансиска полиција, определени со акт на министерот за внатрешни работи, односно министерот за финансии.⁴⁹⁴

Каде може да се советува обвинетиот со бранителот и под кои услови не е прецизирано во Законот. Најверојатно, законодавецот планирал тоа да го уреди со посебни закони, како што е законот за полицијата, кој и покрај тоа што е усогласен со определени одредби во однос на ЗКП, нема наведено такви можности, ниту пак поблиску го уредил тоа прашање, иако правото на контакт насамо бранителите ќе имаат можност да го користат и при распитот во полициските станици. Инаку, ваквите одредби на ЗКП се во корелација со чл.4 од директивата, каде дел од содржината на правата на адвокатот е и прашањето за средбите на осомничениот или обвинетиот со неговиот адвокат кои не се ограничени на каков и да е начин, кој може да влијае на остварувањето на неговото право на заштита.

Можноста да се остваруваат средби на адвокатот со осомничениот односно обвинетиот во посебни простории е важен чекор, со кој ќе се промени една лоша практика на испитување на обвинетите во полициската постапка, без претходна консултација со бранител односно во отсуство на адвокат. Оваа појава, често присутна во праксата има лоши последици во однос на обвинетиот, а тој проблем е доволно познат во адвокатската фела. За бранителот во кривичната постапка предвидени се низа права и можности кои одбраната може да ги користи, како што е правото бранителот да ги разгледа списите и другите прибавени предмети што служат како доказ, во ситуација кога е доставено барање од овластениот тужител за покренување на кривична постапка, како и кога судија на претходна постапка пред донесување на решение за спроведување на истрага ќе изврши потребни истражни дејствија.⁴⁹⁵

Посебно внимание заслужува и улогата на бранителот во откривањето и истражувањето на информации и околности потребни за одбраната. Таквата гаранција е предвидена со чл.31 од ЗКП и чл.3-а од Законот за адвокатурата, каде е пропишано дека бранителот за потребите на одбраната може во согласност со закон да *бара податоци и известувања од државни органи, од органи на*

⁴⁹⁴ Исто, чл.161 ст.4

⁴⁹⁵ Исто, чл.69

државната управа, од институции што вршат јавни овластувања и од органите на единиците на локалната самоуправа, да бара да му се достават документи, списи и известувања.

За поздравување е практиката на полицијата што во полициската постапка доколку лицето сака да ангажира бранител, по стапувањето во контакт со него, потпишува изјава со која изјавува дека конкретниот адвокат го ангажира за свој бранител⁴⁹⁶, или пак доколку не сака потпишува изјава со која изјавува дека и покрај тоа што е поучен со правото да користи бранител, истиот нема потреба од адвокат. Со оваа практика, во секој случај се намалува можноста од евентуални злоупотреби, под услов осомничениот коректно да е запознаен за правата и доброволно да пристапил на потпишување на изјавата. По ангажманот, бранителот има право да бара записникот кој го води овластеното службено лице да го прочита, да стави забелешки во однос на неговата содржина да постави прашање на осомничениот, да бара одговорот точно да се внесе во записникот, како и да изврши увид во документите или доказите кој се повод за повикувањето, приведувањето или лишувањето од слобода. Ваквите одредби на ЗКП се во согласност со чл.4 од директивата. Всушност, присуството на бранителот спречува неформални контакти на полицијата и повиканите лица, овозможува официјалност на постапувањето, но и професионален однос на овластените лица кон осомничениот, имајќи ја во вид улогата на бранителот и неговите можности за одбрана во конкретниот случај.

Во случај на злоупотреби во постапката, бранителот има законски можности за истакнување на злоупотребите во останатите фази од постапката. Прво, тоа може да го истакне лицето лишено од слобода, пред судија на претходна постапка, кој донесува решение околу законитоста на лишувањето од слобода.⁴⁹⁷ И покрај законската можност, најчесто судијата на претходна постапка се фокусира на законитоста во однос на законскиот рок од 24 часа од моментот на лишување од слобода до моментот на изведување пред него, врз основа на полициските извештаи, а не и на прекршување на определени норми од законот за кривична

⁴⁹⁶Изјавата има определена форма која содржи лични податоци за осомничениот или повиканиот, како и податоци за бројот на лиценцата на бранителот, неговата адреса и контакт.

⁴⁹⁷ Чл.162 од ЗКП

постапка или од законот за полиција каде, на пример е забрането изнудување на признание или изјава со користење на физичка сила, неможност од консултација со бранител и сл.

Законот за кривична постапка преку својот текст ја предвиде обврската да се ревидираат и решенијата во законот за полиција⁴⁹⁸, заради усогласување со новиот концепт на кривичната постапка и прифаќање и применување на европските директиви кои се однесуваат на постапката, а во кои своја улога има и полицијата. Некои од суштинските прашања за претходната или полициската постапка се уредени и со законот за полиција. Сепак, од извршените измени на одредбите во законот за полиција, некои одредби претрпеа измени заради усогласување со ЗКП, но факт е дека тие измени не прецизираа определени одредби од ЗКП, ниту пак целосно ги прифатија препораките на споменатите европски директиви.

Согласно чл.8 од законот за полиција, лицето кое смета дека полицискиот службеник ги повредил неговите слободи и права *може да поднесе претставка до полицијата*, која е должна да изврши проверка по наводите во претставката и во рок од 30 дена од денот на приемот на претставката, во писмена форма, да го извести подносителот за преземените мерки, иако многу положично и право поиздржано е ваква контрола да врши некој друг орган, во прв ред судот и тоа да е пропишано за секое полициско овластување, без оглед на фактот дали се води или не судска постапка.⁴⁹⁹

Во однос на информирањето на лицето приведено или лишено од слобода, ЗП во чл.34 *не ја предвидува можноста ако тоа лице не е државјанин на РСМ за неговото приведување да го извести своето дипломатско - конзуларното претставништво*. За разлика од ова во чл.69 ст.3 од ЗКП таквата можност е предвидена. Од друга страна, ваквото решение на ЗП е во спротивност на мерката

⁴⁹⁸ Закон за полицијата („Службен весник на Република Македонија“ бр. 114/2006, 6/2009, 145/2012, 41/14, 33/15, 31/16, 106/16, 120/16, 21/18 и 64/18, 294/21 и 89/22)

⁴⁹⁹ Согласно чл.160 ст.2 од ЗКП од 2010 превидена е можноста за лицата лишени од слобода да се води посебен регистар на кој увид и контрола врши надлежниот јавен обвинител и Народниот правобранител на Република Северна Македонија. Ова е погоден начин за контрола на работата на полицијата, но и можност за целосно почитување при спроведување на законот од нивна страна и намалување на евентуалните злоупотреби.

Д од резолуција односно планот за зајакнување на процедуралните права на осомничените односно обвинетите лица во кривичната постапка⁵⁰⁰ каде постои правото на странците за приведувањето односно задржувањето да го известат дипломатското односно конзуларното претставништво на својата земја. Одредбата е спротивна и на чл.7 од директивата за достапност до бранителот каде е наведена гаранцијата од земјите-членки дека лицата кои се приведени и кои не се државјани на земја - членка, да го користат правото при приведувањето што е можно побрзо да ги известат конзуларните или дипломатските служби на државата на која се државјани, како и правото на комуникација со овие конзуларни или дипломатски служби.

Согласно законот за полиција, при примената на полициските овластувања повикување, лишување од слобода приведување и задржување, полицискиот службеник мора веднаш да го извести лицето на јазик што го разбира, за причините за повикувањето, лишување од слобода приведувањето или задржувањето и на јасен начин да го поучи за правото да молчи, *правото да се советува со бранител, правото на бранител за време на полициската постапка*, правото на лекарска помош ако тоа лицето го бара, како и за правото да се извести член на неговото семејство или нему блиско лице. Одредбата од чл.12 ст.4 од Уставот на Република Северна Македонија, ја пропишува можноста за ангажирање на адвокат во полициската постапка. Со оваа одредба, не само обвинетите, односно осомничените, туку и сведоците и лицата кои по било кој друг основ се повикани, имаат право на бранител односно адвокат. Ваквата одредба има влијание и врз обемот на работа на адвокатите, но само ако тоа во пракса целосно се користи и граѓаните се свесни за тоа право и истото бараат да им се оствари. Овие уставни и законски одредби се дел и од член 2 на директивата за пристап до бранител на ЕУ и од алинеа 10 од Преамбулата на директивата за правна помош на осомничени и обвинети лица⁵⁰¹, според кои земјите-членки гарантираат дека на секое лице, различно од осомниченото или обвинетото лице што е сослушано од полицијата во рамките на кривичната постапка му се обезбедува пристап до адвокат, ако за време на испрашувањето, полициска истрага или сослушувањето тоа лице стане

⁵⁰⁰ <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=OJ:C:2009:295:0001:0003:en:PDF>

⁵⁰¹ <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:32016L1919>

осомничено за извршување на кривично дело. Земјите-членки гарантираат дека изјавите дадени од тоа лице пред да му биде соопштено дека станало осомниченото или обвинето лице, не можат да се користат против него.

Полициската постапка може да започне и со повикување на граѓани со писмена покана заради собирање потребни известувања неопходни за извршување на полициските работи.⁵⁰² Законот ја предвидува обврската на полицијата, во поканата покрај другите информации да стои и поука за правото на бранител во полициската постапка.⁵⁰³ Често се случува граѓаните да добиваат покани во кои не е наведен основот за повикување, ниту пак својството во кое се повикува граѓаниниот. Овој проблем требаше да се реши преку дополнување на нормативните решенија со одредба според која, во случај во поканата да не се наведени задолжителните информации, граѓанинот да нема обврска да се јави во полицијата.

Во однос на правото на пристап до адвокат, треба да се посвети посебно внимание за доследно и целосно почитување на законите, а особено на препораките на Европскиот комитет за превенција на тортура и нечовечко или понижувачко постапување или казнување при Советот на Европа, кој во своите извештаи, меѓудругото, повторно ги повикува националните власти да преземат обврска, без одлагање за да обезбедат целосно почитување на правото на пристап до адвокат за сите лица лишени од слобода уште од самиот почеток на лишувањето од слобода. Исто така, Комитетот констатира дека огромното мнозинство од задржаните лица, во полициските станици немаат пристап до адвокат. Комитетот нотира и дека ризикот од заплашување и малтретирање кон обвинетите е најголем веднаш по лишувањето од слобода. Поради тоа, основна заштита против малтретирање и заплашување е можноста за лицата лишени од слобода да имаат пристап до адвокат во иницијалната фаза од постапката.

⁵⁰²Чл.43 од ЗП

⁵⁰³Покрај ова, останува обврската на полицијата во поканата да ги наведе името и презимето на лицето кое се повикува, адресата на живеалиште, односно престојувалиште на лицето кое се повикува назив, место и адреса на седиштето на организационата единица на полицијата каде што се повикува лицето, причини за повикувањето, место и време на повикувањето, како и последиците доколку не се јави на поканата.

Во ситуации на малтретирање и прекршување на законот, адвокатот е тој кој има уставни гаранции и може да преземе соодветни мерки. Исто така, физичкото присуство на адвокат ја обезбедува неопходната противтежа против притисокот кој се користи од страна на полицијата за време на полициските сослушувања.⁵⁰⁴ Истражувањата на Комитетот покажуваат дека испитаните лица изјавиле дека во голем број на случаи, адвокатите не се активни во текот на постапката, односно само седат и слушаат.⁵⁰⁵

За оваа констатација на испитаните лица, треба да се истакне дека адвокатите во својство на бранители немаат улога со своето делување да предизвикуваат впечаток кај обвинетите или јавноста, напротив нивното присуство во полициската постапка е гаранција дека во целост ќе се почитува и ќе се спроведува законот. Бранителот е оној кој преку своето присуство спречува злоупотреби, евентуални изнудени изјави и принуди и слични дејствија и неговата улога на професионалец на страната на осомничениот, значи своевидна контрола на спроведувањето на законот од страна на овластените службени лица. Заради тоа не треба да се очекува дека бранителот уште на самиот почеток во полициската постапка ќе ги открие тезите на одбрана, туку напротив ќе даде сугестија во однос на понатамошното постапување ако нема елементи за сторено дело и ќе овозможи доследно почитување на правата на граѓанинот загарантирани со Устав, закон и меѓународните стандарди.

Заради тоа, се поставува прашањето зошто со измените на законот за полиција, законодавецот не донесе нови решенија и не го усогласи во целост законот за полицијата со европските директиви.

Евентуалните нови решенија со свои импликации требаше да се одразат и на другите акти со цел да го доуредат прашањето за однесувањето и постапувањето на полициските службеници и адвокатите. За тие прашања и адвокатската и полициската фела имаат свои морални норми кои се дел од

⁵⁰⁴EU Procedural Rights – the right to legal advice during pre-trial detention, Universiteit Gent, Dissertation submitted to obtain the academic degree of Master of European Criminology and Criminal Justice Systems by (00907253) *Opdenakker Sarah* Academic year 2009-2010, стр.15

⁵⁰⁵<http://www.cpt.coe.int/documents/mkd/2012-04-inf-eng.pdf>

полицискиот⁵⁰⁶ односно адвокатскиот⁵⁰⁷ кодекс. И двата кодекси констатираат дека е *потребен взаемен однос на почитување и соработка*. Тоа е посебно предвидено во чл.10 од полицискиот кодекс каде е пропишано дека полициските службеници ја почитуваат улогата и функцијата на адвокатот (бранителот) во преткривичната и кривичната постапка, *овозможувајќи остварување на правото на одбрана преку ефективна правна помош* на лицата повикани, приведени или лишени од слобода. Во истиот кодекс е предвидена и законската обврска полицискиот службеник на јасен начин да го поучи лицето повикано или лишено од слобода, меѓудругото и на правото да се советува со бранител за време на полициската постапка.

Согласно т.13 од Кодексот за професионална етика на адвокатите, адвокатот покрај својот и угледот на својата професија, должен е да го чува и угледот на судот и *институциите пред кои се јавува*. Неговиот настап треба да биде таков, судовите и другите органи во него да гледаат заштитник во споредувањето на законитоста и заштитата на правата и правните интереси на странките. Адвокатот е должен да укажува почитување кон полицијата и институциите пред кои се јавува, но исто така, во интерес на угледот на адвокатурата, е должен да не дозволи некоректен однос на претставниците на тие органи кон него и кон неговата странка.

Несомнено е потребно измена и дополнување на законот за полиција заради негово усогласување со ЗКП и со европските директиви. Нашето законодавство треба често да биде дополнувано и да ги следи препораките на европските решенија, особено имајќи ја во вид нашата заложба и перспективите на ЕУ. И во чл.8 од директивата за достапност до бранител се наметнува силна обврска според која земјите членки не можат да отстапат од ниту една нејзина одредба, освен во исклучителни околности за одредбите на член 3, член 5 и член 6. При тоа, секоја таква отстапка мора да е оправдана од важни причини наведени во членот, кои можат да се решат само со соодветно мотивирана одлука на судски орган, донесена конкретно за секој поединечен случај.

⁵⁰⁶ Кодекс на полициската етика, Службен весник на РСМ, бр.72 од 11.06.2007г.

⁵⁰⁷ Кодекс за професионалната етика на адвокатите, адвокатските стручни соработници и адвокатските приправници на Адвокатската комора на Република Северна Македонија, достапен на: http://creativa5.com/dev/mba.org.mk/?page_id=1278

Во однос на директивата за правна помош за осомничени и обвинети лица во кривичната постапка, нашиот закон предвидува одредби кои се во согласност со оваа директива. Имено, оваа директива се однесува на правото на осомничените и обвинетите лица да имаат право на бесплатна правна помош, во случаи кога истите не се во можност самите да ги сносат трошоците на одбрана. За таа цел директивата предвидува критериуми, според кои определени осомничени или обвинети имаат право да користат бесплатна правна помош, доколку ги исполнуваат критериумите предвидени во директивата.

Во македонскиот закон за кривична постапка, конкретно во чл. 75 е предвидено ова право, односно станува збор за институтот „одбрана на сиромашни“.

„Кога не постојат услови за задолжителна одбрана, ако според својата имотна состојба не може да ги поднесува трошоците на одбраната, на обвинетиот може по негово барање да му се постави бранител, кога тоа го бараат интересите на правдата, а особено тежината на кривичното дело и сложеноста на случајот. Во барањето обвинетиот може самиот да посочи определен адвокат за бранител од листата на адвокати од соодветната адвокатска заедница. За барањето одлучува судијата на претходната постапка, односно претседателот на советот, а бранителот го поставува претседателот на судот. Трошоците за одбрана паѓаат на товар на Буџетот на Република Северна Македонија“.⁵⁰⁸

Во однос на овој институт, во член 7 од директивата за правна помош за осомничени и обвинети лица на Европската унија, наведени се специфичните услови кои треба да ги исполнат бранителите кои ќе даваат ваков вид на помош, обуките што треба да ги следат, како би можеле да дадат квалитетна и издржана одбрана.

Земјите-членки ги преземаат неопходните мерки, вклучително и во однос на финансирањето, за да обезбедат дека:

- постои ефикасен систем за правна помош кој е со соодветен квалитет; и

⁵⁰⁸ Закон за кривична постапка („Службен весник на Република Северна Македонија“ бр. 150/10, 100/12, 142/16 и 198/18), чл.75

- услугите за правна помош се со соодветен квалитет за да се заштити правичноста на постапката, со должно почитување на независност на правната професија.

Земјите-членки обезбедуваат соодветна обука за персоналот вклучен во одлучувањето за правна помош во кривичната постапка и во постапката по европски налог за апсење.

Со должна почит кон независноста на правната професија и за улогата на одговорните за обуката на адвокатите, земјите-членки преземаат соодветни мерки за обезбедување услови за соодветна обука за адвокатите во давање услуги за правна помош.

Земјите-членки ги преземаат неопходните мерки за да обезбедат дека осомничените, обвинетите и бараните лица имаат право, на нивно барање, да го заменат адвокатот што му ги дава услугите на правна помош, каде што специфичните околности тоа го оправдуваат.⁵⁰⁹

Во член 4 од директивата се наведени критериумите според кои определен осомничен и обвинет има право на бесплатен бранител. Имено, земјите-членки обезбедуваат осомничените и обвинетите лица на кои им недостасуваат доволно ресурси да платат за помош од адвокат имаат право на правна помош кога тоа го бараат интересите на правдата. Земјите-членки можат да применат тест за средства, тест за заслуги или и двете за да одредат дали правната помош треба да се додели во конкретниот случај. Кога земја-членка применува тест за средства, таа ги зема предвид сите релевантни и објективни фактори, како што се приходите, капиталот и семејната состојба на засегнатото лице, како и трошоците за бранител и стандардот на живеење во таа земја-членка, со цел да се утврди дали во согласност со важечките критериуми во таа земја-членка, осомничениот или обвинетиот нема доволно ресурси за да плати за помош од адвокат.

Кога земја-членка применува тест за основаноста, таа ќе ја земе предвид сериозноста на кривичното дело, сложеноста на случајот и сериозноста на санкцијата во прашање, со цел да се утврди дали интересите на правдата бараат да

⁵⁰⁹ <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:32016L1919>, чл.7

се додели правна помош. Во секој случај, тестот за основаност ќе се смета дека е исполнет во следниве ситуации:

- кога осомничено или обвинето лице е изведено пред надлежен суд или судија со цел да се одлучи за притвор;
- во која било фаза од постапката во рамките на опсегот на оваа Директива; и
- за време на притворот.

Земјите-членки обезбедуваат правна помош да биде дадена без непотребно одлагање, а најдоцна пред сослушувањето од полицијата, од друг орган за спроведување на законот или од судски орган, или пред да се извршат истражните дејствија или дејствијата за собирање докази. Правна помош се доделува само за целите на кривичната постапка во која засегнатото лице е осомничен или обвинет за сторено кривично дело.⁵¹⁰

Всушност, доколку се анализира член 75 од законот за кривична постапка, во делот на утврдување на критериумите за добивање право на бесплатна правна помош, наведено е кратко објаснување, односно доколку обвинетот не може да ги сноси трошоците за одбраната, може да му се обезбеди бранител на товар на буџетот на државата. При вака поставената законска одредба, дозволен е преголем простор за дискреционо одлучување на кој обвинет ќе му се дозволи да користи бесплатен бранител, односно, критериумите за дозволеност се оставени на слободното судиско убедување. Во овој дел потребна е интервенција во законот за кривична постапка, односно дополнување на чл.75, следејќи ја директивата на европската унија за правна помош на осомничени и обвинети лица, каде што поблиску ќе бидат определени критериумите за поставување на објективни мерила за доделување бесплатен бранител.

Исто така, потребно е воведување на обуки, како за судиите во делот на одлучување за овозможување на осомничениот или обвинетиот бесплатен бранител, така и за адвокатите, како би биле максимално професионални и на висината на задачата во давањето на одбраната. Всушност, за доделување на

⁵¹⁰ Исто, чл.4

бесплатна правна помош во граѓанските и управните постапки постои цел закон, во кој детално се обработени условите, можноста за добивање, постапката и ингеренциите на адвокатите, додека за одбрана на сиромашни во кривичната постапка постои само еден член. Потребно е прифаќање на одредбите од директивата за правна помош на осомничени и обвинети, како би се зајакнала улога на овие бранители и обвинетите кои не можат да си дозволат бранител, а кривичното дело кое им се става на товар не потпаѓа под институтот „бранител по службена должност“, да можат да го искористат правото на бесплатен бранител, како би си ги зголемиле шансите за давање соодветна одбрана и заштита на нивните права во текот на кривичната постапка.

Во однос на заштитата на правата на обвинетите лица, покрај правата загарантирани за обвинетите возрасни лица, постои дополнителен сет на права предвидени во законот за правда за децата, како би се заштитила оваа најранлива категорија на граѓани. На европско тло, заштитата на децата осомничени во кривична постапка е запазено преку внесување посебен член во преамбулата на директивата за достапност до правото на бранител, односно постои посебна директива за заштита на процедуралните права на осомничените, односно обвинети лица во кривичната постапка.

Анализирајќи го законот за правда за децата, се добива впечаток дека законодавецот успеал во детали да ја потенцира заштитната улога на сите вклучени во процесот кога има осомничено дете, како и сите можни дискутабилни ситуации, во смисла, доколку детето е повикано на разговор во полициска станица, а од разговорот е евидентно дека се самоинкриминира, законодавецот предвидува веднаш да се запре со понатамошно испитување, сè додека не биде повикан бранител да ги заштити неговите права. Всушност, законодавецот многу прецизно успеал да ја постави специфичната кривична постапка кога има дете осомничен, што речиси и не дава простор за дополнителни забелешки и сугестии. Останува единствено, во делот на директивата за процедурални гаранции за осомничени или обвинети деца, во членот 7 е предвиден индивидуален пристап за секое осомничено дете.

Имено, земјите-членки обезбедуваат специфични потреби за децата во однос на заштитата, образованието, обуката и социјалната интеграција. За таа цел, децата кои се осомничени или обвинети лица во кривична постапка индивидуално се оценуваат. Индивидуалната проценка, особено, ќе ја земе предвид личноста и зрелоста на детето, економското, социјалното и семејното потекло на детето и сите специфични ранливости што може да ги има детето. Обемот и деталите на индивидуалната проценка може да се разликуваат во зависност од околностите на случајот, па след тоа, мерките што треба да се преземат доколку детето се прогласи за виновно за наводното кривично дело, треба да бидат исто предмет на индивидуална проценка.

Индивидуалната проценка служи за утврдување и забележување, во согласност со постапката за запишување во засегнатата земја-членка, на информации за индивидуалните карактеристики и околности на детето кои може да бидат од корист за надлежните органи кога:

а) се утврдува дали треба да се преземе некоја посебна мерка во корист на детето;

б) се оценува соодветноста и ефективноста на какви било мерки на претпазливост во однос на детето;

в) се презема каква било одлука или начин на дејствување во кривичната постапка, вклучително и при изрекувањето на казната.

Индивидуалната проценка се врши во најраната фаза од постапката. Во отсуство на индивидуална проценка, обвинението сепак може да се поднесе под услов тоа да е во најдобриот интерес на детето и дека индивидуалната проценка во секој случај е достапна пред почетокот на судењето. Индивидуалните проценки се вршат со блиско вклучување на детето. Тие ќе се спроведуваат од квалификуван персонал, следејќи, колку што е можно, мултидисциплинарен пристап и вклучување, каде што е соодветно, на носител на родителска одговорност или друго соодветно возрастно лице. Доколку елементите што ја формираат основата на индивидуалната проценка значително се променат, земјите-членки обезбедуваат дека индивидуалната проценка се ажурира во текот на целата кривична постапка.

Земјите-членки можат да отстапат од обврската за спроведување на индивидуална проценка кога таквото отстапување е оправдано во околностите на случајот, односно е во најдобар интерес на детето.⁵¹¹

Врз основа на процесот на усогласување на европското законодавство и македонското, потребно е да се дополни законот за правда за децата, со поглавје за индивидуален пристап кон секое осомничено дете, бидејќи само на тој начин можат да се постигнат целите на специјална превенција, а преку неа и превенирање од криминал на поширокото општество.

4.3 Стандарди и извештаи на Европскиот комитетот за спречување на тортурата и нечовечно или деградирачко постапување или казнување за правото на пристап до бранител на осомничените

Комитетот за превенција на тортура и нечовечно или понижувачко постапување или казнување е орган во состав на Советот на Европа. Република Северна Македонија станува членка на Советот на Европа од 9-ти ноември 1995 година. Комитетот за превенција на тортура е формиран со Европската конвенција за заштита од тортура и нечовечно или понижувачко постапување или казнување.

Комитетот за спречување на тортура организира посети на местата на притворање и затворање, со цел да оцени како се постапува со лицата лишени од слобода. Овие места вклучуваат затвори, воспитно-поправни центри за малолетни сторители, полициски станици, прифатни центри за сместување на емигранти, психијатриски болници, социјални домови за згрижување и други.

Делегациите на комитетот имаат неограничен пристап до местата за лишување од слобода и имаат право слободно да се движат внатре во овие места без ограничување. Тие насамо разговараат со лицата лишени од слобода и слободно комуницираат со сите лица кои можат да дадат потребни информации. По секоја посета, Комитетот до засегнатата држава испраќа детален извештај. Во овој извештај се содржани наодите и препораките на Комитетот, како и забелешки и барања на информации од страна на комитетот. Комитетот исто така бара детален одговор на прашањата покренати во неговиот извештај. Овие извештаи и

⁵¹¹ <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:32016L0800>, чл.7

одговорите претставуваат дел од постојаниот дијалог што комитетот го води со засегнатите држави.

Целосниот назив на Комитетот е „Европски комитет за спречување на тортурата и нечовечното и понижувачко постапување или казнување”. Со тоа се нагласуваат две значајни особености: прво, неговиот обем на делување ја опфаќа Европа, и второ, не ја покрива само тортурата, туку и широк дијапазон на ситуации кои можат да се подведат под „нечовечно и понижувачко постапување или казнување“.⁵¹²

Комитетот функционира врз основа на свои воспоставени стандарди во повеќе области, кои при секоја посета во земја–членка проверува дали се исполнети и дали надлежните се придржуваат до воспоставените стандарди.

Европскиот комитет за превенција на тортура има воспоставено свои стандарди во областите: задржување во полиција, затвори, психијатрски установи, странски државјани лишени од слобода, малолетници лишени од слобода, жени лишени од слобода, борба против неказнивоста. Во сите овие области, комитетот преку свои претставници во државите–членки врши постојани и ad hoc посети, преку кои го утврдува степенот на почитување на стандардите, а сето тоа потоа го изнесува во годишен извештај за почитување на правата во конкретна земја–членка, давајќи насоки и сугестии за подобрување на состојбите.

Иако Комитетот за спречување тортура не е судско тело, тој сепак има развиено збир на стандарди што ги користи за време на посетите за да помогне во проценката на постоечките практики и да ги охрабри државите да ги исполнат нејзините критериуми за прифатливо однесување. Стандардот е дизајниран да помогне во спречувањето на лошото постапување преку обезбедување сет на „мерни механизми“ на државите кои тие (и комитетот за време на посетата) можат да ги користат кога проценуваат дали постоечките услови или домашните процедури ефикасно ја постигнуваат оваа цел. Оправдувањето за развојот на овој „корпус на стандарди“ била перцепцијата на комитетот дека на постоечките европски и меѓународни инструменти често им недостигаа јасни насоки, а тоа

⁵¹² <https://www.coe.int/mk/web/cpt/about-the-cpt>

продолжува да се рефлектира во неподготвеноста да се повикуваат на други инструменти (како европските затворски правила), освен по исклучок.⁵¹³

Според тоа, стандардите на Комитетот се подетални од другите европски инструменти, особено во однос на Европските затворски правила бидејќи комитетот се заинтересирал да обезбеди подетални критериуми за пообјективно следење на условите во затворот. Овие стандарди, исто така, бараат повеќе од правните стандарди утврдени со Европската конвенција за човекови права, едноставно поради различните пристапи: мандатот на комитетот е да го подобри третманот на лицата лишени од нивната слобода преку воспоставување дијалог наместо преку осуда на државни органи. Сепак, важно е да се нагласи дека овие стандарди се необврзувачки, односно, како што самиот КСТ сака да нагласи, тие претставуваат само упатства.

Овие стандарди на Комитетот за превенција се објавени во неговите годишни (или „општи“) извештаи кои содржат кодифицирани изјави што ја рефлектираат и акумулацијата на преседан во стилот на „случајното право“ што се наоѓа во извештаите на земјите. Полицискиот притвор, затворските и болничките услови за ментално здравје беа очигледни појдовни точки за Комитетот, додека подоцнежните општи извештаи го разгледуваа притворот за контрола на имиграцијата, притворањето на малолетници, депортацијата на странски државјани по воздушен пат и жените лишени од слобода. Секој податок вклучува акумулација на мултидисциплинарни согледувања, експертиза и размислување, а дел од интелектуалниот напор потребен за таква вежба може да се открие преку внимателно проучување на извештаите на земјата кои го прикажуваат напредокот кон постигнување дефиниција за тоа каде е границата помеѓу општо прифатливо и општо неприфатливо. Стандардите на Комитетот за спречување тортура се исто така од општа применливост, што беше сигнализирани кога тој започна со посети на новопојавените демократии на земјите од централна и источна Европа и јасно

⁵¹³ Jim Murdoch, *The treatment of prisoners, European Standards*, Council of Europe Publishing, Council of Europe, May, 2006, стр.45

стави до знаење дека стандардите првично развиени за време на разгледувањето на западните режими се применуваат низ цела Европа.⁵¹⁴

Некои стандарди секако се однесуваат директно на преовладувачките материјални услови во земјата, но тоа го прават на објективен начин, како што е идејата дека треба да постои „еквивалентност“ на здравствената заштита помеѓу затворите и општата заедница.

Способноста за интерперсонална комуникација треба да биде главен фактор во процесот на регрутирање кадар за спроведување на законот и дека, за време на обуката, значителен акцент треба да се стави на развивање на вештини за интерперсонална комуникација, засновани на почитување на човечкото достоинство. Поседувањето на такви вештини ќе му овозможи на полицаецот или затворскиот службеник да ја смири ситуацијата која инаку би можела да прерасне во насилство и секако, ќе доведе до намалување на тензијата и подигање на квалитетот на престојот, во полицијата и затворските установи, во корист на сите засегнати. Веројатно нема подобра гаранција против малтретирањето на лице лишено од слобода од соодветно обучениот полицаец или затворски службеник кои постапувајќи како „вешти службеници“ ќе можат успешно да ги извршуваат своите должности без прибегнување кон лошо постапување, притоа спроведувајќи ги основните заштитни мерки за притворениците и затворениците.⁵¹⁵

Комитетот, исто така, го разгледал прашањето за заштитни мерки за оние лица кои страдаат од психијатриски болести и кои се соочуваат со губење на нивната слобода. Основниот принцип е јасен: „постапката со која се одлучува за присилно сместување треба да понуди гаранции за независност и непристрасност како и на објективна медицинска експертиза“. Во согласност со член 5, комисијата забележа дека „лице кое е неволно сместено во психијатриска установа од страна на вонсудски орган мора да има право да поведе постапка со која ќе се одлучува за законитоста на неговиот притвор во најкраток можен рок од страна на судот“. Комитетот ја истакнувал важноста од достапноста на независен медицински

⁵¹⁴ Gross, A., “Reinforcing the New Democracies: the European Convention on Human Rights and the Former Communist Countries – A Study of the Case-Law”, *European Journal of International Law*, 7, 1996, стр.89

⁵¹⁵ Jim Murdoch, *The treatment of prisoners, European Standards*, Council of Europe Publishing, Council of Europe, May, 2006, стр.292

експерт, кој при секое разгледување од страна на судот за потребата од продолжување на притворот дава свое независно и професионално мислење. Всушност, од клучно значење е пациентот да биде сослушан лично или преку застапник кој е назначен да ја заштитува состојбата на пациентот.⁶³

Комитетот за превенција од тортура, исто така, ја нагласи важноста на практичните чекори што можат да му помогнат на притворениот пациент да ги користи и процедуралните и суштинските права. Прво, на пациентите и на нивните семејства треба да им се издаде образец со редот во институцијата како и правата на пациентите при прием. Второ, пациентите треба да има пристап до ефективна и доверлива постапка за жалби, додека независно тело како судија или надзорен комитет треба да разговара со пациентите приватно, да прима поплаки и да има редовни посети на психијатриските установи. Одржувањето контакт со надворешниот свет е од суштинско значење, не само за спречување на лошо постапување туку и од терапевтска гледна точка и на тој начин пациентите треба да можат да испраќаат и примаат кореспонденција, да имаат пристап до телефонот, и да примаат посети од своето семејство и пријатели, а исто така, да имаат право на доверлив пристап до адвокат.⁵¹⁶

Комитетот за спречување на тортура за малолетниците лишени од слобода разгледува и општи заштитни мерки против лошо постапување и специфичните прашања кои се однесуваат на условите за притвор.⁵¹⁷ Ефективните заштитни мерки за малолетниците опфаќаат многу од општите процедурални гаранции и политики кои се сметаат за соодветни за спречување на лошо постапување со возрасни притвореници, но со дополнителни неопходни мерки поради незрелоста на овие притвореници и како последица на таа ранливост. Во однос на задржувањето во полициските станици, покрај стандардниот „триумвират на правата“ (известување за притвор до роднина или на трето лице, пристап до адвокат и пристап до лекар), полициски службеници треба да обезбедат и известување за соодветно лице дури и ако малолетникот не побарал тоа да се направи за да се осигура дека такво лице е присутно за време на секој полициски

⁵¹⁶ Исто, стр.293,294

⁵¹⁷ Morgan, R. and Evans, M., Combating Torture in Europe, Council of Europe Publishing, Strasbourg, 2002, стр.123

разговор, дури и ако е присутен и адвокат. Понатаму, од малолетниците никогаш не треба да се бара да потпишат каков било документ без присуство на законски застапник или доверлив возрасен.

Што се однесува до центрите за притвор, Комитетот смета дека малолетниците обвинети или осудени за кривични дела треба да се чуваат во притворни центри „специјално дизајнирани за лица на оваа возраст, нудејќи режими приспособени на нивните потреби и екипирани од лица обучени за справување со млади“. Како што е наведено, малолетниците секако не треба да се затвораат заедно со возрасни. Спречувањето на малтретирањето според мислењето на Комитетот исто така, ќе биде засилено преку развивање на соодветен „затворски етос“, како и „негување на одреден степен на нормалност во притворските одделенија“. Ова бара екипирање со мешан пол, иако мора секогаш да се почитува принципот дека притворениците без разлика на возраста треба да се претресуваат само од персонал од ист пол. Регулативите треба да обезбедат целосна забрана на сите форми на физичко казнување, а доколку е потребно треба да се применуваат само пропишани дисциплински постапки. Самоповредувањето не треба да се казнува како прекршок. Треба да се преземат соодветни чекори за справување со малтретирањето. Притворските службеници кои имаат директен контакт со малолетниците не треба да носат палки (или ако тоа се уште се смета за неопходно, не треба да ги носат отворено), бидејќи таквата практика не може да биде погодна за негување на позитивни односи.⁵¹⁸

Заради унапредување на правата на осомничените лица, Комитетот ги посетува земјите – членки на Советот на Европа, па преку детално известување за посетите во вид на Извештај известува за состојбите, ги нотира слабостите и предлага решенија за подобрување на статусот на осомничените. Во овој труд ќе се обработат извештаите за 2019 и 2020 година, па преку нив ќе се потенцираат можности за унапредување на правата на осомничениот.

Во текот на посетата во 2019 година, делегацијата на Комитетот интервјуираше значителен број притвореници кои неодамна беа во полициски

⁵¹⁸ Jim Murdoch, *The treatment of prisoners, European Standards*, Council of Europe Publishing, Council of Europe, May, 2006, стр.321

притвор. За разлика од претходните охрабрувачки трендови забележани во текот на периодичните посети во 2010 и 2014 година, многу лица тврдеа дека биле изложени на физичко малтретирање од страна на полициски службеници во моментот на нивното лишување од слобода. Наводното физичко малтретирање главно се состоело од шлаканици, тупаници, клоци, удари со глава во тврда површина, удари со палки или други нестандартни инструменти (како што се воки-токи од типот „Моторола“ и електрични факели) на различни делови на телото (т.е. глава, граден кош, ребра, нозе и раце). Повеќето од наводите се однесуваа на времето на приведување (откако засегнатото лице беше ставено под контрола и лежеше на земја со рацете врзани зад грб) и/или за време на транспортот до полициските простории со одредено возило.

Понатаму, неколку лица тврдеа дека биле тепани во полициска станица заради извлекување признание или други информации откако им биле предадени од страна на службеникот за притвор/началникот на смена до релевантниот полициски службеник. Горенаведените наводи за физичко малтретирање се однесуваат на полициски службеници од целата држава, а особено оние од Битола, Гостивар, Кочани, Скопје, Струмица и Тетово. Дополнително, беа примени неколку наводи во врска со нанесување шамари и вербална злоупотреба на притвореничките од страна на полициски службеници, како и за навреди од расистичка природа насочени кон приведени лица од одредена етничка припадност (особено Ромите). Конечно, треба да се упатат и наводите за физичко малтретирање на притворени лица во затворот Скопје наводно нанесени од припадници на Специјалната единица за поддршка на МВР.

Комитетот во својот извештај истакнува случаи на наводно малтретирање заради илустрација. Додека некои од лицата со кои се сретна делегацијата изјавија дека сакаат да поднесат жалба за малтретирањето, други дадоа информации под услов нивните имиња да не бидат објавени.

Едно лице во Затвор Скопје, кое на 29.11.2019 година беше уапсено поради нарушување на јавниот ред и мир, тврдеше дека повеќепати бил удиран со клоци и тупаници по целото тело од двајца униформирани полициски службеници, откако бил имобилизиран на земја и неговите раце биле врзани со лисици зад грбот.

Последователно, тој е пренесен во Полициска станица Гази Баба заради идентификација, а потоа во Затвор Скопје. Кога се испитува од затворскиот лекар на 02.12.2019 година во медицинското досие му се евидентирани следните повреди: „контузија на десното рамо, десниот граден кош, екскоријација на левата надлактица и подлактица, екскоријација на десното колено и левата нога поради наводно полициско малтретирање“. Понатаму, во времето на посетата на Комитетот (т.е. на 3 декември 2019 година) судскиот лекар на делегацијата извршил преглед врз затвореникот, му ги нашол истите повреди опишани погоре и ги оценил како конзистентни со наводното физичко малтретирање.

На 18 јули 2019 година во Гевгелија е уапсено лице кое се обидело да ѝ побегне на полицијата, прво со својот камион, а потоа и пливајќи во реката Вардар. Делегацијата го затекнала лицето во Затворот Скопје. Тој навел дека откако бил изваден од реката, тој бил изложен на удари со палки, тупаници и клоци по различни делови од телото (т.е. глава и раце) од неколку полицајци поради што се онесвестил. Тој потоа бил префрлен во гевгелиската болница каде му биле третирани раните. При приемот во Затвор Скопје на 19.07.2019 година, во медицинското досие од страна на затворскиот лекар биле евидентирани следните повреди: „повреди на главата (преден и париетален предел), оток на лицето и повреда на телото. Судскиот лекар на делегацијата го прегледал затвореникот на 3 декември 2019 година и го потврдил постоењето на лузни со возраст и форма во согласност со описот на наводното физичко малтретирање.

Во Затвор Штип делегацијата разговараше со лице кое било уапсено на улица во Кочани на 04.12.2019 година врз основа на постоечка судска потерница, тврдејќи дека бил удрен неколку пати во задниот дел од главата со полициски факел од стандардна верзија од страна на полицаец, како и дека бил подложен на удари со клоци по телото откако паднал на земја, поради што се онесвестил. Притвореникот ѝ рекол на делегацијата дека изговорот за наводното насилство е навреда на полицијата што не се предал доброволно на органите на прогонот по неговото враќање од странска земја. Според медицинското досие, тој бил префрлен во локалната болница каде што добил три конци на раната на главата, лекови и рендген на черепот, која му била направена поради повраќање, постојана главоболка и вртоглавица. Кога бил прегледан од судскиот лекар на делегацијата на 05.12.2019 година, дотичниот ги

покажал следните повреди, кои се оценети како конзистентни со наводното малтретирање: „На главата десна париетална регија, две рани со конци од 2 см и со траги од контузија околу раната, со дијаметар од 4 см. Третата повреда била на париеталниот дел на горниот дел од главата, контузија, дијаметар 3 см. Сите овие три повреди беа свежи. Тој се пожалил на силна болка на левата страна на градниот кош, страничната страна. Имал болки при дишење но и при кашлање, кога имал интензивна болка во градите. На левото колено и на горниот дел од ногата на фронталната страна паралелен хематом, синкав. Екскоријација на десното колено. На левата потколеница во средината и надолу линеарен хематом, сина боја. На десната потколеница, мал хематом, сина боја. На десното колено, свежа екскоријација, странично на десната потколеница и во пределот на коленото три екскоријации, сите свежи рани. Левата надлактица на грбот во средината, оток, многу болен при палпација.⁵¹⁹

Делегација на Комитетот разговарала со лице во Затвор Скопје, кое било уапсено на бензинска пумпа на 6 октомври 2019 година во Струмица, кое пријавило дека додека лежел на земја со лисици зад грб, бил удиран со тупаници, клоци и удари со палка од еден конкретен полицаец. Тој потоа бил пренесен во Полициска станица Струмица каде наводно истиот полицаец продолжил да го удира со тупаници и клоци во текот на неколку сесии на испрашување додека бил седнат на стол во канцеларија, наводно со цел да извлече информации за соучесниците на осомничениот. Дури во моментот на неговото сослушување наредниот ден судијата на претходна постапка нареди негова хоспитализација во Клиничкиот центар Скопје. Евидентирана е следнава дијагноза: „Контузија на главата, хематоми околу двете очи, екскоријации на левата нога. Се жалел на болки во главата, градите и левата нога. Рекол и дека изгубил свест и неколку пати повраќал. По прегледот, лекарот открил хематоми околу двете очи, екскоријација на главата, левата нога и задникот.

Во Затвор Скопје делегацијата посети лице кое на 29.10.2019 година било уапсено при извршување кражба во Гостивар, кое тврдеше дека наводно првично му удриле шлаканици по лицето, а потоа, откако паднал на земја, бил удрен со клоци и

519

https://rm.coe.int/1680a26b8f?fbclid=IwAR32ifHb9q0icAyp_XnwABkr_snbGvaMtgBbDYIHbBgYGek-tQN3mSNSzVw, стр.17 и 18

удирање од двајца полицајци. Потоа, по неговото префрлање во гостиварската полициска станица, наводното малтретирање продолжило во форма на неколку шлаканици по лицето додека тој седел на стол со рацете врзани зад грб. По приемот во Затвор Скопје, во неговото медицинско досие на 31.10.2019 година, затворскиот лекар го запишал следниот запис: „повреда хематом на десното уво“. Кога бил прегледан од судскиот лекар на делегацијата на 3 декември 2019 година, тој ги покажал следните повреди кои се оценети како компатибилни со наводното малтретирање: „На левото колено, странично, хематом и во средишниот дел хематом со големина на дланка. Се жали на болки во лумбалниот предел. Не може да слуша на десното уво“. За горенаведените повреди, наводно, директорот на Затворот Скопје го известил надлежниот обвинител во Гостивар.

Во светлината на наодите и набљудувањата на делегацијата во текот на посетата во 2019 година, на властите на Република Северна Македонија им е предложено да ги преземат неопходните мерки за борба против полициското малтретирање преку повеќеслоен пристап, кој се состои од: конкурентен процес на регрутирање на полициските службеници врз основа на јасно дефинирани критериуми за избор; образовен курс за обука за сите нови регрути и постоечки полициски службеници со посебен акцент на современите методи на истрага на криминалот во согласност со принципите за човекови права; отчетноста на високите службеници за нивните одговорности за управување со подредените; изрекување соодветни санкции (кривични и дисциплински) за сторителите на малтретирање и оние кои нема да го спречат тоа; и постоење на ефективни и независни процедури за испитување поплаки и други релевантни информации во врска со наводното малтретирање од страна на полициски службеници.

Членот 34 од Законот за полиција од 2006 година им гарантира на лицата лишени од слобода од полицијата право да информираат член на неговото/нејзиното семејство или друго блиско лице за нивната состојба. Сепак, информациите собрани за време на посетата во 2019 година сугерираат дека оваа одредба не била целосно имплементирана во пракса. Поконкретно, примени се неколку наводи дека на лицата во полициски притвор им било ускратено ова право до моментот кога биле изведени пред судија. Понатаму, делегацијата забележала дека во одредени полициски станици имаше јасен недостаток на разбирање во врска со оваа важна заштита бидејќи во

соодветниот дел од регистрите за притвор за известување за притвор на трето лице, беше споменато времето и модалитетите на информациите доставени до обвинителот во согласност со член 161 на ЗКП.

Комитетот им препорачува на властите на Република Северна Македонија да обезбедат на сите лица лишени од слобода од полицијата, од која било причина, да им се даде право да известат близок роднина или трето лице по свој избор за нивната ситуација уште од самиот почеток на нивната лишување од слобода (односно од моментот кога се обврзани да останат во полиција). Понатаму, на приведените лица треба да им се даде повратна информација за тоа дали близок роднина или друго лице е известно за фактот на нивното приведување и полициските службеници мора секогаш писмено да евидентираат дали известувањето за притвор е извршено или не во секој поединечен случај, со наведување на точното време на известувањето и идентитетот на лицето со кое е контактирано. Конечно, службениците за притвор треба да се потсетат на нивната обврска соодветно да ја извршуваат оваа заштита во светлина на релевантните законски одредби и прописите.⁵²⁰

Правото на приведеното лице за пристап до бранител за време на полицискиот притвор е регулирано со член 161, став 1, од ЗКП. Поконкретно, се предвидува обезбедување пристап до адвокат по сопствен избор или по службена должност од почетокот на лишување од слобода. За време на посетата на Комитетот во 2019 година, голем број лица кои биле интервјуирани од делегацијата, кои во тој период биле во полициски притвор, потврдија дека биле во позиција да контактираат со адвокат од почетокот на полицискиот притвор. Исто така, уште еднаш беа примени многу тврдења од приведените лица дека им било ускратено правото на пристап до адвокат во првите 24 часа од полицискиот притвор и дека тие првпат се сретнале со адвокат кога се појавиле пред судија, или дека воопшто не го виделе пред судското рочиште. Исто така, во неколку од посетените полициски станици, регистрите за притвор што ги консултираше делегацијата открија дека во голем број случаи, приведените лица го одбиле правото на пристап до адвокат за време на нивниот престој во полициски притвор.

⁵²⁰ Ibid, стр.25

Што се однесува до бесплатната правна помош, нов закон стапи на сила во текот на 2019 година со кој се предвидуваат појасни критериуми за подобност и финансирање. Во пракса, согласно одредбите од член 161, став 1, од ЗКП, списоци по службена должност за адвокатите обезбедени од релевантните локални адвокатски здруженија беа достапни во посетените полициски станици. Делегацијата забележа дека службениците за притвор не се мешале во изборот на одреден бранител од страна на притвореното лице. Така, неколку притворени лица се пожалија на пасивната улога на адвокатите во застапувањето на нивниот случај, и/или дека адвокатите по службена должност побарале да им се обезбеди неформална исплата на пари за застапување на поединецот во судот.

Комитетот сака да потсети дека секој обид да се спречат лицата во притвор да го остварат своето право за пристап до адвокат е незаконски. Правото на пристап до адвокат мора да го вклучи правото на секое приведено лице да разговара со својот адвокат насамо уште од самиот почеток на неговото/нејзиното лишување од слобода. Засегнатото лице, во принцип, треба да има право да има присутен адвокат за време на секое интервју, без разлика дали тоа е пред или откако ќе биде обвинет и откажувањето од правото на законска помош треба да биде потпишана од притвореното лице доколку не сака да го оствари своето право на пристап до адвокат. Понатаму, сите адвокати по службена должност кои работат на национално ниво треба да бидат потсетени преку релевантните адвокатски комори за важноста од застапување на лицата во полициски притвор и вршење на нивните функции навремено и одговорно и, дополнително, дека е неприфатливо да се нудат нивните услуги под услов да добиваат дополнителни неформални трошоци.

Комитетот ги повикува властите на Република Северна Македонија да преземат чекори - во соработка со Адвокатската комора - за да обезбедат правото на пристап до адвокат ефективно да се применува од самиот почеток на лишувањето од слобода од страна на полицијата. Конкретно, треба да се преземат чекори за да се осигури дека откажувањето од правото на пристап до адвокат се дава доброволно и свесно. Како такво, на секое откажување треба да му претходи обезбедување јасни информации за постоењето на правото, вклучително и можноста да се има адвокат бесплатно, доколку лицето не може да си дозволи, како и за последиците од таквото откажување, имено дали и како тоа откажување може да биде повлечено и

информации за тоа дали изјавите дадени во отсуство на адвокат ќе се користат во подоцнежните фази од постапката. Понатаму, откажувањето од правото на бранител треба да биде соодветно снимено, по можност и со аудио и со видео средства, и потпишано од страна на засегнатото лице. Полициските службеници треба да се воздржат од давање какви било коментари или давање совет за тоа дали лицето треба да се откаже од адвокат.⁵²¹

4.4 Истражување за правото на достапност до бранител во Република Северна Македонија

Заради сеопфатно истражување на докторската дисертација, од особена важност е емпириското истражување за поставената тема, како би можел да изведам заклучоци за подобрување на состојбите во казненопроцесното право. За таа цел, подготвен беше прашалник и испратен до бранителите кои ја остваруваат својата дејност на територијата на цела држава. Колегите беа заинтересирани и одговорија на прашалникот, при што се создаде репрезентативен примерок од 134 испитаници. Нивните одговори се значајни за утврдување на состојбата со почитување на правото на достапност до бранител на осомничените низ цела Македонија, како би се извлекле статистички заклучоци, преку статистичкото истражување.

4.4.1 Статистичко заклучување – хипотетичка рамка

Имајќи ги во предвид предметот, целите и задачите на истражувањето, како основна претпоставка е следната општа хипотеза

Но: Правата на обвинетиот можат да бидат унапредени, само ако се имплементираат во целост одредбите од директивата на европската унија за достапност до бранител. Почитување и применување на правото на достапност на бранител во сите фази од кривичната постапка е предуслов за владеење на правото и една од основните гаранции за правично судење. Нема фер судење без уважување на правата на обвинетиот во целост.

Врз основа на оваа општа хипотеза може да се дефинираат низа сетови поединечни хипотези кои се однесуваат на:

⁵²¹ Ibid, стр.26,27

- податоци за местото и улогата на испитаниците (адвокатите) како бранители,
- податоци за ставовите и улогата на испитаниците (адвокатите) во врска со третманот на осомничените и
- податоци за ставовите на испитаниците (адвокатите) во однос на директивите на Европската Унија кои се однесуваат за правото на достапност до бранител, подготвеноста на државата и адвокатската комора за непречено остварување на правото на одбрана, како и нивниот став за кол- центар организиран од АК за реализација на ваквата помош.

Во таа смисла се дефинираат следниве групи хипотези:

- H1,1: Хипотези кои се однесуваат на интеракцијата на ставовите на испитаниците (адвокатите) за нивното место и улога како бранители и ставовите за третманот на осомничените.
- H1,2: Хипотези кои се однесуваат на интеракцијата на ставовите на испитаниците (адвокатите) за нивното место и улога како бранители и ставовите за директивите на Европската Унија, што се однесуваат за правото на достапност до бранител, подготвеноста на државата и адвокатската комора за непречено остварување на правото на одбрана како и нивниот став за кол- центар организиран од АК за реализација на ваквата помош, и
- H2,3: Хипотези кои се однесуваат на интеракцијата на ставовите на испитаниците за третманот на осомничените и ставовите за директивите на Европската Унија, што се однесуваат за правото на достапност до бранител, подготвеноста на државата и адвокатската комора за непречено остварување на правото на одбрана како и нивниот став за кол- центар организиран од АК за реализација на ваквата помош.

Значаен сегмент во ова тестирање е и нивната контингенција.

За обработка и креирање на статистичка база на податоци во статистичкиот пакет SPSS, а врз основа на прашалникот, се дефинираат следниве променливи:

Листа на променливи креирана врз основа на анкетниот прашалник за испитаниците (адвокатите).

Име на променливата	Код на променливата
Град каде сè се наоѓа адвокатска канцеларија	GRAD
Пријава за ангажман како бранител по службена должност и/или како дежурен бранител	PBR
Разлика меѓу термините бранител по службена должност и дежурен бранител	RBR
Приватен ангажман како бранител во полициска станица во последните две години	PABR
Повик како дежурен бранител во полициска станица во последните две години	PDBPC
Можноста осомничените да ангажираат бранител по сопствен избор ако се во полиција	MOABR
Информирање на семејството на лицето задржано во полиција и можност тоа да ангажира бранител	ISLZP
Случај за ангажман од семејство	SAS
Можност за советување со осомничен во приватност пред испитување од страна на полициски инспектори	MSOPI
Доволно време на располагање	DVR
Доделена посебна просторија на располагање	DPPR
Активно учество за време на испитување на осомничениот од страна на инспекторите	AUVIS
Доверливост на странката за ангажирање на бранител во полициска постапка	DSAB
Поученост на странката за правото на бранител	PSPB
Одвраќање на лицето од желбата да добие бранител од страна на полицијата	OZLDB
Право на странката да назначи бранител од друг град.	PSBDG
Постојна законска рамка и заштита на осомничениот од арбитражно постапување во полициска станица	PZRAP
Познавање на Директивата на Европската Унија за правото на достапност до бранител	PDEU
Адекватна подготвеност на државата и адвокатската комора за непречено остварување на правото на одбрана во полиција	APDAK
Кол-центар организиран од АК	KCAK

4.4.2 Статистичко заклучување за податоците, кои се однесуваат на ставовите на испитаниците (адвокатите) за нивното место и улога како бранители и нивните ставови за третманот на осомничените.

Врз основа на дефинираната општа хипотеза и податоците кои се однесуваат на ставовите на испитаниците (адвокатите) за нивното место и улога како бранители и нивните ставови за третманот на осомничените, можат да се издиференцираат следниве поединечни хипотези:

Хипотеза 1: Ставовите за можноста за информирање на семејството на лицето задржано во полиција и можноста тоа да ангажира бранител не зависат од градот каде се наоѓа адвокатската канделарија.

Табела 1. Табела на контингенција: Град каде се наоѓа адвокатската канцеларија и ставовите за можноста за информирање на семејството на лицето задржано во полиција и можноста тоа да ангажира бранител.

			ISLZP		Total
			Da	Ne	
GRAD	Bitola	Count	45	11	56
		Expected Count	42.2	13.8	56.0
		% of Total	33.6%	8.2%	41.8%
	Skopje	Count	32	10	42
		Expected Count	31.7	10.3	42.0
		% of Total	23.9%	7.5%	31.3%
	Prilep	Count	5	2	7
		Expected Count	5.3	1.7	7.0
		% of Total	3.7%	1.5%	5.2%
	Kumanovo	Count	4	3	7
		Expected Count	5.3	1.7	7.0
		% of Total	3.0%	2.2%	5.2%
	Kocani	Count	4	1	5
		Expected Count	3.8	1.2	5.0
		% of Total	3.0%	.7%	3.7%
	Stip	Count	4	0	4
		Expected Count	3.0	1.0	4.0
		% of Total	3.0%	.0%	3.0%
	Veles	Count	1	2	3
		Expected Count	2.3	.7	3.0
		% of Total	.7%	1.5%	2.2%
	Drugi	Count	6	4	10
		Expected Count	7.5	2.5	10.0
		% of Total	4.5%	3.0%	7.5%
Total		Count	101	33	134
		Expected Count	101.0	33.0	134.0
		% of Total	75.4%	24.6%	100.0%

Од Табела 1 може да се воочи дека статистички значајни, или 75,4% од сите испитаници (адвокати) се изјасниле дека постои можноста за информирање на семејството на лицето задржано во полиција и можноста тоа да ангажира бранител, значајни 24,6% од испитаниците (адвокатите) се изјасниле дека нема таква

можност. 15,7% од сите испитаници кои имаат адвокатски канцеларии во Битола и Скопје се изјасниле дека таква можност не постои.

Слика 1. Ставовите за можноста за информирање на семејството на лицето задржано во полиција и можноста тоа да ангажира бранител според градот каде што се наоѓа адвокатската канцеларија

Табела 1. 1. Резултати од χ^2 -тестот

Chi-Square Tests			
	Value	df	Asymp. Sig. (2-sided)
Pearson Chi-Square	7.571 ^a	7	.372
Likelihood Ratio	7.786	7	.352
N of Valid Cases	134		

a. 9 cells (56.3%) have expected count less than 5. The minimum expected count is .74.

За ризик на грешка од 0,05 и број на степени на слобода $r = (m-1)(n-1) = (8-1)(2-1) = 7$ теоретската (критичката) вредност на тестот е: 14,7.

Бидејќи $(\chi^2_{pr} = 7,571) < (\chi^2_{(0,05;7)} = 14,7)$ е прифаќа поставената хипотеза и може да се заклучи дека ставовите за можноста за информирање на семејството на лицето задржано во полиција и можноста тоа да ангажира бранител, не зависат од

градот каде што се наоѓа адвокатската канцеларија. Тоа се потврдува и со фактот дека вредноста на дефинираниот ризик за грешка е $1 - \alpha$, односно 0,05 е помала од вредноста на реализираното ниво на ризик за грешка, кое изнесува $p=0,372$.

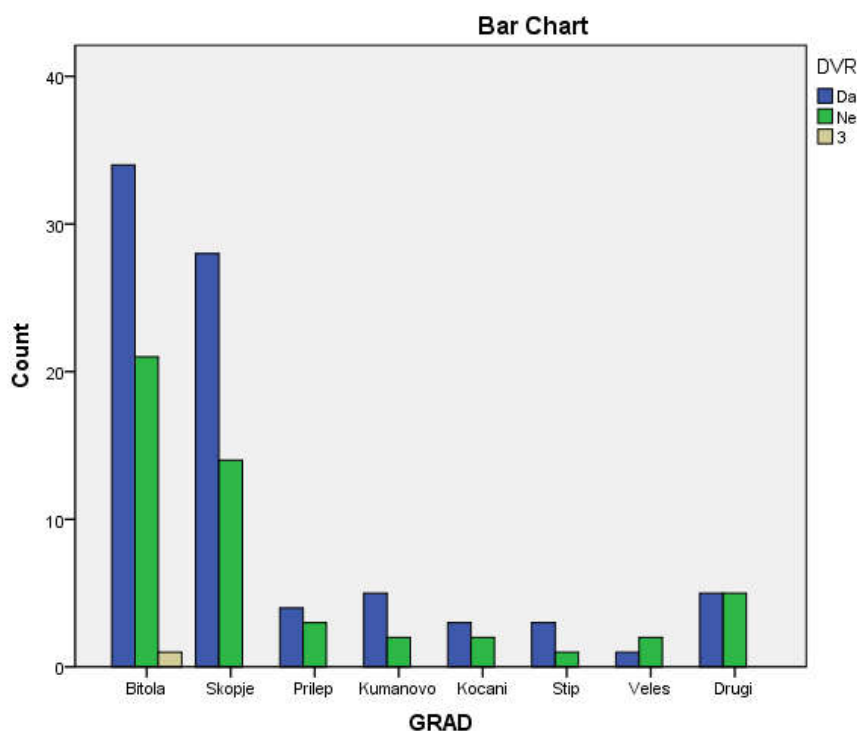
Хипотеза 2: Ставовите за доволноста на времето на располагање не зависат од градот каде се наоѓа адвокатската канцеларија.

Табела 2. Табела на контингенција: Град каде се наоѓа адвокатската канцеларија и ставовите за доволност на времето на располагање.

			DVR			Total
			Da	Ne	3	
GRAD	Bitola	Count	34	21	1	56
		Expected Count	34.7	20.9	.4	56.0
		% of Total	25.4%	15.7%	.7%	41.8%
	Skopje	Count	28	14	0	42
		Expected Count	26.0	15.7	.3	42.0
		% of Total	20.9%	10.4%	.0%	31.3%
	Prilep	Count	4	3	0	7
		Expected Count	4.3	2.6	.1	7.0
		% of Total	3.0%	2.2%	.0%	5.2%
	Kumanovo	Count	5	2	0	7
		Expected Count	4.3	2.6	.1	7.0
		% of Total	3.7%	1.5%	.0%	5.2%
	Kocani	Count	3	2	0	5
		Expected Count	3.1	1.9	.0	5.0
		% of Total	2.2%	1.5%	.0%	3.7%
	Stip	Count	3	1	0	4
		Expected Count	2.5	1.5	.0	4.0
		% of Total	2.2%	.7%	.0%	3.0%
	Veles	Count	1	2	0	3
		Expected Count	1.9	1.1	.0	3.0
		% of Total	.7%	1.5%	.0%	2.2%
	Drugi	Count	5	5	0	10
		Expected Count	6.2	3.7	.1	10.0
		% of Total	3.7%	3.7%	.0%	7.5%
Total	Count	83	50	1	134	
	Expected Count	83.0	50.0	1.0	134.0	
	% of Total	61.9%	37.3%	.7%	100.0%	

Од Табела 2 може да се воочи дека 61,9% од сите испитаници (адвокати) се изјасниле дека времето на располагање е доволно. Висок процент, или значајни 37,3% од сите испитаници (адвокати) се изјасниле дека времето на располагање не

е доволно. Повеќе од една четвртина од сите испитаниците (адвокатите), или поточно 26,1%, кои се изјасниле дека времето на располагање не е доволно, се со адвокатски канцеларии во Битола и Скопје.

Слика 2. Ставовите за доволноста на времето на располагање според градот каде се наоѓа адвокатската канцеларија

Табела 2.1. Резултати од χ^2 - тестот

Chi-Square Tests			
	Value	df	Asymp. Sig. (2-sided)
Pearson Chi-Square	4.102 ^a	14	.995
Likelihood Ratio	4.400	14	.993
N of Valid Cases	134		

a. 19 cells (79.2%) have expected count less than 5. The minimum expected count is .02.

За ризик на грешка од 0,05 и број на степени на слобода $r = (m-1)(n-1) = (8-1)(3-1) = 14$ теоретската (критичката) вредност на тестот е: 23,68.

Бидејќи $(\chi^2_{pr} = 4,102) < (\chi^2_{(0,05;14)} = 23,68)$ се прифаќа поставената хипотеза и може да се заклучи дека ставовите за доволноста на времето на располагање, не зависат од градот каде што се наоѓа адвокатската канцеларија. Тоа се потврдува и

со фактот дека вредноста на дефинираниот ризик за грешка е $1 - \alpha$, односно 0,05 е помала од вредноста на реализираното ниво на ризик за грешка, кое изнесува $p=0,995$.

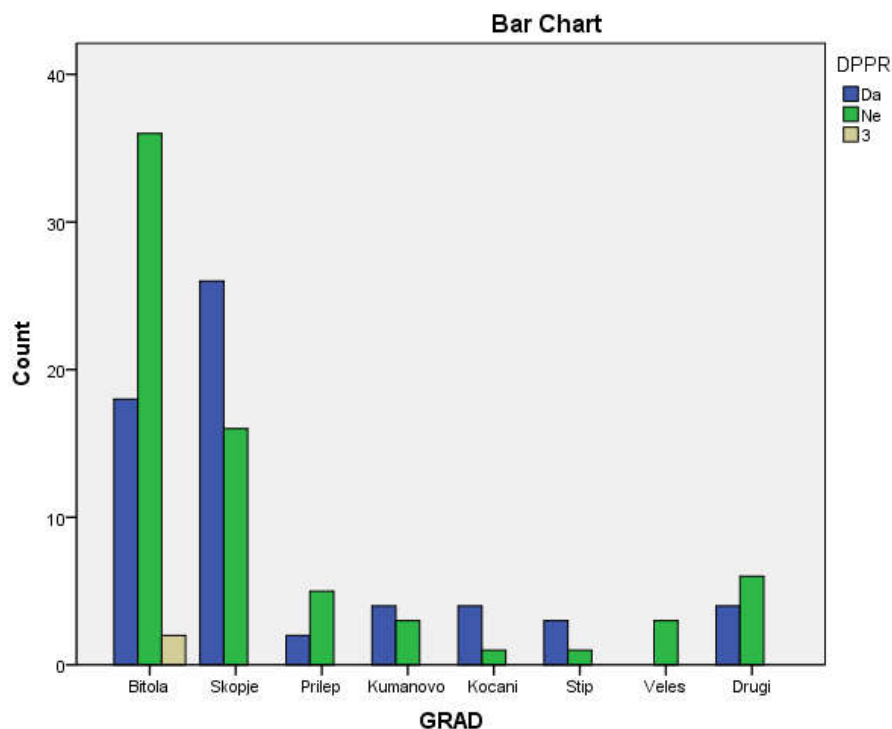
Хипотеза 3: Ставовите за доделувањето посебна просторија на располагање не зависат од градот каде се наоѓа адвокатската канцеларија.

Табела 3. Табела на контингенција: Град каде што се наоѓа адвокатската канцеларија и ставовите за доделување посебна просторија на располагање.

			DPPR			Total
			Da	Ne	3	
GRAD	Bitola	Count	18	36	2	56
		Expected Count	25.5	29.7	.8	56.0
		% of Total	13.4%	26.9%	1.5%	41.8%
	Skopje	Count	26	16	0	42
		Expected Count	19.1	22.3	.6	42.0
		% of Total	19.4%	11.9%	.0%	31.3%
	Prilep	Count	2	5	0	7
		Expected Count	3.2	3.7	.1	7.0
		% of Total	1.5%	3.7%	.0%	5.2%
	Kumanovo	Count	4	3	0	7
		Expected Count	3.2	3.7	.1	7.0
		% of Total	3.0%	2.2%	.0%	5.2%
	Kocani	Count	4	1	0	5
		Expected Count	2.3	2.6	.1	5.0
		% of Total	3.0%	.7%	.0%	3.7%
	Stip	Count	3	1	0	4
		Expected Count	1.8	2.1	.1	4.0
		% of Total	2.2%	.7%	.0%	3.0%
	Veles	Count	0	3	0	3
		Expected Count	1.4	1.6	.0	3.0
		% of Total	.0%	2.2%	.0%	2.2%
	Drugi	Count	4	6	0	10
		Expected Count	4.6	5.3	.1	10.0
		% of Total	3.0%	4.5%	.0%	7.5%
Total	Count	61	71	2	134	
	Expected Count	61.0	71.0	2.0	134.0	
	% of Total	45.5%	53.0%	1.5%	100.0%	

Од Табела 3 може да се воочи дека повеќе од половината од испитаниците (адвокатите), или поточно 53,0% се изјасниле дека не им е доделена посебна просторија на располагање. 45,5% од сите испитаници (адвокати) се изјасниле дека

им била доделена таква просторија. Скоро двапати повеќе, или секој втор од испитаниците (адвокатите) со адвокатски канцеларии во Битола се изјасниле дека не им била доделена посебна просторија на располагање. Или 26,5% во однос на 13,4%. За разлика од тоа, кај испитаниците (адвокатите) со адвокатски канцеларии во Скопје, преовладуваат ставовите дека им се доделува посебна просторија на располагање, или 19,4% во однос на 11,9%.

Слика 3. Ставовите за доделена посебна просторија на располагање според градот каде што се наоѓа адвокатската канцеларија

Табела 3.1. Резултати од χ^2 - тестот

Chi-Square Tests			
	Value	Df	Asymp. Sig. (2-sided)
Pearson Chi-Square	18.270 ^a	14	.195
Likelihood Ratio	20.301	14	.121
N of Valid Cases	134		

a. 19 cells (79.2%) have expected count less than 5. The minimum expected count is .04.

За ризик на грешка од 0,05 и број на степени на слобода $r=(m-1)(n-1)=(8-1)(3-1)=14$ теоретската (критичката) вредност на тестот е: 23,68.

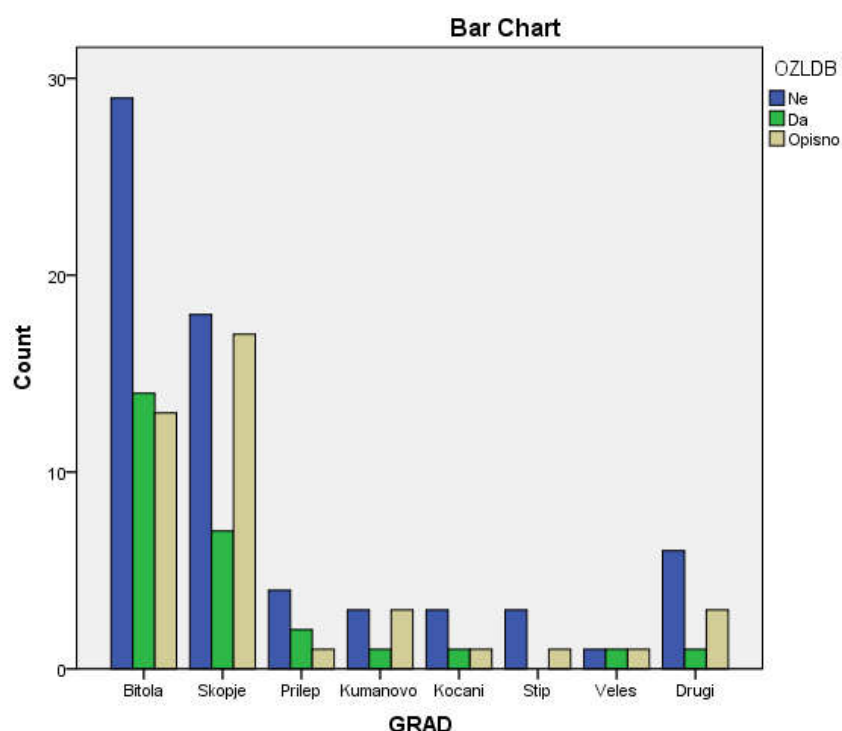
Бидејќи $(\chi^2_{pr} = 18,270) < (\chi^2_{(0,05;14)} = 23,68)$ се прифаќа поставената хипотеза и може да се заклучи дека ставовите за доделувањето посебна просторија на располагање не зависат од градот каде се наоѓа адвокатската канделарија. Тоа се потврдува и со фактот дека вредноста на дефинираниот ризик за грешка е $1 - \alpha$, односно 0,05 е помала од вредноста на реализираното ниво на ризик за грешка, кое изнесува $p=0,195$.

Хипотеза 4: Ставовите за одвраќањето на лицето од желбата да добие бранител, од страна на полицијата, не зависат од градот каде што се наоѓа адвокатската канделарија.

Табела 4. Табела на контингенција: Град каде што се наоѓа адвокатската канцеларија и ставовите за одвраќање на лицето од желбата да добие бранител, од страна на полицијата.

			OZLDB			Total
			Ne	Da	Opisno	
GRAD	Bitola	Count	29	14	13	56
		Expected Count	28.0	11.3	16.7	56.0
		% of Total	21.6%	10.4%	9.7%	41.8%
	Skopje	Count	18	7	17	42
		Expected Count	21.0	8.5	12.5	42.0
		% of Total	13.4%	5.2%	12.7%	31.3%
	Prilep	Count	4	2	1	7
		Expected Count	3.5	1.4	2.1	7.0
		% of Total	3.0%	1.5%	.7%	5.2%
	Kumanovo	Count	3	1	3	7
		Expected Count	3.5	1.4	2.1	7.0
		% of Total	2.2%	.7%	2.2%	5.2%
	Kocani	Count	3	1	1	5
		Expected Count	2.5	1.0	1.5	5.0
		% of Total	2.2%	.7%	.7%	3.7%
	Stip	Count	3	0	1	4
		Expected Count	2.0	.8	1.2	4.0
		% of Total	2.2%	.0%	.7%	3.0%
	Veles	Count	1	1	1	3
		Expected Count	1.5	.6	.9	3.0
		% of Total	.7%	.7%	.7%	2.2%
	Drugi	Count	6	1	3	10
		Expected Count	5.0	2.0	3.0	10.0
		% of Total	4.5%	.7%	2.2%	7.5%
Total	Count	67	27	40	134	
	Expected Count	67.0	27.0	40.0	134.0	
	% of Total	50.0%	20.1%	29.9%	100.0%	

Од Табела 4 може да се воочи дека половината од испитаниците (адвокатите), или поточно 50,0% се изјасниле дека полицијата не ги одвраќа лицата од желбата да добијат бранител. Сепак, значајни 20,1% од сите испитаници (адвокати) имаат став дека полицијата ги одвраќа лицата од желбата да добијат бранител. Кон ова треба да се имаат предвид и описните ставови (29,9% , или скоро една третина од сите испитаници – адвокати) кои претежно се однесуваат на практични ситуации кон ова прашање или модалитети на таквото одвраќање.

Слика 4. Ставови за одвраќање на лицето од желбата да добие бранител, од страна на полицијата според градот каде што се наоѓа адвокатската канцеларија

Табела 4.1. Резултати од χ^2 - тестот

Chi-Square Tests			
	Value	df	Asymp. Sig. (2-sided)
Pearson Chi-Square	8.008 ^a	14	.889
Likelihood Ratio	8.823	14	.842
N of Valid Cases	134		

a. 17 cells (70.8%) have expected count less than 5. The minimum expected count is .60.

За ризик на грешка од 0,05 и број на степени на слобода $r = (m-1)(n-1) = (8-1)(3-1) = 14$ теоретската (критичката) вредност на тестот е: 23,68.

Бидејќи $(\chi^2_{pr} = 8,008) < (\chi^2_{(0,05;14)} = 23,68)$ се прифаќа поставената хипотеза и може да се заклучи дека ставовите за одвраќањето на лицето од желбата да добие бранител, од страна на полицијата, не зависат од градот каде се наоѓа адвокатската канделарија. Тоа се потврдува и со фактот дека вредноста на дефинираниот ризик за грешка е $1 - \alpha$, односно 0,05 е помала од вредноста на реализираното ниво на ризик за грешка, кое изнесува $p=0,889$.

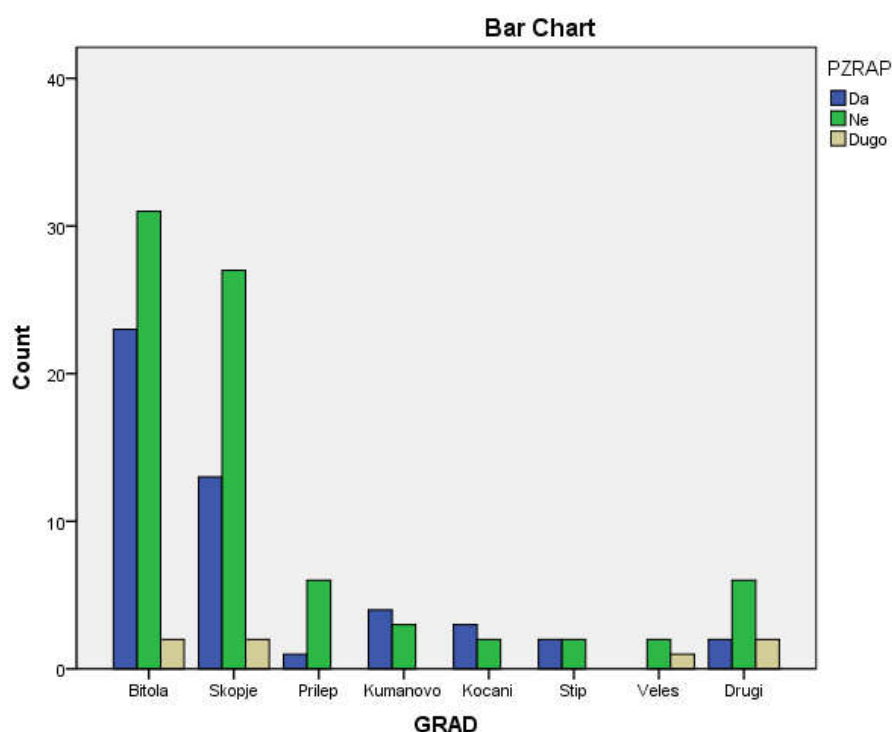
Хипотеза 5: Ставовите за постојната законска рамка и заштитата на осомничениот од арбитрерно постапување во полициска станица не зависат од градот каде се наоѓа адвокатската канделарија.

Табела 5. Табела на контингенција: Град каде што се наоѓа адвокатската канцеларија и ставови за постојната законска рамка и заштитата на осомничениот од арбитрерно постапување во полициска станица.

			PZRAP			Total
			Da	Ne	Dugo	
GRAD	Bitola	Count	23	31	2	56
		Expected Count	20.1	33.0	2.9	56.0
		% of Total	17.2%	23.1%	1.5%	41.8%
	Skopje	Count	13	27	2	42
		Expected Count	15.0	24.8	2.2	42.0
		% of Total	9.7%	20.1%	1.5%	31.3%
	Prilep	Count	1	6	0	7
		Expected Count	2.5	4.1	.4	7.0
		% of Total	.7%	4.5%	.0%	5.2%
	Kumanovo	Count	4	3	0	7
		Expected Count	2.5	4.1	.4	7.0
		% of Total	3.0%	2.2%	.0%	5.2%
	Kocani	Count	3	2	0	5
		Expected Count	1.8	2.9	.3	5.0
		% of Total	2.2%	1.5%	.0%	3.7%
	Stip	Count	2	2	0	4
		Expected Count	1.4	2.4	.2	4.0
		% of Total	1.5%	1.5%	.0%	3.0%
	Veles	Count	0	2	1	3
		Expected Count	1.1	1.8	.2	3.0
		% of Total	.0%	1.5%	.7%	2.2%
	Drugi	Count	2	6	2	10
		Expected Count	3.6	5.9	.5	10.0

	% of Total	1.5%	4.5%	1.5%	7.5%
Total	Count	48	79	7	134
	Expected Count	48.0	79.0	7.0	134.0
	% of Total	35.8%	59.0%	5.2%	100.0%

Од Табела 5 може да се воочи дека повеќе од половината од сите испитаниците (адвокати) или поточно 59,0%, се изјасниле дека осомничениот не е заштитен со постојната законска рамка од арбитражно постапување во полициска станица, а повеќе од една третина од сите испитаници (адвокати), или поточно 35,8%, се изјасниле дека тие го имаат тоа право.

Слика 5. Ставовите за постојната законска рамка и заштитата на осомничениот од арбитражно постапување во полициска станица според градот каде што се наоѓа адвокатската канцеларија

Табела 5.1. Резултати од χ^2 - тестот

Chi-Square Tests			
	Value	Df	Asymp. Sig. (2-sided)
Pearson Chi-Square	17.421 ^a	14	.234
Likelihood Ratio	15.513	14	.344
N of Valid Cases	134		

Chi-Square Tests

	Value	Df	Asymp. Sig. (2-sided)
Pearson Chi-Square	17.421 ^a	14	.234
Likelihood Ratio	15.513	14	.344
N of Valid Cases	134		

a. 19 cells (79.2%) have expected count less than 5. The minimum expected count is .16.

За ризик на грешка од 0,05 и број на степени на слобода $r = (m-1)(n-1) = (8-1)(3-1) = 14$ теоретската (критичката) вредност на тестот е: 23,68.

Бидејќи $(\chi^2_{pr} = 17,421) < (\chi^2_{(0,05;14)} = 23,68)$ се прифаќа поставената хипотеза и може да се заклучи дека ставовите за постојната законска рамка и заштитата на осомничениот од арбитражно постапување во полициска станица, не зависат од градот каде се наоѓа адвокатската канделарија. Тоа се потврдува и со фактот дека вредноста на дефинираниот ризик за грешка е $1 - \alpha$, односно 0,05 е помала од вредноста на реализираното ниво на ризик за грешка, кое изнесува $p=0,234$.

Хипотеза б: Можноста осомничените да ангажираат бранител по сопствен избор, ако се во полиција, не зависи од пријавата за ангажман на адвокатите како бранител по службена должност или како дежурен бранител.

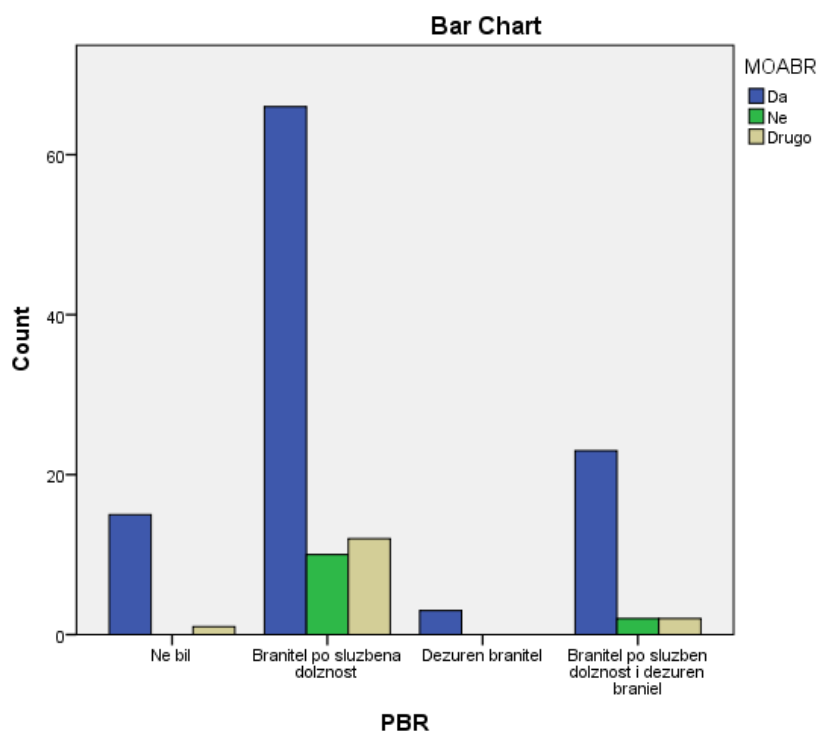
Табела 6. Табела на контингенција: Пријавата за ангажман на адвокатите како бранител по службена должност или како дежурен бранител и ставовите за можноста осомничените да ангажираат бранител по сопствен избор, ако се во полиција.

PBR * MOABR Crosstabulation

			MOABR			Total
			Da	Ne	Drugo	
PBR	Ne bil	Count	15	0	1	16
		Expected Count	12.8	1.4	1.8	16.0
		% of Total	11.2%	.0%	.7%	11.9%
	Branitel po sluzbena dolznost	Count	66	10	12	88
		Expected Count	70.3	7.9	9.9	88.0
		% of Total	49.3%	7.5%	9.0%	65.7%
	Dezuren branitel	Count	3	0	0	3
		Expected Count	2.4	.3	.3	3.0
		% of Total	2.2%	.0%	.0%	2.2%
Branitel po sluzben dolznost i dezuren branitel	Count	23	2	2	27	
	Expected Count	21.6	2.4	3.0	27.0	
	% of Total	17.2%	1.5%	1.5%	20.1%	
Total		Count	107	12	15	134

Expected Count	107.0	12.0	15.0	134.0
% of Total	79.9%	9.0%	11.2%	100.0%

Од Табела 6 може да се воочи дека 79,9% од сите испитаниците (адвокати) се изјасниле дека осомничените имаат можност да ангажираат бранител по сопствен избор, ако се во полиција, во сите модалитети на бранител (бранител по службена должност, дежурен бранител и бранител по службена должност и дежурен бранител). Од тие најмногу, или поточно 66,5% од сите испитаници (адвокати) се изјасниле дека осомничените имаат можност да ангажираат бранител по сопствен избор, ако се во полиција, и тоа бранител по службена должност. Само 9,0% од сите испитаници (адвокати) сметаат дека осомничените немаат можност да ангажираат бранител по сопствен избор, ако се во полиција, во сите модалитети на бранител.

Слика 6. Ставовите за можноста осомничените да ангажираат бранител по сопствен избор, ако се во полиција според пријавата за ангажман на адвокатите како бранител по службена должност или како дежурен бранител

Табела 6.1. Резултати од χ^2 - тестот

Chi-Square Tests			
	Value	Df	Asymp. Sig. (2-sided)
Pearson Chi-Square	4.739 ^a	6	.578
Likelihood Ratio	6.790	6	.341
N of Valid Cases	134		

a. 7 cells (58.3%) have expected count less than 5. The minimum expected count is .27.

За ризик на грешка од 0,05 и број на степени на слобода $r = (m-1)(n-1) = (4-1)(3-1) = 6$ теоретската (критичката) вредност на тестот е: 12.59.

Бидејќи ($\chi_{pr}^2 = 4,739$) < ($\chi_{(0,05;6)}^2 = 12,59$) се прифаќа поставената хипотеза и може да се заклучи дека можноста осомничените да ангажираат бранител по сопствен избор, ако се во полиција, не зависи од пријавата за ангажман на адвокатите како бранител по службена должност или како дежурен бранител. Тоа се потврдува и со фактот дека вредноста на дефинираниот ризик за грешка е $1 - \alpha$, односно 0,05 е помала од вредноста на реализираното ниво на ризик за грешка, кое изнесува $p=0,578$.

Хипотеза 7: Можноста осомничените да ангажираат бранител по сопствен избор, ако се во полиција, не зависи од приватниот ангажман на адвокатите како бранители во полициска станица.

Табела 7. Табела на контингенција: приватниот ангажман на адвокатите како бранители во полициска станица и ставовите за можноста осомничените да ангажираат бранител по сопствен избор.

PABR * MOABR Crosstabulation						
			MOABR			Total
			Da	Ne	Drugo	
PABR	Da	Count	85	6	10	101
		Expected Count	80.6	9.0	11.3	101.0
		% of Total	63.4%	4.5%	7.5%	75.4%
	Ne	Count	22	6	5	33
		Expected Count	26.4	3.0	3.7	33.0
		% of Total	16.4%	4.5%	3.7%	24.6%
Total		Count	107	12	15	134
		Expected Count	107.0	12.0	15.0	134.0
		% of Total	79.9%	9.0%	11.2%	100.0%

Од Табела 7 може да се воочи дека 79,9% од сите испитаниците (адвокати) се изјасниле дека постои можност осомничените да ангажираат бранител по сопствен избор, ако се во полиција. Од нив, 63,4% се изјасниле дека постои можност осомничените да ангажират бранител по сопствен избор, ако се во полиција, само во случаевите кога адвокатите имаат приватен ангажман како бранители во полициска станица.

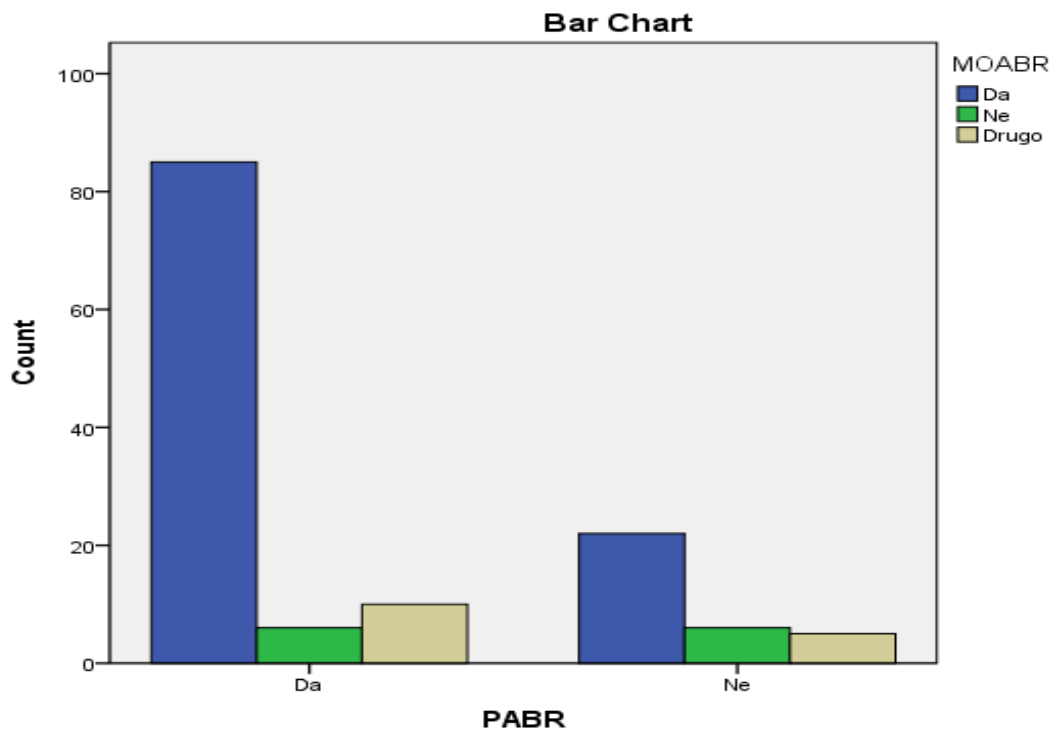
Табела 7.1. Резултати од χ^2 - тестот

Chi-Square Tests			
	Value	Df	Asymp. Sig. (2-sided)
Pearson Chi-Square	5.728 ^a	2	.057
Likelihood Ratio	5.137	2	.077
N of Valid Cases	134		

a. 2 cells (33.3%) have expected count less than 5. The minimum expected count is 2.96.

За ризик на грешка од 0,05 и број на степени на слобода $r = (m-1)(n-1) = (2-1)(3-1) = 2$ теоретската (критичката) вредност на тестот е: 7,81.

Бидејќи $(\chi_{pr}^2 = 5,728) < (\chi_{(0,05;2)}^2 = 7,81)$ се прифаќа поставената хипотеза и може да се заклучи дека ставовите за можноста осомничените да ангажираат бранител по сопствен избор, ако се во полиција, не зависи од приватниот ангажман на адвокатите како бранители во полициска станица. Тоа се потврдува и со фактот дека вредноста на дефинираниот ризик за грешка е $1 - \alpha$, односно 0,05 е помала од вредноста на реализираното ниво на ризик за грешка, кое изнесува $p=0,057$.

Слика 7. Ставовите за можноста осомничените да ангажираат бранител по сопствен избор, ако се во полиција, според приватниот ангажман на адвокатите како бранители во полициска станица.

Хипотеза 8: Одвраќањето на лицето од желбата да добие бранител, од страна на полицијата, не зависи од приватниот ангажман на адвокатите како бранители во полициска станица.

Од Табела 8 може да се воочи дека половината, или 50,0% од сите испитаниците (адвокати) се изјасниле дека полицијата не ги одвраќа осомничените од желбата да добијат бранител, без разлика дали тие имале или не приватен ангажман како бранители во полициска станица. Од нив 38,1% кои имале приватен ангажман како бранители во полициска станица сметаат дека полицијата не ги одвраќа осомничените од желбата да добијат бранител. Значајни 20,1% од сите испитаници (адвокати), без разлика дали тие имале или не приватен ангажман како бранители во полициска станица, се изјасниле дека полицијата ги одвраќа осомничените од желбата да добијат бранител. Од нив 17,2% имаат приватен ангажман како бранители во полициска станица. Значајни 29,9% или скоро една

третина од сите испитаници описно ги наведуваат начините на кои полицијата ги одвраќа осомничените лица од желбата да добијат бранител.

Табела 8. Табела на контингенција: Приватниот ангажман на адвокатите како бранители во полициска станица и ставовите за одвраќање на лицето од желбата да добие бранител, од страна на полицијата.

			OZLDB			Total
			Ne	Da	Opisno	
PABR	Da	Count	51	23	27	101
		Expected Count	50.5	20.4	30.1	101.0
		% of Total	38.1%	17.2%	20.1%	75.4%
	Ne	Count	16	4	13	33
		Expected Count	16.5	6.6	9.9	33.0
		% of Total	11.9%	3.0%	9.7%	24.6%
Total	Count	67	27	40	134	
	Expected Count	67.0	27.0	40.0	134.0	
	% of Total	50.0%	20.1%	29.9%	100.0%	

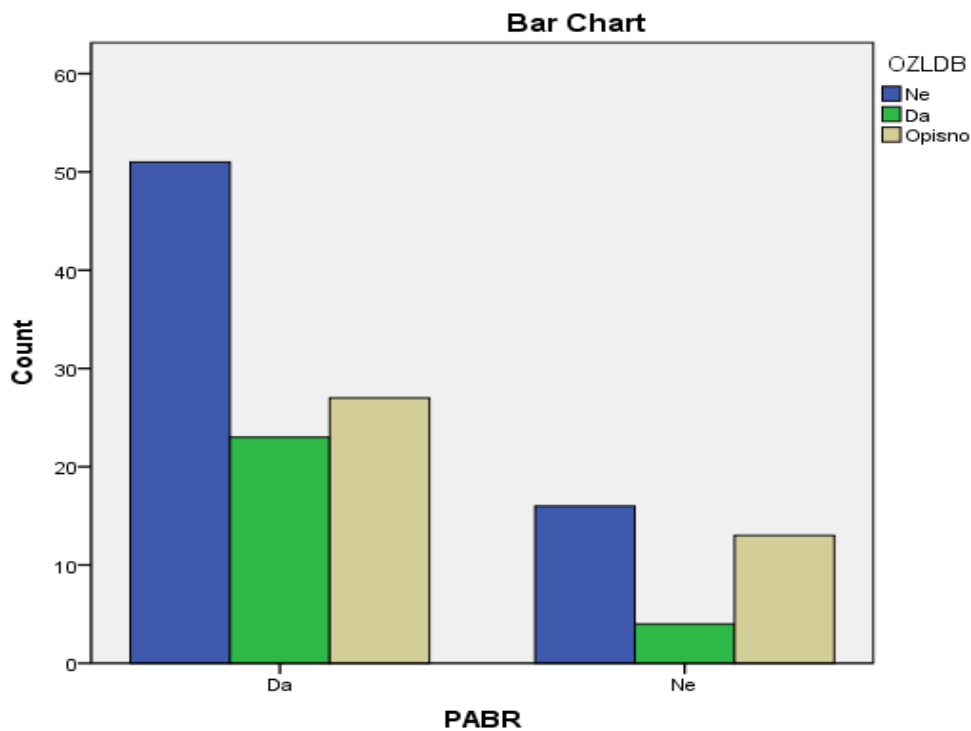
Табела 8.1. Резултати од χ^2 -тестот

	Value	df	Asymp. Sig. (2-sided)
Pearson Chi-Square	2.756 ^a	2	.252
Likelihood Ratio	2.839	2	.242
N of Valid Cases	134		

a. 0 cells (.0%) have expected count less than 5. The minimum expected count is 6.65.

За ризик на грешка од 0,05 и број на степени на слобода $r = (m-1)(n-1) = (2-1)(3-1) = 2$ теоретската (критичката) вредност на тестот е: 5,99.

Бидејќи $(\chi^2_{pr} = 2,756) > (\chi^2_{(0,05;2)} = 0,252)$ се прифаќа поставената хипотеза и може да се заклучи дека одвраќањето на желбата на лицето да добие бранител, од страна на полицијата, не зависи од приватниот ангажман на адвокатите како бранители во полициска станица. Тоа се потврдува и со фактот дека вредноста на дефинираниот ризик за грешка е $1 - \alpha$, односно 0,05 е помала од вредноста на реализираното ниво на ризик за грешка, кое изнесува $p=0,252$.

Слика 8. Ставовите за одвраќање на лицето од желбата да добие бранител, од страна на полицијата, спрема приватниот ангажман на адвокатите како бранители во полициска станица.

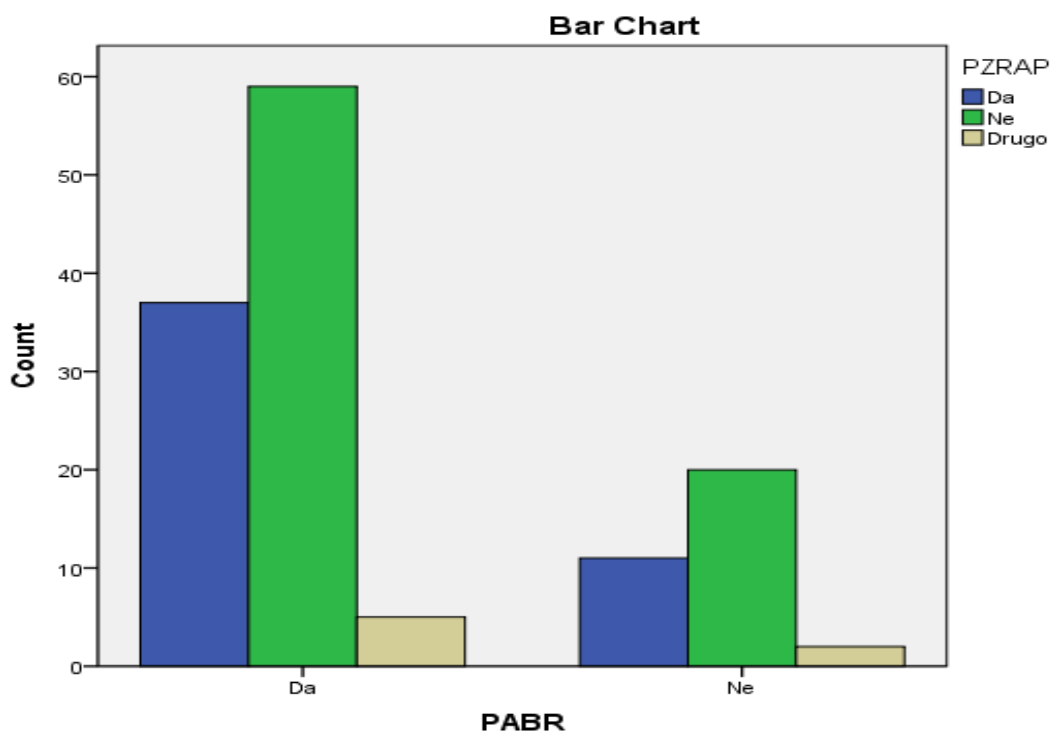
Хипотеза 9: Ставовите за постојаната законска рамка и заштита на осомничениот од арбитрерно постапување во полициска станица, не зависат од приватниот ангажман на адвокатите како бранители во полициска станица.

Табела 9. Табела на контингенција: приватниот ангажман на адвокатите како бранители во полициска станица и ставовите за постојаната законска рамка и заштита на осомничениот од арбитрерно постапување во полициска станица.

PABR * PZRAP Crosstabulation

			PZRAP			Total
			Da	Ne	Drugo	
PABR	Da	Count	37	59	5	101
		Expected Count	36.2	59.5	5.3	101.0
		% of Total	27.6%	44.0%	3.7%	75.4%
	Ne	Count	11	20	2	33
		Expected Count	11.8	19.5	1.7	33.0
		% of Total	8.2%	14.9%	1.5%	24.6%
Total	Count	48	79	7	134	
	Expected Count	48.0	79.0	7.0	134.0	
	% of Total	35.8%	59.0%	5.2%	100.0%	

Од Табела 9 може да се воочи дека повеќе од половината од испитаниците (адвокатите), или 59,0%, се изјасниле дека постојната законска рамка не им овозможува заштита на осомничените од арбитражно постапување во полициска станица, во двата модалитети на приватен ангажман како бранители во полициска станица. Од нив 44,0% кои имале приватен ангажман како бранители во полициска станица сметаат дека постојната законска рамка не им овозможува заштита на осомничените од арбитражно постапување во полициска станица. 35,8% од сите испитаници (адвокати) без разлика дали тие имаат или не приватен ангажман како бранител во полициска станица, сметаат дека постојната законска рамка им овозможува заштита на осомничените од арбитражно постапување во полициска станица.

Слика 9. Ставовите за постојаната законска рамка и заштита на осомничениот од арбитражно постапување во полициска станица, според приватниот ангажман на адвокатите како бранители во полициска станица.

За ризик на грешка од 0,05 и број на степени на слобода $r = (m-1)(n-1) = (2-1)(3-1) = 2$ еоретската (критичката) вредност на тестот е: 5,99.

Бидејќи $(\chi^2_{pr} = 0,155) < (\chi^2_{(0,05;2)} = 5,99)$ се прифаќа поставената хипотеза и може да се заклучи дека ставовите за постојаната законска рамка и заштита на осомничениот од арбитражно постапување во полициска станица, не зависат од приватниот ангажман на адвокатите како бранители во полициска станица. Тоа се потврдува и со фактот дека вредноста на дефинираниот ризик за грешка е $1 - \alpha$, односно 0,05 е помала од вредноста на реализираното ниво на ризик за грешка, кое изнесува $p=0,926$.

Табела 9.1. Резултати од χ^2 - тестот

Chi-Square Tests			
	Value	df	Asymp. Sig. (2-sided)
Pearson Chi-Square	.155 ^a	2	.926
Likelihood Ratio	.154	2	.926
N of Valid Cases	134		

a. 1 cells (16.7%) have expected count less than 5. The minimum expected count is 1.72.

Имајќи ги во предвид горенаведените хипотези (Хипотеза 1 до Хипотеза 9) не најдовме доволен доказ или причина да ја отфрлиме поставената посебна хипотеза дека Унапредувањето на правата на обвинетиот е од суштинско значење за остварување на целите на правичната и фер судска постапка предвидена со најголемиот број на меѓународни документи за правата на обвинетиот.

4.3.3 Статистичко заклучување за податоците, кои се однесуваат на ставовите на испитаниците (адвокатите) за нивното место и улога како бранители и нивните ставови за директивата на Европската Унија, што се однесува за правото на достапност до бранител, подготвеноста на државата и адвокатската комора за непречено остварување на правото на одбрана како и нивниот став за кол- центар организиран од АК за реализација на ваквата помош

Врз основа на дефинираната општа хипотеза и податоците кои се однесуваат на ставовите на испитаниците (адвокатите) за нивното место и улога како бранители и нивните ставови за директивата на Европската Унија, што се

однесуваат за правото на достапност до бранител, подготвеноста на државата и адвокатската комора за непречено остварување на правото на одбрана како и нивниот став за кол-центар организиран од АК за реализација на ваквата помош, можат да се издиференцираат следниве поединечни хипотези:

Хипотеза 10: Пријавата за ангажман како бранител по службена должност и/или како дежурен бранител не зависи од познавањето на Директивата на Европската Унија за правото на достапност до бранител,

Табела 10. Табела на контингенција: Пријава за ангажман како бранител по службена должност и/или како дежурен бранител и познавање на Директивата на Европската Унија за правото на достапност до бранител

			PDEU		Total
			Da	Ne	
PBR	Ne bil	Count	14	2	16
		Expected Count	11.6	4.4	16.0
		% of Total	10.4%	1.5%	11.9%
Branitel po sluzbena dolznost	Branitel po sluzbena dolznost	Count	62	26	88
		Expected Count	63.7	24.3	88.0
		% of Total	46.3%	19.4%	65.7%
Dezuren branitel	Dezuren branitel	Count	2	1	3
		Expected Count	2.2	.8	3.0
		% of Total	1.5%	.7%	2.2%
Branitel po sluzben dolznost i dezuren branitel	Branitel po sluzben dolznost i dezuren branitel	Count	19	8	27
		Expected Count	19.5	7.5	27.0
		% of Total	14.2%	6.0%	20.1%
Total	Total	Count	97	37	134
		Expected Count	97.0	37.0	134.0
		% of Total	72.4%	27.6%	100.0%

Од табела 10 се воочува дека 72,4%% од сите испитаници (адвокати) без разлика на тоа кој модалитет на бранител го имаат (бранител по службена должност и/или дежурен бранител) или не биле пријавени, ја познаваат Директивата на Европската Унија за правото на достапност до бранител. Од нив скоро половината или 46,3% се пријавиле за ангажман како бранители по службена должност. Повеќе од една четвртина од сите испитаници (адвокати), или поточно значајни 27,6% не ја познаваат Директивата на Европската Унија за правото на

достапност до бранител. Од нив, најмногу, или 19,4% се пријавиле за ангажман како бранители по службена должност.

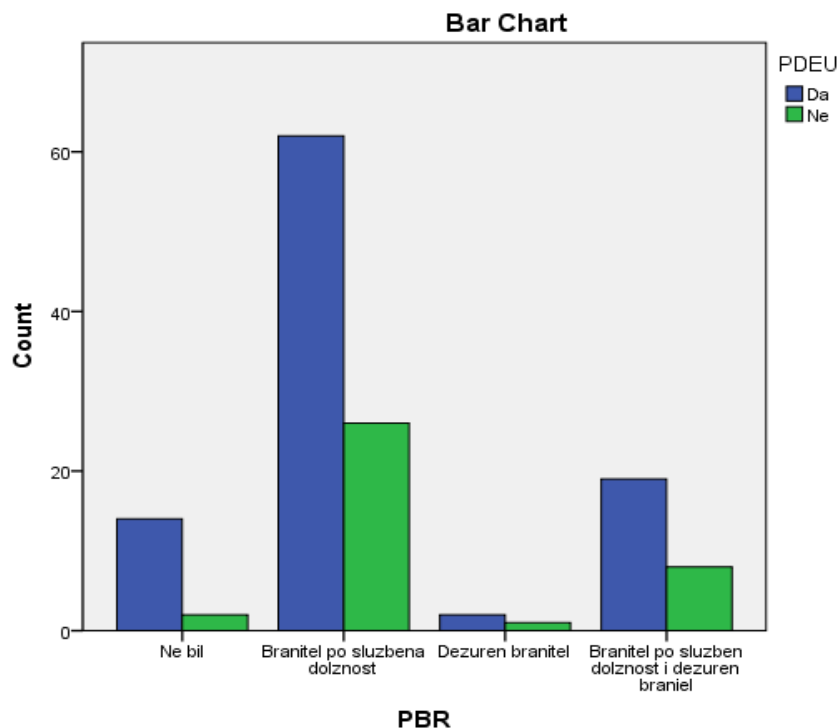
Табела 10.1. Резултати од χ^2 - тестот

Chi-Square Tests			
	Value	df	Asymp. Sig. (2-sided)
Pearson Chi-Square	2.097 ^a	3	.553
Likelihood Ratio	2.402	3	.493
N of Valid Cases	134		

a. 3 cells (37.5%) have expected count less than 5. The minimum expected count is .83.

За ризик на грешка од 0,05 и број на степени на слобода $r = (m-1)(n-1) = (4-1)(2-1) = 3$ теоретската (критичката) вредност на тестот е: 7,81.

Бидејќи $(\chi^2_{pr} = 2,097) < (\chi^2_{(0,05;3)} = 7,81)$ се прифаќа поставената хипотеза и може да се заклучи дека пријавата за ангажман како бранител по службена должност и/или како дежурен бранител не зависи од познавањето на Директивата на Европската Унија за правото на достапност до бранител. Тоа се потврдува и со фактот дека вредноста на дефинираниот ризик за грешка е $1 - \alpha$, односно 0,05 е помала од вредноста на реализираното ниво на ризик за грешка, кое изнесува $p=0,553$.

Слика 10. Познавање на Директивата на Европската Унија за правото на достапност до бранител спрема пријава за ангажман како бранител по службена должност и/или како дежурен бранител.

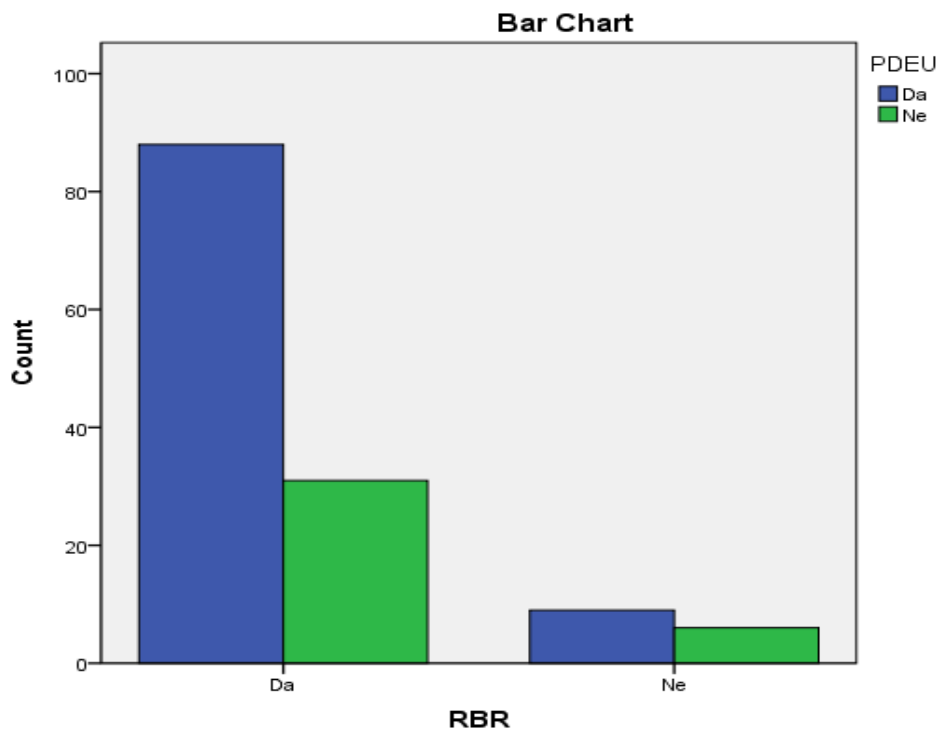
Хипотеза 11: Правењето разлика меѓу термините бранител по службена должност и дежурен бранител не зависи од познавањето на Директивата на Европската Унија за правото на достапност до бранител.

Од табела 11 се воочува дека 72,4%% од сите испитаници (адвокати) без разлика дали прават разлика или не меѓу термините бранител по службена должност и/или дежурен бранител, се изјасниле дека ја познаваат Директивата на Европската Унија за правото на достапност до бранител. Од нив најмногу, или 65,7% прават разлика меѓу термините бранител по службена должност и дежурен бранител. Повеќе од една четвртина од сите испитаници (адвокати), или поточно 27,6%, се изјасниле дека не ја познаваат таа Директива.

Табела 11. Табела на контингенција: Правењето разлика меѓу термините бранител по службена должност и дежурен бранител и познавање на Директивата на Европската Унија за правото на достапност до бранител

RBR * PDEU Crosstabulation

			PDEU		Total
			Da	Ne	
RBR	Da	Count	88	31	119
		Expected Count	86.1	32.9	119.0
		% of Total	65.7%	23.1%	88.8%
	Ne	Count	9	6	15
		Expected Count	10.9	4.1	15.0
		% of Total	6.7%	4.5%	11.2%
Total	Count	97	37	134	
	Expected Count	97.0	37.0	134.0	
	% of Total	72.4%	27.6%	100.0%	

Слика 11. Познавање на Директивата на Европската Унија за правото на достапност до бранител според правењето разлика меѓу термините бранител по службена должност и дежурен бранител

За ризик на грешка од 0,05 и број на степени на слобода $r = (m-1)(n-1) = (2-1)(2-1) = 1$ теоретската (критичката) вредност на тестот e : 3,84.

Бидејќи $(\chi^2_{pr} = 1,297) < (\chi^2_{(0,05;1)} = 3,84)$ се прифаќа поставената хипотеза и може да се заклучи дека правењето разлика меѓу термините бранител по службена должност и дежурен бранител не зависи од познавањето на Директивата на Европската Унија за правото на достапност до бранител. Тоа се потврдува и со фактот дека вредноста на дефинираниот ризик за грешка е $1 - \alpha$, односно 0,05 е помала од вредноста на реализираното ниво на ризик за грешка, кое изнесува $p=0,255$.

Табела 11.1. Резултати од χ^2 - тестот

Chi-Square Tests					
	Value	df	Asymp. Sig. (2-sided)	Exact Sig. (2-sided)	Exact Sig. (1-sided)
Pearson Chi-Square	1.297 ^a	1	.255		
Continuity Correction ^b	.693	1	.405		
Likelihood Ratio	1.216	1	.270		
Fisher's Exact Test				.357	.200
N of Valid Cases	134				

a. 1 cells (25.0%) have expected count less than 5. The minimum expected count is 4.14.

b. Computed only for a 2x2 table

Хипотеза 12: Ставовите за адекватната подготвеност на државата и адвокатската комора за непречено остварување на правото на одбрана во полиција не зависат од градот каде адвокатите имаат адвокатска канцеларија.

Од табела 12, може да се воочи дека 61,9% од сите испитаници (адвокати) без разлика во кој град имаат адвокатска канцеларија, се изјасниле дека нема адекватната подготвеност на државата и адвокатската комора, со што би се овозможило непречено остварување на правото на одбрана во полиција. Од нив, 44,0% имаат адвокатски канцеларии во Битола и Скопје. Повеќе од една третина од сите испитаници (адвокати) или поточно 35,1%, се изјасниле дека има адекватната подготвеност на државата и адвокатската комора, со што се овозможува непречено остварување на правото на одбрана во полиција.

За ризик на грешка од 0,05 и број на степени на слобода $r = (m-1)(n-1) = (8-1)(3-1) = 14$ теоретската (критичката) вредност на тестот е: 23,68.

Бидејќи $(\chi^2_{pr} = 8,185) < (\chi^2_{(0,05;14)} = 23,68)$ се прифаќа поставената хипотеза и може да се заклучи дека ставовите за адекватната подготвеност на државата и адвокатската комора за непречено остварување на правото на одбрана во полиција не зависи од градот каде адвокатите имаат адвокатска канцеларија. Тоа се потврдува и со фактот дека вредноста на дефинираниот ризик за грешка е $1 - \alpha$, односно 0,05 е помала од вредноста на реализираното ниво на ризик за грешка, кое изнесува $p=0,879$.

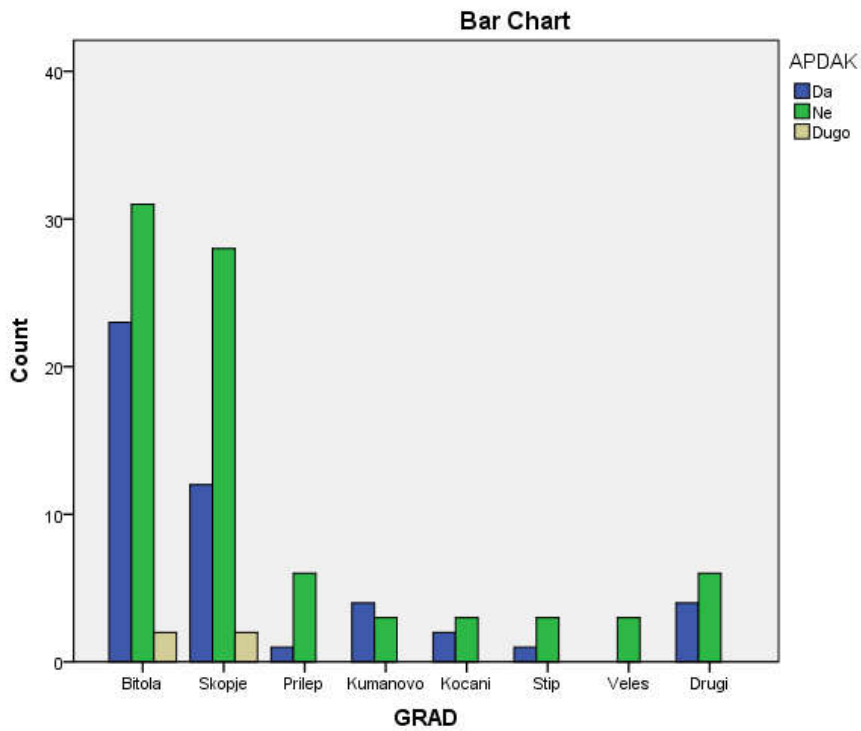
Табела 12. Табела на контингенција: Град каде адвокатите имаат адвокатска канцеларија и ставовите за адекватната подготвеност на државата и адвокатската комора за непречено остварување на правото на одбрана во полиција

			APDAK			Total
			Da	Ne	Dugo	
GRAD	Bitola	Count	23	31	2	56
		Expected Count	19.6	34.7	1.7	56.0
		% of Total	17.2%	23.1%	1.5%	41.8%
	Skopje	Count	12	28	2	42
		Expected Count	14.7	26.0	1.3	42.0
		% of Total	9.0%	20.9%	1.5%	31.3%
	Prilep	Count	1	6	0	7
		Expected Count	2.5	4.3	.2	7.0
		% of Total	.7%	4.5%	.0%	5.2%
	Kumanovo	Count	4	3	0	7
		Expected Count	2.5	4.3	.2	7.0
		% of Total	3.0%	2.2%	.0%	5.2%
	Kocani	Count	2	3	0	5
		Expected Count	1.8	3.1	.1	5.0
		% of Total	1.5%	2.2%	.0%	3.7%
	Stip	Count	1	3	0	4
		Expected Count	1.4	2.5	.1	4.0
		% of Total	.7%	2.2%	.0%	3.0%
	Veles	Count	0	3	0	3
		Expected Count	1.1	1.9	.1	3.0
		% of Total	.0%	2.2%	.0%	2.2%
	Drugi	Count	4	6	0	10
		Expected Count	3.5	6.2	.3	10.0
		% of Total	3.0%	4.5%	.0%	7.5%
Total	Count	47	83	4	134	
	Expected Count	47.0	83.0	4.0	134.0	
	% of Total	35.1%	61.9%	3.0%	100.0%	

Табела 12.1. Резултати од χ^2 - тестот

Chi-Square Tests			
	Value	Df	Asymp. Sig. (2-sided)
Pearson Chi-Square	8.185 ^a	14	.879
Likelihood Ratio	10.221	14	.746
N of Valid Cases	134		

a. 19 cells (79.2%) have expected count less than 5. The minimum expected count is .09.

Слика 12. Ставовите за адекватната подготвеност на државата и адвокатската комора за непречено остварување на правото на одбрана во полиција спрема градот каде адвокатите имаат адвокатска канцеларија

Хипотеза 13: Ставовите за адекватната подготвеност на државата и адвокатската комора за непречено остварување на правото на одбрана во полиција не зависи од пријавата за ангажман како бранител по службена должност и/или како дежурен бранител.

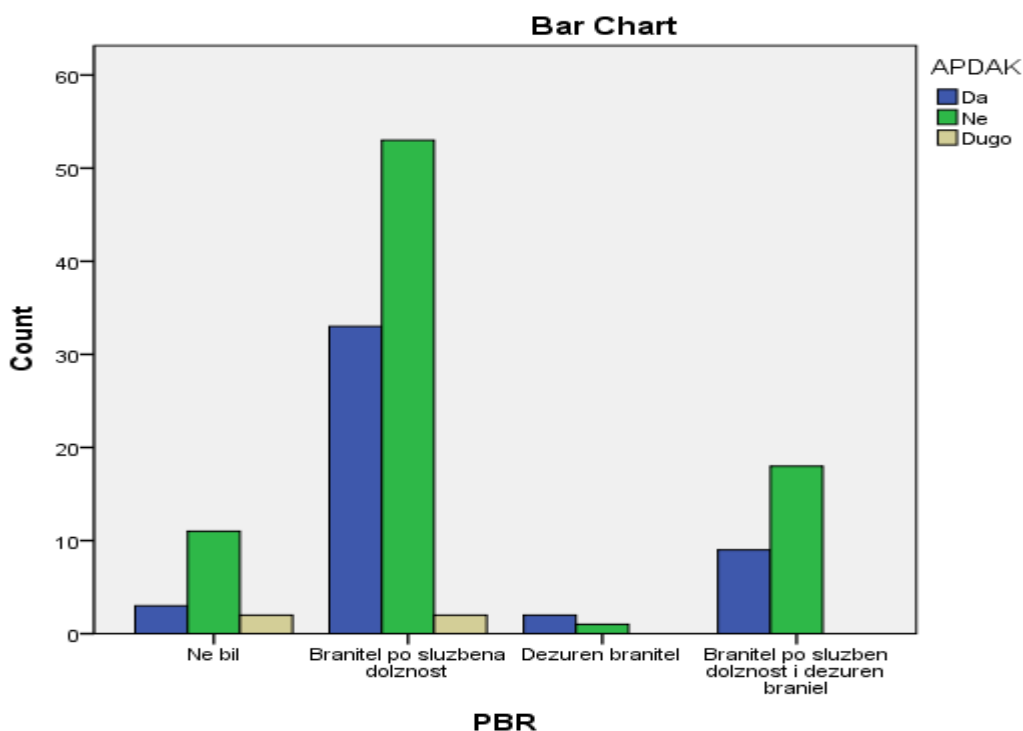
Од табела 13, може да се воочи дека 61,9% од сите испитаници (адвокати) без разлика на видот на пријавата за ангажман како бранител (по службена должност и/или како дежурен бранител), се изјасниле дека нема адекватната

подготвеност на државата и адвокатската комора, со што би се овозможило непречено остварување на правото на одбрана во полиција. 67,8% од испитаниците (адвокатите) кои се пријавиле како бранители по службена должност се изјасниле дека нема адекватната подготвеност на државата и адвокатската комора, со што би се овозможило непречено остварување на правото на одбрана во полиција. Повеќе од една третина, или поточно 35,1% од сите испитаници, кои се пријавиле во сите модалитети на бранители и оние што не се пријавиле, се изјасниле дека има адекватна подготвеност на државата и адвокатската комора, со што се овозможува непречено остварување на правото на одбрана во полиција.

Табела 13. Табела на контингенција: Пријавата за ангажман како бранител по службена должност и/или како дежурен бранител и ставовите за адекватната подготвеност на државата и адвокатската комора за непречено остварување на правото на одбрана во полиција.

PBR * APDAK Crosstabulation

			APDAK			Total
			Da	Ne	Dugo	
PBR	Ne bil	Count	3	11	2	16
		Expected Count	5.6	9.9	.5	16.0
		% of Total	2.2%	8.2%	1.5%	11.9%
	Branitel po sluzbena dolznost	Count	33	53	2	88
		Expected Count	30.9	54.5	2.6	88.0
		% of Total	24.6%	39.6%	1.5%	65.7%
	Dezuren branitel	Count	2	1	0	3
		Expected Count	1.1	1.9	.1	3.0
		% of Total	1.5%	.7%	.0%	2.2%
Branitel po sluzben dolznost i dezuren branitel	Count	9	18	0	27	
	Expected Count	9.5	16.7	.8	27.0	
	% of Total	6.7%	13.4%	.0%	20.1%	
Total	Count	47	83	4	134	
	Expected Count	47.0	83.0	4.0	134.0	
	% of Total	35.1%	61.9%	3.0%	100.0%	

Слика 13. Ставовите за адекватната подготвеност на државата и адвокатската комора за непречено остварување на правото на одбрана во полиција спрема пријавата за ангажман како бранител по службена должност и/или како дежурен бранител.

Табела 13.1. Резултати од χ^2 - тестот

Chi-Square Tests			
	Value	df	Asymp. Sig. (2-sided)
Pearson Chi-Square	8.793 ^a	6	.186
Likelihood Ratio	7.675	6	.263
N of Valid Cases	134		

a. 6 cells (50.0%) have expected count less than 5. The minimum expected count is .09.

За ризик на грешка од 0,05 и број на степени на слобода $r = (m-1)(n-1) = (4-1)(3-1) = 6$ теоретската (критичката) вредност на тестот е: 12,59 .

Бидејќи $(\chi^2_{pr} = 8,793) < (\chi^2_{(0,05;6)} = 12,59)$ се прифаќа поставената хипотеза и може да се заклучи дека ставовите за адекватната подготвеност на државата и адвокатската комора за непречено остварување на правото на одбрана во полиција не зависат од пријавата за ангажман како бранител по службена должност и/или како дежурен бранител. Тоа се потврдува и со фактот дека вредноста на

дефинираниот ризик за грешка е $1 - \alpha$, односно 0,05 е помала од вредноста на реализираното ниво на ризик за грешка, кое изнесува $p=0,186$.

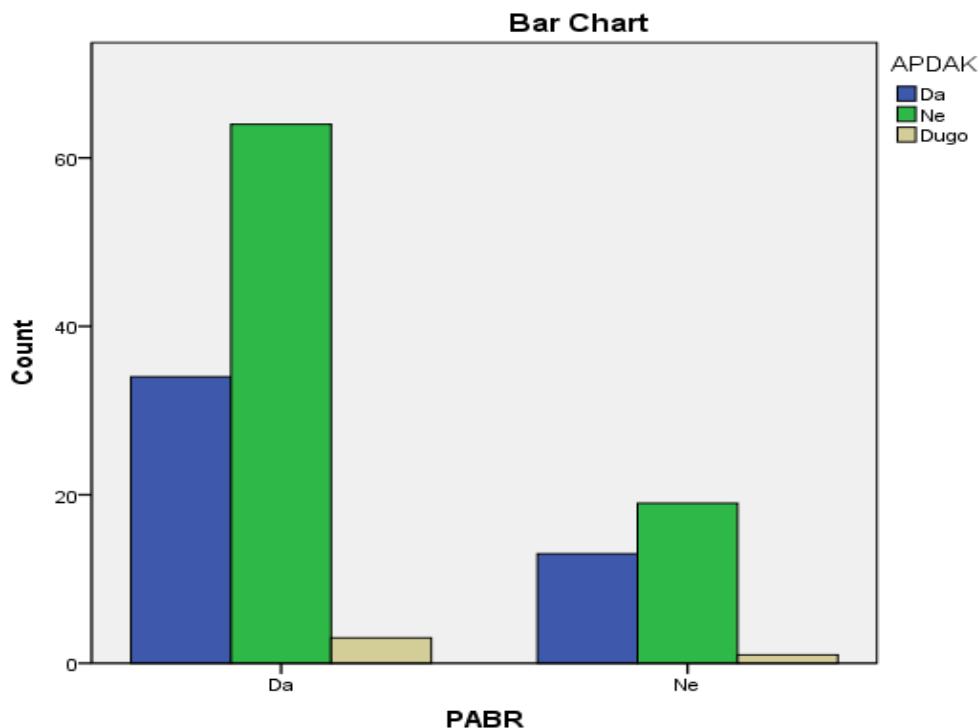
Хипотеза 14: Ставовите за адекватната подготвеност на државата и адвокатската комора за непречено остварување на правото на одбрана во полиција не зависи од приватниот ангажман на адвокатите како бранители во полициска станица.

Табела 14. Табела на контингенција: Приватен ангажман на адвокатите како бранители во полициска станица и ставовите за адекватната подготвеност на државата и адвокатската комора за непречено остварување на правото на одбрана во полиција.

PABR * APDAK Crosstabulation

			APDAK			Total
			Da	Ne	Dugo	
PABR	Da	Count	34	64	3	101
		Expected Count	35.4	62.6	3.0	101.0
		% of Total	25.4%	47.8%	2.2%	75.4%
	Ne	Count	13	19	1	33
		Expected Count	11.6	20.4	1.0	33.0
		% of Total	9.7%	14.2%	.7%	24.6%
Total	Count	47	83	4	134	
	Expected Count	47.0	83.0	4.0	134.0	
	% of Total	35.1%	61.9%	3.0%	100.0%	

Од табела 14, можи да се воочи дека 61,9% од сите испитаници (адвокати) без разлика на видот на нивниот ангажман како бранител во полициска станица се изјасниле дека нема адекватната подготвеност на државата и адвокатската комора, со што би се овозможило непречено остварување на правото на одбрана во полиција. 47,8% од нив имаат приватен ангажман како бранители во полициска станица и се изјасниле дека нема адекватната подготвеност на државата и адвокатската комора, со што би се овозможило непречено остварување на правото на одбрана во полиција. Повеќе од една третина, или поточно 35,1% од сите испитаници, во двата модалитети на пријавен ангажман како бранител во полициска станица, се изјасниле дека има адекватната подготвеност на државата и адвокатската комора, со што се овозможува непречено остварување на правото на одбрана во полиција.

Слика 14. Ставовите за адекватната подготвеност на државата и адвокатската комора за непречено остварување на правото на одбрана во полиција спрема приватниот ангажман како бранител во полициска станица.

За ризик на грешка од 0,05 и број на степени на слобода $r = (m-1)(n-1) = (2-1)(3-1) = 2$ теоретската (критичката) вредност на тестот е: 5,99.

Бидејќи $(\chi_{pr}^2 = 0,368) < (\chi_{(0,05;2)}^2 = 5,99)$ се прифаќа поставената хипотеза и може да се заклучи дека ставовите за адекватната подготвеност на државата и адвокатската комора за непречено остварување на правото на одбрана во полиција не зависи од приватниот ангажман на адвокатите како бранители во полициска станица. Тоа се потврдува и со фактот дека вредноста на дефинираниот ризик за грешка е $1 - \alpha$, односно 0,05 е помала од вредноста на реализираното ниво на ризик за грешка, кое изнесува $p=0,832$.

Табела 14.1. Резултати од χ^2 - тестот

	Value	df	Asymp. Sig. (2-sided)
Pearson Chi-Square	.368 ^a	2	.832
Likelihood Ratio	.364	2	.834
N of Valid Cases	134		

a. 2 cells (33.3%) have expected count less than 5. The minimum expected count is .99.

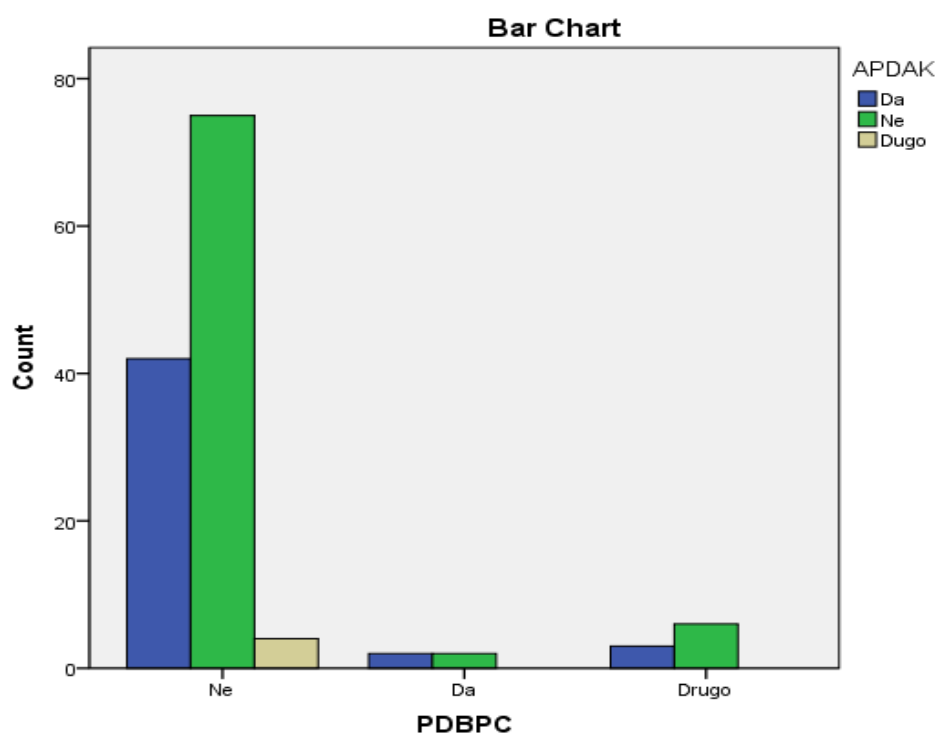
Хипотеза 15: Ставовите за адекватната подготвеност на државата и адвокатската комора за непречено остварување на правото на одбрана во полиција не зависи од повикот на адвокатите како дежурни бранители во полициска станица.

Табела 15. Табела на контингенција: Повик на адвокатите како дежурни бранители во полициска станица и ставовите за адекватната подготвеност на државата и адвокатската комора за непречено остварување на правото на одбрана во полиција.

			APDAK			Total
			Da	Ne	Dugo	
PDBPC	Ne	Count	42	75	4	121
		Expected Count	42.4	74.9	3.6	121.0
		% of Total	31.3%	56.0%	3.0%	90.3%
	Da	Count	2	2	0	4
		Expected Count	1.4	2.5	.1	4.0
		% of Total	1.5%	1.5%	.0%	3.0%
	Dugo	Count	3	6	0	9
		Expected Count	3.2	5.6	.3	9.0
		% of Total	2.2%	4.5%	.0%	6.7%
Total	Count	47	83	4	134	
	Expected Count	47.0	83.0	4.0	134.0	
	% of Total	35.1%	61.9%	3.0%	100.0%	

Од табела 15, може да се воочи дека 61,9% од сите испитаници (адвокати) без разлика на тоа дали се или не повикани како дежурен бранител во полициска станица се изјасниле дека нема адекватната подготвеност на државата и адвокатската комора, со што би се овозможило непречено остварување на правото на одбрана во полиција. Повеќе од половината од нив, или 56%, кои се повикани

како дежурни бранители во полициска станица се изјасниле дека нема адекватната подготвеност на државата и адвокатската комора, со што би се овозможило непречено остварување на правото на одбрана во полиција. Повеќе од една третина, или поточно 35,1% од сите испитаници (адвокати), без разлика на повикот како дежурен бранител во полициска станица, се изјасниле дека има адекватната подготвеност на државата и адвокатската комора, со што се овозможува непречено остварување на правото на одбрана во полиција.

Слика 15. Ставовите за адекватната подготвеност на државата и адвокатската комора за непречено остварување на правото на одбрана во полиција спрема повикот на адвокатите како дежурни бранители во полициска станица

Табела 15.1. Резултати од χ^2 - тестот

Chi-Square Tests			
	Value	df	Asymp. Sig. (2-sided)
Pearson Chi-Square	.821 ^a	4	.936
Likelihood Ratio	1.183	4	.881
N of Valid Cases	134		

a. 6 cells (66.7%) have expected count less than 5. The minimum expected count is .12.

За ризик на грешка од 0,05 и број на степени на слобода $r = (m-1)(n-1) = (3-1)(3-1) = 4$ теоретската (критичката) вредност на тестот е: 9,49 .

Бидејќи $(\chi_{pr}^2 = 0,821) < (\chi_{(0,05;4)}^2 = 9,49)$ се прифаќа поставената хипотеза и може да се заклучи дека ставовите за адекватната подготвеност на државата и адвокатската комора за непречено остварување на правото на одбрана во полиција не зависи од приватниот ангажман на адвокатите како бранители во полициска станица. Тоа се потврдува и со фактот дека вредноста на дефинираниот ризик за грешка е $1 - \alpha$, односно 0,05 е помала од вредноста на реализираното ниво на ризик за грешка, кое изнесува $p=0,936$.

Хипотеза 16: Ставовите за кол-центар организиран од АК не зависат од градот каде се наоѓа адвокатската канцеларија.

Табела 16. Табела на контингенција: Град каде се наоѓа адвокатската канцеларија и ставовите за кол-центар организиран од АК

			KCAK			Total
			Ne	Da	Drugo	
GRAD	Bitola	Count	14	40	2	56
		Expected Count	15.5	35.5	5.0	56.0
		% of Total	10.4%	29.9%	1.5%	41.8%
	Skopje	Count	12	25	5	42
		Expected Count	11.6	26.6	3.8	42.0
		% of Total	9.0%	18.7%	3.7%	31.3%
	Prilep	Count	4	3	0	7
		Expected Count	1.9	4.4	.6	7.0
		% of Total	3.0%	2.2%	.0%	5.2%
	Kumanovo	Count	1	4	2	7
		Expected Count	1.9	4.4	.6	7.0
		% of Total	.7%	3.0%	1.5%	5.2%
	Kocani	Count	1	4	0	5
		Expected Count	1.4	3.2	.4	5.0
		% of Total	.7%	3.0%	.0%	3.7%
	Stip	Count	1	3	0	4
		Expected Count	1.1	2.5	.4	4.0
		% of Total	.7%	2.2%	.0%	3.0%
	Veles	Count	1	1	1	3
		Expected Count	.8	1.9	.3	3.0
		% of Total	.7%	.7%	.7%	2.2%
	Drugi	Count	3	5	2	10
		Expected Count	2.8	6.3	.9	10.0
		% of Total	2.2%	3.7%	1.5%	7.5%

Total	Count	37	85	12	134
	Expected Count	37.0	85.0	12.0	134.0
	% of Total	27.6%	63.4%	9.0%	100.0%

Од табела 16, може да се види дека 63,4% од сите испитаници (адвокати) без разлика на тоа во кој град се наоѓа адвокатската канцеларија се изјаснија за кол-центарот организиран од АК кој посоодветно би помагал во непреченото остварување на правото на одбрана во полиција. Повеќе од една четвртина, или поточно 27,6% од сите испитаници (адвокати), без разлика на тоа во кој град се наоѓа адвокатската канцеларија се изјаснија дека кол-центарот, организиран од АК, нема посоодветно да помогне во непреченото остварување на правото на одбрана во полиција.

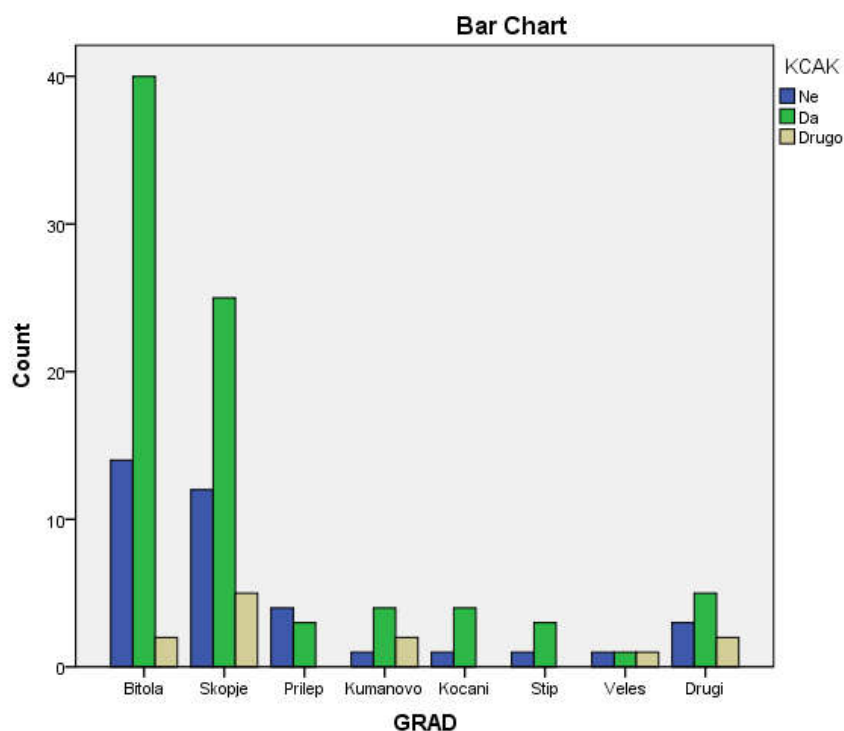
За ризик на грешка од 0,05 и број на степени на слобода $r = (m-1)(n-1) = (8-1)(3-1) = 14$ теоретската (критичката) вредност на тестот е: 23,68 .

Бидејќи $(\chi^2_{pr} = 15,189) < (\chi^2_{(0,05;14)} = 23,68)$ се прифаќа поставената хипотеза и може да се заклучи дека ставовите за кол-центар организиран од АК не зависат од градот каде се наоѓа адвокатската канцеларија. Тоа се потврдува и со фактот дека вредноста на дефинираниот ризик за грешка е $1 - \alpha$, односно 0,05 е помала од вредноста на реализираното ниво на ризик за грешка, кое изнесува $p=0,365$.

Табела 16.1. Резултати од χ^2 - тестот

Chi-Square Tests			
	Value	df	Asymp. Sig. (2-sided)
Pearson Chi-Square	15.189 ^a	14	.365
Likelihood Ratio	14.546	14	.410
N of Valid Cases	134		

a. 18 cells (75.0%) have expected count less than 5. The minimum expected count is .27.

Слика 16. Ставовите за кол-центар организиран од АК и градот каде се наоѓа адвокатската канцеларија.

Хипотеза 17: Ставовите за кол-центар организиран од АК не зависат од пријавите за ангажман на адвокатите како бранители по службена должност и/или како дежурни бранители.

Од табела 17, може да се воочи дека 63,4% од сите испитаници (адвокати) без разлика на пријавите за ангажман како бранители по службена должност и/или како дежурни бранители се изјаснија за кол-центарот организиран од АК кој посоодветно би помагал во непреченото остварување на правото на одбрана во полиција. Повеќе од една четвртина, или поточно 27,6% од сите испитаници (адвокати), без разлика на пријавите за ангажман како бранители по службена должност и/или како дежурни бранители се изјаснија дека кол-центарот, организиран од АК, нема посоодветно да помогне во непреченото остварување на правото на одбрана во полиција.

Табела 17. Табела на контингенција: Пријави за ангажман на адвокати како бранители по службена должност и/или како дежурни бранители и ставовите за кол-центар организиран од АК.

PBR * KCAK Crosstabulation

			KCAK			Total
			Ne	Da	Drugo	
PBR	Ne bil	Count	3	12	1	16
		Expected Count	4.4	10.1	1.4	16.0
		% of Total	2.2%	9.0%	.7%	11.9%
	Branitel po sluzbena dolznost	Count	26	55	7	88
		Expected Count	24.3	55.8	7.9	88.0
		% of Total	19.4%	41.0%	5.2%	65.7%
	Dezuren branitel	Count	0	3	0	3
		Expected Count	.8	1.9	.3	3.0
		% of Total	.0%	2.2%	.0%	2.2%
	Branitel po sluzben dolznost i dezuren branitel	Count	8	15	4	27
		Expected Count	7.5	17.1	2.4	27.0
		% of Total	6.0%	11.2%	3.0%	20.1%
Total	Count	37	85	12	134	
	Expected Count	37.0	85.0	12.0	134.0	
	% of Total	27.6%	63.4%	9.0%	100.0%	

Табела 17.1. Резултати од χ^2 - тестот

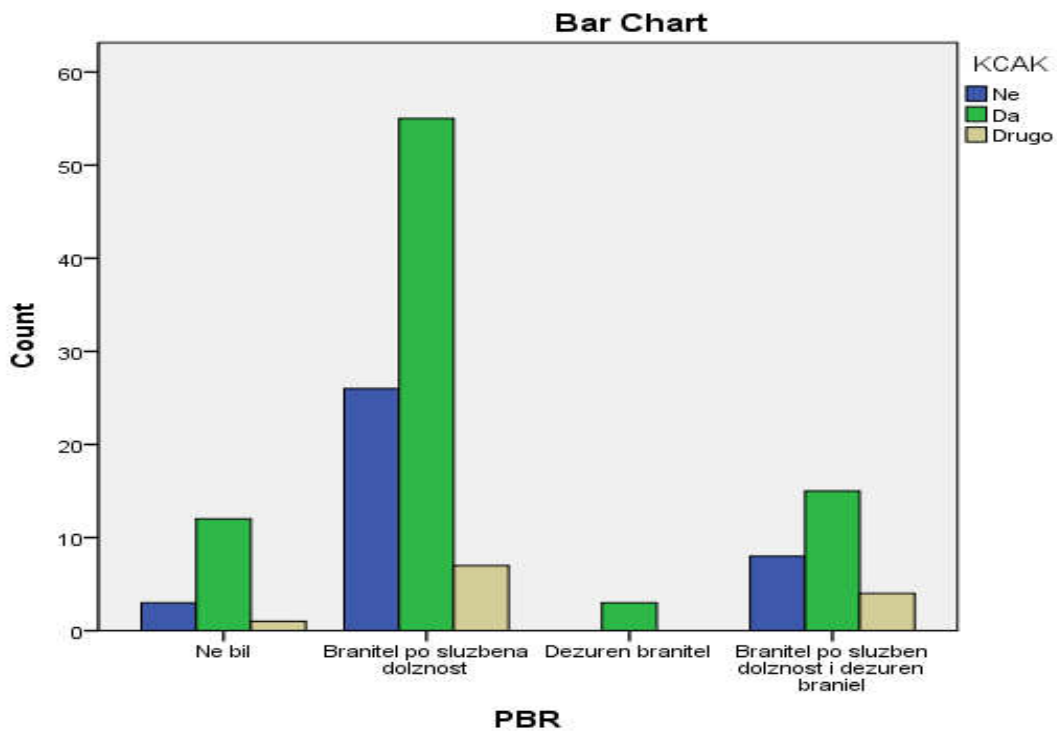
Chi-Square Tests

	Value	Df	Asymp. Sig. (2-sided)
Pearson Chi-Square	4.221 ^a	6	.647
Likelihood Ratio	5.118	6	.529
N of Valid Cases	134		

a. 6 cells (50.0%) have expected count less than 5. The minimum expected count is .27.

За ризик на грешка од 0,05 и број на степени на слобода $r = (m-1)(n-1) = (4-1)(3-1) = 6$ теоретската (критичката) вредност на тестот е: 12,59 .

Бидејќи $(\chi^2_{pr} = 4,221) < (\chi^2_{(0,05;6)} = 12,59)$ се прифаќа поставената хипотеза и може да се заклучи дека ставовите за кол-центар организиран од АК не зависат од пријавите за ангажман на адвокатите како бранители по службена должност и/или како дежурни бранители. Тоа се потврдува и со фактот дека вредноста на дефинираниот ризик за грешка е $1 - \alpha$, односно 0,05 е помала од вредноста на реализираното ниво на ризик за грешка, кое изнесува $p=0,647$.

Слика 17. Ставовите за кол-центар организиран од АК и пријави за ангажман на адвокатите како бранители по службена должност и/или како дежурни бранители.

Хипотеза 18: Ставовите за кол-центар организиран од АК не зависат од приватните ангажмани на адвокатите како бранители во полициска станица.

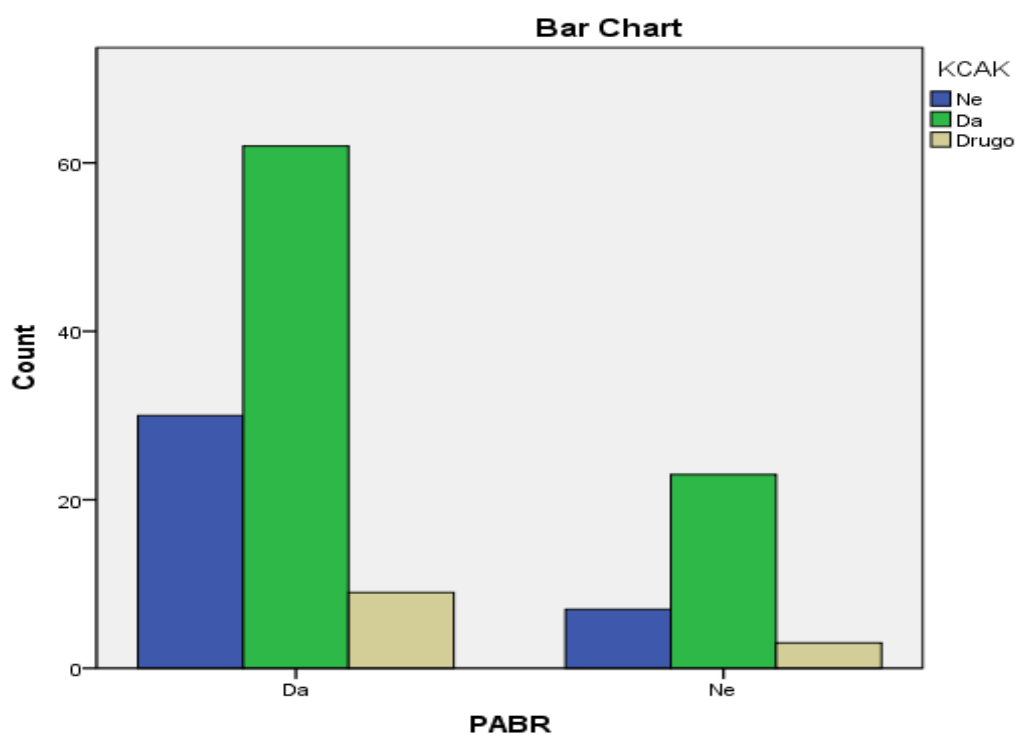
Табела 18. Табела на контингенција: Приватни ангажмани на адвокатите како бранители во полициска станица и ставовите за кол-центар организиран од АК.

PABR * KCAK Crosstabulation

			KCAK			Total
			Ne	Da	Drugo	
PABR	Da	Count	30	62	9	101
		Expected Count	27.9	64.1	9.0	101.0
		% of Total	22.4%	46.3%	6.7%	75.4%
	Ne	Count	7	23	3	33
		Expected Count	9.1	20.9	3.0	33.0
		% of Total	5.2%	17.2%	2.2%	24.6%
Total		Count	37	85	12	134
		Expected Count	37.0	85.0	12.0	134.0
		% of Total	27.6%	63.4%	9.0%	100.0%

Од табела 18, може да се воочи дека 63,4% од сите испитаници (адвокати) без разлика на приватниот ангажман како бранители во полициска станица се

изјаснија за кол-центарот организиран од АК кој посоодветно би помагал во непреченото остварување на правото на одбрана во полиција. Од нив 46,3% имаат приватен ангажман како бранители во полициска станица. Повеќе од една четвртина, или поточно 27,6% од сите испитаници (адвокати), без разлика на нивниот ангажман како бранители во полициска станица се изјаснија дека кол-центарот, организиран од АК, нема посоодветно да помогне во непреченото остварување на правото на одбрана во полиција.

Слика 18. Ставовите за кол-центар организиран од АК и приватни ангажмани на адвокатите како бранители во полициска станица

Табела 18.1. Резултати од χ^2 - тестот

Chi-Square Tests			
	Value	df	Asymp. Sig. (2-sided)
Pearson Chi-Square	.921 ^a	2	.631
Likelihood Ratio	.955	2	.620
N of Valid Cases	134		

a. 1 cells (16.7%) have expected count less than 5. The minimum expected count is 2.96.

За ризик на грешка од 0,05 и број на степени на слобода $r = (m-1)(n-1) = (2-1)(3-1) = 2$ теоретската (критичката) вредност на тестот е: 5,99 .

Бидејќи $(\chi^2_{pr} = 0,921) < (\chi^2_{(0,05;2)} = 5,99)$ се прифаќа поставената хипотеза и може да се заклучи дека ставовите за кол-центар организиран од АК не зависат од приватните ангажмани на адвокатите како бранители во полициска станица. Тоа се потврдува и со фактот дека вредноста на дефинираниот ризик за грешка е $1 - \alpha$, односно 0,05 е помала од вредноста на реализираното ниво на ризик за грешка, кое изнесува $p=0,631$.

Хипотеза 19: Ставовите за кол-центар организиран од АК не зависат од повиците за адвокатите како дежурни бранители во полициска станица.

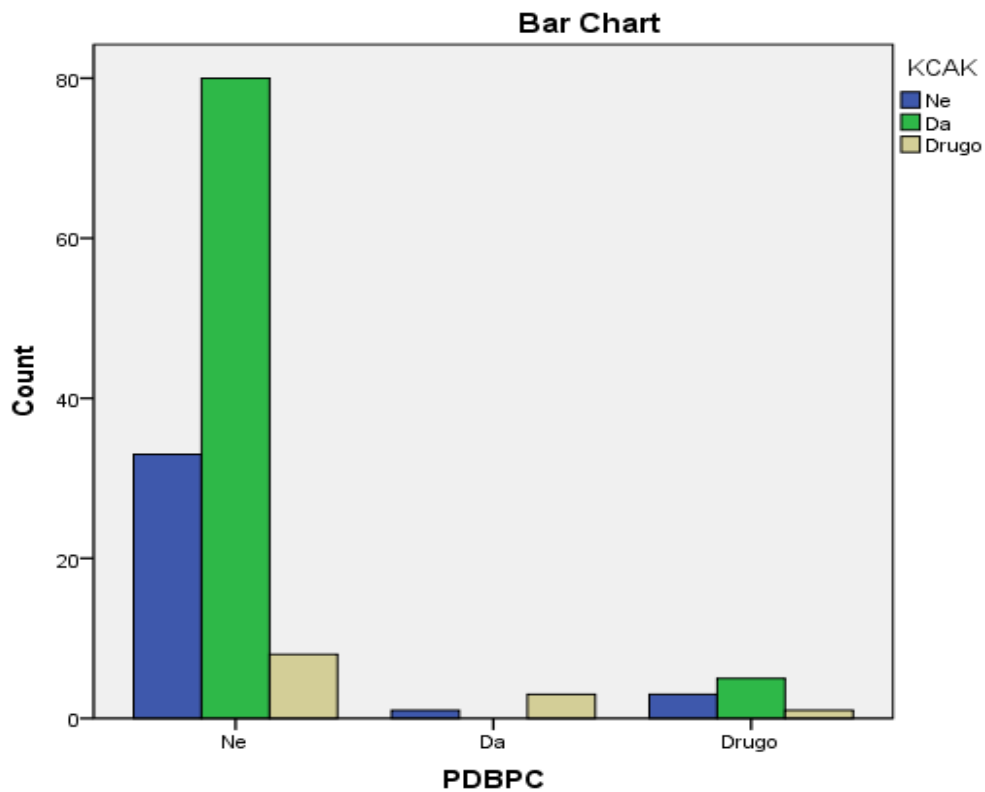
Од табела 19, може да се воочи дека 63,4% од сите испитаници (адвокати) без разлика на повиците како дежурни бранители во полициска станица се изјаснија за кол-центарот организиран од АК кој посоодветно би помагал во непреченото остварување на правото на одбрана во полиција. Од нив 59,7% немаат повици како дежурни бранители во полициска станица. Повеќе од една четвртина, или поточно 27,6% од сите испитаници (адвокати), без разлика за нивните повици како дежурни бранители во полициска станица се изјаснија дека кол-центарот, организиран од АК, нема посоодветно да помогне во непреченото остварување на правото на одбрана во полиција.

Табела 19. Табела на контингенција: Повици за адвокати како дежурни бранители во полициска станица и ставови за кол-центар организиран од АК.

			КЧАК			Total
			Ne	Da	Drugo	
PDBPC	Ne	Count	33	80	8	121
		Expected Count	33.4	76.8	10.8	121.0
		% of Total	24.6%	59.7%	6.0%	90.3%
	Da	Count	1	0	3	4
		Expected Count	1.1	2.5	.4	4.0
		% of Total	.7%	.0%	2.2%	3.0%
	Drugo	Count	3	5	1	9
		Expected Count	2.5	5.7	.8	9.0
		% of Total	2.2%	3.7%	.7%	6.7%
Total	Count	37	85	12	134	
	Expected Count	37.0	85.0	12.0	134.0	

PDBPC * KCAK Crosstabulation

			KCAK			Total
			Ne	Da	Drugo	
PDBPC	Ne	Count	33	80	8	121
		Expected Count	33.4	76.8	10.8	121.0
		% of Total	24.6%	59.7%	6.0%	90.3%
	Da	Count	1	0	3	4
		Expected Count	1.1	2.5	.4	4.0
		% of Total	.7%	.0%	2.2%	3.0%
	Drugo	Count	3	5	1	9
		Expected Count	2.5	5.7	.8	9.0
		% of Total	2.2%	3.7%	.7%	6.7%
Total	Count	37	85	12	134	
	Expected Count	37.0	85.0	12.0	134.0	
	% of Total	27.6%	63.4%	9.0%	100.0%	

Слика 19. Ставови за кол-центар организиран од АК и повици како дежурни бранители во полициска станица.

Табела 19.1 Резултати од χ^2 - тестот

Chi-Square Tests			
	Value	df	Asymp. Sig. (2-sided)
Pearson Chi-Square	23.156 ^a	4	.000
Likelihood Ratio	13.746	4	.008
N of Valid Cases	134		

a. 5 cells (55.6%) have expected count less than 5. The minimum expected count is .36.

За ризик на грешка од 0,05 и број на степени на слобода $r = (m-1)(n-1) = (3-1)(3-1) = 4$ теоретската (критичката) вредност на тестот е: 9,49 .

Бидејќи $(\chi^2_{pr} = 23,156) > (\chi^2_{(0,05;4)} = 9,49)$ се отфрла поставената хипотеза и може да се заклучи дека ставовите за кол-центар организиран од АК зависат од повиците за адвокатите како дежурни бранители во полициска станица. Таа зависност е сигнификантна. Тоа се потврдува и со фактот дека вредноста на дефинираниот ризик за грешка е $1 - \alpha$, односно 0,05 е поголем од вредноста на реализираното ниво на ризик за грешка, кое изнесува $p=0,000$.

Имајќи ги во предвид горенаведените хипотези (Хипотеза 10 до Хипотеза 19) не најдовме доволен доказ или причина да ја отфрлиме поставената посебна хипотеза според која: потребно е зајакнување на законските и практичните гаранции со цел имплементирање на директивата на европската унија за достапност до бранител.

4.3.4 Статистичко заклучување за податоците, кои се однесуваат на ставовите на испитаниците за третманот на осомничените и нивните ставови за директивата на Европската Унија, што се однесува за правото на достапност до бранител, подготвеноста на државата и адвокатската комора за непречено остварување на правото на одбрана како и нивниот став за кол- центар организиран од АК за реализација на ваквата помош

Врз основа на дефинираната општа хипотеза и податоците кои се однесуваат на ставовите на испитаниците (адвокатите) за третманот на осомничените и нивните ставови за директивата на Европската Унија, што се однесува за правото на достапност до бранител, подготвеноста на државата и

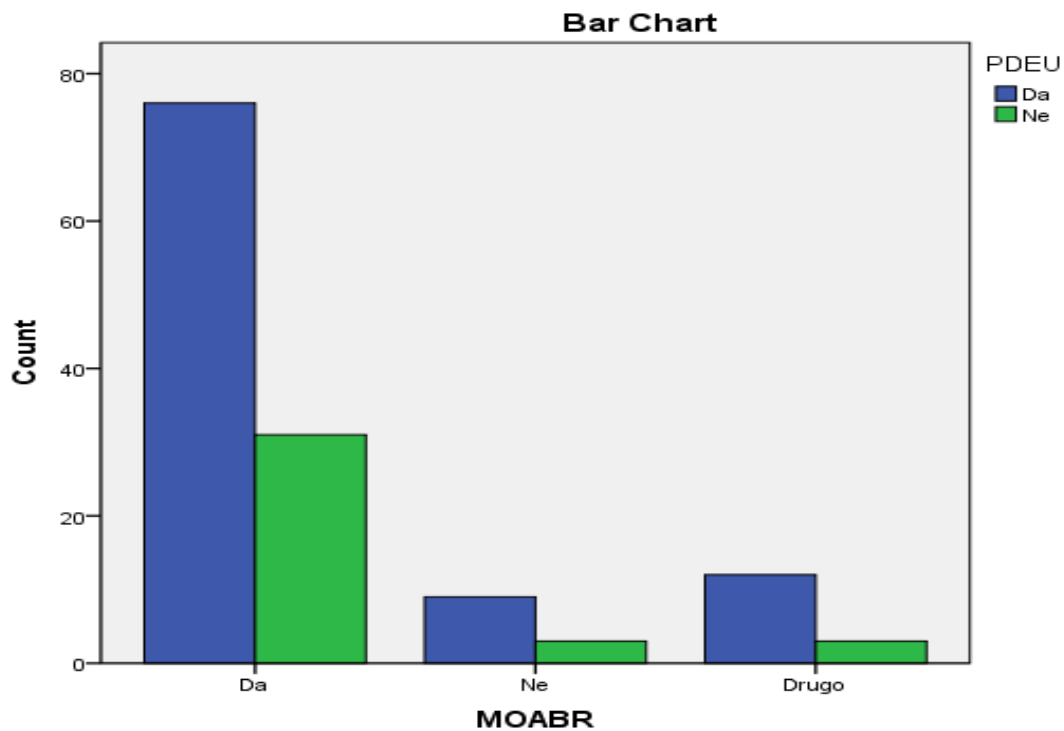
адвокатската комора за непречено остварување на правото на одбрана како и нивниот став за кол- центар организиран од АК за реализација на ваквата помош, можат да се издиференцираат следниве поединечни хипотези:

Хипотеза 20: Можноста осомничените да ангажираат бранител по сопствен избор ако се во полиција не зависи од познавањето на Директивата на Европската Унија за правото на достапност до бранител.

Од табела 20, може да се воочи дека 72,4% од сите испитаници (адвокати) за сите модалитети на ставовите што се однесуваат на можностите осомничените да ангажираат бранител по сопствен избор ако се во полиција се изјаснија дека се запознаени со Директивата на Европската Унија за правото на достапност до бранител. Од нив 56,7% се изјасниле дека осомничените имаат можност да ангажираат бранител по сопствен избор ако се во полиција. Повеќе од една четвртина, или поточно 27,6% од сите испитаници (адвокати), за сите модалитети на ставовите што се однесуваат на можностите осомничените да ангажираат бранител по сопствен избор ако се во полиција, се изјасниле дека не се запознаени со Директивата на Европската Унија за правото на достапност до бранител.

Табела 20. Табела на контингенција: Познавањето на Директивата на Европската Унија за правото на достапност до бранител и ставови за можноста осомничените да ангажираат бранител по сопствен избор ако се во полиција.

			PDEU		Total
			Da	Ne	
MOABR	Da	Count	76	31	107
		Expected Count	77.5	29.5	107.0
		% of Total	56.7%	23.1%	79.9%
	Ne	Count	9	3	12
		Expected Count	8.7	3.3	12.0
		% of Total	6.7%	2.2%	9.0%
	Drugo	Count	12	3	15
		Expected Count	10.9	4.1	15.0
		% of Total	9.0%	2.2%	11.2%
Total	Count	97	37	134	
	Expected Count	97.0	37.0	134.0	
	% of Total	72.4%	27.6%	100.0%	

Слика 20. Ставовите за можноста осомничените да ангажираат бранител по сопствен избор ако се во полиција и познавањето на Директивата на Европската Унија за правото на достапност до бранител.

Табела 20.1. Резултати од χ^2 - тестот

Chi-Square Tests			
	Value	df	Asymp. Sig. (2-sided)
Pearson Chi-Square	.575 ^a	2	.750
Likelihood Ratio	.604	2	.739
N of Valid Cases	134		

a. 2 cells (33.3%) have expected count less than 5. The minimum expected count is 3.31.

За ризик на грешка од 0,05 и број на степени на слобода $r = (m-1)(n-1) = (3-1)(2-1) = 2$ теоретската (критичката) вредност на тестот е: 5,99 .

Бидејќи $(\chi_{pr}^2 = 0,575) < (\chi_{(0,05;2)}^2 = 5,99)$ се прифаќа поставената хипотеза и може да се заклучи дека можноста осомничените да ангажираат бранител по сопствен избор ако се во полиција не зависи од познавањето на Директивата на Европската Унија за правото на достапност до бранител. Тоа се потврдува и со

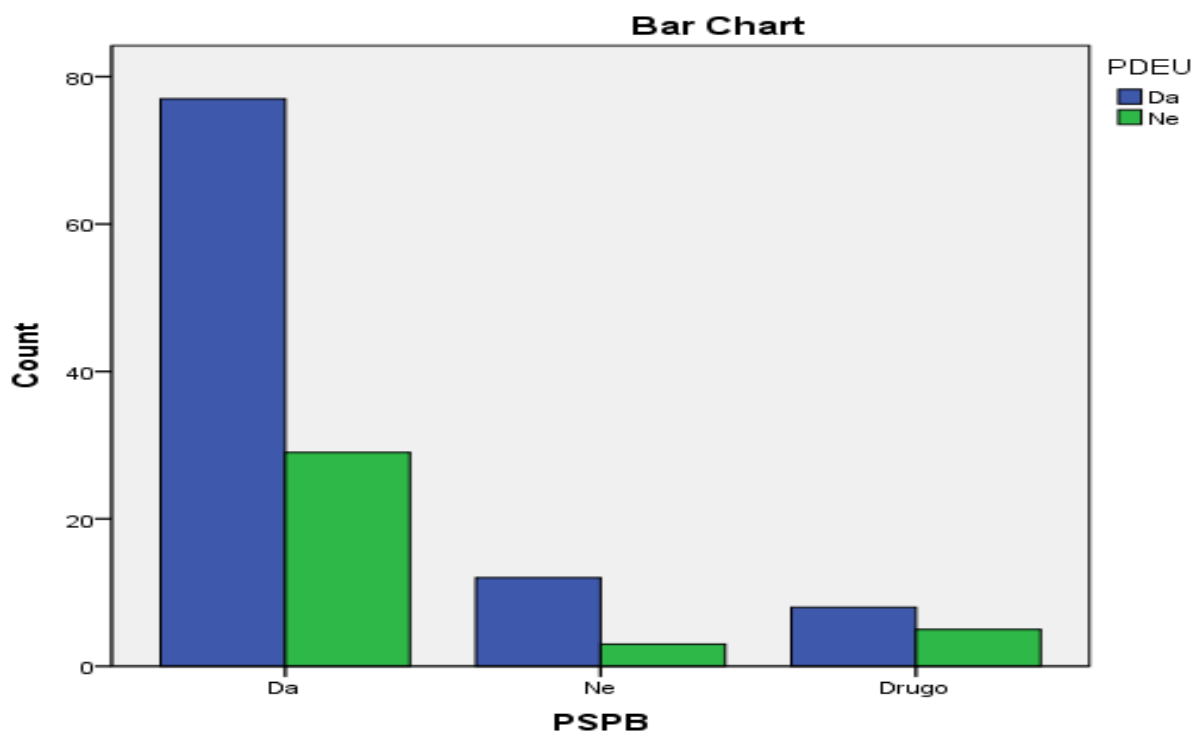
фактот дека вредноста на дефинираниот ризик за грешка е $1 - \alpha$, односно 0,05 е помала од вредноста на реализираното ниво на ризик за грешка, кое изнесува $p=0,750$.

Хипотеза 21: Поученоста на странката за право на бранител не зависи од познавањето на Директивата на Европската Унија за правото на достапност до бранител.

Табела 21. Табела на контингенција: Познавањето на Директивата на Европската Унија за правото на достапност до бранител и ставовите за поученоста на странката за право на бранител.

			PDEU		Total
			Da	Ne	
PSPB	Da	Count	77	29	106
		Expected Count	76.7	29.3	106.0
		% of Total	57.5%	21.6%	79.1%
	Ne	Count	12	3	15
		Expected Count	10.9	4.1	15.0
		% of Total	9.0%	2.2%	11.2%
	Drugo	Count	8	5	13
		Expected Count	9.4	3.6	13.0
		% of Total	6.0%	3.7%	9.7%
Total	Count	97	37	134	
	Expected Count	97.0	37.0	134.0	
	% of Total	72.4%	27.6%	100.0%	

Од табела 21, може да се воочи дека 72,4% од сите испитаници (адвокати) за сите модалитети на ставовите што се однесуваат на поученоста на странката за право на бранител се изјаснија дека се запознаени со Директивата на Европската Унија за правото на достапност до бранител. Од нив 57,5% се изјасниле дека странките се поучени за правото на бранител. Повеќе од една четвртина, или поточно 27,6% од сите испитаници (адвокати), за сите модалитети на ставовите што се однесуваат на поученоста на странката за право на бранител, се изјасниле дека не се запознаени со Директивата на Европската Унија за правото на достапност до бранител.

Слика 21. Ставовите за поученоста на странката за право на бранител и познавањето на Директивата на Европската Унија за правото на достапност до бранител.

Табела 21.1. Резултати од χ^2 - тестот

Chi-Square Tests			
	Value	df	Asymp. Sig. (2-sided)
Pearson Chi-Square	1.204 ^a	2	.548
Likelihood Ratio	1.184	2	.553
N of Valid Cases	134		

a. 2 cells (33.3%) have expected count less than 5. The minimum expected count is 3.59.

За ризик на грешка од 0,05 и број на степени на слобода $r = (m-1)(n-1) = (3-1)(2-1) = 2$ теоретската (критичката) вредност на тестот е: 5,99 .

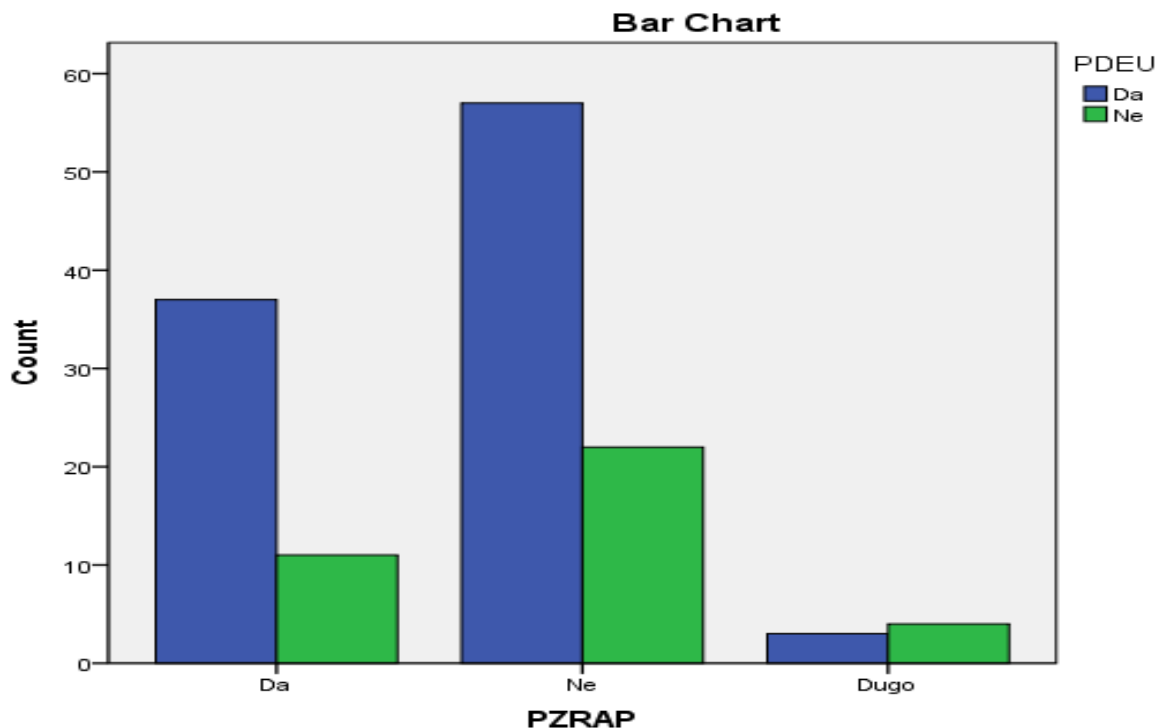
Бидејќи $(\chi_{Pr}^2 = 1,204) < (\chi_{(0,05;2)}^2 = 5,99)$ се прифаќа поставената хипотеза и може да се заклучи дека поученоста на странката за право на бранител не зависи од познавањето на Директивата на Европската Унија за правото на достапност до бранител. Тоа се потврдува и со фактот дека вредноста на дефинираниот ризик за грешка е $1 - \alpha$, односно 0,05 е помала од вредноста на реализираното ниво на ризик за грешка, кое изнесува $p=0,548$.

Хипотеза 22: Ставовите за постојната законска регулатива и заштитата на осомничениот од арбитражно постапување во полициска станица не зависат од познавањето на Директивата на Европската Унија за правото на достапност до бранител.

Табела 22. Табела на контингенција: Познавањето на Директивата на Европската Унија за правото на достапност до бранител и ставовите за постојната законска регулатива и заштитата на осомничениот од арбитражно постапување во полициска станица

			PDEU		Total
			Da	Ne	
PZRAP	Da	Count	37	11	48
		Expected Count	34.7	13.3	48.0
		% of Total	27.6%	8.2%	35.8%
	Ne	Count	57	22	79
		Expected Count	57.2	21.8	79.0
		% of Total	42.5%	16.4%	59.0%
	Dugo	Count	3	4	7
		Expected Count	5.1	1.9	7.0
		% of Total	2.2%	3.0%	5.2%
Total	Count	97	37	134	
	Expected Count	97.0	37.0	134.0	
	% of Total	72.4%	27.6%	100.0%	

Од табела 22, може да се воочи дека 72,4% од сите испитаници (адвокати) за сите модалитети на ставовите што се однесуваат на постојната законска регулатива и заштитата на осомничениот од арбитражно постапување во полициска станица се изјаснија дека се запознаени со Директивата на Европската Унија за правото на достапност до бранител. Од нив 42,5% сметаат дека осомничениот, со постојната законска рамка, не е заштитен од арбитражно постапување во полициска станица. Повеќе од една четвртина, или поточно 27,6% од сите испитаници (адвокати), за сите модалитети на ставовите што се однесуваат на постојната законска регулатива и заштитата на осомничениот од арбитражно постапување во полициска станица, се изјасниле дека не се запознаени со Директивата на Европската Унија за правото на достапност до бранител.

Слика 22. Ставовите за постојната законска регулатива и заштитата на осомничениот од арбитрерно постапување во полициска станица и познавањето на Директивата на Европската Унија за правото на достапност до бранител.

Табела 22.1. Резултати од χ^2 - тестот

Chi-Square Tests			
	Value	df	Asymp. Sig. (2-sided)
Pearson Chi-Square	3.586 ^a	2	.166
Likelihood Ratio	3.226	2	.199
N of Valid Cases	134		

a. 1 cells (16.7%) have expected count less than 5. The minimum expected count is 1.93.

За ризик на грешка од 0,05 и број на степени на слобода $r = (m-1)(n-1) = (3-1)(2-1) = 2$ теоретската (критичката) вредност на тестот е: 5,99 .

Бидејќи $(\chi^2_{pr} = 3,586) < (\chi^2_{(0,05;2)} = 5,99)$ се прифаќа поставената хипотеза и може да се заклучи дека ставовите за постојната законска регулатива и заштитата на осомничениот од арбитрерно постапување во полициска станица не зависат од познавањето на Директивата на Европската Унија за правото на достапност до бранител. Тоа се потврдува и со фактот дека вредноста на дефинираниот ризик за

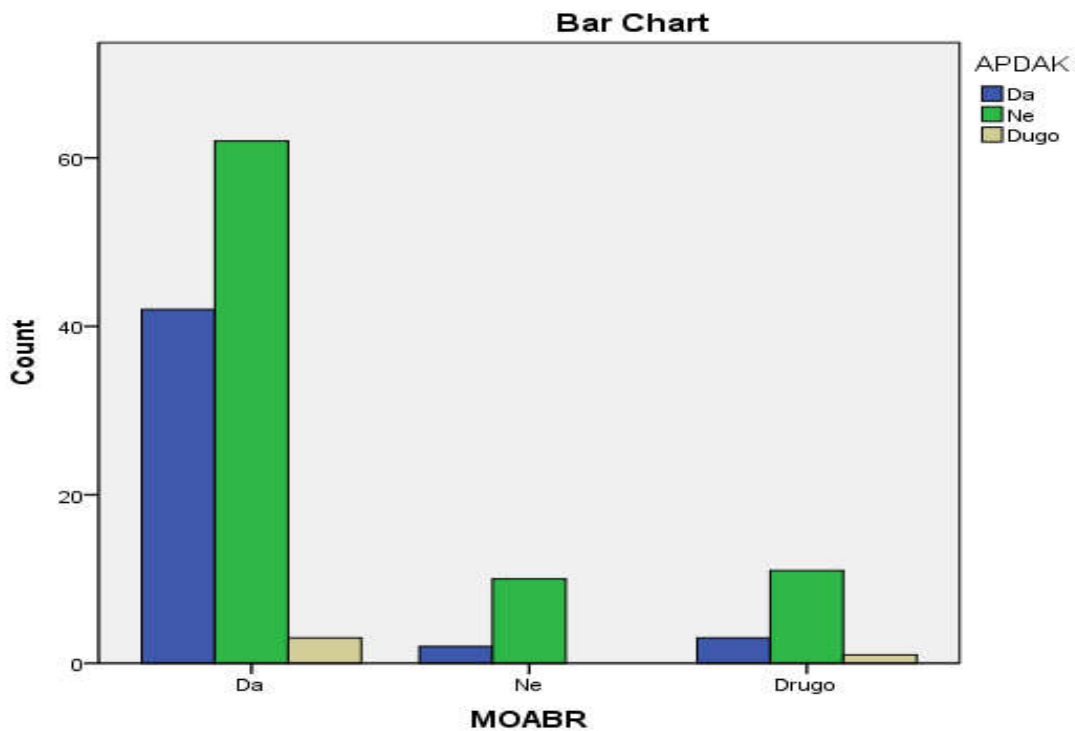
грешка е $1 - \alpha$, односно 0,05 е помала од вредноста на реализираното ниво на ризик за грешка, кое изнесува $p=0,166$.

Хипотеза 23: Можноста осомничените да ангажираат бранител по сопствен избор ако се во полиција не зависи од адекватната подготовка на државата и адвокатската комора за непречено остварување на правото на одбрана во полиција.

Од табела 23, може да се воочи дека 61,9% од сите испитаници (адвокати) за сите модалитети на ставовите што се однесуваат на можностите осомничените да ангажираат бранител по сопствен избор ако се во полиција сметаат дека државата и адвокатската комора не се адекватно подготвени за да овозможат непречено остварување на правото на одбрана во полиција. Од нив 46,3% сметаат дека осомничените имаат можност да ангажираат бранител по сопствен избор ако се во полиција. 35,1% од сите испитаници (адвокати), за сите модалитети на ставовите што се однесуваат на можностите осомничените да ангажираат бранител по сопствен избор ако се во полиција, се изјасниле дека државата и адвокатската комора се адекватно подготвени за да овозможат непречено остварување на правото на одбрана во полиција.

Табела 23. Табела на контингенција: Адекватната подготовка на државата и адвокатската комора за непречено остварување на правото на одбрана во полиција и ставовите за можноста осомничените да ангажираат бранител по сопствен избор ако се во полиција.

			APDAK			Total
			Da	Ne	Dugo	
MOABR	Da	Count	42	62	3	107
		Expected Count	37.5	66.3	3.2	107.0
		% of Total	31.3%	46.3%	2.2%	79.9%
	Ne	Count	2	10	0	12
		Expected Count	4.2	7.4	.4	12.0
		% of Total	1.5%	7.5%	.0%	9.0%
	Drugo	Count	3	11	1	15
		Expected Count	5.3	9.3	.4	15.0
		% of Total	2.2%	8.2%	.7%	11.2%
Total	Count	47	83	4	134	
	Expected Count	47.0	83.0	4.0	134.0	
	% of Total	35.1%	61.9%	3.0%	100.0%	

Слика 23. Ставовите за можноста осомничените да ангажираат бранител по сопствен избор ако се во полиција и адекватната подготовка на државата и адвокатската комора за непречено остварување на правото на одбрана во полиција

Табела 23.1. Резултати од χ^2 - тестот

Chi-Square Tests			
	Value	df	Asymp. Sig. (2-sided)
Pearson Chi-Square	5.192 ^a	4	.268
Likelihood Ratio	5.715	4	.221
N of Valid Cases	134		

a. 4 cells (44.4%) have expected count less than 5. The minimum expected count is .36.

За ризик на грешка од 0,05 и број на степени на слобода $r = (m-1)(n-1) = (3-1)(3-1) = 4$ теоретската (критичката) вредност на тестот е: 9,49 .

Бидејќи $(\chi^2_{pr} = 5,192) < (\chi^2_{(0,05;4)} = 9,49)$ се прифаќа поставената хипотеза и може да се заклучи дека можноста осомничените да ангажираат бранител по сопствен избор ако се во полиција не зависи од адекватната подготовка на државата и адвокатската комора за непречено остварување на правото на одбрана во полиција. Тоа се потврдува и со фактот дека вредноста на дефинираниот ризик

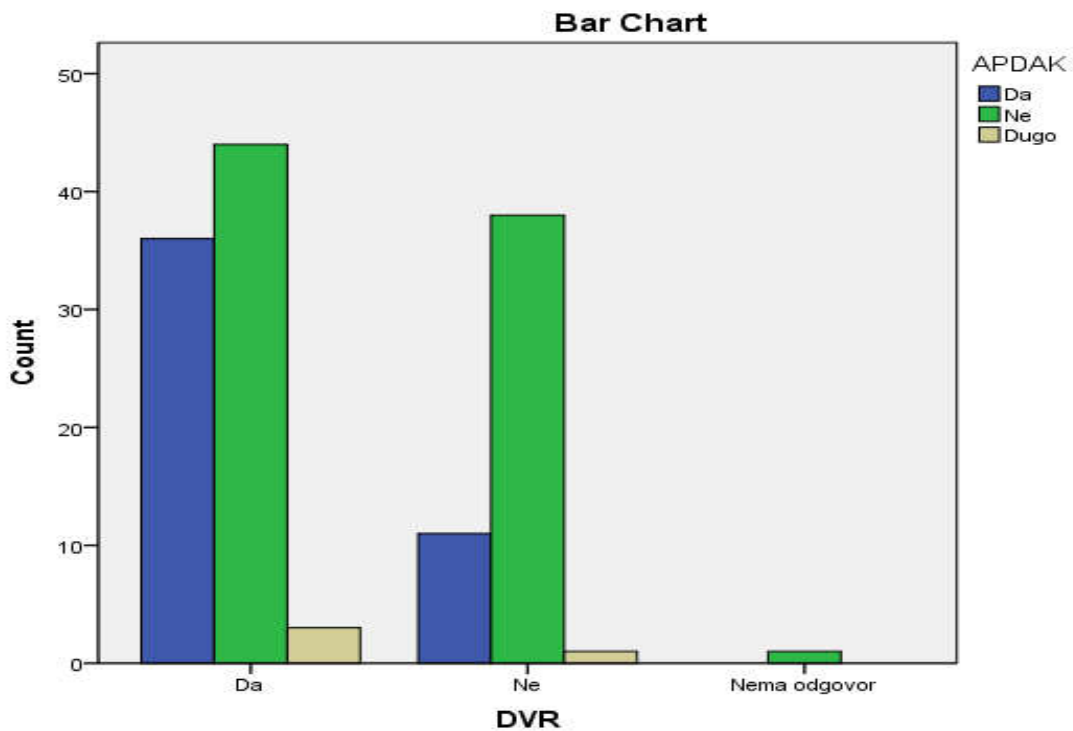
за грешка е $1 - \alpha$, односно 0,05 е помала од вредноста на реализираното ниво на ризик за грешка, кое изнесува $p=0,268$.

Хипотеза 24: Доволноста на времето кое го имаат на располагање не зависи од адекватната подготовка на државата и адвокатската комора за непречено остварување на правото на одбрана во полиција.

Табела 24. Табела на контингенција: Адекватната подготовка на државата и адвокатската комора за непречено остварување на правото на одбрана во полиција и ставовите за доволноста на времето кое го имаат на располагање.

			APDAK			Total
			Da	Ne	Dugo	
DVR	Da	Count	36	44	3	83
		Expected Count	29.1	51.4	2.5	83.0
		% of Total	26.9%	32.8%	2.2%	61.9%
	Ne	Count	11	38	1	50
		Expected Count	17.5	31.0	1.5	50.0
		% of Total	8.2%	28.4%	.7%	37.3%
	Nema odgovor	Count	0	1	0	1
		Expected Count	.4	.6	.0	1.0
		% of Total	.0%	.7%	.0%	.7%
Total	Count	47	83	4	134	
	Expected Count	47.0	83.0	4.0	134.0	
	% of Total	35.1%	61.9%	3.0%	100.0%	

Од табела 24, може да се воочи дека 61,9% од сите испитаници (адвокати) за сите модалитети на ставовите за доволноста на времето кое го имаат на располагање, сметаат дека државата и адвокатската комора не се адекватно подготвени за да овозможат непречено остварување на правото на одбрана во полиција. Од нив 32,8% сметаат дека имаат доволно време на располагање. 35,1% од сите испитаници (адвокати), за сите модалитети на ставовите за доволноста на времето кое го имаат на располагање, се изјасниле дека државата и адвокатската комора се адекватно подготвени за да овозможат непречено остварување на правото на одбрана во полиција. Од нив 26,9%, според кои се има доволно време на располагање се изјасниле дека државата и адвокатската комора се адекватно подготвени за да овозможат непречено остварување на правото на одбрана во полиција.

Слика 24: Ставовите за доволноста на времето кое го имаат на располагање и адекватната подготовка на државата и адвокатската комора за непречено остварување на правото на одбрана во полиција

Табела 24.1. Резултати од χ^2 - тестот

Chi-Square Tests			
	Value	df	Asymp. Sig. (2-sided)
Pearson Chi-Square	7.618 ^a	4	.107
Likelihood Ratio	8.183	4	.085
N of Valid Cases	134		

a. 5 cells (55.6%) have expected count less than 5. The minimum expected count is .03.

За ризик на грешка од 0,05 и број на степени на слобода $r = (m-1)(n-1) = (3-1)(3-1) = 4$ теоретската (критичката) вредност на тестот е: 9,49.

Бидејќи $(\chi^2_{pr} = 7,618) < (\chi^2_{(0,05;4)} = 9,49)$ се прифаќа поставената хипотеза и може да се заклучи дека доволноста на времето кое го имаат на располагање не зависи од адекватната подготовка на државата и адвокатската комора за непречено остварување на правото на одбрана во полиција. Тоа се потврдува и со фактот дека

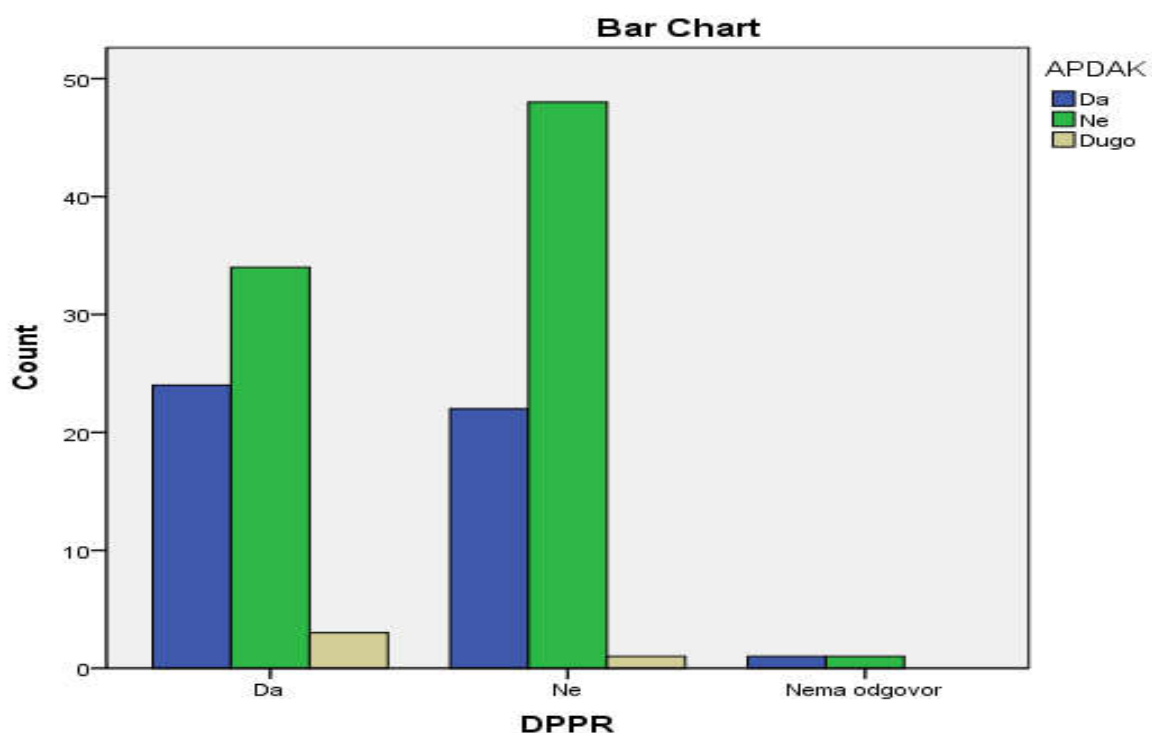
вредноста на дефинираниот ризик за грешка е $1 - \alpha$, односно 0,05 е помала од вредноста на реализираното ниво на ризик за грешка, кое изнесува $p=0,107$.

Хипотеза 25: Доделување посебна просторија на располагање не зависи од адекватната подготовка на државата и адвокатската комора за непречено остварување на правото на одбрана во полиција.

Табела 25. Табела на контингенција: Адекватната подготовка на државата и адвокатската комора за непречено остварување на правото на одбрана во полиција и ставовите за доделување посебна просторија на располагање.

			APDAK			Total
			Da	Ne	Dugo	
DPPR	Da	Count	24	34	3	61
		Expected Count	21.4	37.8	1.8	61.0
		% of Total	17.9%	25.4%	2.2%	45.5%
	Ne	Count	22	48	1	71
		Expected Count	24.9	44.0	2.1	71.0
		% of Total	16.4%	35.8%	.7%	53.0%
	Nema odgovor	Count	1	1	0	2
		Expected Count	.7	1.2	.1	2.0
		% of Total	.7%	.7%	.0%	1.5%
Total	Count	47	83	4	134	
	Expected Count	47.0	83.0	4.0	134.0	
	% of Total	35.1%	61.9%	3.0%	100.0%	

Од табела 25, може да се воочи дека 61,9% од сите испитаници (адвокати) за сите модалитети на ставовите за доделување посебна просторија на располагање, сметаат дека државата и адвокатската комора не се адекватно подготвени за да овозможат непречено остварување на правото на одбрана во полиција. Од нив 35,8% тврдат дека не им е доделена посебна просторија на располагање. 35,1% од сите испитаници (адвокати), за сите модалитети на ставовите за доделување посебна просторија на располагање, се изјасниле дека државата и адвокатската комора се адекватно подготвени за да овозможат непречено остварување на правото на одбрана во полиција. Од нив, на 17,9%, на кои им била доделена посебна просторија на располагање се изјасниле дека државата и адвокатската комора се адекватно подготвени за да овозможат непречено остварување на правото на одбрана во полиција.

Слика 25: Ставовите за доделување посебна просторија на располагање и адекватната подготовка на државата и адвокатската комора за непречено остварување на правото на одбрана во полиција

Табела 25.1. Резултати од χ^2 - тестот

Chi-Square Tests			
	Value	df	Asymp. Sig. (2-sided)
Pearson Chi-Square	2.990 ^a	4	.560
Likelihood Ratio	3.061	4	.548
N of Valid Cases	134		

a. 5 cells (55.6%) have expected count less than 5. The minimum expected count is .06.

За ризик на грешка од 0,05 и број на степени на слобода $r = (m-1)(n-1) = (3-1)(3-1) = 4$ теоретската (критичката) вредност на тестот е: 9,49 .

Бидејќи $(\chi_{pr}^2 = 2,990) < (\chi_{(0,05;4)}^2 = 9,49)$ се прифаќа поставената хипотеза и може да се заклучи дека доделување посебна просторија на располагање не зависи од адекватната подготовка на државата и адвокатската комора за непречено остварување на правото на одбрана во полиција. Тоа се потврдува и со фактот дека

вредноста на дефинираниот ризик за грешка е $1 - \alpha$, односно 0,05 е помала од вредноста на реализираното ниво на ризик за грешка, кое изнесува $p=0,560$.

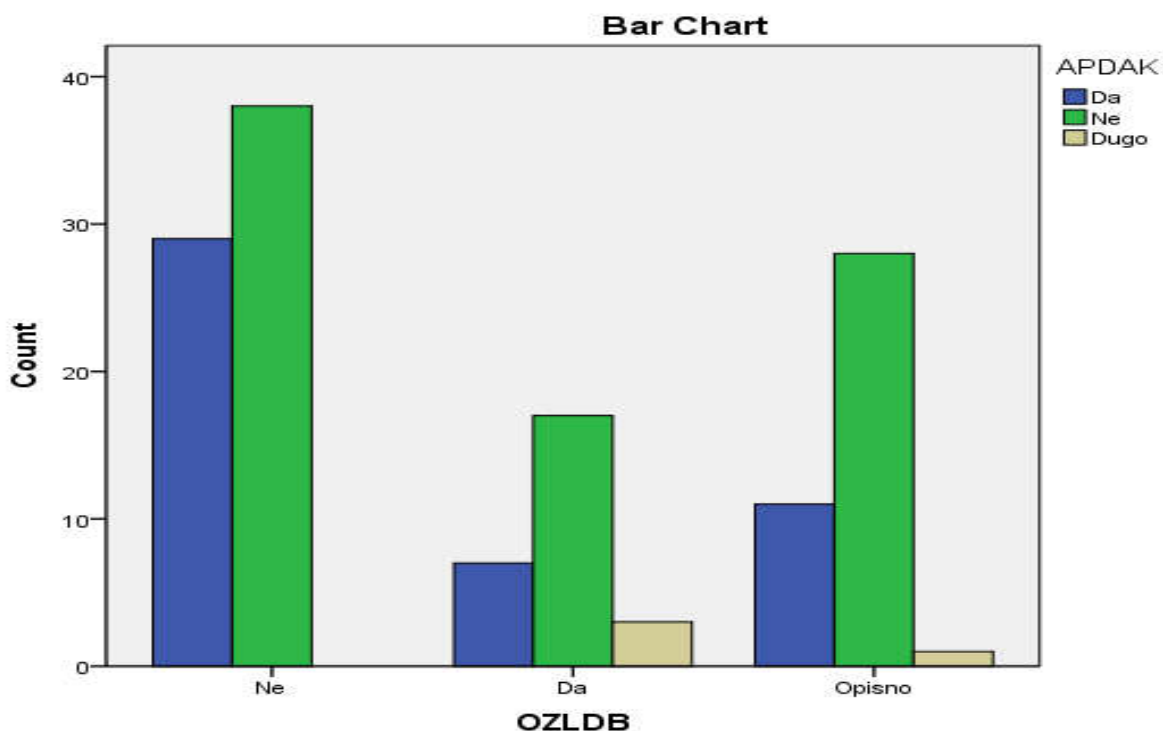
Хипотеза 26: Одвркање на лицето од желбата да добие бранител, од страна на полицијата не зависи од адекватната подготовка на државата и адвокатската комора за непречено остварување на правото на одбрана во полиција.

Табела 26. Табела на контингенција: Адекватната подготовка на државата и адвокатската комора за непречено остварување на правото на одбрана во полиција и ставовите за одвркање на лицето од желбата да добие бранител, од страна на полицијата.

			APDAK			Total
			Da	Ne	Dugo	
OZLDB	Ne	Count	29	38	0	67
		Expected Count	23.5	41.5	2.0	67.0
		% of Total	21.6%	28.4%	.0%	50.0%
	Da	Count	7	17	3	27
		Expected Count	9.5	16.7	.8	27.0
		% of Total	5.2%	12.7%	2.2%	20.1%
	Opisno	Count	11	28	1	40
		Expected Count	14.0	24.8	1.2	40.0
		% of Total	8.2%	20.9%	.7%	29.9%
Total	Count	47	83	4	134	
	Expected Count	47.0	83.0	4.0	134.0	
	% of Total	35.1%	61.9%	3.0%	100.0%	

Од табела 26, може да се воочи дека 61,9% од сите испитаници (адвокати) за сите модалитети на ставовите за одвркање на лицето од желбата да добие бранител, од страна на полицијата, сметаат дека државата и адвокатската комора не се адекватно подготвени за да овозможат непречено остварување на правото на одбрана во полиција. Од нив 28,4% тврдат дека нема одвркање на лицето од желбата да добие бранител, од страна на полицијата. 35,1% од сите испитаници (адвокати), за сите модалитети на ставовите за одвркање на лицето од желбата да добие бранител, од страна на полицијата, се изјасниле дека државата и адвокатската комора се адекватно подготвени за да овозможат непречено остварување на правото на одбрана во полиција. Од нив на 21,6%, кои сметаат дека полицијата не ги одврка лицата од желбата да добиат бранител, се изјасниле дека

државата и адвокатската комора се адекватно подготвени за да овозможат непречено остварување на правото на одбрана во полиција.

Слика 26: Ставовите за одвраќање на лицето од желбата да добие бранител, од страна на полицијата и адекватната подготовка на државата и адвокатската комора за непречено остварување на правото на одбрана во полиција

Табела 26.1. Резултати од χ^2 - тестот

Chi-Square Tests			
	Value	df	Asymp. Sig. (2-sided)
Pearson Chi-Square	11.309 ^a	4	.023
Likelihood Ratio	10.855	4	.028
N of Valid Cases	134		

a. 3 cells (33.3%) have expected count less than 5. The minimum expected count is .81.

За ризик на грешка од 0,05 и број на степени на слобода $r = (m-1)(n-1) = (3-1)(3-1) = 4$ теоретската (критичката) вредност на тестот е: 9,49 .

Бидејќи $(\chi_{pr}^2 = 11,309) > (\chi_{(0,05;4)}^2 = 9,49)$ се отфрла поставената хипотеза и може да се заклучи дека одвраќањето на лицето од желбата да добие бранител, од страна на полицијата зависи од адекватната подготовка на државата и адвокатската

комора за непречено остварување на правото на одбрана во полиција. Тоа се потврдува и со фактот дека вредноста на дефинираниот ризик за грешка е $1 - \alpha$, односно 0,05 е поголема од вредноста на реализираното ниво на ризик за грешка, кое изнесува $p=0,023$.

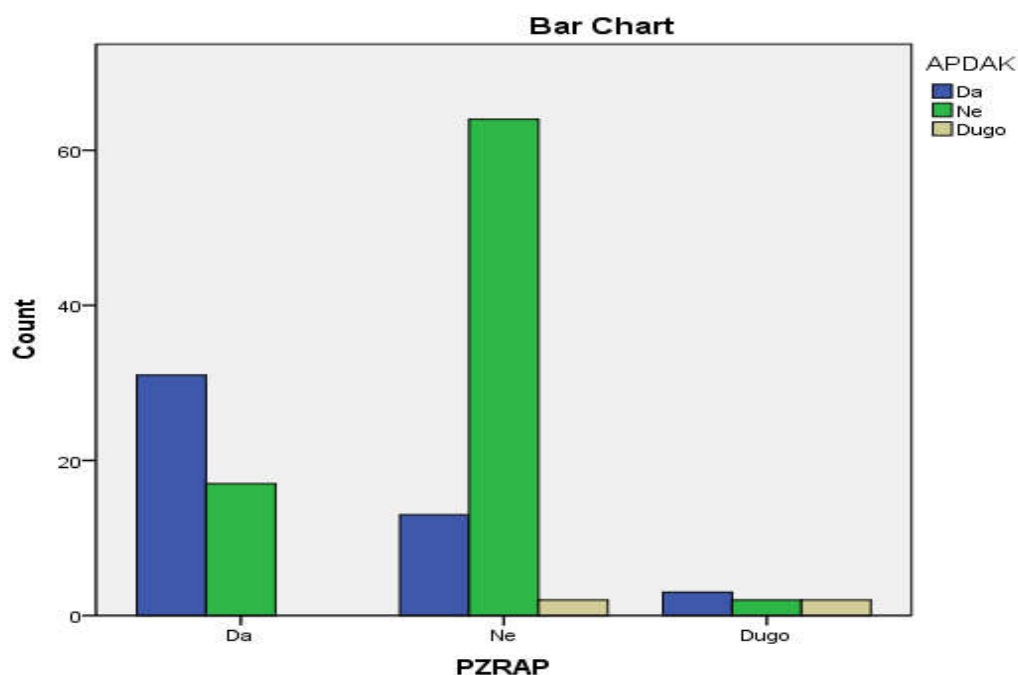
Хипотеза 27: Постојната законска рамка и заштитата на осомничениот од арбитражно постапување во полициска станица не зависи од адекватната подготовка на државата и адвокатската комора за непречено остварување на правото на одбрана во полиција.

Табела 27. Табела на контингенција: Адекватната подготовка на државата и адвокатската комора за непречено остварување на правото на одбрана во полиција и постојната законска рамка и заштитата на осомничениот од арбитражно постапување во полициска станица.

			APDAK			Total
			Da	Ne	Dugo	
PZRAP	Da	Count	31	17	0	48
		Expected Count	16.8	29.7	1.4	48.0
		% of Total	23.1%	12.7%	.0%	35.8%
	Ne	Count	13	64	2	79
		Expected Count	27.7	48.9	2.4	79.0
		% of Total	9.7%	47.8%	1.5%	59.0%
	Dugo	Count	3	2	2	7
		Expected Count	2.5	4.3	.2	7.0
		% of Total	2.2%	1.5%	1.5%	5.2%
Total	Count	47	83	4	134	
	Expected Count	47.0	83.0	4.0	134.0	
	% of Total	35.1%	61.9%	3.0%	100.0%	

Од табела 27, може да се види дека 61,9% од сите испитаници (адвокати) за сите модалитети на ставовите за постојната законска рамка и заштитата на осомничениот од арбитражно постапување во полициска станица, сметаат дека државата и адвокатската комора не се адекватно подготвени за да овозможат непречено остварување на правото на одбрана во полиција. Од нив 47,8% сметаат дека со постојната законска рамка осомничениот не е заштитен од арбитражно постапување во полициска станица. 35,1% од сите испитаници (адвокати), за сите модалитети на ставовите за постојната законска рамка и заштитата на осомничениот од арбитражно постапување во полициска станица, се изјасниле дека

државата и адвокатската комора се адекватно подготвени за да овозможат непречено остварување на правото на одбрана во полиција. Од нив на 23,1%, сметаат дека постојната законска рамка им овозможува заштита на осомничениот од арбитрерно постапување во полициска станица, се изјасниле дека државата и адвокатската комора се адекватно подготвени за да овозможат непречено остварување на правото на одбрана во полиција.

Слика 27: Ставовите за постојната законска рамка и заштитата на осомничениот од арбитрерно постапување во полициска станица и адекватната подготовка на државата и адвокатската комора за непречено остварување на правото на одбрана во полиција

Табела 27.1. Резултати од χ^2 - тестот

Chi-Square Tests			
	Value	df	Asymp. Sig. (2-sided)
Pearson Chi-Square	48.034 ^a	4	.000
Likelihood Ratio	40.010	4	.000
N of Valid Cases	134		

a. 5 cells (55.6%) have expected count less than 5. The minimum expected count is .21.

За ризик на грешка од 0,05 и број на степени на слобода $r = (m-1)(n-1) = (3-1)(3-1) = 4$ теоретската (критичката) вредност на тестот е: 9,49 .

Бидејќи ($\chi^2_{pr} = 48,034$) < ($\chi^2_{(0,05;4)} = 9,49$) се отфрла поставената хипотеза и може да се заклучи дека постојната законска рамка и заштитата на осомничениот од арбитрерно постапување во полициска станица зависи од адекватната подготовка на државата и адвокатската комора за непречено остварување на правото на одбрана во полиција. Постои значајна статистичка сигнификантност. Тоа се потврдува и со фактот дека вредноста на дефинираниот ризик за грешка е $1 - \alpha$, односно 0,05 е поголема од вредноста на реализираното ниво на ризик за грешка, кое изнесува $p=0,000$.

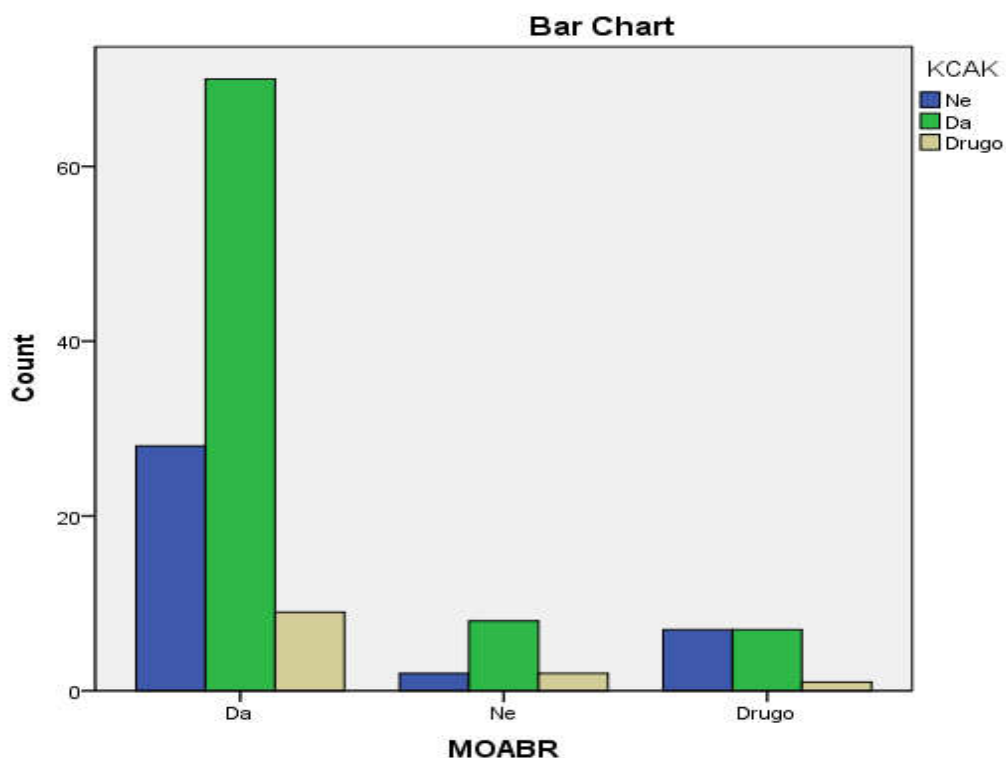
Хипотеза 28: Можноста осомничените да ангажираат бранител по сопствен избор ако се во полиција не зависи од кол-центар организиран од АК.

Табела 28. Табела на контингенција: Можноста осомничените да ангажираат бранител по сопствен избор ако се во полиција и кол-центар организиран од АК.

MOABR * KCAK Crosstabulation						
			KCAK			Total
			Ne	Da	Drugo	
MOABR	Da	Count	28	70	9	107
		Expected Count	29.5	67.9	9.6	107.0
		% of Total	20.9%	52.2%	6.7%	79.9%
	Ne	Count	2	8	2	12
		Expected Count	3.3	7.6	1.1	12.0
		% of Total	1.5%	6.0%	1.5%	9.0%
	Drugo	Count	7	7	1	15
		Expected Count	4.1	9.5	1.3	15.0
		% of Total	5.2%	5.2%	.7%	11.2%
Total	Count	37	85	12	134	
	Expected Count	37.0	85.0	12.0	134.0	
	% of Total	27.6%	63.4%	9.0%	100.0%	

Од табела 28, може да се воочи дека 63,4% од сите испитаници (адвокати) за сите модалитети на ставовите за можноста осомничените да ангажираат бранител по сопствен избор ако се во полиција, сметаат дека еден кол-центар организиран од АК посоодветно би ја реализирал ваквата помош. Од нив 52,2% сметаат дека осомничените имаат можност да ангажираат бранител по сопствен избор ако се во полиција. 27,6% од сите испитаници (адвокати), за сите модалитети на ставовите за можноста осомничените да ангажираат бранител по сопствен избор ако се во полиција, се изјасниле дека еден кол-центар организиран од АК

посоодветно не можел да ја реализира ваквата помош. Од нив, 20,9% сметаат дека има можност осомничените да ангажираат бранител по сопствен избор ако се во полиција, и се изјасниле дека еден кол-центар организиран од АК посоодветно не можел да ја реализира ваквата помош.

Слика 28: Ставови за можноста осомничените да ангажираат бранител по сопствен избор ако се во полиција и ставови за кол-центар организиран од АК

Табела 28.1. Резултати од χ^2 - тестот

Chi-Square Tests			
	Value	df	Asymp. Sig. (2-sided)
Pearson Chi-Square	4.245 ^a	4	.374
Likelihood Ratio	3.905	4	.419
N of Valid Cases	134		

a. 4 cells (44.4%) have expected count less than 5. The minimum expected count is 1.07.

За ризик на грешка од 0,05 и број на степени на слобода $r = (m-1)(n-1) = (3-1)(3-1) = 4$ теоретската (критичката) вредност на тестот е: 9,49.

Бидејќи $(\chi^2_{pr} = 4,245) < (\chi^2_{(0,05;4)} = 9,49)$ се прифаќа поставената хипотеза и може да се заклучи дека можноста осомничените да ангажираат бранител по сопствен избор ако се во полиција не зависи од кол-центар организиран од АК. Тоа се потврдува и со фактот дека вредноста на дефинираниот ризик за грешка е $1 - \alpha$, односно 0,05 е помала од вредноста на реализираното ниво на ризик за грешка, кое изнесува $p=0,374$.

Хипотеза 29: Редовното информирање на семејството на лицето задржано во полиција и можноста тоа да ангажира бранител не зависи од кол-центар организиран од АК.

Табела 29. Табела на контингенција: Редовното информирање на семејството на лицето задржано во полиција и можноста тоа да ангажира бранител и кол-центар организиран од АК.

ISLZP * KCAK Crosstabulation

			KCAK			Total
			Ne	Da	Drugo	
ISLZP	Da	Count	30	62	9	101
		Expected Count	27.9	64.1	9.0	101.0
		% of Total	22.4%	46.3%	6.7%	75.4%
	Ne	Count	7	23	3	33
		Expected Count	9.1	20.9	3.0	33.0
		% of Total	5.2%	17.2%	2.2%	24.6%
Total		Count	37	85	12	134
		Expected Count	37.0	85.0	12.0	134.0
		% of Total	27.6%	63.4%	9.0%	100.0%

Од табела 29, може да се воочи дека 63,4% од сите испитаници (адвокати) за сите модалитети на ставовите за редовното информирање на семејството на лицето задржано во полиција и можноста тоа да ангажира бранител, сметаат дека еден кол-центар организиран од АК посоодветно би ја реализирал ваквата помош. Од нив 46,3% сметаат дека семејствата се редовно информирани за лицата задржани во полиција и можноста тие да ангажира бранител. 27,6% од сите испитаници (адвокати), за сите модалитети на ставовите за редовното информирање на семејството на лицето задржано во полиција и можноста тоа да ангажира бранител, се изјасниле дека еден кол-центар организиран од АК не може посоодветно да ја реализирал ваквата помош. Од нив, 22,4% сметаат дека семејствата се редовно информирани за лицата задржани во полиција и можноста

тие да ангажира бранител и се изјасниле дека еден кол-центар организиран од АК не можел посоодветно да ја реализира ваквата помош.

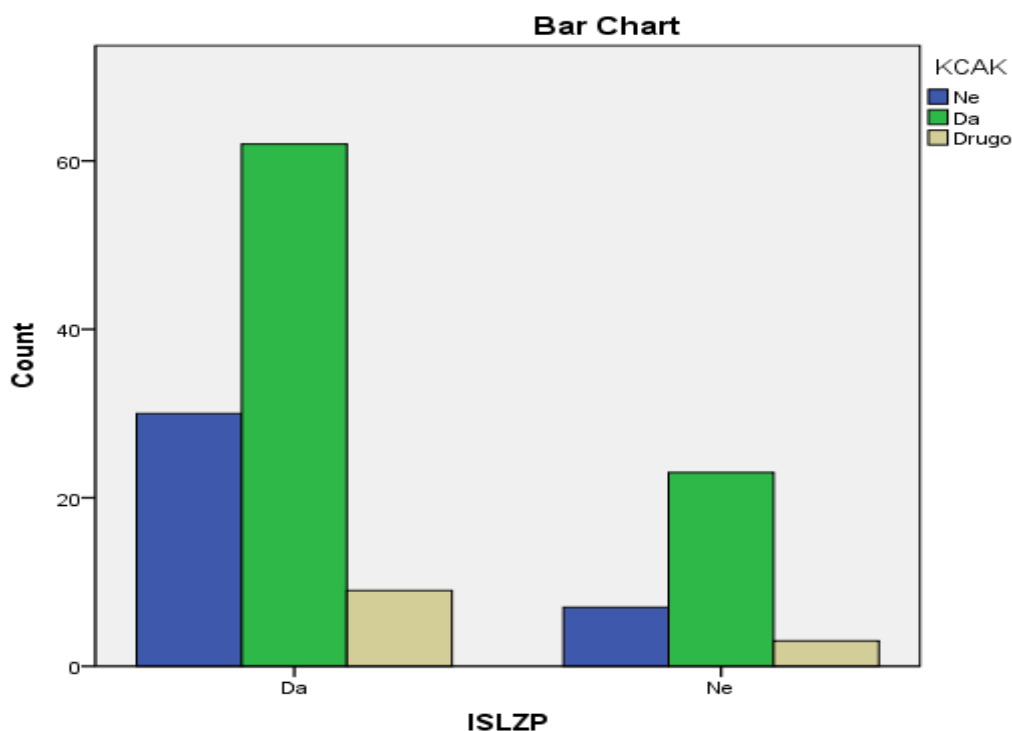
Табела 29.1. Резултати од χ^2 - тестот

Chi-Square Tests			
	Value	df	Asymp. Sig. (2-sided)
Pearson Chi-Square	.921 ^a	2	.631
Likelihood Ratio	.955	2	.620
N of Valid Cases	134		

a. 1 cells (16.7%) have expected count less than 5. The minimum expected count is 2.96.

За ризик на грешка од 0,05 и број на степени на слобода $r = (m-1)(n-1) = (2-1)(3-1) = 2$ теоретската (критичката) вредност на тестот е: 5,99 .

Бидејќи $(\chi_{pr}^2 = 0,921) < (\chi_{(0,05;2)}^2 = 5,99)$ се прифаќа поставената хипотеза и може да се заклучи дека редовното информирање на семејството на лицето задржано во полиција и можноста тоа да ангажира бранител не зависи од кол-центар организиран од АК. Тоа се потврдува и со фактот дека вредноста на дефинираниот ризик за грешка е $1 - \alpha$, односно 0,05 е помала од вредноста на реализираното ниво на ризик за грешка, кое изнесува $p=0,631$.

Слика 29: Ставови за редовното информирање на семејството на лицето задржано во полиција и можноста тоа да ангажира бранител и ставови за кол-центар организиран од АК

Хипотеза 30: Одвркање на лицето од желбата да добие бранител, од страна на полицијата не зависи од кол-центар организиран од АК.

Од табела 30, може да се воочи дека 63,4% од сите испитаници (адвокати) за сите модалитети на ставовите за одвркање на лицето од желбата да добие бранител, од страна на полицијата, сметаат дека еден кол-центар организиран од АК посоодветно би ја реализирал ваквата помош. Од нив 32,1% сметаат дека полицијата ги одврка лицата од желбата да добијат бранител. 27,6% од сите испитаници (адвокати), за сите модалитети на ставовите за одвркање на лицето од желбата да добие бранител, од страна на полицијата, се изјасниле дека еден кол-центар организиран од АК не може посоодветно да ја реализира ваквата помош. Од нив, 14,9% сметаат дека полицијата не ги одврка лицата од желбата да добиат бранител и се изјасниле дека еден кол-центар организиран од АК не може посоодветно да ја реализира ваквата помош.

Табела 30. Одвркање на лицето од желбата да добие бранител, од страна на полицијата и кол-центар организиран од АК.

OZLDB * KCAK Crosstabulation

			KCAK			Total
			Ne	Da	Drugo	
OZLDB	Ne	Count	20	43	4	67
		Expected Count	18.5	42.5	6.0	67.0
		% of Total	14.9%	32.1%	3.0%	50.0%
	Da	Count	10	16	1	27
		Expected Count	7.5	17.1	2.4	27.0
		% of Total	7.5%	11.9%	.7%	20.1%
	Opisno	Count	7	26	7	40
		Expected Count	11.0	25.4	3.6	40.0
		% of Total	5.2%	19.4%	5.2%	29.9%
Total	Count	37	85	12	134	
	Expected Count	37.0	85.0	12.0	134.0	
	% of Total	27.6%	63.4%	9.0%	100.0%	

Табела 30.1. Резултати од χ^2 - тестот

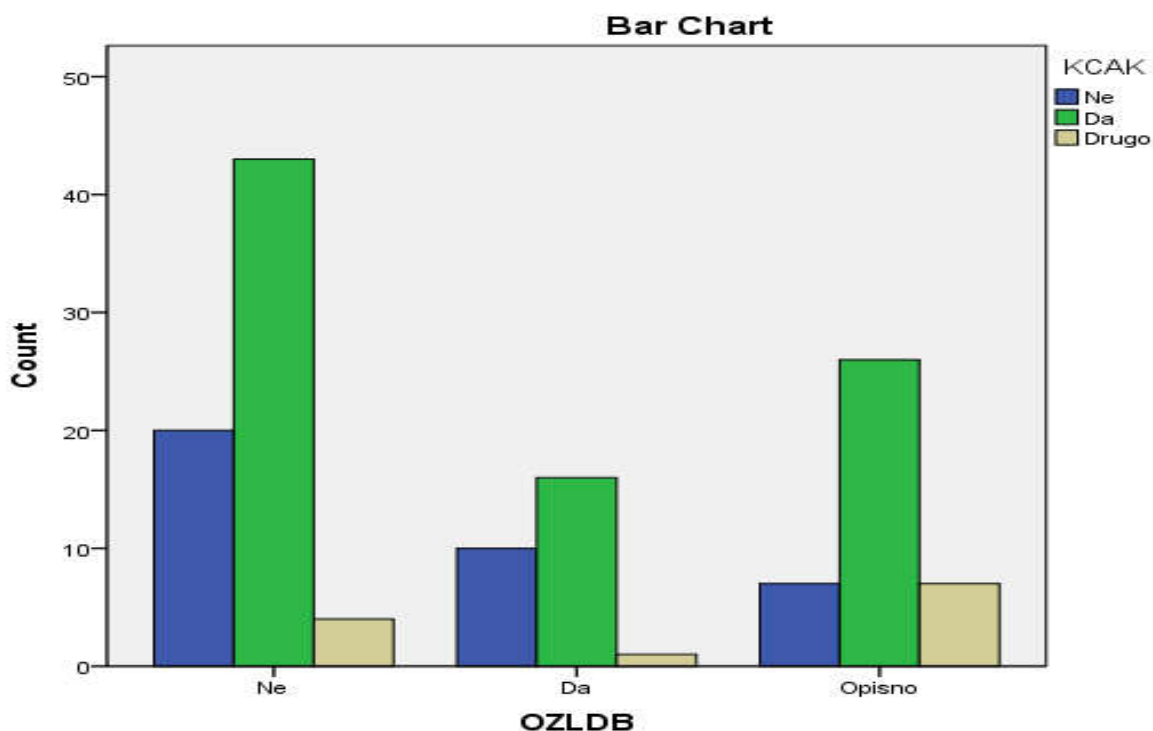
Chi-Square Tests

	Value	df	Asymp. Sig. (2-sided)
Pearson Chi-Square	7.326 ^a	4	.120
Likelihood Ratio	7.074	4	.132
N of Valid Cases	134		

a. 2 cells (22.2%) have expected count less than 5. The minimum expected count is 2.42.

За ризик на грешка од 0,05 и број на степени на слобода $r = (m-1)(n-1) = (3-1)(3-1) = 4$ теоретската (критичката) вредност на тестот е: 9,49 .

Бидејќи $(\chi_{pr}^2 = 7,326) < (\chi_{(0,05;4)}^2 = 9,49)$ се прифаќа поставената хипотеза и може да се заклучи дека одвркањето на лицето од желбата да добие бранител, од страна на полицијата не зависи од кол-центар организиран од АК. Тоа се потврдува и со фактот дека вредноста на дефинираниот ризик за грешка е $1 - \alpha$, односно 0,05 е помала од вредноста на реализираното ниво на ризик за грешка, кое изнесува $p=0,120$.

Слика 30: Ставови за одвраќање на лицето од желбата да добие бранител, од страна на полицијата и ставови за кол-центар организиран од АК

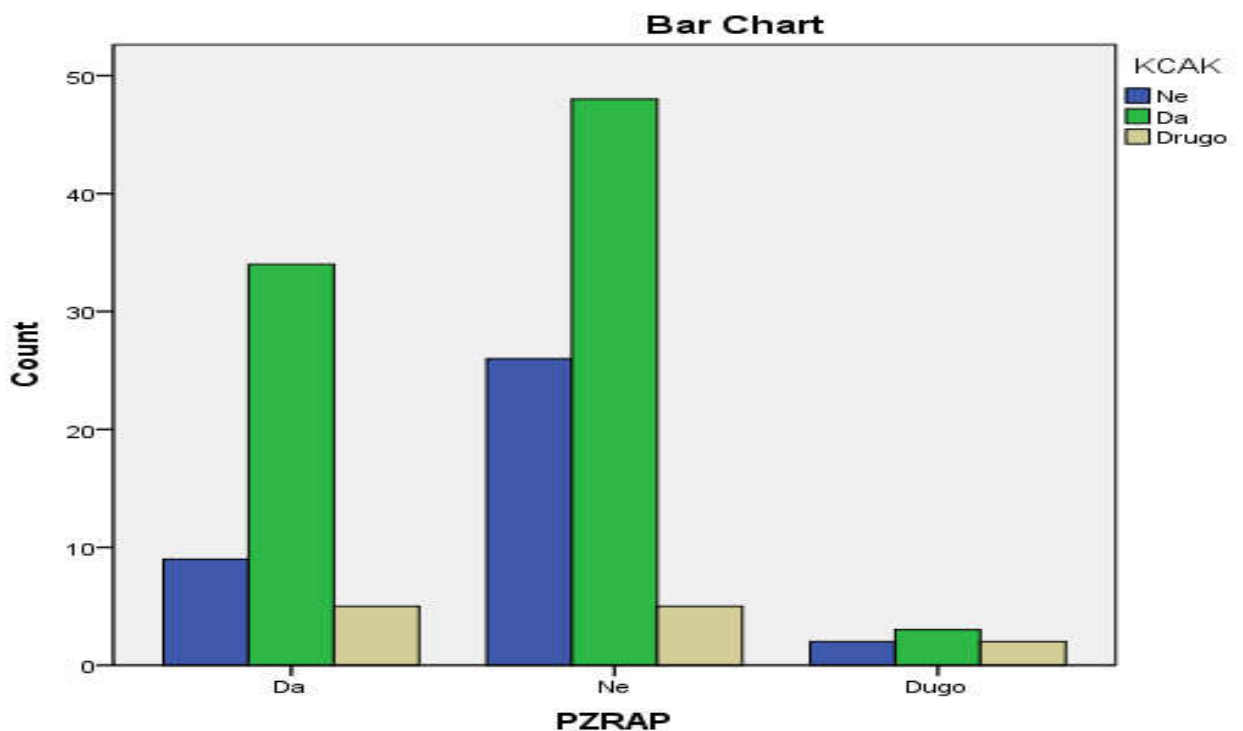
Хипотеза 31: Заштитата на осомничениот со постојната законска рамка од арбитрерно постапување во полициска станица, не зависи од кол-центар организиран од АК.

Табела 31. Заштита на осомничениот со постојната законска рамка од арбитрерно постапување во полициска станица и кол-центар организиран од АК.

PZRAP * KCAK Crosstabulation

			KCAK			Total
			Ne	Da	Drugo	
PZRAP	Da	Count	9	34	5	48
		Expected Count	13.3	30.4	4.3	48.0
		% of Total	6.7%	25.4%	3.7%	35.8%
	Ne	Count	26	48	5	79
		Expected Count	21.8	50.1	7.1	79.0
		% of Total	19.4%	35.8%	3.7%	59.0%
	Dugo	Count	2	3	2	7
		Expected Count	1.9	4.4	.6	7.0
		% of Total	1.5%	2.2%	1.5%	5.2%
Total	Count	37	85	12	134	
	Expected Count	37.0	85.0	12.0	134.0	
	% of Total	27.6%	63.4%	9.0%	100.0%	

Од табела 31, може да се воочи дека 63,4% од сите испитаници (адвокати) за сите модалитети на ставовите за заштитата на осомничениот со постојната законска рамка од арбитражно постапување во полициска станица, сметаат дека еден кол-центар организиран од АК посоодветно би ја реализирал ваквата помош. Од нив, 35,8% сметаат дека осомничените не се заштитени со постојната законска рамка од арбитражно постапување во полициска станица. 27,6% од сите испитаници (адвокати) за сите модалитети на ставовите за заштитата на осомничениот со постојната законска рамка од арбитражно постапување во полициска станица, се изјасниле дека еден кол-центар организиран од АК не може посоодветно да ја реализира ваквата помош. Од нив, 19,4% сметаат дека осомничените не се заштитени со постојната законска рамка од арбитражно постапување во полициска станица и се изјасниле дека еден кол-центар организиран од АК не може посоодветно да ја реализира ваквата помош.

Слика 31: Ставови за заштитата на осомничениот со постојната законска рамка од арбитражно постапување во полициска станица и ставови за кол-центар организиран од АК

За ризик на грешка од 0,05 и број на степени на слобода $r = (m-1)(n-1) = (3-1)(3-1) = 4$ теоретската (критичката) вредност на тестот е: 9,49 .

Бидејќи $(\chi^2_{pr} = 6,872) < (\chi^2_{(0,05;4)} = 9,49)$ се прифаќа поставената хипотеза и може да се заклучи дека заштитата на осомничениот со постојната законска рамка од арбитрерно постапување во полициска станица, не зависи од кол-центар организиран од АК. Тоа се потврдува и со фактот дека вредноста на дефинираниот ризик за грешка е $1 - \alpha$, односно 0,05 е помала од вредноста на реализираното ниво на ризик за грешка, кое изнесува $p=0,143$.

Табела 31.1. Резултати од χ^2 - тестот

Chi-Square Tests			
	Value	df	Asymp. Sig. (2-sided)
Pearson Chi-Square	6.872 ^a	4	.143
Likelihood Ratio	5.998	4	.199
N of Valid Cases	134		

a. 4 cells (44.4%) have expected count less than 5. The minimum expected count is .63.

Имајќи ги во предвид горенаведените хипотези (*Хипотеза 20 до Хипотеза 31*) не најдовме доволен доказ или причина да ја отфрлиме поставената посебна хипотеза дека, само со почитување на личноста на обвинетиот и негово третирање како субјект на кривичната постапка, може да се подобри перцепцијата и довербата на јавноста во правосудството, како основен услов за остварување на функцијата и целите на судењето.

Имајќи го во предвид прифаќањето на трите претходно наведени посебни хипотези можеме статистички да заклучиме дека правата на обвинетиот можат да бидат унапредени, само ако се имплементираат во целост одредбите од директивата на европската унија за достапност до бранител. Почитување и применување на правото на достапност на бранител во сите фази од кривичната постапка е предуслов за владеење на правото и една од основните гаранции за правично судење. Нема фер судење без уважување на правата на обвинетиот во целост.

ГЛАВА 5

ЗАКЛУЧОЦИ И ПРЕПОРАКИ

Унапредувањето на правото на достапност до бранител од аспект на Директивата на Европската Унија за правото на достапност до бранител ја оправда потребата од сеопфатно истражување заради подобрување на статусот на обвинетиот во кривичната постапка и нагласување на неговата улога на субјект во текот на постапката. Правото на достапност до бранител беше истражувано уште од најстари историски забележани факти за присуство на правила преку кои се вреднува неговиот статус. Преку нормативно–правниот метод и историскиот метод, се анализираа документи од историјата на правото коишто постојат и коишто придонесоа кон анализа на еволуцијата на правото на достапност до бранител. Историскиот аспект датира уште од појавата на концептот за процедурална правичност и Големата повелба на народите. Овој значаен концепт во својот изворен облик предвидуваше забрана некој да биде суден или осуден без да се појават лично пред судот оние што го товарат и без да се понуди можност да даде одбрана и да се брани од обвиненијата. Концептот предвидуваше постоење на бранител во текот на постапката за обвинетиот во улога на негово т.н. *alter ego*, односно стануваше збор за советување за правните прашања, додека изнесувањето на фактичката состојба беше должност на обвинетиот.

Правото на бранител добива свое значење со појавата на американскиот Устав и со правото на обвинетиот да биде застапуван од бранител без разлика на сериозноста или видот на кривичното дело. За разлика од САД, Англија останува цврсто во инквизиторниот модел и можноста за право на бранител само за најсложените случаи.

После незапаменото цивилизациско дерогирање на правата на човекот во Втората светска војна, формирани се Обединетите нации, а преку нив донесена е Универзалната декларација за човекови права од 1948 година. Оваа декларација е камен–темелник за останатите меѓународни документи каде ќе биде внесено правото на бранител на обвинетиот и почитување на личноста на обвинетиот. Во соодветните членови, на супранационално ниво, заштитено е правото на

обвинетиот да не биде произволно апсен, да биде суден пред независен, непристрасен суд и заштитен е неговиот третман како субјект на кривичната постапка.

Универзалната декларација за човекови права беше претходник на многу поконкретно и специфично уредување на правото на одбрана преку Европската конвенција за човекови права. Всушност, ЕКЧП е инструмент на „тврдото“ меѓународно право: создава одговорности кон држави-членки потписнички на Конвенцијата една кон друга, но создава обврски и кон поединци во рамките на нејзината јурисдикција. Одредбите од Конвенцијата се основ за изрекување пресуди пред ЕСЧП, каде што се создава прецедентно право коешто е основ за унапредување на правата на обвинетиот во сите земји–потписнички.

Меѓународниот пакт за граѓански и политички права од 1966 година е документ каде што детално се разработуваат правото на правна помош, односно се дава генерална рамка на минимални гаранции при покренато обвинение против обвинетиот. Овој пакт предвидува дека секој обвинет има право да бира, дали ќе се брани лично или со помош на бранител и ако нема средства да си дозволи бранител, државата да ги сноси трошоците за одбрана.

Во меѓународните документи клучни за унапредување на правото на одбрана на обвинетиот спаѓа и Резолуцијата за зајакнување на процедуралните права на осомничените лица во кривичната постапка на ЕУ. Всушност, донесување на оваа Резолуција е предвесник на донесување на Директивата за правото на достапност до бранител во кривичната постапка. Директивата ги поставува темелите за унапредување на правото на достапност до бранител. Нејзиниот текст предвидува право на достапност до бранител при преземање на сите дејствија од страна на истражните органи и пред и за време на испрашувањето, при собирањето докази. Сепак, спроведувањето во пракса на преземените обврски од Директивата на државите–членки на ЕУ е проследено со низа забелешки за што сведочат изјави на француски и холандски бранители за ефективноста од достапноста до бранител при спроведувањето на истражните дејствија.

Во делот на унапредување на правата на обвинетиот од аспект на судската пракса на ЕСЧП, особено се значајни два случаи пред ЕСЧП, бидејќи преку

пресудите донесени во тие предмети се создаде доктрина за идни постапувања и настана пресвртница во делот на правата на обвинетиот.

Во случајот *Salduz* против Турција, лишувањето од правна помош во предистражната фаза подразбира почетен неуспех, што сериозно ја нарушува правичноста на судењето. Следствено, Судот заклучил дека „ниту помошта дадена последователно од страна на адвокат, ниту спротивставеноста на постапката што следеше, не може да ги излечи дефектите што се појавија за време на полицискиот притвор“.

ЕСЧП ја нагласи особено ранливата позиција на обвинетиот во фазата на истрага и нагласи дека ранливоста на обвинетиот може да се компензира само со помош на адвокат чија задача, меѓу другото, е да помогне да се обезбеди почитување на правото на обвинетиот да не се инкриминира. Овој акцент на почитување на правото против самоинкриминација сугерира дека адвокатот има улога да обезбеди уживање на правото, а не само правилно разбрано од страна на обвинетиот, додека упатувањето за обезбедување дека доказите не се добиваат преку методи на принуда или угнетување ја нагласува оваа заштитна улога.

Пристапот на осомничениот до адвокат во рана фаза на кривичната постапка и користењето на изјавите на осомничениот како доказ се контроверзни прашања во литературата за кривичниот процес. Без сомнение, ова е исто така важно практично прашање со кое судството се соочува секојдневно. Учеството на бранителот во кривичната постапка не само што го гарантира правото на одбрана, особено заштитата на правото од самоинкриминација, туку ги спречува и сите форми на малтретирање на осомничениот за време на испрашувањето, како што е употребата на заплашување или дури и насилство. Правото на консултација со адвокат, исто така, претставува спроведување на принципот на еднаквост на оружјата уште од најраната фаза на постапката и обезбедува психолошка поддршка на осомничениот. Информациите добиени од осомничениот во почетната фаза на кривичната постапка може да бидат клучни за конечниот исход на случајот на притвореникот.

Во самиот случај *Salduz*, судот се осврна на важноста да се спречат грешките на правдата и да се исполнат целите од членот 6, особено еднаквоста на

оружјата помеѓу истражните или органите на прогонот и обвинетиот. Судот продолжил да ја нагласува важноста на фазата на истрага за подготовка на кривичната постапка, бидејќи доказите добиени во оваа фаза ја одредуваат рамката во која ќе се разгледува делото за кое се товари обвинетиот на судењето. Во исто време, се вели, обвинетиот често се наоѓа во особено ранлива позиција во оваа фаза, што е засилено со фактот дека законодавството за кривична постапка има тенденција да станува сè покомплексно, особено во однос на правилата што го регулираат собирањето и употребата на докази. Овде, судот се чини дека ја нагласува, не само заштитната улога што адвокатот може да ја игра за да се осигури дека притворените лица не се принудени да даваат признанија, туку и повеќе застапувачка улога што е потребна во советувањето за сложеноста на случајот против обвинетиот и собирање и користење докази.

Во случајот *Salduz*, ЕСЧП одлучи дека, по правило, секој осомничен приведен од полицијата мора да има пристап до адвокат пред првото испрашување, освен ако постојат убедливи причини за ограничување на ова право. Правниот стандард воспоставен во случајот *Salduz* е дополнително потврдено и проширено во повеќе од сто пресуди, вообичаено наречени јуриспруденција на *Salduz*. Ова ѝ овозможи на Европската Унија да вклучи силни одредби во врска со правото на пристап до адвокат во полициски притвор во Директивата на ЕУ за правото на пристап до адвокат и за комуникација со трети лица. Особено, Директивата предвидува дека надлежните државни органи имаат позитивна обврска да обезбедат ефективен пристап до адвокат на сите приведени осомничени без одлагање при лишувањето од слобода.

Во случајот *Dvorski v. Croatia*, Судот во Стразбур утврдил повреда на одредбите од ЕКЧП, бидејќи на осомничениот *Ivan Dvorski* не му било дозволено да избере бранител по свој избор, туку адвокат кој му го доделила полицијата, кој всушност бил поранешен началник во полицијата.

Пресудата *Дворски против Република Хрватска* се заснова на повреда на правата на бранителот во претходната постапка, затоа тој сегмент од право на пристап до бранителот е нагласен. Правото на бранител и известување за ова право е исто толку важно да се случи пред започнување на кривичната постапка, во т.н.

претходна постапка, како и во текот на кривичната постапка. Секое лице кое е лишено од слобода, или коешто е во притвор, или коешто се соочува со можност да биде уапсено, притворено или обвинето за кривично дело, има право на бранител и право да биде информиран за тоа право. Покрај анализираните правни прашања поврзани со правото на пристап до бранител, во пресудата Дворски се поставува и прашањето за последиците од повредата на правото на тој пристап, односно употреба на докази произлезени од самоинкриминачки изјави. Одредени одделни мислења кои ја придружуваат пресудата, наведуваат дека правото на пристап до адвокат, навистина го вклучува правото на користење правна помош по сопствен избор од почетните фази на постапката, што подразбира право на информиран и слободен избор. Следствено, намерното задржување на релевантни информации од осомничениот кога тој избира адвокат претставува одбивање на правото на избор на адвокат. Одбивањето да се избере адвокат не е „помалку сериозен проблем“ од одбивање пристап до адвокат во однос на правните последици. Затоа, одбивањето пристап до адвокат и одбивањето на избор на адвокат претставуваат структурни грешки во кривичната постапка, што автоматски треба да доведе до исклучување на самоинкриминачки изјави, кои се незаконски поради таа грешка, пред фазата на судење. Изборот на бранителите се заснова на однос на доверба помеѓу бранителот и обвинетиот. При слободниот избор на бранител, максимално се почитува волјата на обвинетиот, на кого ќе му го довери своето право на одбрана, бидејќи довербата треба да претставува една од најважните компоненти и особини кои го карактеризираат односот меѓу бранителот и обвинетиот.

Не само што треба да им биде овозможен пристап до адвокат на осомничените, туку треба да им биде овозможено и правото слободно да го избираат својот адвокат.

Од компаративен аспект, анализирањето на казненорправните системи на земјите-членки на ЕУ е сторено со цел да се утврдат слабостите во делот на почитувањето на правото на одбрана на обвинетиот и преку соодветно компарирање помеѓу себе и со Директивата на ЕУ за правото на достапност до бранител да се изведат насоки и препораки за унапредување на состојбата.

Во белгиското казненопроцесно законодавство има бројни недоследности со Директивата на ЕУ за правото на достапност до бранител кои треба да бидат отстратени од легислативата и одредбите од Директивата да се постават на нивно место. Имено, во Белгија осомничениот нема право на бранител пред првото испрашување од страна на истражниот судија. Јавниот обвинител има далеку поголеми овластувања во делот на прибирање докази за разлика од одбраната. Бранителот и осомничениот имаат лимитиран пристап до списите на предметот што ги става во нерамноправна положба со јавното обвинителство. Бранителот нема пристап до својот бранител во првите (најчесто клучни) 24 часа од моментот на апсење. Измените во белгиската легислатива, следејќи ја пресудата на ЕСЧП во случајот Салдуз против Турција и текстот на Директивата на ЕУ за правото на достапност до бранител се клучни за поставување на фер кривична постапка со почитување на принципот на еднаквост на оружјата и заштита на правата на обвинетиот.

Постоењето на јасни механизми за унапредување на правата на осомничениот коишто се предмет на интерес и сериозна обработка на директивата на Европската унија за правото на достапност до бранител треба да бидат пресликани во сите земји-членки на ЕУ коишто ја имаат имплементирано директивата и таа претставува составен дел од нивното казнено законодавство. Во оваа група држави спаѓа и Франција. Иако Франција ја има имплементирано директивата и таа е дел од нејзиното законодавство, во пракса, сепак, преовладува конзервативниот скептицизам кон присуството на бранител во фазата на истрага, алудирајќи на присуство на личност која се наоѓа таму со цел да ја одоговлекува постапката и да ги оддалечува истражните органи од вистината. Всушност, во двете истражни постапки водени од различни институции, јавното обвинителство и истражниот судија, во голема мера е задржано присуството на резервираност кон адвокатите, премолчено одвраќање на осомничените да користат ефективна одбрана од бранител. Друг значаен факт е тоа што, во постапката најчесто учествуваат бранители кои се неискусни и тие не се специјализирани за одбрана во кривична постапка, па странките се оневозможени да добијат квалитетна одбрана, за разлика од осомничените кои би ангажирале бранител и би го плаќале од сопствени средства.

Директивата на ЕУ за правото на достапност до бранител е многу јасна во своите одредби каде изрично предвидува учество на бранител уште пред првото полициско испитување на осомничениот. Непреченото советување со бранителот е следното право на осомничениот кое му стои на располагање. Франција е водечка демократска држава–членка на ЕУ, неопходно е веднаш да се пристапи кон промена на перцепцијата кон бранителите и нивното присуство уште во најраните фази од истрагата. Можноста за осомничените којашто се нуди со правото на достапност до бранителот и користење на ефективна одбрана е клучна за понатамошните фази од кривичната постапка, фазата на судење, жалбената постапка. Доколку во оваа фаза нема бранител, основата на казнениот прогон против него е цврсто поставена против него и тој речиси и да нема можност за квалитетна подготовка на својата одбрана и одбрана на својата личност. Ваквиот пристап може постепено да се напушта со почитување и примена на одредбите од директивата на ЕУ за правото на достапност до бранител во казненопроцесните постапки против осомничените.

Во делот на достапноста до правото на бранител во нашата држава, таа е нормативно опфатена во Законот за кривична постапка и во Законот за полиција. Иако, нашето законодавство е хармонизирано со законодавството на Европската унија, сепак, постојат бројни недоследности, особено во делот на спроведувањето кои низ соодветни измени и во законската одреденост и во практикувањето можат соодветно да се подобрат. Нормативното уредување за правото на пристап до бранител е на задоволитено ниво во Република Северна Македонија. Проблемот се лоцира во спроведувањето на соодветните законски одредби. Иако е предвидено дека осомничениот има право на бранител уште пред првото полициско испитување, како и дека има право да биде запознаен со своите права на одбрана, сепак, во најголем број од случаите, тоа или се наведува паушално од страна на полициските службеници, а не е мал ниту процентот на случаи каде полициските инспектори злонамерно ги советуваат осомничените дека не им е потребен адвокат за „полесни“ кривични дела. Всушност, без бранител во оваа фаза од постапката, осомничениот е во ситуација самиот да си пресуди во понатамошниот тек од кривичната постапка, имајќи го во предвид фактот дека изјавите дадени во оваа фаза од постапката се основа врз која се гради предметот од страна на јавното обвинителство. Овие факти

беа потврдени и од истражувањето во кое учествуваа бранители од цела Македонија и коишто го искажаа својот став од сопственото искуство од работата со обвинетите.

Истражувањето продолжува со анализа на Извештајот за 2019 година од страна на Комитетот за спречување и превенција на тортура при Советот на Европа за Република Северна Македонија, во чиј извештај детално се нотирани слабостите на македонските органи на прогон во спроведувањето на правдата и почитувањето на правата на обвинетиот. Во текот на посетата во 2019 година, делегацијата на КСТ интервјуираше значителен број притвореници кои неодамна беа во полициски притвор. За разлика од претходните охрабрувачки трендови забележани во текот на периодичните посети во 2010 и 2014 година, многу лица тврдеа дека биле изложени на физичко малтретирање од страна на полициски службеници во моментот на нивното лишување од слобода. Наводното физичко малтретирање главно се состоело од шлаганици, тупаници, клоци, удари со глава во тврда површина, удари со палки или други нестандартни инструменти (како воки-токи од видот *Моторола* и електрични факели) на различни делови на телото (глава, граден кош, ребра, нозе и раце). Повеќето од наводите се однесуваа на времето на приведување (откако засегнатото лице било ставено под контрола и лежело на земја со рацете врзани зад грб) и/или за време на транспортот до полициските простории со одредено возило.

Понатаму, неколку лица тврдеа дека биле тепани во полициска станица заради извлекување признание или други информации откако им биле предадени од страна на службеникот за притвор-началникот на смена до релевантниот полициски службеник. Горенаведените наводи за физичко малтретирање се однесуваат на полициски службеници од целата држава, а особено оние од Битола, Гостивар, Кочани, Скопје, Струмица и Тетово. Дополнително, беа примени неколку наводи во врска со нанесување шамари и вербална злоупотреба на притворениците од страна на полициски службеници, како и за навреди од расистичка природа насочени кон приведени лица од одредена етничка припадност (особено кон Ромите). Конечно, треба да се упатат и наводите за физичко малтретирање на притворени лица во затворот Скопје наводно нанесени од припадници на Специјалната единица за поддршка на МВР.

Комитетот за превенција од тортура сака да потсети дека секој обид да се спречат лицата во притвор да го остварат своето право за пристап до адвокат е незаконски. Правото на пристап до адвокат мора да го вклучи правото на секое приведено лице да разговара со својот адвокат насамо уште од самиот почеток на неговото/нејзиното лишување од слобода. Засегнатото лице, во принцип, треба да има право да има присутен адвокат за време на секое интервју, без разлика дали тоа е пред или откако ќе биде обвинет и откажувањето од правото на законска помош треба да биде потпишана од притвореното лице доколку не сака да го оствари своето право на пристап до адвокат. Понатаму, сите адвокати по службена должност коишто работат на национално ниво треба да бидат потсетени преку релевантните адвокатски комори за важноста од застапување на лицата во полициски притвор и вршење на нивните функции навремено и одговорно и, дополнително, дека е неприфатливо да се нудат нивните услуги под услов да добиваат дополнителни неформални трошоци.

Комитетот ги повикува властите на Република Северна Македонија да преземат чекори - во соработка со Адвокатската комора - за да обезбедат правото на пристап до адвокат ефективно да се применува од самиот почеток на лишувањето од слобода од страна на полицијата. Конкретно, треба да се преземат чекори за да се осигура дека откажувањето од правото на пристап до адвокат се дава доброволно и свесно. Како такво, на секое откажување треба да му претходи обезбедување јасни информации за постоењето на правото, вклучително и можноста да се има адвокат бесплатно, доколку лицето не може да си дозволи, како и за последиците од таквото откажување, имено дали и како тоа откажување може да биде повлечено и информации за тоа дали изјавите дадени во отсуство на адвокат ќе се користат во подоцнежните фази од постапката. Понатаму, откажувањето од правото на бранител треба да биде соодветно снимено, по можност и со аудио и со видео средства, и потпишано од страна на засегнатото лице. Полициските службеници треба да се воздржат од давање какви било коментари или давање совет за тоа дали лицето треба да се откаже од адвокат.

Заради сеопфатно истражување на докторската дисертација, од особена важност е емпириското истражување за поставената тема, како би можел да изведем заклучоци за подобрување на состојбите во казненопроцесното право. За таа цел, подготвен беше прашалник и беше испратен до бранителите коишто ја

остваруваат својата дејност на територијата на цела држава. Колегите беа заинтересирани и одговорија на прашалникот при што се создаде репрезентативен примерок од 134 испитаници. Нивните одговори се значајни за утврдување на состојбата со почитување на правото на достапност до бранител на осомничените низ цела Македонија. Преку статистичкото истражување и соодветна анализа на статистичките податоци, се добија податоци за правата на осомничените речиси во сите градови од нашата држава. Од добиените резултати може да се заклучи дека правата на обвинетиот можат да бидат унапредени, само ако се имплементираат во целост одредбите од директивата на европската унија за достапност до бранител. Почитување и применување на правото на достапност на бранител во сите фази од кривичната постапка е предуслов за владеење на правото и една од основните гаранции за правично судење. Нема фер судење без уважување на правата на обвинетиот во целост.

Препораки

- За да можеме да размислуваме за унапредување на правата на обвинетиот во Република Северна Македонија, потребно е да извршат интервенции во регулативата и во примената на правните прописи;
- Дополнување на Законот за полиција со одредба која ќе се однесува на правото на осомничените насамо да се советуваат со бранител и во посебни простории. Ова претставува гаранција за заштита на правата на осомничените во најраната фаза. Ова клучно право на осомничените е предвидено во чл. 3 од Директивата за правото на пристап до бранител во кривичната постапка и во постапката по европски налог за апсење, како и за правото да се информира трето лице за лишувањето од слобода и да комуницира со трети лица и со конзуларните органи додека е лишен од слобода. Исто така, ова право е предвидено и во чл. 69 од Законот за кривична постапка. Се очекува од законодавецот, со имплементирање на ваква одредба во законот за полиција, да настане воедначеност во примена на правото и избегнување на ситуации коишто доведуваат до правна забуна;
- Дополнување на Законот за кривична постапка со одредба во која ќе бидат предвидени гаранциите предвидени во чл. 4 од Директивата за правото на пристап до бранител во кривичната постапка. Имено, покрај останатите

гаранции предвидени во членот 4 од Директивата, кои се однесуваат на доверливоста при средбите и комуникација со бранителот, предвидена е доверливост и при телефонска кореспонденција. Добра практика би се воспоставила со воспоставување на телефонска линија на релација осомничен – бранител, која ќе има посебен префикс и на која адвокатите ќе бидат обврзани да одговараат, особено ако се претходно пријавени на списокот на дежурни адвокати. Во тој случај, осомничениот ќе може да се консултира за сите прашања и да се информира за своите права од својот адвокат и да побара адвокатот да биде присутен во полиција;

- Усогласување на законот за кривична постапка со директивата за правото на пристап до бранител во кривична постапка, односно усогласување со чл. 3 од директивата, каде што е предвидено правото на бранителот да ги провери условите за притвор на осомничениот. Усогласувањето е технички можно во чл. 80 од ЗКП, со додавање на нов став, во делот на комуникација на релација бранител – обвинет во притвор, каде што изрично ќе биде определено правото на бранителот да ги проверува условите за притвор на обвинетиот;
- Во однос на информирањето на лицето приведено или лишено од слобода, Законот за полиција во чл. 34 не ја предвидува можноста ако тоа лице не е државјанин на РСМ за неговото приведување да го извести своето дипломатско-конзуларното претставништво. За разлика од ова во чл. 69 ст. 3 од ЗКП таквата можност е предвидена. Одредбата е спротивна и на чл. 7 од директивата за достапност до бранителот каде е наведена гаранцијата од земјите-членки дека лицата коишто се приведени и коишто не се државјани на земја-членка, да го користат правото при приведувањето што е можно побрзо да ги известат конзуларните или дипломатските служби на државата на која се државјани, како и правото на комуникација со овие конзуларни или дипломатски служби. Потребна е интервенција во Законот за полиција во однос на ова право на странските државјани;
- Усогласување на законот за кривична постапка со директивата за правна помош за осомничени и обвинети лица во кривична постапка и за барани лица во постапка по европски налог за апсење. Конкретно, дополнување на чл. 75 од ЗКП, со нов став во кој ќе се имплементираат одредбите од чл. 7 од

Директивата за правна помош за осомничени и обвинети лица, односно овозможување на специфични услови коишто треба да ги исполнат бранителите коишто ќе даваат „одбрана на сиромашни“, преку воведување на посебни обуки коишто треба да ги следат, како би можеле да дадат квалитетна и издржана одбрана. Исто така, воведување обуки и за судиите и претседателите на судовите коишто одлучуваат во кој случај определен обвинет ќе има право да користи бесплатен бранител;

- Интервенција во законот за кривична постапка, односно дополнување на чл. 75, следејќи ја директивата на европската унија за правна помош на осомничени и обвинети лица, каде што поблиску ќе бидат определени критериумите за поставување на објективни мерила за доделување бесплатен бранител. Одбраната за сиромашни во Законот за кривична постапка е многу важен институт за заштита на правата на осомничените и обвинетите. Осомничените коишто не ги исполнуваат законските услови за да добијат бранител по службена должност, а немаат сопствени средства да си дозволат бранител, треба да имаат законска можност, преку воспоставен сет на правила, да добијат бесплатен бранител, како би можеле да се спротивстават на моќниот државен апарат во рацете на јавното обвинителство;
- Усогласување на Законот за правда за децата со Директивата за процесни заштитни мерки за децата кои се осомничени или обвинети лица во кривичната постапка. Усогласување со чл. 7 од директивата, каде што е предвиден индивидуален пристап за секое осомничено дете. Потребно е внесување на ново поглавје во законот за правда за децата, каде што детално ќе бидат пресликани одредбите од чл. 7 од директивата за процесни заштитни мерки за децата, бидејќи индивидуалниот пристап е основен предуслов, при изрекувањето мерки или санкции за осомниченото дете да се постигнат целите на специјалната и генералната превенција, притоа водејќи сметка во секој момент, за ранливоста и посебната психолошка состојба на децата осомничени за кривични дела;
- Целосно преземање на одредбите од Директивата на Европската Унија за правото на достапност до бранител, односно имплементирање на истите во

Законот за полиција и Законот за кривична постапка, заради унапредување на правата на обвинетите во Република Северна Македонија;

- Заострување на критериумите за вработување во Секторот за внатрешна контрола и професионални стандарди при Министерството за внатрешни работи, како единствен орган во состав на МВР надлежен за постапување против полициски службеници кои непрофесионално се однесуваат при вршење на своите службени дејствија;
- Заострување на казнената политика при случаи на малтретирање, заплашување, на обвинети лица од страна на полициските службеници. Нивната одговорност да биде кривична, со подведување под кривичното дело „Малтретирање во вршење на службата“ од чл. 143 од КЗ. Доколку осомничениот даде изјава на негова штета во рана фаза од кривичната постапка, под присилба или со примена на други техники на изнуда на исказ или малтретирање, таа изјава ќе претставува основа врз која ќе се гради понатамошниот предмет од страна на јаното обвинителство;
- Доследно спроведување на препораките од Комитетот за превенција и спречување на тортура при Советот на Европа за заштита на обвинетите и механизмите и препораките коишто ги нудат за унапредување и генерално подобрување на сите чинители во кривичната постапка, а особено обвинетите. Тоа може да се стори со санкционирање на инволвираните при нотираните пропусти во Извештаите од Комитетот за спречување и превенција од тортура, уважување и изменување на негативните практики во полициските станици, притворските одделенија, затворите;
- Доследно почитување на судската пракса на Европскиот суд за човекови права во делот на прекршувањето на правата на обвинетите преку негативните пресуди кон Македонија. Нашата држава многупати била санкционирана низ бројни пресуди за прекршување на членот 6 од Европската конвенција за човекови права, пракса која може да биде надмината само ако се извлекуваат поуки од тие пресуди, истите се пренесуваат до надлежните органи кои се одговорни за сторените пропусти и нивно превенирање во идните нивни постапувања.

Со доследна примена на препораките, обвинетиот ќе го добие заслуженото место во кривичната постапка и полека, но сигурно, ќе биде активен учесник, односно субјект на кривичната постапка.

ЛИТЕРАТУРА:

Домашна литература:

1. Бајалциев Димитар. *Вовед во правото. Право*. Скопје: Македонска ризница. 1999.
2. Бојациевска Иванова Мирјана. Богдановска Александра. *Имплементација на меѓународните стандарди за фер и правично судење*. Скопје: Коалиција на здруженија на граѓани „Сите за правично судење“, 2015.
3. Бужаровска Лажетик Гордана. Калаџиџиев Гордан. Мисоски Бобан. Илиќ Дивна. *Компаративно казнено процесно право*. Скопје: АКАДЕМИК ДООЕЛ, 2011.
4. Главинче Никола. *Етиката во адвокатурата (нормативни решенија и предизвици)*. Скопје: Школа за докторски студии при УКИМ, докторски семинар и конференција, 2012.
5. Главинче Никола. *Бранителот во полициската постапка во однос на предлог директивата за достапност до бранителот*. Скопје: Школа за докторски студии при УКИМ, докторски семинар, 2013.
6. Европска конвенција за човекови права. изменета со протокол бр.11. Скопје: *Council of Europe*. 1998.
7. *Збирка на рефрентни судски одлуки на Европскиот суд за човекови права во врска со чл.3, 5, 6 и 8 од Европската конвенција за човекови права*. Скопје, 2012.
8. *Збирка на судски одлуки на Европскиот суд за човекови права и решенија на Врховниот суд на Република Македонија*. Скопје: Министерство за правда и OSCE. 2010.

9. Јосифоски Душан. *Криминалистичка психологија*. Скопје: Радинг, 1995
10. Калајџиев Гордан. Бужаровска Лажетик Гордана. *Закон за кривичната постапка*. Скопје: Академик ДООЕЛ, 2011.
11. Калајџиев Гордан, Јанкуловски Звонимир. *Водич низ човековите права*. Скопје: Хелсиншки комитет, 1999
12. Калајџиев Гордан, Бужаровска Лажетик Гордана, Мисовски Бобан, Илиќ Дивна. *Компаративно казнено процесно право*. Скопје, 2011.
13. Калајџиев Гордан. *Два чекори напред, еден назад – реформа на кривичната постапка во Италија*. Скопје: Здружение за кривично право и криминологија, МРКК, 1/1 1994.
14. Калајџиев Гордан. *Слободата и безбедноста на личноста под Европската конвенција за правата на човекот*. Скопје: Здружение за кривично право и криминологија, МРКК, 1/2, 1996.
15. Калајџиев Гордан. *Оневозможување, а не легитимирање на арбитрерноста*. Скопје: Полициска академија, јавна дискусија за нацрт амандманот XIX на Уставот на РМ, 2004.
16. Калајџиев Гордан. *Правична постапка – докторска дисертација*. Скопје: Правен факултет, 2004.
17. Калајџиев Гордан. *Правото на независен и непристрасен суд во правото и практиката на Европската конвенција за човекови права, Независното судство и правната држава, магистерска тема*. Скопје: Универзитет „Св. Кирил и Методија“, Правен факултет – Скопје, 1997.
18. Калајџиев Гордан. *Слободата и безбедноста на личноста под Европската конвенција за правата на човекот*. Скопје: Здружение за кривично право и криминологија, МРКК, 1/2, 1996.
19. Камбовски Владо. *Казнено-правната реформа пред предизвиците на 21-от век*. Скопје: Бато и Дивајн, 2002.
20. Камбовски Владо. *Казнено право – опит дел*. Скопје, 2006.

21. Камбовски Владо. *Меѓународно казнено право*. Скопје, 1998.
22. Камбовски Владо. *Правда и внатрешни работи на Европската унија*. Скопје, 2005.
23. Камбовски Владо. *Судско право*. Скопје: 2-ри Август С Штип, 2010.
24. Камбовски Владо. *Правото на судска заштита на човековите права*. Скопје: МАНУ, Судска заштита на човековите права, 2014.
25. Камбовски Владо. *Филозофија на правото*. Скопје: Македонска академија на науките и уметностите, 2010.
26. Карналас Г.Мајкл. *Адвокатска етика*. Скопје: ОБСЕ Скопје, 2016.
27. Климовски Саво, Дескоска Рената и Каракамишева Тања. *Уставно право*. Скопје: Просветно дело АД, 2010.
28. Матовски Никола. *Бранителот во кривичната постапка*. Скопје: Младинска книга, 1981.
29. Матовски Никола. *Казнено процесно право Опит дел*. Скопје: Правен факултет „Јустинијан Први“, „Втори Август С“ ДООЕЛ Штип. 2003.
30. Матовски Никола, Бужаровска Лажетик Гордана, Калајциев Гордан. *Казнено процесно право*, Скопје: Правен факултет Јустинијан Први, 2009.
31. Матовски, Никола, Бужаровска – Лажетик Гордана, Калајциев Гордан. *Казнено процесно право, второ изменето и дополнето издание*. Скопје: Академик, 2011.
32. Најчевска Мирјана. *Правна држава*. Скопје: Новинско издавачка куќа Лист, 1995.
33. Поповска Билјана. *Историја на правото I*. Скопје: Правен факултет Јустинијан Први, 2-ри Август Штип, 2005.
34. Поповска Билјана. *Историја на правото II*. Скопје: 2-ри Август Штип, 2007.

35. *Професионална етика на адвокатите, Избор на домашна и меѓународна легислатива.* Скопје: Адвокатска комора на Р.Македонија, 2006.
36. Роулс Џон. *Теорија на праведноста.* Скопје: Слово, 2002.
37. Темков Кирил. *Европски вредности,* Правник, Скопје: Здружение на правници, бр.159/160, 2005.
38. Темков Кирил. *Професионална етика,* Кавадарци: Дом на културата Иван Мазнов Климе, 2011.
39. Цаца Ј. Ѓорѓи. *Слободите и правата на човекот и граѓанинот во Република Македонија.* Скопје: Студентски збор, 1994.
40. Цаца Николовска Маргарита. *Правен дијалог.* Скопје: Институт за човекови права, 2013.
41. Шкарик Светомир, Силјановска Гордана. *Уставно право, второ, дополнето и изменето издание.* Скопје: Култура, 2009.
42. Шкарик Светомир, *Уставно право, втора книга.* Скопје: Union Trade, 1995.
43. Шкарик Светомир. *Научно толкување: Устав на Република Македонија.* Скопје: Култура, 2014.

Странска литература:

44. Alston P, Crawford J. *The Future of UN Human Rights Treaty Monitoring.* London: Vambridge University Press, 2003.
45. Amnesty International. *Fair Trial Manual – second edition.* London: Amnesty International Publicationis, 2014.
46. Anagnostopoulos. *The Right of Access to a Lawyer in Europe: A Long Road Ahead?.* 4 European Criminal Law Review. 2014.
47. Anam Syaiful. *The Universality of the Universal Declaration of Human Rights: Does it merely express Western Values?.* Nation State: Journal of International Studies. 2018.

48. Andrews A. John. Case Comment: *Magee v United Kingdom* (28135/95). 26 *European Law Review*. 2001.
49. Arnaiz A. S. and Perez A. T. *Main trends in the recent case law of the EU Court of Justice and the European Court of Human Rights in the field of fundamental rights*. Study Prepared for the European Parliament's Civil Liberties. Justice and Home Affairs Committee. 2012.
50. Ashworth, A. *Principles of Criminal Law (third edition)*, New York: Oxford University Press Inc., 1999.
51. Attinger. M. F. *Rules of Conduct for Criminal Defence Lawyers: A Deontological Approach to Defence Rights*. Open Universiteit. 2020.
52. Bachmaier Winter L. *The EU Directive on the Right to Access to a Lawyer: A Critical Assessment*. Human Rights in European Criminal Law. New Developments in European Legislation and case Law after Lisbon Treaty. Switzerland: Springer. 2015.
53. Barnes S. Margaret. One Experience of Video Recorded Interviews. June *Criminal Law Review* 444. 1993.
54. Bates Ed. *The Evolution of the European Convention on Human Rights*. Oxford: Oxford University Press, 2010.
55. Bayer. Vladimir. *Zakonik o krivičnom postupku*. Informator. Zagreb. 1968.
56. Beattie J. M. *Scales of Justice: Defense Counsel and English Criminal Trials in the Eighteenth and Nineteenth Centuries*. 9 L. & H. Rev, 1991
57. Bekarija C. *O zlocinima i kaznama*. Split: Logos, 1984.
58. Beljanski Slobodan. *Medjunarodni pravni standardi o krivicnom postupku*. Beograd: Beogradski centar za ljudska prava, 2001.
59. Berger Mark. *Self-Incrimination and the European Court of Human Rights : Procedural Issues in the Enforcement of the Right to Silence..* 5 *European Human Rights Law Review*. 2007.

60. Beyens K. Snacken S. & Eliaerts C. *Barstende muren, Overbevolkte gevangnissen: omvang, oorzaken en mogelijke oplossingen*. Antwerp: Kluwer. Gouda: Quint. 1993.
61. Blackstock J. Cape E. Hodgson J. Ogorodova A. and Spronken T. *Inside Police Custody: An Empirical Account of Suspects' Rights in Four Jurisdictions*. Cambridge. Antwerp. Portland: Intersentia. 2014.
62. Bogdandy von Armin. *The European Union as a Human Right Organization?*. Brussels: Common Market law review No6, 2000.
63. Bosly H. D. and Vandermeersch D. *Criminal procedure law*. Bruges. La Chartre. 2005.
64. Bridges L. & Cape. E. *CDS Direct: Flying in the face of the evidence, London: Centre for Crime and Justice Studie*. King's College. 2008.
65. Bridges L. and Choongh S. *Improving Police Station Legal Advice: The Impact of the Accreditation Scheme for Police Station Legal Advisers*. London: The Law Society & The Legal Aid Board 1998.
66. Bridges. L. The Ethics of Representation on Guilty Pleas. *Legal Ethics*. 9(1). 2006.
67. Burmitskaya Elena, *World's models of legal aid for criminal cases: What can Russia borrow?*, Lambert Academic Publishing.
68. Burić Zoran. *Re – assessing the jurisprudence of the European Court of human rights on police interrogation – Case of Ibrahim and others v. The United Kingdom*. EU and comparative law issues and challenges series – Issue 2. 2018
69. Camon A. *Le intercettazioni nel processo penale*. Milano. Giuffrè. 1996.
70. Canivet G. *Trans-judicial Dialogue in a Global World*. The Hague: Hague Academic Press. 2010.
71. Cape. E. *Defending Suspects at Police Stations*. London: Legal Action Group. 2006.
72. Cape Ed, Namoradze Zaza. *Effective Criminal Defence in Eastern Europe*. Legal Aid Reformers Network, 2012.

73. Cape Ed, Namoradze Zaza, Smith Roger and Spronken Taru. *Effective Criminal Defence in Europe*, Intersentia Antwerp – Oxford. 2010.
74. Cape Ed, *Suspects in Europe: Towards a Real Commitment to Minimum Standards?*, Law Faculty. University of the West of England, Bristol.
75. Cape Ed, Hodgson Jacqueline, Prakken Ties and Spronken Taru, *Suspects in Europe: Procedural rights at the Investigative Stage of the Criminal Process in the European Union*, 2007 Intersentia.
76. Cape Ed, Hodgson Jacqueline. *The Right to Access to a Lawyer at Police Stations: Making the European Union Directive Work in Practice*. New Journal of European Criminal Law. 2014.
77. Caprioli F. *Palingenesi di un divieto probatorio. La testimonianza indiretta nel funzionario di polizia nel rinnovato assetto processuale*, in R. Kostoris (ed), *Il gusto processo tra contraddittorio e diritto al silenzio*. Torino. Giappichelli. 2007.
78. Cassim Fawzia. *The accused's right to be present: a key to meaningful participation in the criminal process*. The Comparative and International Law Journal of Southern Africa 38. 2005.
79. Cassim Fawzia. *The right to meaningful and informed participation in criminal process*. University of South Africa, November 2003.
80. Celiksoy Ergul. *Ibrahim and Others v. UK: Watering Down the Salduz Principles?* 9(2) New J. Eur. Crim. L. 2018.
81. Celiksoy Ergul. *To what extent has the ECtHR set out a strong position on the right to access to a lawyer prior to or during police interrogation?* University of Nottingham. 2017.
82. Cesari C. *L irripetibilita sopravvenuta degli atti d'indagine*. Milano. Giuffre. 1999.
83. Caianiello M. *Effective criminal defence in Italy*. Intersentia Antwerp – Oxford – Portland. 2010.
84. Chojniak Łukasz. *Postulat nowelizacji Kodeksu postępowania karnego – krytycznie o niektórych proponowanych zmianach*. Palestra 1-2. 2019.
85. Close F. *And what about the public prosecution service?*. Editions du Jeune Barreau. 1985.
86. Cooper Simon. *Legal Advice and Pre-Trial Silence - Unreasonable Developments*. 10 International Journal of Evidence & Proof 60. 2006
87. Cordero F. *Procedura Penale*. Milano. Giuffree. 2001.

88. Cottu M. *On the Administration of criminal justice in England*. 1822.
89. Czeszejko – Sochack Z. Krzemiński Z. *Advokat z urzędu w postępowaniu sądowym*. Warsaw. Wydawnictwo Prawnicze. 1975.
90. Daly Yvonne, Conway Vicky. *Selecting a lawyer: the practical arrangement of police station legal assistance*. School of Law and Government, Dublin City University. 2019.
91. Danet J. *Défendre – Pour une défense pénale critique*. Paris: Dalloz – Sirey. 2004.
92. Demenko Anna. *Prawo oskarżonego do korzystania z pomocy obrońcy w świetle dyrektywy nr 2013/48/ UE – wybrane zagadnienia*. Palestra 12. 2018.
93. Devrieux, V. *The French system*. in: M. Delmas – Marty and J.R. Spenser. *European Criminal Procedures*. Cambridge: Cambridge University Press. 2002.
94. Digiusto E. *Effectiveness of public legal assistance services: A discussion paper*. Justice issues. Paper 16. 2012.
95. Douwe Korff. *International standards in criminal procedure*. London Metropolitan University.
96. DPI: Charter of the United Nations and Statute of the International Court of justice, New York, 2015.
97. Dupont L. and Hutsebaut F. *Restorative justice between future and past*. Leuven. University press. 2001.
98. Đurđević Zlata, *Odluka Ustavnog suda RH o suglasnosti zakona o kaznenom postupku s ustavom*. 25 studenoga, 2012.
99. Đurđević, Zlata. *Rekonstrukcija, judicijalizacija, konstitucionalizacija, europeizacija hrvatskog kaznenog postupka V. novelom ZKP/08: prvi dio?*. Hrvatski ljetopis za kazneno pravo i praksu 2. 2013.
100. Đurđević Zlata, *Suvremeni razvoj hrvatskoga kaznenog procesnog prava s posebnim osvrtom na novelu ZKP iz 2011*, 15 Studenoga 2011.
101. Easton M. Susan. *Silence and Confessions : The Suspect as the Source of Evidence*. Palgrave Macmillan. 2014.
102. Ede. R & Edwards A. *Criminal Defence*. London: Law Society. 2008.
103. Ede. R & Shepard E. *Active Defence*. London: Law Society. 2000.

104. *Eighth UN Congress on the prevention and the treatment of offenders*, Havana 27 August – 7 September 1990, New York: United Nations, 1991.
105. Erbas Rahime. *Pre – trial procedure in Turkey: Post Salduz*. Istanbul University. Faculty of Law. 2020.
106. Ericson, R. V. Baranek. P. M. *The Ordering of Justice: A Study of Accused Persons as Dependants in the Criminal Process*. Toronto: University of Toronto Press. 1982.
107. Eryilmaz M. Bedri. *Arrest and Detention Powers in English and Turkish Law and Practice in the Light of the European Convention on Human Rights*. Brill. 2000.
108. Felicioni P. *Le ispezioni e le perquisizioni*. Milano. Giuffrè. 2004.
109. Fermon Jan, Verbruggen Frank, Decker DeStefe, *The Investigative stage of the criminal process in Belgium*, Intersentia Antwerpen – Oxford. 2007.
110. Ferstman Carla, Goldberg Alexander, Gray Tony, Ison Liz, Nathan Richard and Newman Michael. *Contemporary Human Rights Challenges: The Universal Declaration of Human Rights and its Continuing Relevance*. Routledge, Taylor & Francis, 2019.
111. Ferrua P. *La regola d'oro del processo accusatorio* in R. Kostoris (ed.), *Il gusto processo tracontraddittorio e diritto al silenzio*. Torino. Giappichelli. 2002.
112. Field S. and West A. *Dialogue and the Inquisitorial Tradition: French Defence lawyers in the Pre – Trial Criminal Process*. 14 Criminal law Forum. 3 2003.
113. Fleming Don. *Legal Aid and human rights*. University of Canberra, International Legal Aid Group Conference, Antwerp, 6-8 June, 2007.
114. Flynn, Asher, Hodgson, Jacqueline, McCulloch, Jude and Naylor, Bronwyn. *Legal aid and access to legal representation : re-defining the right to a fair trial*. Melbourne University Law Review, 2016.

115. Frigo G. *L'indagine difensiva da fonti dichiarative* in L. Filippi (ed), *Processo penale: il nuovo ruolo del difensore*. Padova. Cedam. 2001.
116. Gastaldo M. Ceresa. *II riesame delle misure coercitive nel processo penale*, Milano. Giuffrè. 1993.
117. Gastaldo M. Ceresa. *Le dichiarazioni spontanee dell'indagato alla polizia giudiziaria*. Torino. Giappichelli. 2002.
118. Giannouloupoulos Dimitros. *Custodial Legal Assistance and Notification of the Right to Silence in France: Legal Cosmopolitanism and Local Resistance*. 24 Criminal Law Forum. 2013.
119. Giannouloupoulos Dimitrios. *Improperly Obtained Evidence in Anglo – American and Continental Law*. Oxford: Hart Publishing. 2018.
120. Giannouloupoulos Dimitrios. *Strasbourg Jurisprudence, Law Reform and Comparative Law: A Tale of the Right to Custodial Legal Assistance in Five Countries*. 16 Human Rights Law Review. 2016.
121. Giannone A. *Riflessioni sulla riforma, in Soggetti deboli e giustizia penale*, Torino, Giappichelli, 2003.
122. Giostra G. *Contraddittorio*. in Enciclopedia Giuridica Treccani, vol. II.
123. Glavince Nikola, Dimovski Blagoj. *Professional ethics and professional liability of attorneys in the Republic of Macedonia*. Bitola: Internacional Scientific Journal Horizons, University St.Kliment Ohridski, Year X, volume 16, 2014.
124. Glavince Nikola. *Savesnost i poštenje kao načela u sudskom postupku i odlučivanju*. Beograd: Pravni život, časopis za pravnu teoriju i praksu, Udruženje pravnika Srbije, br.13, 2014.
125. Goss Ryan. *Out of Many, One? Strasbourg's Ibrahim Decision on Article 6*. 80 Mod. L. Rev. 2017.
126. Grabenwarter Christoph. *European Convencion on Human rights: Commentary*. Vienna: C.H.Beck-Hart-Nomos, 2014.
127. Grabowska-Moroz Barbara. *Wzmocnienie praw procesowych w postępowaniu karnym: skuteczne wdrożenie prawa do obrońcy i pomocy*

prawnej na podstawie Programu Sztokholmskiego. Raport krajowy Polska.

128. Gross. A. *Reinforcing the New Democracies: the European Convention on Human Rights and the Former Communist Countries – A Study of the Case-Law*. European Journal of International Law. 7. 1996.
129. Grubač Momcilo. *Krivično procesno pravo*. Beograd: Univerzitet Union, Praven fakultet, 2006.
130. Grzegorzcyk T. *Kodeks postępowania karnego. Komentarz*. Cracow. Wydawnictwo prawnicze PWN. 2005.
131. Guberina Veljko. *Branio sam...2*. Beograd: Jugoštampa, 1980.
132. Gudjonsson, G. *The Psychology of Interrogations and Confessions: A Handbook*. Chichester: Wiley. 2003.
133. *Guidelines on the Role of Prosecutors* Adopted by the Eighth United Nations Congress on the Prevention of Crime and the Treatment of Offenders, Havana: 1990.
134. Harris, O'Boyle & Warbrick. *Law of the European Convention on Human Rights*. Oxford: Oxford University Press, 2009.
135. Healy D. Hamilton C. Daly Y. and Butler M. *The Criminal Justice Process: from Questioning to Trial*. Routledge Handbook of Irish Criminology. Abingdon: Routledge. 2016.
136. Hert De Paul. *European Human Rights Law and the Regulation of European Criminal Law. Lessons Learned from the Salduz Saga*. New Journal of European Criminal Law, 2010.
137. Hodgson Jacqueline. *Constructing the Pre-Trial Role of the Defence in French Criminal Procedure: An Adversarial Outsider in an Inquisitorial Process*. International Journal of Evidence & Proof. 2002.
138. Hodgson Jacqueline. *EU Criminal Justice: The Challenge of Due Process Rights within a Framework of Mutual Recognition*. North Carolina journal of International law. 2011.

139. Hodgson Jacqueline. *French Criminal Justice: A Comparative Account of the Investigation and Prosecution of Crime in France*. Oxford. Hart Publishing. 2005.
140. Hodgson Jacqueline. *Making Custodial Legal Advice More Effective in France*. Criminal Justice Matters 92. 2013.
141. Hodgson Jacqueline. *Safeguarding Suspects Rights in Europe: A Comparative Perspective*. 14 New Criminal Law Review. 2011.
142. Hodgson Jacqueline. *The Challenge of Universal Norms: Securing Effective Defence Rights Across Different Jurisdictions and Legal Cultures*. Journal of Law and Society 46. 2019.
143. Hodgson, Jacqueline. *The detention and interrogation of suspects in police custody in France: a comparative account*. European Journal of Criminology. 2004.
144. Hodgson Jacqueline. *The role of lawyers during police detention and questioning: A comparative study*. The University of Warwick. School of Law. January. 2015.
145. Hodgson. Jacqueline. *Tipping the Scales of Justice: The Suspect's Right to Legal Advice*. Criminal Law Review. 1992.
146. Hoyano Laura. *What is Balanced on the Scales of Justice? In Search of the Essence of the Right to a Fair Trial*. Crim. L.Rev. 4. 2014.
147. Hrvatsko udruženje za kaznene znanosti i praksu. *Hrvatski ljetopis za kaznene znanosti I praksu*, Pravni fakultet u Zagrebu, 2016.
148. Ilić Ivan, Saša Knežević. *Scope of Article 6 of the European Convention of human rights – Contribution of the European court of human rights practice*, Faculty of law Niš, 2014.
149. Illuminati G. *Giudizio*. in G. Conso & V. Grevi. Compendio di procedura penale. Padova. Cedam. 2003.
150. Illuminati G. *La testimonianza della polizia giudiziaria sul contenuto di dichiarazioni non verbalizzate*. Cassazione Penale. 2003.

151. Illuminati G. Caianiello M. *The investigative stage of the criminal process in Italy*. Intersentia Antwerpen – Oxford. 2007.
152. Ivičević Karas E. Burić Z. Bonačić. M. *Unapređenje procesnih prava osumnjičenika i okrivljenika u kaznenom postupku: Pogled kroz prizmu europskih pravnih standarda*. Hrvatski ljetopis za kazneno pravo i praksu 1. 2016.
153. Ivičević Karas Elizabeta. *Pomicanje granica prava na branitelja pod utjecajem europskog kaznenog prava*. Hrvatski ljetopis za kazneno pravo i praksu vol. 22. broj 2/2015. Zagreb. 2015.
154. Ivičević Karas E. Valković L. *Pravo na branitelja u policiji – Pravna i stvarna ograničenja*. Hrvatski ljetopis za kazneno pravo i praksu 2. 2017.
155. Ismail Shahrul Mizan. *The right to fair trial: Analysing the jurisprudence of member states of the ICCPR*. University Kebangsaan Malaysia, January 2005.
156. Jackson D. John. *Common Law Evidence and the Common Law of Human Rights: Towards a Harmonic Convergence?* 27 Wm. & Mary Bill Rts. J. 689. 2019.
157. Jackson D. John. *Responses to Salduz: Procedural Tradition, Change and the Need for Effective Defence*. Modern Law review. 2016.
158. Jackson J. *Cultural Barriers on the Road to Providing Suspects with Access to a Lawyer*. in R. Colson and S. Field (eds), *EU Criminal Justice and the Challenges of Diversity*, Cambridge: CUP. 2016.
159. Jackson John. *Re-Conceptualizing the Right of Silence As an Effective Fair Trial Standard*. 58 International and Comparative Law Quarterly 835. 2009.
160. Jacobs F., White R. C. A. *European Convention on Human Rights, Third Edition*. Oxford: Oxford University Press, 2002.
161. Jaksić, Aleksandar. *Evropska konvencija o ljudskim pravima – komentar*. Beograd: Centar za publikacije Pravnog fakulteta u Beogradu, 2006.

162. Jackson and Summers. *The Internationalisation of Criminal Evidence : Beyond the Common Law and Civil Law Traditions*. Cambridge University Press. 2012.
163. Jeremy McBride. *Human rights and criminal procedure. The case law of the European Court of Human Rights*. Strasbourg: Council of Europe, 2009.
164. J.P.W. Temminck Tuinstra. *The right to legal assistance*. Amsterdam: University of Amsterdam, Faculty of Law, 2009.
165. Jevtović Miroslav. *Uvod u policijsku etiku*. Beograd: Kriminalističko-policijska akademija, 2009.
166. Jimeno-Bulnes Mar. *The Right of Access to a Lawyer in the European Union: Directive 2013/48/EU*. In: ed. Tommaso Rafaraci, Rosanna Belfiore, EU Criminal Justice: Fundamental Rights, Transnational Proceedings and the European Public Prosecutor's Office. Cham: Springer Nature Switzerland. 2019,
167. Jimeno–Bulnes Mar. *Towards common standards on rights of suspected and accused persons in criminal proceedings in the EU?*. Center for European policy studies, 2010.
168. Jonakait N. Randolph. *The Origins of the Confrontation Clause: An Alternative History*. New York Law School, 1995
169. Kardas Cf. Piotr. *Gwarancje prawa do obrony oraz dostępu do obrońcy na wstępnym etapie postępowania karnego. Kilka uwag w świetle Dyrektywy w sprawie prawa dostępu do adwokata, doktryny Salduz oraz doktryny Miranda*. Palestra Świętokrzyska 43-44. 2018.
170. Karstedt S. Durkheim, Tarde and beyond: *the global travel of crime policies*. in T.Newburn and R. Sparks, Criminal Justice and Political Cultures, Cullompton. Willan. 2004.
171. Kassin M. Saul and others. *Police-Induced Confessions: Risk Factors and Recommendations*. 34 Law and Human Behavior. 2010.
172. Keane Adrian. *The modern law of evidence*. Third edition. 1994.
173. Kessel Van Gordon. *European Perspectives on the Accused as a Source of Testimonial Evidence*. 100 West Virginia Law Review. 1999.

174. Klees O. and Bosquet D. *Overview of the improvements in the rights of of the defence after the Franchimont – reform*. Formation permanente Universite – Palais. 2000.
175. Kosovych Vitaliy. Taras Pashuk. *Evaluative Concepts of the European Convention on Human Rights: Current Issues of Application as Exemplified by Article 6*. Krytyka Prawa. tom 14. nr 1/2022. 2022.
176. Krapac Davor. *Europska konvencija o zaštiti ljudskih prava I temeljnih sloboda i hrvatski kazneni postupak*. Zagreb: Hrvatski ljetopis za kazneno pravo i praksu vol 2 – broj 1/1995.
177. Krapac Davor. *Pravo na branitelja u kaznenom postupku kao standard nekih međunarodnih ugovora o ljudskim pravima i slobodama*. Odvjetnik, Zagreb.
178. Krapac D. *Kazneno procesno pravo Prva knjiga: Institucije*. Narodne novine. Zagreb. 2015.
179. Krapac D. *Kazneno procesno pravo Prva knjiga: Institucije*. Narodne novine. Zagreb. 2020.
180. Kruszynski P. *Postepowanie karne w XXI wieku*. Warsaw. Dom Wydawniczy ABC. 2002.
181. Kruszyński P. *Stanowisko prawne obrońcy w procesie karnym*. Białystok, Dridt Wydaw. Filii UW. 1991.
182. Kulmanis Oskars. *The Right to Legal Assistance in Criminal Proceedings*. Vilnius University Open Series. 2021.
183. Lagoutte Stephanie. *Fair trial and defence rights in criminal matters: An introduction*. Danish Institute for Human rights.
184. Landsman A. Stephan. *The Rise of the Contentious Spirit: Adversary Procedure in Eighteenth Century England*. 75 Corni. L. Rev. 1990
185. Langbein H. John. *The Criminal Trial before the Lawyers*. 45 U. CQ. L. Rev, 1978

186. Langbein J. H. *The Origins of Adversary Criminal Trial*. Oxford University Press. 2003.
187. Lasan Drenški Višnja, Novak Jasna, Valković Laura, *Pravni i praktični problem dobre obrane okrivljenika*. 15 Listopada 2009.
188. Leblois – Happe. J. *Rétention de sûreté vs Unterbringung in die Sicherungsverwahrung: les enseignements d'une comparaison franco – allemande*. Actualité Juridique Pénal. 2008.
189. Levasseur G. Stefani. G. & Bouloc. B. *Procedure Penale*, Paris: Dalloz. 2008.
190. Leverick Fiona. *The Right to Legal Assistance During Detention*. Edinburgh Law Review. v. 15, 2011.
191. Longridge Corri. *In Defence of Defence Rights: The Need for Common Rules of Criminal Procedure in the European Union*. European Journal of Legal Studies. Volume 6. Issue 2. 2013/14.
192. Lourdes Peroni. Timmer Alexandra. *Vulnerable Groups: The promise of an emerging concept in European Human Rights Convention Law*. International Journal of Constitutional Law. n. 11, 2013.
193. Mazza O. *L'interrogatorio e l'esame dell'imputato nel suo procedimento*. Milano. Giuffrè. 2004.
194. McConville M. and Hodgson Jacqueline. *Custodial Legal Advice and The Right to Silence*. London: HMSO. 1993.
195. McConville M. Hodgson Jacqueline. Bridges L. and Pavlovic A. *Standing Accused: The Organisation and Practices of Criminal Defence Lawyers in Britain*. Clarendon Press: Oxford 1994.
196. McConville M. Sanders A. and Leng R. *The Case for the Prosecution*. London: Routledge 1991.
197. Mirfield P. *Confessions*. London: Sweet & Maxwell. 1985.
198. Morgan. R. and Evans. M. *Combating Torture in Europe*. Council of Europe Publishing. Strasbourg. 2002.
199. Murdoch Jim. *The treatment of prisoners, European Standards*. Council of Europe Publishing. Council of Europe. May. 2006.
200. Negri D. *Fumus commissi delicti. La prova per le fattispecie cautelari*. Torino. Giappichelli. 2004.

201. Nita Barbara. *Dostęp osoby zatrzymanej do pomocy obrońcy. Uwagi w związku z wyrokiem Europejskiego Trybunału Praw Człowieka z 10 marca 2009 r. w sprawie Płonka przeciwko Polsce*. *Palestra* 11-12. 2011.
202. Ogorodova Anna & Spronken Taru. *Legal Advice in Police Custody: From Europe to a Local Police Station*. *Erasmus Law review*. 2014.
203. Opdenakker Sarah. *EU Procedural Rights – the right to legal advice during pre-trial detention*. Gent, Belgium: Universiteit of Gent, Dissertation submitted to obtain the academic degree of Master of European Criminology and Criminal Justice Systems by (00907253), 2009-2010.
204. Ouwerkerk Jannemieke. *EU Competence in the Area of Procedural Criminal Law: Functional vs. Self-standing Approximation of Procedural Rights and Their Progressive Effect on the Charter's Scope of Application*. *European Journal of Crime. Criminal Law and Criminal Justice*. 2019.
205. PACE Review: *Government proposals in response to the Review of the Police and Criminal Evidence Act 1984*. London: Home Office. 2008.
206. Pajčić Matko, *Pravo Okrivljenika na branitelja i na besplatnu pravnu pomoć*. 1 Svibnja 2010.
207. Pajčić Matko, *Pravo okrivljenika na uvid u spis predmeta tijekom prethodnog kaznenog postupka u pravnim sustavima nekih europskih država i praksi europskog suda za ljudska prava*. 1 Svibnja 2010.
208. Pajčić Matko, Valković Laura, *Presude Europskog suda za ljudska prava protiv republike Hrvatske zbog povrede prava na pravično suđenje (članak 6. Konvencije za zaštitu ljudskih prava i temeljnih sloboda)*. 9 Studenoga 2012.
209. Panzavolta M. *Reforms and Counter – Reforms in the Italian Struggle for an Accusatorial Criminal Law System*. *N.C. J. Int'l L. Com. Reg.* 2005.
210. Patry W. Marc. Smith M. Steven and Adams M. Nicole. *Recent Supreme Court of Canada Rulings on Criminal Defendants' Right to Counsel*. 20 *Psychology, Crime & Law*. 2013.
211. Piedboeuf F. *The lawyer, a phantom?*. Editions du Jeune Barreau. 1985.

212. Pizzi W. T. and Montagna M. The Battle to Establish an Adversarial Trial System in Italy. *Mich. J. Int. L.* 2004.
213. Plotnikoff J. & Woolfson. R. *A Fair Balance? Evaluation of the Operation of Disclosure Law*. London: Home Office, 2001.
214. Pollock F, Maitland F. *History of English Law*, Cambridge University Press, Cambridge, 1988
215. Ponikowski Ryszard. Zagrodnik Jarosław. *Commentary on the Article 401 CCP. In: Code of Criminal Procedure*. Comment. ed. Jerzy Skorupka. Warszawa: C. H. Beck. 2018.
216. Pradel J. *Procédure pénale*. Paris: Editions Cujas. 2002.
217. Puyenbroeck Laurens van. Vermeulen Gert. *Effective criminal defence in Belgium*. Intersentia Antwerp – Oxford. 2010.
218. Puyenbroeck Laurens van & Vermeulen Gert. *Het recht op bijstand van een advocaat bij het politieverhoor na de arresten Salduz en Panovits van het EHRM*. *Nullum Crimen*. 2. 2009.
219. Puyenbroeck Laurens van, Vermeulen Gert. *Towards minimum procedural guarantees for the defence in criminal proceedings in the EU*. *International and Comparative Law Quarterly*, Cambridge Journals, 2011.
220. Rackow Felix. *The Right to Counsel: English and American Precedents*. 15 WM. & Mary Q. 1954
221. Rammelt J. (Project Manager), Leeuw B.J.G. (Lead Researcher). *Advancing Defence Rights: Survey of defence lawyers in the EU on the protection of defence rights in Europe*. Version 3, October 2012.
222. Ramos Vania. Costa. *The Rights of the Defence according to the ECtHR - An Illustration in the Light of A.T. v. Luxembourg and the Right to Legal Assistance*. *New Journal of European Criminal Law*. Vol. 7. Issue 4. 2016.
223. Rawls John. *A theory of justice*. Oxford: Oxford University Press, 1971.
224. Riehle Cornelia, Clozel Allison. *10 years after the roadmap: procedural rights in criminal proceedings in the EU today*. Europäische Rechtsakademie (ERA), 2019.

225. Risinger D. Michael and Risinger C. Lesley. *Innocence Is Different: Taking Innocence into Account in Reforming Criminal Procedure*. 2011/12.
226. Roberts Andrew. *Fair Trial: Ibrahim v. United Kingdom*. *Crim. L. Rev.* 877, 878. 2017.
227. Rohne Ines. *Notwendige Verteidigung und Verteidigerbeordnung im Ermittlungsverfahren*. Duncker & Humblot. Berlin. 2011.
228. Rusu Minodora-Ioana. *The right to have access to a lawyer within the criminal proceedings in the European Union*. Christian University „Dimitrie Cantemir” of Bucharest, Romania, 2017.
229. Sadzot A. *Equality of arms and adversariality in criminal cases*. Editions du Jeune Barreau de Liege. 1997.
230. Saint – Pierre. F. *Le èguide de la défense pènale*. Paris: Dalloz. 2007.
231. Sakowicz Andrzej. *Suspect’s access to a lawyer at an early stage of criminal proceedings in view the case-law of the European Court of Human Rights*. University of Bialystok. Poland. 2021.
232. Sakowicz Andrzej. *Zakaz dowodowego wykorzystania wyjaśnień podejrzanego występującego bez obrońcy bądź pod nieobecność obrońcy*. Europejski Przegląd Sądowy 1. 2019.
233. Sanders A. & Young R. *A Fair Balance? Evaluation of the Operation of Disclosure Law*. London: Home Office. 2001.
234. Scaglione A. *L, attività ad iniziativa della polizia giudiziaria*. Torino. Giappichelli. 2001.
235. Scott P. Arthur. *Criminal law in Colonial Virginia*, University of Chicago Press, Chicago, 1930
236. Schabas A. William. *The European Convention on Human Rights. A Commentary*. Oxford: Oxford university Press. 2015.

237. Shapiro H. Alexander. *Political Theory and the Growth of Defensive Safeguards in Criminal Procedure: The Origins of the Treason Trials Act of 1696*, 11 L. & Hist. Rev. 1993
238. Schuermans F. *Dark clouds gathering over the Belgium criminal procedure landscape*. Panopticon. 2005.
239. Smarzewski Marek Ryszard. *The right to defence in Poland. Remarks on the latest amendments of the Code of criminal procedure from the European perspective*. Review of European and comparative law, Volume XLI, 2020.
240. Smet De. B. *Het onmiddellijkheidsbeginsel in het strafproces: een anachronism of een waarborg voor een kwalitatief goede rechtspleging?* Rechtskundig Weekblad. 1996.
241. Solodov Denis. *The right to legal assistance in criminal proceedings: the European Court's approach and practical challenges*. University of Warmia and Mazury in Olsztyn. Poland Faculty of Law and Administration. 2018.
242. Soyaslan Gülen, *Limiting Procedural Rights During Police Interrogation in Terror Crimes: A Comparative Analysis of European and U.S. Laws and Suggestions to Turkish Law*. Journal of Penal Law and Criminology. 2020.
243. Spronken T. Vermeulen G. Vocht de D. & Puyenbroek L. Van. *EU Procedural Rights in Criminal Proceedings*. Antwerp: Maklu. 2009.
244. Stephen J. *The History of the Criminal Law*, Macmillan, London, 1883.
245. Summers Sarah, *Fair Trials*, Oxford and Portland. Oregon, 2007.
246. Summers Sarah. *Fair trails*. Portland: Hard publishing, Oxford and Portland, Oregon, 2007.
247. Taevernier B. *La Présomption d'innocence et la médiatisation de la justice: une cohabitation précaire*. Revue de Droit Pénal et de Criminologie. 2005.

248. Tata and A. Peterson. *Expenditure on Criminal Legal Aid: Report on a Comparative Pilot Study of Scotland, England and Wales and the Netherlands*. Glasgow. University of Strathclyde. 1997.
249. Thomas C. George III. *History's lesson for the right to counsel*. University of Illinois law review. 2004.
250. Thommen M. Samadi M. *The Bigger the Crime, the Smaller the Chance of a Fair Trial*. European Journal of Crime. Criminal Law and Criminal Justice 24. 2016.
251. Tombs. S. & Whyte D. *A crisis of enforcement: The decriminalisation of death and injury at work*. London: Centre for Crime and Justice Studies. King's College. 2008.
252. Tomlinson A. *Nonadversarial Justice: The French Experience*. 42 Maryland Law Review. 1983.
253. Toney J. Raymond. *English criminal procedure under Article 6 of the European Convention on Human Rights: Implications for custodial interrogation practices*. Hous. J. Int'l L. 2001.
254. Traest P. & Tandt De I. *Het voorontwerp van wetboek van strafprocesrecht: een kennismaking*. Panopticon. 4. 2004.
255. Trechsel Stefan. *Human Rights in Criminal Proceedings*. Oxford University Press. 2006.
256. Tuinstra Temminick J.P.W. *The right to legal assistance*, 2009.
257. Valković Laura, Burić Zoran. *Primjena izabranih elemenata prava na formalnu obranu iz prakse europskog suda za ljudska prava u hrvatskom kaznenom postupku*. Hrvatski ljetopis za kazneno pravo i praksu no.2/2011. 3 Studenoga. 2011.
258. Valković Laura. *Pravo na pristup branitelju u svjetlu presude Dvorski protiv Hrvatske*. Hrvatski ljetopis za kaznene znanosti i praksu. 2016.
259. Vasiljević T. *Sistem krivičnog procesnog prava SFRJ*. drugo izmijenjeno i dopunjeno izdanje. Beograd. 1970.

260. Verstraeten R. *Companion to criminal procedure*. Antwerpen. Maklu. 2005.
261. Verstraeten R. & Traest P. *Het recht van verdediging in de onderzoeksafte, Nullum Crimen*. 2. 2008.
262. Vitkauskas Dovydas, Dikov Grigory. *Zaštita prava na pravično suđenje prema Evropskoj konvenciji o ljudskim pravima*. Strasbourg: Generalni direktorat za ljudska prava i vladavinu prava Vijeće Evrope, 2013.
263. Voena G. P. *Sogetti* in G. Conso and V. Grevi (eds), *Compendio di procedura penale*. Padova. Cedam. 2003.
264. Vogler R. *Criminal Procedure in France*. in: R. Vogler and B. Huber (eds.), *Criminal Procedure in Europe*. Berlin: Duncker & Humblot. 2008.
265. Voorhout van Coster, J. E. B. *Ineffective Legal Assistance: Redress for the Accused in Dutch Criminal Procedure and Compliance with ECHR Case Law*. Proefschrift. Utrecht: Utrecht University. 2016.
266. Vrban D. *Drzava i Pravo*. Golden Marketing. Zagreb. 2003.
267. Waltoś Stanisław, Hofmanski Piotr. *Proces karny. Zarys systemu*. Warszawa 2020.
268. Wąsek-Wiaderek Małgorzata. *Dostęp do adwokata na wczesnym etapie postępowania karnego w prawie Unii Europejskiej*. Europejski Przegląd Sądowy 1, 2019.
269. Weisselberg D. Charles. *Exporting and importing Miranda*. Boston University Law Review. 2017.
270. Wheatley Steven. *Minorities, political participation and democratic governance under the European Convention on Human Rights*. Oxford: Oxford University Press, 2010.
271. Wiliński Cf. Paweł. *Zasada prawa do obrony*. In: *System Prawa Karnego Procesowego*, vol. III, p. 2: *Zasady procesu karnego*. ed. Paweł Wiliński, Warsaw: LexisNexis, 2014.
272. Winfried Hassemer. *Human Dignity in the Criminal Process: The Example of the Truth-Finding*. Israel Law Review. 2011.

273. Wu Wei. Interrogational Fairness under the European Convention on Human Rights. 39 *International Journal of Law, Crime and Justice* 37. 2011.
274. Wyngaert Van den C. *Criminal law, criminal procedure and international criminal law*. Antwerp. Maklu. 2003.
275. Young R. *Street Policing After PACE*. in: E. Cape and R. Young, *Regulating Policing: the Police and Criminal Evidence Act 1984 Past, Present and Future*, Oxford: Hart Publishing. 2008.
276. Zbiciak Adrian. *Effective access to defence counsel in the judicial stage of polish criminal proceedings in the scope of Directives 2013/48/EU and 2016/1919/EU*. *Review of European and comparative law* Volume XLI. 2020.
277. Zubik Marek. *Konstytucyjne aspekty prawa wyboru obrony i obrońcy w sprawach karnych w perspektywie orzecznictwa Trybunału Konstytucyjnego*. *Europejski Przegląd Sądowy* 1. 2019.

Правни прописи:

278. Етички кодекс на јавните обвинители во Република Македонија („Службен весник на Република Македонија“ бр.194 од 25.12.2014 година).
279. Закон за адвокатурата („Службен весник на Република Македонија“ бр.59/2002; 60/2006; 29/2007; 106/2008; 135/2011; 113/2012 и 148/2015). Одлуки на Уставниот суд на Република Македонија: У.бр.134/2002 од 22.01.2003 година, објавена во „Службен весник на Република Македонија“ бр. 10/2003; У.бр.173/2002 од 07.05.2003 година, објавена во „Службен весник на Република Македонија“ бр.34/2003; У.бр.31/2007 од 09.01.2008 година, објавена во „Службен весник на Република Македонија“ бр. 8/2008; У.бр.87/2008 од 4.02.2009 година, објавена во „Службен весник на Република Македонија“ бр. 20/2009 и У.бр.163/2008 од 16.09.2009 година,

- објавена во „Службен весник на Република Македонија“ бр. 117/2009.
280. Закон за Академијата за судии и јавни обвинители („Службен весник на Република Македонија“ бр. 20/15; 192/15 и 231/15 и 163/18).
281. Закон за јавното обвинителство („Службен весник на Република Македонија“ бр.42 од 16.02.2020 година).
282. Закон за кривичната постапка („Службен весник на Република Македонија“ бр. 150/2010 и 100/2012).
283. Закон за полиција, (Службен весник на Република Македонија бр.114/06, 6/09, 145/12, 41/14, 33/15, 31/16, 106/16, 120/16, 21/18 и 64/18 и „Службен весник на Република Северна Македонија“ бр. 294/21)
284. Закон за малолетничка правда („Службен весник на Република Македонија“ бр. 87/2007, 103/2008, 161/2008 и 145/2010).
285. Закон за правда за децата („Службен весник на Република Македонија бр.148/2013, 152/2019 и 275/2019).
286. Кодекс на полициска етика. Службен весник на РМ, бр.72 од 11.06.2007г.
287. Кривичен законик („Службен весник на Република Македонија“ бр. 37/1996; 80/1999; 4/2002; 43/2003; 19/2004; 81/2005; 60/2006; 73/2006; 7/2008; 139/2008; 114/2009; 51/2011; 135/2011; 185/2011; 142/2012; 166/2012; 55/2013; 82/2013; 14/2014; 27/2014; 28/2014 и 41/2014, 115/2014, 132/2014, 160/2014, 199/2014, 196/2015, 226/2015, 97/2017 и 248/2018). Одлуки на Уставниот суд на Република Македонија, У. бр. 220/2000 од 30 мај 2001 година, објавена во „Службен весник на Република Македонија“ бр. 48/2001; У. бр. 210/2001 од 6 февруари 2002 година, објавена во „Службен весник на Република Македонија“ бр. 16/2002; У. бр. 206/2003 од 9 јуни 2004 година, објавена во „Службен весник на Република Македонија“ бр. 40/2004 и У. бр. 228/2005 од 5 април 2006 година, објавена во „Службен весник на Република Македонија“ бр. 50/2006, У. бр. 169/2016 од 27 ноември 2011 година, објавена во „Службен весник на Република Македонија“ бр.

170/2017; У. бр. 169/2016 од 27 ноември 2011 година, објавена во „Службен весник на Република Македонија“ бр. 170/2017.

288. Устав на Република Македонија (консолидиран текст) од 17.11.1991г. со амандмани.
289. Draft Bill on the Code of Criminal Procedure, Parl St. Kamer 2004-05, No.51-2138/1.
290. General Assembly resolution 44/25 of 20 November 1989, Convention on the Rights of the Child, 1990.
291. Universal Declaration of Human Rights, G.A. res. 217A (III), U.N. Doc A/810 at 71 (1948), University of Minnesota, Human rights library.

Линкови:

292. www.arbitrage.be
293. www.cass.be
294. http://cnb.avocat.fr/Presence-de-l-avocat-des-le-debut-de-la-Garde-a-vue-la-Cour-d-appel-de-Nancy-dit-oui,-la-Cour-de-Cassation-devra-asse_a796.html
295. <https://www.crimeandjustice.org.uk/pubs.html>
296. https://cti2024.org/wp-content/uploads/2021/01/CTI-Training_Tool_Investigative-Interviewing.pdf
297. <https://www.coe.int/mk/web/cpt/about-the-cpt>
298. https://www.echr.coe.int/documents/convention_eng.pdf
299. [https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:32009G1204\(01\)&from=EN](https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:32009G1204(01)&from=EN)
300. <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:32013L0048&from=EN>
301. <https://www.gov.pl/attachment/ba665e2a-9ea6-4c45-98d0-cbdddafa034bbe>: 11, [date of access: 11.02.2020]
302. http://www.lemonde.fr/societe/article/2009/03/09/avocats-et-magistrats-critiquent-vivement-le-rapport-leger_1165610_3224.html

303. http://www.lemonde.fr/societe/article/2009/07/20/affaire-dray-le-procureur-accorde-acces-au-dossier-a-toutes-les-parties_1220717_3224.html
304. <http://www.lepoint.fr/actualites-societe/2010-03-01/reforme-constitutionnalite-de-la-garde-a-vue-le-tgi-de-paris-saisit-la/920/0/429064>
305. <http://www.mirandawarning.org/whatareyourmirandarights.html>
306. <https://www.ohchr.org/en/instruments-mechanisms/instruments/international-covenant-civil-and-political-rights>
307. <https://www.ohchr.org/en/instruments-mechanisms/instruments/basic-principles-role-lawyers>
308. https://rm.coe.int/1680a26b8f?fbclid=IwAR32ifHb9q0icAyp_XnwABkr_snbGvaMtgBbDYIHbBgYGek-tQN3mSNSzVw
309. <https://www.un.org/en/about-us/universal-declaration-of-human-rights>
310. <https://hudoc.echr.coe.int/eng#%22itemid%22:%22001-89893%22%22%7D>
311. <https://hudoc.echr.coe.int/eng#%22itemid%22:%22001-58837%22%22%7D>
312. <https://hudoc.echr.coe.int/fre#%22itemid%22:%22001-154399%22%22%7D>
313. <https://hudoc.echr.coe.int/eng#%22itemid%22:%22001-187802%22%22%7D>
314. <https://hudoc.echr.coe.int/eng#%22itemid%22:%22001-158266%22%22%7D>
315. <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-95015>
316. <https://hudoc.echr.coe.int/eng#%22itemid%22:%22001-90244%22%22%7D>
317. <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-57852>